

Bokodi-Oláh Gergely

Nemzetőrség
1956

Bokodi-Oláh Gergely

Nemzetőrség 1956

Argumentum

Készült az 1956-os Emlékbizottság megbízásából

Lektor:
HORVÁTH MIKLÓS

Olvasószerkesztő:
SZECSEY ISTVÁN

A borítókép forrása:
Fortepan (www.fortepan.hu) 40235. jelzetű kép.
Fotó: Nagy Gyula

© Bokodi-Oláh Gergely, 2016

TARTALOM

BEVEZETÉS	7	
Előkép: 1848–49 nemzetőrsége	8	
Historiográfiai áttekintés	11	
A HATALOM KÍSÉRLETEI		
A RENDSZER MEGVÉDÉSÉRE,		
A REND FENNTARTÁSÁRA		19
A Deák téri kezdeményezés	21	
Rendőrségi nemzetőrségek	23	
Egyetemi nemzetőrségek	24	
Munkásosztagok	26	
A CIVIL TÁRSADALOM ÁLTAL		
KIKÉNYSZERÍTETT ÚJ ALAPOK		29
Fegyveres szabadságharcos csoportok	30	
Budapesti nemzetőralegységek	34	
Budapest Katonai Parancsnoksága	53	
SPONTÁN SZERVEZŐDÉS –		
NEMZETŐRSÉGEK MEGALAKULÁSA		
ÉS MŰKÖDÉSE VIDÉKEN		55
Baranya megye	58	
Bács-Kiskun megye	66	
Békés megye	72	
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	79	
Csongrád megye	88	
Fejér megye	94	
Győr-Sopron megye	101	
Hajdú-Bihar megye	108	
Heves megye	114	
Komárom megye	118	
Nógrád megye	124	

Pest megye	129
Somogy megye	136
Szabolcs-Szatmár megye	139
Szolnok megye	145
Tolna megye	150
Vas megye	154
Veszprém megye	157
Zala megye	162
Közös vonások	165
TERVSZERŰ ÉPÍTKEZÉS –	
KÖZPONTI IRÁNYÍTÓ SZERVEZET	
MEGALAKULÁSA BUDAPESTEN	167
Király Béla fellépése	168
A Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottsága	172
Alakuló közgyűlés a Kiliánban	174
Forradalmi Karhatalmi Bizottság	176
Király Béla, a nemzetőrség főparancsnoka	178
A Nemzetőrség Főparancsnoksága visszavonul	182
ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ	185
SZERZŐI ÖSSZEFOGLALÓ	189
AUTHOR'S SUMMARY	191
BIBLIOGRÁFIA	193
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	199
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	201
HELYNÉVMUTATÓ	205

BEVEZETÉS

Először 2006 őszén, az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján kerültem kapcsolatba a nemzetőrséggel. Egyetemi tanárom, későbbi témavezetőm, Horváth Miklós ajánlott be egy munkára. A Honvédelmi Minisztérium keresett valakit Király Béla nyugállományú vezérezredes mellé. A feladat egy hiteles '56-os nemzetőr szervezet létrehozása és működtetése volt.

Az egyesületet másfél év áldozatos munkája eredményeként 2008 tavaszán jegyezte be a Fővárosi Bíróság „Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa” néven. Addigra a tagszervezés jó részén már túl voltunk. A Honvédelmi Minisztérium és a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum támogatásával évente két alkalommal ünnepélyes keretek között adtuk át a tevékenységüket dokumentummal igazolni tudó egykori nemzetőrök számára nemzetőrjelvényüket. A tagságot az eredeti, 1956-os nyomóforma segítségével gyártott, immár kitüntetésként kiosztott jelvények tulajdonosai alkották: kizárólag olyan '56-osok, akik eredeti nemzetőr-igazolványukkal, bírósági ítélettel, vagy annak semmissé nyilvánításával, illetve a Köztársasági Elnöki Hivatal által adományozott 1956-os Emlékéremmel vagy Emléklappal igazolták tevékenységüket. Az egyesület elnöksége történész szakértők bevonásával döntött a kitüntetés odaítéléséről; hat év alatt több mint háromszáz egykori nemzetőr vehette át nemzetőrjelvényét.

Az egyesület kettős célt szolgált. Az alapító, Király Béla egy hiteles, '56-os nemzetőrök alkotta szervezet megteremtése mellett tudományos munkát irányzott elő. Utóbbit 2009-ben kezdtük el, és azóta minden év tavaszán konferenciát szerveztünk a témában. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban tartott rendezvénysorozat fővédnökségét minden évben a köztársasági elnök – Sólyom László, Schmitt Pál, Áder János – vállalta. Kitűzött célunkat, hogy az országos kitekintéssel bíró történészek mellett minden megyéből legalább egy helyi szakértőt – történészt, levéltárost – is megszólaltassunk, öt év alatt teljesítettük. Az előadások anyagából évről évre konferenciakiadványt szerkesztettem.

A fenti tevékenységek mellett az egyesület tagsága körében gyűjtőmunkát folytattunk. Felkértük őket, írják meg visszaemlékezéseiket, amit sokan meg is tettek közülük. Ezek a kordokumentumok jelenleg kéziratos formában állnak rendelkezésre az egyesület irattárában.

Doktori értekezésemben a témában már megjelent, az alap kutatásokat magukban foglaló tudományos munkák összevetése, valamint a konferenciasorozaton elhangzott előadások, az azokból született tanulmányok révén összegzem az 1956-os nemzetőrségről fellelhető információkat. Ezeket saját kutatásaimmal, valamint a nemzetőrök által írt, még publikálatlan visszaemlékezésekkel egészítem ki. A fentiek összegzése és a belőlük levont következtetések révén törekszem a nemzetőrség általános, mindenre kiterjedő bemutatására. Diszsertációmát alapnak szánom a további, részletekbe menő kutatásokhoz.

Munkám során arra keresek választ, milyen szerepet játszottak a nemzetőrök az '56-os forradalom és szabadságharcban. Betöltötték-e funkciójukat, biztosították-e a közrendet? Megállták-e rendfenntartói helyüket egy olyan szituációban, amely a társadalmi rend gyökeres megváltoztatására irányult? Mi volt Király Béla szerepe ebben a helyzetben, milyen pozíciót foglalt el a rendszeren belül? Mennyiben azonosíthatók a nemzetőrök a szabadságharcosokkal, hol vannak átfedések, érdemi-e a különbség ebben a tekintetben Budapest és a vidék között?

Több helyen érintem a november 4-ét követő időszak történéseit, de mivel a nemzetőrségek döntő többsége a szovjet intervencióval egy időben szinte azonnal feloszlott, mindezt csak a legszükségesebb mértékben teszem meg. A nemzetőrökkel szembeni megtorlásokat hasonlóan kezelem, ahol erre utaló adatokat találtam, azokat közlöm, de nem bocsátkozom érdemi elemzésükbe, ez ugyanis szétfeszítené a dolgozat kereteit.

Forráskritikát főként az elsődleges források, vagyis a korabeli, vagy néhány évvel később keletkezett dokumentumok esetében alkalmazok. Jelzem ugyanakkor azt is, ha a szakirodalom bizonyos megállapításaival nem értek egyet. Egyes forrásokból vett idézetek esetében az olvasóra bízom annak mérlegelését, mennyi a leírtak valóságtartalma. Teszem ezt azért, mert ezeket az idézeteket a korabeli állásfoglalás, hozzáállás példáinak tekintem, amelyek segítségével az olvasó könnyebben belehelyezkedhet a szituációba, átérezheti, miként gondolkodtak a nemzetőrökről, forradalmárokról a hivatalos szervek. A forrásokon belül is különleges szerepet töltenek be a Kádár-korszak katonai iratanyagai. Az alakulatok az október 28-ai fordulatot követően az új politikai irányt kellett kövessék, amit november 4-ét követően a legváltozatosabb formákban próbáltak magyarázni. Ahol szükségét éreztem, ezeket az idézeteket magyarázattal láttam el, de az előbb leírtaknak megfelelően egyes esetekben az olvasóra bízom a leírtak értékelését.

Előkép: 1848–49 nemzetőrsége

Nem bízta a véletlenre a névválasztást az 1956-os civil rendfenntartó erő. Nemcsak a Budapesten létrejött főparancsnokság, de a tőle függetlenül, vidé-

ken spontán szerveződő egységek többsége is nemzetőrségnek hívta magát. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharchoz nyúltak vissza, az akkori nemzetőrséget tekintették követendő példának. A két szervezet között ennek megfelelően, ugyanakkor ettől függetlenül több hasonló vonást lehet felfedezni. Ezek elsősorban a hasonló körülményekből adódtak, amennyiben mindkét esetben széles körű társadalmi igény volt az idegen elnyomás elleni fellépésre, és egyúttal az önkéntes védelmi erő megalakítására. A névválasztással így az elődök előtt tisztelegtek, míg minden egyéb teljesen más formában történt. Nemzetőrséget azonban nem csak ebben a két korszakban hívtak életre. A két világháború végén, 1918-ban, illetve 1945-ben is szükségét érezték a megalakításának. Utóbbiak jelentősége történelmi mércével mérve kevésbé meghatározó.¹

1956-ban a rendfenntartás igényével szerveződő civilek 1848–49-es elődeik mintájára nevezték magukat nemzetőröknek. Hermann Róbert világított rá, hogy számos párhuzam vonható a két szervezet között.² Először is ez az a két esemény a legújabb kori magyar történelemben, ami egyértelműen pozitívan él a társadalmi tudatban. Ezek voltak azok az események, amiket nem elszenvedett a magyarság, hanem amik során kezdeményezően lépett fel. Mindkét esetben lényeges társadalmi változások történtek. Míg 1848–49 a feudális társadalmi rendet rombolta le, és nyitott utat a polgárosodás számára, addig 1956-ot követően a megtorlás ellenére sem térhetett vissza a hatalom a korai '50-es éveket jellemző nyílt diktatúrához. Egyértelmű a hasonlóság a tekintetben is, hogy óriási tömegek váltak érintetté, és országos szintű megmozdulásokra került sor. 1848–49-ben csak a nemzetőrség hatszázezer főt tett ki, és ebben 1956 sem maradt el. A rendfenntartó erő szervezése során mindkét esetben jól elkülöníthetők az egyes szakaszok. A kezdeti spontán szerveződés, majd a rendezés igénye, és végül az egységes szervezetbe tömörülés. Mindez sikeres volt 1848-ban és 1956-ban egyaránt, így a nemzetőrség megbízhatóbb fegyveres ereje volt a forradalmaknak, mint az identitását kereső katonaság, sőt súlyosabb veszteségeket is szenvedett az orosz/szovjet beavatkozás során. És végül az utókor mindkét esetben forradalom és szabadságharcként értékelte a történeteket.

¹ 1918 novemberében vidéken nem voltak ritkák a fosztogatások, erőszakos cselekmények. Ezek károsultjai elsősorban a jegyzők, a csendőrök, és a tehetősek voltak. Az elkeseredés és éhség szülte atrocitásokat az ellátatlan lakosság és a frontokról fegyveresen hazatérő katonák kezdeményezték. A kialakult helyzetet a rövid időn belül országszerte megalakult nemzetőrségek kezelték. 1945-ben a csendőrséget feloszlatták, helyébe a rendőrség lépett. Ez az 50 ezer fős intézmény a Belügyminisztérium, vagyis a kommunisták irányítása alá tartozott. BOSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest (Osiris) 2005³ 114., 281.

² Hermann Róbert köszöntője a 2012. május 18-án a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban rendezett konferencián. BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőrségről, 2012*. Budapest (1956 NHT) 2012. [továbbiakban: BOKODI-OLÁH 2012] 11–12.

1848–49 előtt nem működött országos rendvédelmi testület, rendfenntartó szervezet Magyarországon.³ Ilyen jellegű tevékenységet operatív szinten a birodalmi titkos ügynökök, jogi értelemben a Magyar Királyi Helytartótanács végzett. A vármegyékben a 17. századtól pandúrok működtek, akiket a csendbiztos irányított. Utóbbi fölött a szervezeti hierarchiában a szolgabírák és főszolgabírák álltak. A pandúrok feladatai közé tartozott a nyomozás, a vallatás és a büntetés-végrehajtás is. A nagyobb uradalmaknak, a szabad királyi városoknak, valamint a mezővárosoknak ugyanakkor saját rendvédelmi szervezete volt. A 16. században a fegyverforgatás gyakorlására alakult városi lövészegetletekből jöttek létre a 18–19. század fordulóján a polgárőrségek, amik elsősorban őrzésvédelmi feladatokat láttak el. Ezek általában nemzetiségi alapon szerveződtek. Békeidőben a városi hatóság, háborúban a katonai előljáróság irányította tevékenységüket. Azokban a városokban ugyanakkor, ahol helyőrség működött, a katonaság vigyázta a közrendet. Őrjáratoztak, tüntetéseket oszlattak fel, és politikai letartóztatásokat hajtottak végre.

A márciusi forradalom 12 pontja közt a nemzeti őrsereg követelése is szerepelt. A cél az önálló magyar fegyveres erő létrehozása volt. Az 1848. évi XXII. törvénycikket április 7-én írta alá az uralkodó. Ebben a nemzetőrséget nem a honvédelmi miniszter, hanem a kormány alá rendelték. A szolgálat a 20 és 50 év közötti férfiak számára lett kötelező, közülük is a bizonyos vagyonnal rendelkezők estek a törvény hatálya alá. A nemzetőrök dönthették el, hogy gyalogos vagy lovas szolgálatot teljesítenek, valamint századosi rendfokozatig maguk választhatták tisztjeiket. A kiképzőket a kormány, a fegyvert az állam biztosította. A nemzetőröket rangban egyenértékűnek tekintették a sorkatonákkal. A törvény megfogalmazásában a nemzetőrség fő feladatai a személyes és vagyongaborság [vagyongaborság], a közcsend és a belbéke biztosítása voltak.

A spontán szerveződés már jóval a hivatalos döntés előtt megkezdődött. A Közbátorsági Választmány már március 15-i felhívásában a polgárőrség bővítésére hívott fel Pesten. A belépés bárki számára lehetséges volt, sőt térítésmentesen ígértek fegyvert és megkülönböztető jelet.⁴ A vidéki városok is hasonlóan jártak el. Az önkéntesekkel kibővült polgárőrségek immár nemzetőrségként működtek, az országos létszám 55-60 ezer fő volt. Lőfegyver a jó részt fiatal tagok egynegyedének jutott.

A Batthyány-kormány április 20-án hozta létre az irányító szervet Országos Nemzetőrségi Haditanács néven. Gyalogsági, lovassági, tüzérségi, igazgatási és gazdasági osztályokra tagolódott. Az intézmény elnöke báró Franz Ottinger vezérőrnagy majd egy hónapon belül Baldacci Manó ezredes lett, azonban Batthyány valójában egészen nyár végéig saját kezűleg irányította, ellenőrizte

³ Az 1848–49-es nemzetőrségről szóló összefoglaló Hermann Róbert tanulmánya alapján készült. HERMANN Róbert: 1848–49 nemzetőrsége. In: BOKODI-OLÁH 2009: 17–39.

⁴ Akárcsak 1956-ban (ld. később).

a szervezést. A szeptemberben kinevezett új elnök, Nádosy Sándor alezredes saját kezébe vette az irányítást egészen az 1848. novemberi, hadügyminisztériumba való beolvadásig. Ekkortól Mészáros Lázár, 1849 májusától pedig Szemere Bertalan miniszterelnök döntött a nemzetőrsegről.

1848 nyarára az immár sorozott nemzetőrség létszáma 350-380 ezer főre nőtt, ezenfelül Erdélyben 50-55 ezren voltak. Ekkortól alkalmazták őket karhatalmi erőként a parasztsággal, más nemzetőregységekkel szemben, valamint képviselő-választások során.

A nemzetőrséget már 1848 májusában bevetették a honvédség helyett: a szerb lázadás hírére délre küldték, és tábori szolgálatra kötelezték őket, ez azonban kudarcba fulladt, a tolnaiak például hazamentek. Kossuth két hónappal később javasolta, hogy az ország területén lévő honvédeket és a táborozó nemzetőröket váltsák fel egymással. 1848 augusztusában aztán átalakították a rendszert: négy kerületi táborba rendelték az ún. önkéntes mozgó nemzetőrsegeket, állomáshelyeik Vác, Pápa, Szolnok és Arad lettek. A szolnokiaknak ekkor még honvéd századosként Görgei Artúr lett a parancsnoka. A kerületenként 5-6000 önkéntes a háború végéig vállalta a szolgálatot, ezt azonban a legtöbben végül nem nemzetőrként teljesítették, ugyanis egységeikből honvéd zászlóaljkat alakítottak.

A központi irányító szerv hadügyminisztériumba való beolvadásával egy időben, 1848 novemberében a nemzetőrséget elkezdték őrzésvédelmi feladatokra beosztani. Fegyver- és hadianyaggyárak, üzemek, városok, katonai szállítmányok és hadifoglyok őrzését bízták rájuk. Létszámuk 1848 decemberére megközelítőleg ugyanannyi volt, mint korábban, vagyis az erdélyiekkel együtt 420-430 ezer főt számlált. 1849 májusában a Szemere-kormány a belügyminisztérium irányítása alá rendelte az intézményt.

A szabadságharc végén a császári és királyi csapatok mindenütt lefegyverték és feloszlatták a nemzetőrsegeket. Ezt követően szinte azonnal, 1849 júniusában a régi-új hatalom elkezdte szervezni saját rendfenntartó erejét, a csendőrséget, illetve zsandárságot.

Historiográfiai áttekintés

Az 1956-os nemzetőrseggel tudományos szinten Horváth Miklós és Szokolczai Attila mellett Tulipán Éva és Eörsi László foglalkozott behatóan. Az általános jellemzőket Horváth és Szokolczai munkái foglalják össze részletesebben.⁵ A hatalom által szervezett munkásmilíciák kapcsán két ellentétes álláspontot képviselnek. Az eldöntendő kérdés, hogy a fővárosi nemzetőrsegek megal-

⁵ Tulipán Éva és Eörsi László munkái a budapesti fegyveres egységek történetének feldolgozásában voltak segítségemre.

kításában kié volt a döntő szerep: a kormányé vagy a forradalmároké? Feltehetnénk úgy is a kérdést, hogy a kormány által elrendelt szervezőmunka eredményeként létrejött egységek, avagy a spontán szerveződött, főként forradalmárokból álló alakulatok váltak a nemzetőrség⁶ fő erejévé?

Horváth Miklós⁷ a nemzetőrség megalakításának előzményei közt sorolja fel az MDP területi és munkahelyi pártszervek számára kiadott, civil önvédelmi erők szervezésére vonatkozó utasítását, és a Katonai Bizottságnak⁸ szabott feladatot: a párttagok felfegyverzését. A kiszállított fegyvereket ugyanakkor a címzettek vagy nem vették át, vagy átadták a forradalmároknak. Október 24–26. között alakultak ugyan különböző őrségek a helyi pártszervek kezdeményezésére, azonban ezek összetétele, rendeltetése folyamatosan változott. Horváth Miklós szerint „*merev határ a felkelő-szabadságharcos csoportok, és a közrend, a vagyon- és személyi biztonság védelmére alakult önkéntes erők között nem húzható.*”⁹ Az október 27–30. közti időszak civil fegyveres erőkkel kapcsolatos elképzeléseit három fő irányra osztja: nemzetőrség a rendőrség segéderejeként, pártszervezetek civil fegyveresei, munkásosztagok. Gerő Ernő¹⁰ irreálisnak tartja ez utóbbiak rendteremtésre való alkalmasságát.

Horváth kutatásai alapján azt állítja, hogy az egyetemistákból és munkásfiatalokból álló, rendőrökkel és honvédekkel együttműködő fegyveres erő gondolata központi szinten először október 27-én, a BM Budapesti Főosztályán me-

⁶ A nemzetőrség szervezeti formája a Nemzetőrség Főparancsnoksága, ezért a helyesírás szabályainak megfelelően előbbi kis, utóbbit nagy kezdőbetűvel írom. Ugyanígy járok el a nemzeti bizottságok esetében. Ezeket csak abban az esetben írom nagy kezdőbetűvel, amennyiben az adott szervezet teljes hivatalos (tulajdon)nevét közlöm. Minden más esetben főnévként kezelem, és kis kezdőbetűvel közlöm.

⁷ HORVÁTH Miklós: *1956 Nemzetőrsége*. [továbbiakban: HORVÁTH] In: BOKODI-OLÁH 2009: 57–66.

⁸ A Katonai Bizottságot még október 23-án éjjel felállította a pártvezetés. Székhelye a Honvédelmi Minisztériumban volt. Fő feladatai a fegyveres erők tevékenységének összehangolása, a szovjet csapatokkal való együttműködésük elősegítése, a karhatalmi feladatok irányítása, a kommunisták felfegyverzése voltak. Tagjai: Fehér Lajos, Földes László, Kovács István, Mező Imre. A munkában részt vett a belügy- és a honvédelmi miniszter, Piros László és Bata István. Vezetője október 25-ig Kovács István, utána Apró Antal volt.

⁹ HORVÁTH, in: BOKODI-OLÁH 2009: 58.

¹⁰ Gerő Ernő (1898–1980) már a Tanácsköztársaság alatt is aktívan politizált, a Vörös Hadseregbe is belépett. A Horthy-korszakot emigrációban, illetve börtönben töltötte. Részt vett a spanyol polgárháborúban, tagja volt a szovjet állambiztonságnak, jelentős szerepet töltött be a Kominternben. 1945–1956 között az egyik legnagyobb hatalmú kommunista vezető Magyarországon, a pártvezetés és a kormány tagja. 1956. október 23-án az MDP első titkára. Miután október 25-én megfosztották párttisztiségeitől, a Szovjetunióba menekült, csak 1960-ban tért haza. 1962-ben kizárták a pártból.

rült fel. Kopácsi Sándor rendőr ezredes¹¹ október 29-én kiadott utasításában azonnali hatállyal elrendelte a Budapesti Nemzetőrség felállítását. A tervek szerint 10 000 fős szervezet a BM Budapesti Főosztály¹² alárendeltségében jött volna létre. A nemzetőrök ezen elképzelés szerint a rendőr- és honvédszakszervezet, a MEFESZ, a partizánszervezet tagjai, az egyetemisták, valamint az üzemi dolgozók közül kerültek volna ki. Az első alegységek ugyan megalakultak, de a szervezet ebben a formában nem volt életképes.

Mivel a rendőrség nem tudta ellátni alapfeladatát, a fennálló hatalom védelmét, Janza Károly honvédelmi miniszter¹³ október 28-án parancsot adott a munkásosztagok megszervezésére a Budapesti Pártbizottság épületében. Feladatukul a rend fenntartását, az üzemek védelmét és a munkáshatalom megvédését határozta meg. Utóbbi igen tágan értelmezhető. Október 29-re a 100–300 fős osztagok meg is alakultak egyes kerületekben, azonban a párt-ház ostroma, a főszervezők elvesztése végleg megpecsételte a kezdeményezés sorsát. Ugyanakkor nem kizárható, hogy a szervezőmunka gyümölcsét végül a szabadságharcosok aratták le, ugyanis a nemzetőralegységeket több helyen is a kiegészítő parancsnokságok állították fel.

Az október 28-i kormányprogram a felkelő csoportok részéről csak a fegyverletételt tartotta elfogadhatónak, fel sem merült a nemzetőrségbe való integrálásuk. Eszerint – ahogy Horváth fogalmaz – bízniuk kellett volna a Nagy Imre-kormányban, és be kellett volna szolgáltatniuk fegyvereiket, míg a rendre *„a fegyveres harcban meghátrálásra kényszerített rendőrség és honvédség közreműködésével válogatott személyekből álló, éppen ezért – az egyik pillanatról a másikra megvilágosodott új-régi politikai vezetés számára szalonképebb és főleg kezelhetőbb – nemzetőrségek és munkásosztagok”*¹⁴ vigyáztak volna. A felkelők erre nem voltak hajlandók, és megvolt az erejük ahhoz, hogy kikényszerítsék a számukra kedvezőbb fordulatot, amire nem is kellett sokáig várni.

Az október 30-i Deák téri értekezleten már ott lehettek képviselőik a rendőrség és a honvédség delegáltjai mellett, és itt vetődött fel először bevonásuk a nemzetőrségbe. A folyamatba ekkor belépő Király Béla¹⁵ jó érzékkel ismerte

¹¹ Kopácsi Sándor rendőr ezredes (1922–2001) a BM Budapesti Főosztálya vezetője, a forradalom alatt később a nemzetőrség főparancsnok-helyettese lett.

¹² A főosztályi rendszert 1953-ban hozták létre. Területi alapon fogta össze a rendőrség, az államvédelem, a büntetés-végrehajtás, a határőrség és a tűzoltóság egységeit. Megyénként és Budapesten egy-egy főosztály, a városokban és a fővárosi kerületekben osztályok működtek.

¹³ Janza Károly (1914–2001) esztergályosból lett a Magyar Néphadsereg tábornoka. 1951–1956 között a honvédelmi miniszter helyettese, 1956. október 26. – november 2. között tárca-vezető volt.

¹⁴ HORVÁTH, in: BOKODI-OLÁH 2009: 62.

¹⁵ Király Béla (1912–2009) a Ludovika Akadémián végzett, a 2. világháborúban megjárta a frontot. 1945-ben Kőszegnél átállt a szovjetekhez, megszökött a hadifogságból, később belépett a Magyar Kommunista Pártba. A Honvédelmi Minisztériumban és a honvédségnél több vezető tisztséget betöltött, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia alapító parancsnoka. 1951-ben

fel, hogy a rendfenntartó szerv legitimitását a felkelő csoportoktól kaphatja meg. Nem mulasztotta el ugyanakkor a kormányfőt sem tájékoztatni. Nagy Imre elfogadta a küldöttség javaslatát, miszerint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság a forradalmi harcokban részt vett egységekből, honvédekből, rendőrökből, munkásokból és egyetemistákból álljon.¹⁶ Horváth Miklós álláspontja szerint ezt követően a nemzetőrség fő erejévé, leginkább a fővárosban, a felkelő- és szabadságharcos csoportok váltak.

Király Béla mindinkább kulcsszereplővé vált, hiszen rövid időn belül a Forradalmi Karhatalmi Bizottság vezetője, a nemzetőrség választott főparancsnoka, Budapest katonai parancsnoka és a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány¹⁷ elnöke lett. A megalakuló nemzetőrségnek, Horváth kutatásai alapján vezetési, irányítási és napi működési téren – részben ennek köszönhetően –, sokat segítettek a katonák és a rendőrök. A fő feladat, a vagyon- és személyi biztonság megteremtése mellett november elejére a szervezetnek ki kellett alakítania ideiglenes elhelyezési körleteit, aegységeit, fel kellett szerelnie tagjait, ki kellett dolgoznia szolgálati és kiképzési rendjét, és meg kellett tanulnia karbantartani, használni fegyvereit. Készültek védelmi ésriadótervek, megkezdődött begyakorlásuk. Megyei és járási szinten, valamint a nagyobb városokban karhatalmi bizottságok, albizottságok, részlegek alakultak. Az újonnan alakuló forradalmi szervezeteknek szinte mindenhol első dolga volt megalakítani a helyi nemzetőrséget.¹⁸

Szakolczai¹⁹ vitatja azokat a történeti irodalomban olvasható állításokat, miszerint az MDP Katonai Bizottsága már október 25-én sürgette, hogy a bölcsészkaron állítsanak fel nemzetőrséget, hogy az október 28-án, a Köztársaság téren szervezett fegyveres erő felállításának célja a rákosista hatalom megóvása

összeesküvés vádjával halálra ítélték, ezt később életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1956-ban szabadult a börtönből, a forradalom és szabadságharc meghatározó alakja. A szovjet megtorlás elől külföldre menekült, számos emigrációs szervezet tagja lett. Az Egyesült Államokban telepedett le, történettudományi diplomát szerzett, majd hadtörténetet tanított. 1989-ben tért haza, 1990-ben országgyűlési képviselővé választották. Tudományszervező munkássága kiemelkedő eredménye, hogy számos magyar történelemtudományi művet jelentetett meg angol nyelven az Egyesült Államokban. Király Béla a magyar történelem több fordulópontján töltött be felelős beosztást, hozott meg nehéz döntéseket. Személyét emiatt sokan sokféleképpen ítélik meg. Én úgy kutatásaim, mint személyes ismeretségünk alapján nagyra tartom.

¹⁶ Ennek részletes értelmezését ld. később.

¹⁷ A Forradalmi Honvédelmi Bizottmányt október 31-én választották meg a fegyveres erők küldöttei. Feladata a hadsereg legfelsőbb szintű irányítása volt. Tagjai voltak többek között Maléter Pál ezredes, Váradi Gyula vezérőrnagy, Marián István ezredes, Kopácsi Sándor rendőr ezredes, Szalva János ezredes (a határőrség országos parancsnoka).

¹⁸ Vidéken a legtöbb helyen ez már a központi irányító szerv megalakítása előtt megtörtént.

¹⁹ SZAKOLCZAI Attila: *Az 1956-os nemzetőrség megalakulása*. [továbbiakban: SZAKOLCZAI] In: BOKODI-OLÁH 2009: 48–56.

lett volna, valamint hogy október 30-án Király Béla javaslatára kezdődött volna egy új karhatalmi szervezet megalakítása. Álláspontja szerint az október 28-i, az MDP Központi Vezetősége (KV) határozata alapján készült kormánynyilatkozatot megelőzően Budapesten nem létezett nemzetőrség, a rend fenntartása a rendőrség, honvédség, belső karhatalom, határőrség és a szovjet csapatok feladata volt. A kormánynyilatkozat értelmezése szerint úgy fogalmaz, hogy a szovjet csapatok kivonásának és az ÁVH²⁰ megszüntetésének feltétele az új karhatalom felállítása.

Szakolczai szerint Nagy Imre önálló irányvonalat képviselt, és az ehhez tartozó két kommunista, Herpai Sándor és Józsa Péter²¹ október 26-i tervezetét tartja a karhatalom átalakítása kiindulópontjának. Ebben szerepel a szovjet csapatok és az államvédelmisek visszavonása a tűzvonalból, illetve a rendfenntartás átadása a katonákból, rendőrökből, valamint párthű munkásokból és egyetemistákból álló nemzetőrségnek. Javaslatukat benyújtották a Politikai Bizottsághoz, sőt Szakolczai szerint egyikük október 27-én a BM Budapesti Főosztályán, a Deák téren beszélt a tervezetről, ahol később a nemzetőrség csúcsszervejének elődje megalakult. A javaslat eljutott Nagy Imréhez is, aki egyetértett vele, és legépelte. A miniszterelnöki egyetértés birtokában még aznap este megkezdődött az előkészítő munka. Ezzel párhuzamosan a karhatalomra vonatkozó elképzeléseket is tartalmazó programjukat Nagy Imre és Kádár János elfogadtatta az SZKP KB²² Elnökségének Budapesten tartózkodó küldöttivel,²³ a KV Rendkívüli Bizottságával,²⁴ másnap pedig a Politikai Bizottsággal. Ezt követően KV-határozat, majd végül kormánynyilatkozat lett belőle, amit Nagy Imre ismertetett a Kossuth rádióban.²⁵

Szakolczai másik fontos megállapítása, hogy álláspontja szerint a Köztársaság téren is a kormány fegyveres erejét kezdték el szervezni. Ennek bizonyíté-

²⁰ ÁVH: Államvédelmi Hatóság. E néven már 1953-ban feloszlatták, de erről a társadalom nem kapott tájékoztatást, és mivel tagjai gyakorlatilag ugyanazt a tevékenységet folytatták a Belügyminisztérium alárendeltségében, a források döntő többsége e néven hivatkozik rájuk.

²¹ Herpai Sándor és Józsa Péter egykori népi kollégisták. Józsa Pétert (1929–1979) a megtorlás során 5 év börtönbüntetésre ítélték. Bővebben ld. <http://1956.mti.hu/Pages/WiW.aspx?id=861> [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.]

²² SZKP KB: Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága.

²³ Anasztaz Ivanovics Mikojannal (1895–1978) és Mihail Andrejevics Szuszlovval (1902–1982), az SZKP KB Politikai Bizottsága (a legfőbb szovjet döntéshozó testület) tagjaival.

²⁴ KV Rendkívüli Bizottsága: Apró Antal, Hegedűs András, Kádár János, Münnich Ferenc, Nagy Imre, Szántó Zoltán

²⁵ „A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból.” VARGA László (szerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.* Századvég Füzetek 3. Budapest (Századvég–Nyilvánosság Klub) 1989. [továbbiakban: VARGA 1989] 132. Kossuth rádió 1956. október 28. 17:25 Nagy Imre kormánynyilatkozata

kát abban látja, hogy a munkát Janza Károly honvédelmi miniszter utasítására végezték, a főszervező, Mező Imre²⁶ pedig Kádár János irányvonalát követte, de jó kapcsolatot ápolt Nagy Imrével is.

Fontos mozzanatnak tartja azt is, hogy Münnich Ferenc belügyminiszter még a Politikai Bizottság ülése és a KV-határozat között magához rendelte Kopácsi Sándort, és utasította: szervezzen a rendőrség mellé elsősorban munkásokból, de diákokból is álló kisegítő karhatalmat. A KV-határozat és a kormánydöntés között a Katonai Bizottság megbeszélést tartott a BM Budapesti Főosztályról hozzájuk küldött Kiss István rendőr alezredessel²⁷ az új karhatalom felállításáról. Utóbbi alapján Szakolczai arra a megállapításra jut, hogy a szervezés párthatározat alapján indult meg, a felelős pedig a Katonai Bizottság volt. *„A bizottság megbízását indokolta, hogy annak eredeti, konkrét feladata az elhatározott fordulattal megszűnt, általánosságban azonban megtartható volt: biztosítani a kapcsolatot és ezáltal a párt irányító és ellenőrző szerepét a rend helyreállításáért és fenntartásáért felelős fegyveres erők fölött.”*²⁸

A Deák téri főosztály épületében október 28-án tartott megbeszélést Szakolczai a fenti két – Münnich, illetve a Katonai Bizottság által tartott – eligazítás alapján megvalósuló eseményként értékeli. Erre a találkozóra meghívták a SZOT, a Magyar Értelmiségi Forradalmi Bizottság és az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság képviselőit²⁹, akiken keresztül a munkásokat, illetve az egyetemistákat akarták elérni. Bár a források egyhangú döntésről számolnak be, egyes visszaemlékezések és a kiadott felhívások megszövegezésében tapasztalható eltérések alapján Szakolczai vitatja, hogy ne kerültek volna felszínre az érdekkülönbségek.

Elsősorban a fegyveres felkelők bevonásáról nem alakult ki egységes álláspont. Míg a szakszervezet és a BM Budapesti Főosztály felhívásai követték az eddig tárgyaltaikat, és csak a munkásokat, valamint az egyetemi ifúságot szólították meg, addig az értelmiségi és a diákbizottság a felkelőket, mi több, a fegyveres csoportokat is a nemzetőrséghez való csatlakozásra hívta fel. Kopácsiék részben ennek hatására kezdhették meg a tárgyalásokat a Corvin köziekkel, bár érdemi megállapodásra nem jutottak. A szabadságharcosok csoportosan

²⁶ Mező Imre (1905–1956) szabó volt. Kommunistaént harcolt a spanyol polgárháborúban, majd a 2. világháborúban a francia hadsereg, később az ellenállás tagja lett. 1945-ben hazatért, a pártban töltött be különböző pozíciókat. 1956 nyarán lett a KV tagja. A Köztársaság téri pártház ostroma során vesztette életét.

²⁷ Kiss István rendőr alezredes, a BM Budapesti Főosztály tisztje, a forradalom alatt a nemzetőrség szervezési részlegének vezetője.

²⁸ SZAKOLCZAI, in: BOKODI-OLÁH 2009: 51.

²⁹ Azért ezeket a szervezeteket hívták meg, mert ők már október 27-én népi demokratikusnak nevezték az eseményeket. Ezzel lépéselőnybe kerültek, amit a pártvezetés a velük való tárgyalással igyekezett behozni. [Horváth Miklós személyes közlése.]

vállalták volna a csatlakozást, míg Kopácsiék ezt csak személyenként és a fegyverletétel után tartották lehetségesnek.

Szakolczai szerint Nagy Imre álláspontja a kérdéstről október 29-én változott meg. Reggel még ragaszkodott ahhoz, hogy az igazolt államvédelmisek igen, a felkelők pedig ne lehessenek tagjai az új karhatalomnak. A nap folyamán azonban tárgyalt a felkelők képviselőivel, amelynek alapján újragondolta a kérdést. Több szervezet is a fegyveresek bevonása mellett volt. Délután a Deák téri főosztályon végül mindenki, a fegyveres csoportok képviselői is egyetértettek a Nagy Imre-kormány támogatásával. A közösen megfogalmazott tervezetet elvitték Nagy Imréhez, aki Szakolczai álláspontja szerint annak aláírásával elfogadta, hogy a kormányt támogatni kész fegyveres felkelők is a nemzetőrség részévé válhatnak.

Este a felkelők a Corvin közben Maléter Pál³⁰ közvetítésével megegyeztek a HM küldöttségével a belépésről, a megállapodás azonban végül mégsem jött létre. Az ok: bizonytalan volt a szovjet csapatok kivonása.

A két kutató, Horváth Miklós és Szakolczai Attila álláspontja között tehát az a fő különbség, hogy míg Horváth szerint a nemzetőrség fő erejévé a fővárosban a felkelő-szabadságharcos csoportok váltak, addig Szakolczai szerint a nemzetőrség a kormány rendfenntartó alakulataként jött létre, aminek az eredeti tervekkel ellentétben végül tagjai lettek a felkelők is. Abban egyetértettek, hogy utóbbiak lefegyverzését a nemzetőrség felállítása szükségteenné tette.

³⁰ Maléter Pál (1917–1958) Ludovikát végzett, a 2. világháborúban szovjet fogságba esett, majd partizán lett. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. A Katonai Műszaki Kisegítő Alakulatok megszervezője, parancsnoka. A forradalom alatt a Kilián laktanya védője, november 3-tól honvédelmi miniszter. A szovjet csapatkivonásról tárgyaló delegáció vezetőjeként tartóztatták le. A Nagy Imre-perben halálra ítélték, kivégezték.

A HATALOM KÍSÉRLETEI A RENDSZER MEGVÉDÉSÉRE, A REND FENNTARTÁSÁRA

A felvonulásokra válaszul a hatalom¹ már október 23-án felállította a Katonai Bizottságot, hogy a karhatalmi feladatok végrehajtását, az abba bevont katonai és belügyi alakulatok tevékenységét összehangolja.² Ily módon az államvédelem, a határőrség, a rendőrség és a honvédség erői felett papíron egy döntés-előkészítő szervezet rendelkezett. Vizsgált témánk szempontjából legfontosabb feladata a munkásság felfegyverzése volt.³ Ennek érdekében utasítást adtak a párt civil önvédelmi erőinek megszervezésére. A politikai háttér a pártvezetés október 23-ai ülésére vezethető vissza, ahol Apró Antal⁴ felvetését követően a Politikai Bizottság több tagja is kiállt a munkások és a pártfunkcionáriusok felfegyverzése mellett. A Katonai Bizottság *„legfontosabb feladata a munkásság, valójában a pártfunkcionáriusok és a legmegbízhatóbb párttagok felfegyverzése lett.”*⁵

Nagy Imre ezzel összhangban október 24-i rádiónyilatkozatában így szólt minden magyar férfihoz, nőhöz, ifjúhoz, munkáshoz, paraszthoz és értelmiségihez: *„segítsetek helyreállítani a rendet, támogassátok rendfenntartó erőinket.”*⁶ Közülük is külön megszólította a munkásokat: *„Védjétek meg a gyárakat*

¹ A hatalom kifejezést a kommunista vezetés (a kormány és a pártvezetés) értelemben használom.

² Az '56-os karhatalmi tevékenységről – így a nemzetőrségről is – a legátfogóbb és legtöbb információt biztosító összefoglalót eddig Horváth Miklós adta közre. Munkájából elsősorban a fővárosi, központi szervezőtevékenységet, valamint azok országos hatásait és a főbb vidéki statisztikákat ismerhetjük meg: HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest (Akadémiai) 2003. [továbbiakban: HORVÁTH 2003]

³ A munkásosztagok létrehozásáról, a munkásság felfegyverzéséről ld. Kiss Dávid: A Munkásőrség megalakulásának előzményei. In: GERGELY Jenő (főszerk.): *Ahogy mi látjuk. Tanulmányok*. Budapest (ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkor Magyar Történeti Program) 2007. 250–256.

⁴ Apró Antal (1913–1994) 1945 előtt szakmunkás, azt követően a Magyar Kommunista Párt, az MDP, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) felső vezetésének tagja, miniszter és miniszterelnök-helyettes, 1956-ban is.

⁵ HORVÁTH 2003: 256.

⁶ VARGA 1989: 32. Kossuth rádió 1956. október 24. 12:10 Nagy Imre nyilatkozata.

*és a gépeket!*⁷ Nem sokkal később, kora délután a rádió már a kormány felhívására megalakult üzemi fegyveres munkásőrségekről adott hírt. A valóság azonban az volt, hogy a munkásság az esetek döntő többségében nem vette át a számára kiszállított fegyvereket, vagy ha átvette, akkor továbbadta azokat a felkelőknek. Ellenük nem voltak hajlandók fellépni, ugyanakkor a közrend fenntartásába bekapcsolódtak.

Október 24–26. között a helyi pártszervek ösztönzésére megalakított, többségében pártfunkcionáriusokból, de legalábbis párttagokból álló őrségek összetétele és rendeltetése átalakult.

Mikor október 26-án a Katonai Bizottság beszámolt az addig elvégzett munkájáról a Politikai Bizottságnak, Gerő Ernő a megbízható egységek felállítását, megerősítését sietette. Vagyis a Katonai Bizottság három nap alatt sem tudott eleget tenni egyik alapfeladatának, hiszen a bevethető egységeknek ennyi idő alatt már rendelkezésre kellett volna állnia. Az MDP KV Rendkívüli Bizottsága besegített nekik, még ugyanezen a napon utasította a Budapesti Pártbizottságot, hogy a kerületi szervekre támaszkodva 2-3000 főt állítson rendszerbe.⁸ Megbízható elvtársakra, tartalékos tisztekre, tiszthelyettesekre számítottak, akik aztán majd együtt tudnak működni a mozgósított honvédségi alakulatokkal.⁹

A Politikai Bizottság október 27-i ülésén Apró Antal mindezekon felül a pártaktíva felfegyverzését is javasolta. A mozgósításra megfogalmazása szerint *a rendőri erőknek a terep átfésülésében való segítése céljából* volt szükség. A Rendkívüli Bizottság később ennek megfelelően Mozgósítási Stáb¹⁰ felállításáról döntött, amelynek feladata a funkcionáriusok és elvtársak mozgósítása és felfegyverzése, a katonai és karhatalmi egységekkel való együttműködésük megszervezése lett.

A fenti döntések érdemi megvalósítása minden bizonnyal elmaradt, vagy legalábbis egyáltalán nem volt érzékelhető, mert október 28-án, ezúttal az SZKP elnökségi ülésén Zsukov javasolta a munkásosztatok felállítását. A hatalom birtokosainak ekkorra gyakorlatilag nem maradt fegyveres erejük: az államvédelem magát próbálta menteni, a rendőrség szétesett, a honvédségnél pedig megmutatkozott, hova vezet, ha a tábornoki kart politikai és nem szakmai alapon töltik fel: *„A parancsok jöttek-mentek, keresztezték egymást, azonban határozott vezetés és csapatok felé intézkedés, tájékoztatás nem volt.”*¹¹

⁷ VARGA 1989: 32. Kossuth rádió 1956. október 24. 12:10 Nagy Imre nyilatkozata.

⁸ A szervezés felelőse Mező Imre, a felfegyverzés Bata István honvédelmi miniszter lett.

⁹ A honvéd vezérkar terve is ezt támasztotta alá, eszerint október 27-én Budapest új katonai körzeteinek parancsnokai járőrszolgálatot vezettek volna be.

¹⁰ Szervezésével Czinege Lajost és Kiss Károlyt bízták meg.

¹¹ Hadtörténelmi Levéltár [továbbiakban: HL] Magyar Néphadsereg Különgyűjtemény F [korábbi 1956-os gyűjtemény; továbbiakban: MN-KGY-F] 1. doboz [továbbiakban: d.] 2. őrzési egység [továbbiakban: ő. e.] 5–26. Hadműveleti csoportfőnökség beszámolója In: KAHLER Fri-

A hatalom legfőbb célja az október 28-i politikai (kommunikációs) fordulatot követően is a felkelők lefegyverzése maradt egészen október 30-ig. Ezzel párhuzamosan törekedtek a pártszervezetek civil fegyveres erejének, a munkásosztagoknak a megszervezésére, valamint új elemként a rendőrkapitányságok irányítása alatt működő, a rendőröket segítő nemzetőrség létrehozására.

A Deák téri kezdeményezés

A fentiekben felsorolt, a rend helyreállítását és fenntartását célzó elbukott próbálkozások mellett egy új, minden korábbinál radikálisabb irány képviselői is helyet követeltek maguknak a BM Budapesti Főosztály Deák téri épületében. Kopácsi Sándor ezredes – ugyancsak központi politikai kezdeményezésre – az állambédelmerek nélkül gyenge, az események hatására szétilálódott rendőri erőket munkásokkal és egyetemi diákokkal tervezte megerősíteni. *„Október 27-én fogalmazódott meg a Budapesti Főkapitányságon az elképzelés: egyetemistákból, munkásfiatalokból olyan fegyveres erőt kell szervezni, amely a rendőrökkel és a honvédekkel együtt közreműködik a rend megszilárdításában és a közbiztonság megteremtésében.”*¹² A kezdeményezés részben annak köszönhetett létjogosultságát, hogy eddigre már több helyen alakult olyan önvédelmi csoport, ami egy-egy munkahely, intézmény megóvását tűzte ki célul, és ami kereste a kapcsolatot a rendőrséggel. A rendőri vezetők számára lényeges szempont volt az is, hogy ezek a csoportok (legalábbis szervezetileg) nem vettek részt a harcokban. *„A Budapesti Főkapitányságon elhatározták, hogy ezeket a csoportokat központi irányítás alá vonják.”*¹³

A felkelő csoportokkal való kapcsolatfelvétel lehetőségét a kormánytól kapott instrukciók szabályozták. A főosztály egyik főtisztje szerint Kopácsiék is feladatul kapták a harcok beszüntetéséről szóló tárgyalásokat a szabadságharcosokkal.¹⁴ Közben a hatalom bizonytalankodása még a legfelsőbb szinteken is tetten érhető volt. Az október 26-i, a Katonai Bizottság által a Honvédelmi Minisztériumba szervezett megbeszélés elmaradt, Kopácsiék tehát konkrét utasításokat nem, csupán különböző befolyásos személyektől instrukciókat kaptak. Ebben a helyzetben Kopácsi ezredes saját belátása, és az események által diktált szükségszerűségek alapján tett lépéseket.

gyes–M. Kiss Sándor: *Rejtett dokumentumok. Forrásszemelvények az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének tanulmányozásához*. Budapest (Mundus) 2006. [továbbiakban: KAHLER–M. KISS 2006] 59.

¹² Horváth 2003: 261.

¹³ Uo. 262.

¹⁴ ÁBTL V-150007 Kiss István rendőr alezredes az ellene folyó vizsgálat során írt feljegyzései. 1957. január 26.

Október 27-én a SZOT titkárai látogattak el a Deák térre, ahol a munkásság és a diákság felfegyverzésének mikéntjéről egyeztettek. Ekkor határozták el, hogy a '48-as nemzetőrség mintájára alakítják ki az új szervezetet. A munkásokat a kerületi kapitányságok mellett létrehozandó nemzetőregységekbe, valamint az üzemi munkásőrségekbe várták. Felfegyverzésükről is döntöttek. A felhívásokat a SZOT, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság, valamint a Magyar Írók Szövetsége tette közzé október 28-án, de készült ilyen a rendőrségen is. Ezekben egységesen megjelenik a rendteremtés igénye, aminek érdekében kihirdették, hogy a rendőrséget és a honvédséget munkás és ifjúsági fegyveres nemzetőrökkel akarják megerősíteni. A nemzetőrségbe a munkástanácsnál, illetve az üzemi bizottságnál lehetett jelentkezni. Innen a rendőrkapitányságokon működő nemzetőrparancsnokokhoz irányították a felvételüket kérőket. A SZOT odáig ment, hogy minden üzemi bizottságot és munkástanácsot nemzetőrség felállítására szólított fel.¹⁵

A BM Budapesti Főosztály nemzetőrség szervezéséről szóló felhívása október 28-án 23 óra 25 perckor hangzott el a rádióban.¹⁶ Eszerint október 29. reggel 6 órától lehetett jelentkezni nemzetőrnek. Azokat várták, akik részt akartak venni a főváros közrendjének és közbiztonságának biztosításában. Külön kiemelték, hogy az új karhatalomba az üzemi dolgozókon és diákokon túl a Petőfi Kör, a Magyar Írók Szövetsége, a Zeneművészek Szövetsége, a Képzőművészek Szövetsége, és a Magyar Újságírók Országos Szövetsége tagjainak jelentkezését is várják.

A honvédelmi- és a belügyminiszter október 28-i (a rádióban október 29-én ismertetett) közös parancsában honvédségi, rendőrségi, munkás- és ifjúsági karhatalmi alakulatok gyors megalakításáról és felszereléséről döntött.

A *Magyar Nemzet* a második oldalon közölt cikket a nemzetőrség megalakításának okairól és céljairól. Eszerint a rendőrség nem volt felkészülve a rendfenntartásra, az államvédelem pedig régen elvesztette a lakosság bizalmát. Kiemelték, hogy a rendőrök és nemzetőrök csak a fosztogatók (csoportok és egyének) ellen használnak fegyvert. Hangsúlyozták, hogy a nemzetőrség csupán átmeneti megoldás,¹⁷ az államvédelmisek kiszűrése után a rendőrséget de-

¹⁵ Kezdeményezésük jócskán túlmutatott a kormány által ekkor képviselt állásponton.

¹⁶ „A Minisztertanács elnökének nyilatkozata alapján a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését. A rendőrség vezetője kéri a budapesti üzemek dolgozóit, hogy az üzemi tanácsok útján minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba. Feladat: a rendőrség, a honvédség és a forradalmi egyetemi ifjúság tagjaival együtt a főváros közrendjének, közbiztonságának teljes biztosítása. A szolgálat ellátására a kerületi rendőrkapitányságok vezetőinél, a Nemzetőrség Parancsnokainál október 29-én 6 órától lehet jelentkezni.” VARGA 1989: 143. Kosuth rádió 1956. október 28. 23:25 A BM Budapesti Főosztály felhívása

¹⁷ „A nemzetőrség megalakítása csupán átmeneti megoldás: a demokratikus célok szolgálatában álló rendőrség megérdemli a lakosság támogatását az átmenet, a megszilárdulás remélhetőleg minél rövidebb idejére. A fiataloknak a munkapadoknál, az egyetemeken lesz a helye.

mokratikus formában újjá kell szervezni. A cikkben különösen nagy hangsúlyt kap a fosztogatók elleni küzdelem, valamint a rendőrség újjászervezésének igénye.

Rendőrségi nemzetőrsegék

Kopácsinak a nemzetőrség parancsnokaként október 29-én kelt utasításában is kiemelten szerepel a köztörvényes bűnök elleni küzdelem. Ebben a budapesti nemzetőrség felállításának célját a fegyveres fosztogatók, valamint az egyéb bűncselekményeket elkövető bandák és egyének felszámolásában határozta meg.

Az új szervezet az elképzelések szerint Kopácsi alárendeltségében működött volna. Egy központi nemzetőrezred mellett öt fővárosi nemzetőrzászlóaljat akartak létrehozni saját körzetekkel. Az alegységek parancsnokai a kerületi kapitányságok vezetői, az őrsökre kihelyezett nemzetőröké az őrsparancsnok lett volna. Ez egyértelműen rendőrségi alárendeltségben működő szervezet képét mutatja. Kopácsi a különböző kerületekben 200-300-400-500 fős nemzetőralegységek felállítására adott utasítást – ennek alapján 10 000 fős létszámmal számoltak. „*A Budapesti Nemzetőrség szervezetén túl, de azzal szoros együttműködésben Kopácsi Sándor utasítására nemzetőralegységeket kellett felállítani azokban az üzemekben és más jellegű objektumokban is, ahol október 23-a előtt is a rendőrség adott őrséget, de lehetőség nyílt nemzetőrség felállítására más munkahelyeken is.*”¹⁸ A jelentkező civilek fizetésüket továbbra is a munkahelyükről kapták, a fegyvert, lőszert, karszalagot és igazolványt Kopácsitól igényelhették. A járőr csoportokat legkevesebb öt fő kellett hogy alkossa, köztük legalább egy rendőrrel.

Horváth Miklós arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetőrséget ezen tervek alapján a felkelők ellen is bevethették volna.¹⁹ Azokban a kerületekben, ahol a szabadságharcosok különösen erősek voltak, a legmagasabb létszámú nemzetőrséggel, vagyis 500 fős állománnyal számoltak.

A rendőri segéderőként működő nemzetőrség szervezői csak a rendőrök, katonák, egyetemisták és üzemi dolgozók, valamint a MEFESZ és a partizánszervezet tagsága részvételével számoltak, a felkelő szabadságharcosok bevonásáról az első egy-két napban szó sem volt. Kopácsi az általa kiadott utasításban igazodott a politikai vezetés elvárásához, és a szovjet egységek

Addig is fogadjuk őket megértéssel, támogassuk őket a közbiztonság megőrzésében. Végső soron a kormány mielőbbi intézkedéseitől függ, hogy a rend és a nyugalom megszilárduljon, hogy a piros-fehér-zöld karszalagos férfiak visszatérhessenek munkahelyükre, s a bűnözők üldözése ismét rendőri üggyé váljék.” Magyar Nemzet, 1956. október 29.

¹⁸ HORVÁTH 2003: 266.

¹⁹ Uo. 267.

visszavonását összefüggésbe hozta azzal, hogy a nemzetőrség biztosítani tudja-e a rendet.

A szervezőmunka ebben a formában nem hozott érdemi eredményeket. Ennek oka részben az lehetett, hogy a bizonytalanokat nem lehetett egyértelműen a hatalom befolyása alá vonni. A szervezők azzal számoltak, hogy azok, akik nem harcolnak fegyverrel, hisznek az újabb politikai ígéreteknek, és a hatalomban bekövetkezett személycserék hatására tömegesen csatlakoznak a hivatásos rendfenntartó erőkhöz. A felső vezetésben bekövetkezett személycserék azonban csak a politikai elit számára számítottak élet-halál kérdésnek. A társadalom ennél mélyrehatóbb változásokat követelt, azok döntő többsége is, akik nem fogtak fegyvert. Az emberek nem álltak a hatalom által meglobogtatott rendteremtés zászlaja alá, hiszen olyan rendőri vezetők alárendeltségébe akarták besorozni őket, akik a BM 1953-as átszervezése után az államvédelmi tevékenységet is felügyelték, vagyis annak részévé váltak, amit zsigerből gyűlölt mindenki. Radikálisabb változásokra volt szükség úgy a politikában, mint a rendvédelmi erők szervezésében, ha eredményeket akartak elérni.

Az önállóan szerveződő őrségek ugyanakkor éppen helyüket keresték a rendszerben, és a rádióban elhangzó felhívásokra egyre több üzemi, intézményi, egyetemi csoport jelentkezett a nemzetőrségbe. Ezek legitimációját az események adták, szervezetüket maguk építették ki, azonban nem volt olyan központi szerv, ahova tartozhattak volna, ami összefogta volna őket. Erre kiváló lehetőséget nyújtott a nemzetőrség.

A Deák téren Kopácsi utasítására Kiss István rendőr alezredes létrehozta a szervezési osztályt, ami megteremtette a nemzetőrség működésének feltételeit, létrehozta a nyilvántartást, fegyvereket és igazolványokat adott ki.

Egyetemi nemzetőrségek

Elsőként az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság²⁰ vett át még október 27-én nemzetőr-igazolványokat és fegyvereket. Utóbbiakat három tehergépkocsi-val szállították ki a budapesti kollégiumokba. Az ELTE Bölcsészkarán már a forradalom első napjai óta működő fegyveres csoport október 28-án alakított nemzetőrséget.

Kopácsiék tehát megnyerték maguknak az első olyan tömegbázist, amire lehetett építkezni. Ezt rögtön ki is használták volna, egy friss tervzetben már 8 ezer budapesti egyetemista felfegyverzését irányozták elő Marián István al-

²⁰ Az ELTE Bölcsészkarán október 26-án alapított szervezet. Tagjai közül a nemzetőrség megszervezésével Vincze Györgyöt bízták meg.

ezredes²¹ parancsnoksága alatt.²² Kopácsi továbbá azt kérte az egyetemistáktól, járjanak közben a felkelőknél, hogy szüntessék be a harcot.²³ Vagyis továbbra sem volt napirenden a szabadságharcosok bevonása a rendteremtésbe.

Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság javaslatára október 28-án jogász- és közgazdászhallgatókat, valamint színművészetiseket is felfegyvereztek a Deák téren. A bizonytalanság ugyanakkor tetten érhető volt, sokan nem akartak addig fegyvert fogni, amíg nem tudták, ki ellen kell majd használniuk. Egyetemista nemzetőrök és szabadságharcosok közt egyébként csak egyszer alakult ki tűzharc. Október 30-án a felkelők löszert kértek a Petőfi Politikai Katonai Akadémia egy szakasza által a Bölcsészkar Pesti Barnabás utcai épületének védelmére szerveződött csoporttól. Vitát követően az őrparancsnok lövetett.

*„Az egyetemista nemzetőrök – többnyire az adott tanintézet katonai tanszékein szolgáló vagy például a katonai akadémiákról kivezényelt tisztek vezetésével, illetve szakmai felkészítését követően – katonákkal és rendőrökkel együtt, időnként önállóan, járőrözéssel segítették a közrend helyreállítását.”*²⁴ Egyetemista nemzetőrök látták el a BM őrszolgálatát, de volt egy nemzetőrközpont az ún. „fehér házban” is.²⁵ A felfegyverzett hallgatók egy részét a kerületi rendőrkapitányságokra rendelték ki erősítésként, de közülük többen visszatértek kollégiumaikba.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar épületében a Katonai Tanszék oktatói, a bölcsészkaron pedig a Petőfi Katonai Akadémiáról érkezett Görgényi Dániel vezérőrnagy szervezték a fegyveres csoportot. Utóbbiak október 31-én alárendelték magukat a Király Béla-féle szervezetnek, vezetőjük pedig Marián István november 3-i, a Nemzetőrség Főparancsnoksága operatív bizottságába való kinevezését követően átvette a Műszaki Egyetem nemzetőrségének parancsnokságát. *„Görgényi forradalom alatti szerepe több mint kérdéses. A szovjet intervenció bekövetkezésekor – a Nemzetőrség Főparancsnokságának utasítását be sem várva – adta ki a parancsot az egyetemi nemzetőregységek fegyverle-*

²¹ Marián István alezredes a Műszaki Egyetem Katonai Tanszék tanszékvezetője, később az egyetemi nemzetőrség parancsnoka. A megtorlás során jogerősen életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

²² BECK Tibor–GERMUSKA Pál: *Forradalom a Bölcsészkaron*. Budapest (1956-os Intézet) 1997. [továbbiakban: BECK–GERMUSKA 1997] 86–87.

²³ A források megosztottak a tekintetben, hogy ezt elutasították (a szovjet csapatok kivonásához kötötték), vagy elvállalták, csak végül nem tették közzé felhívásukat.

²⁴ HORVÁTH 2003: 271.

²⁵ FRIDVALDSZKY János: Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Pomáz (Kráter) 2006. [továbbiakban: FRIDVALDSZKY 2006] 135. *„Két-három napot a »Fehér házban« töltöttünk. Kötőtűt kaptunk, a belügyi konyha ellátása még nem fogyott el. Levett párnás ajtókon aludtunk.”* Sámsondi-Kiss György-interjú. In: POGÁNY Mária (szerk.): *Amiről kevés szó esett. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. II. kötet. Budapest („Műegyetem 1956” Alapítvány) 1992–1996. alapján FRIDVALDSZKY 2006: 135.

tételére. *A volt nemzetőrparancsnok néhány hónap múlva már a karhatalmat szervezte.*²⁶

Munkásosztagok

*„A forradalom első napjaiban dezorganizálódott rendőrség – a szovjet és a magyar politikai vezetés értékelése szerint – nem képezte, nem képezhetette a hatalom biztos bázisát.”*²⁷

Október 26-án az MDP KV Rendkívüli Bizottsága utasította a budapesti pártbizottságot, hogy másnap délelőttre 2-3000 főt állítson csatasorba, akik a honvédekkel átfésülhetik a várost. A munkások és párttagok felfegyverzésének célja a fegyverletételt megtagadó csoportok elleni fellépés volt. A kerületi szintű szervezésre azért is lehetett szükség, mert a fővárosba rendelt alakulatok nem ismerhették eléggé a terepet.²⁸

*„A »munkásság felfegyverzése« szovjet tanácsadók tevékenysége nyomán merült fel rögtön a forradalom kitörését követően, és úgy tűnik, a megvalósítás is hathatós szovjet közreműködéssel történt.”*²⁹ Mikojan még október 24-én tette fel a kérdést az MDP KV-nek: felszólították-e már a munkásokat a rend helyreállításában nyújtandó segítségre? Aznap Szuszlovval közösen arra az álláspontra jutottak, hogy az üzemekben kialakítandó harcoló munkáscsapatok felfegyverzését szükség esetén szovjet páncélosok biztosíthatják.³⁰ *„Munkások» alatt valójában pártmunkások, megbízható kommunisták mozgósításáról volt szó.”*³¹

A Rendkívüli Bizottság október 27-i ülésén a szervezést és a felfegyverzést végül a hadsereg kezébe adta. *„A politikai döntés végrehajtása érdekében Janza Károly altábornagy Tóth Lajos ezredesnek – a Honvédelmi Minisztérium*

²⁶ BECK–GERMUSKA 1997: 118. A fentieket erősíti, hogy bár Marián István a Kádár-kormány megalakításának hírére az ekkor már a Széchenyi-hegyen lévő nemzetőrparancsnokságról visszatért a Petőfi laktanyába, hogy a további teendőkről egyeztessenek, Görgényi, *„aki előző nap lett a Petőfi Sándor Nemzetőr Hadosztály törzsének és zászlóaljának parancsnoka, [...] azt közölte a műgyetemisták küldöttségével, hogy befejezte a forradalmat.”* FRIDVALDSZKY 2006: 146.

²⁷ HORVÁTH 2003: 272.

²⁸ A feladat ugyan eljutott az alárendeltekhez, de az általam megismert források alapján ezt így sehol nem hajtották végre.

²⁹ TULIPÁN Éva: *Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban.* Budapest (Argumentum) 2012. [továbbiakban: TULIPÁN 2012] 53.

³⁰ HORVÁTH Julianna–RIPP Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom.* Budapest (Napvilág) 1997.; SZEREDA, Vjacseszlav–SZTIKALIN, Alekszandr: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest (Zrínyi) 1993.; BÉKÉS Csaba–BYRNE, Malcolm–RAINER M. János (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents.* Budapest–New York (CEU) 2002. alapján TULIPÁN 2012: 53.

³¹ TULIPÁN 2012: 53.

*Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökének – október 28-án délelőtt parancsot adott, hogy az általa megalakított törzssel és a törzs működéséhez szükséges eszközökkel menjen a Budapesti Pártbizottság épületébe, ahol Mező Imre és Földes László segítségével és közreműködésével mint bizottság szervezzék meg, szereljék fel a budapesti munkásosztagokat, illetve kerületenként alakítsák meg a munkásosztagok vezetését és kiképzését szolgáló szerveket. Az így felállításra kerülő alegységek – munkásosztagok – feladata Janza Károly szerint a munkáshatalom megvédése, a rend fenntartása és az üzemek védelme lett volna.*³²

A Köztársaság téren szervezési, fegyver- és hadtápellátó részlegeket hoztak létre, oktatták a géppisztoly működését. A szervezést a kerületi kiegészítő parancsnokságok bázisán képzelték el, amiről 28–29-e éjszakáján értesítették a parancsnokokat. A Honvédelmi Minisztérium vezetőihez ily módon visszajutó információból derült ki, hogy őket minderről elfelejtették értesíteni. Így fordulhatott elő, hogy a tisztek egy részét időközben már kiküldték a rendőrkapitányságokon szerveződő nemzetőrségekhez. Az itt leírtakból a különböző, hatalom közeli politikai csoportok kapkodására vagy akár saját bázisuk egymás kárára történő építésére is következtethetünk. A kialakult helyzetben a munkásosztagok szervezésével megbízott Tóth Lajos honvéd ezredes felhívta a nemzetőrséget szervező Kopácsi Sándor rendőr ezredest, és megállapodtak az információcserében.

Október 29-re a legtöbb kerületben 100–300 fős csoportok álltak készen a cselekvésre. A fegyvert, felszerelést, ruházatot, ellátást, elhelyezést a HM biztosította. A SZOT még aznap panaszkodott, hogy kihagyták a folyamatból. Felajánlott segítségüket elfogadták, tagjaikat a törzsből és a kerületi osztagoknál is örömmel látták. A helyzetet jól jellemzi, hogy a tárgyaláson *„a szakszervezetiek kijelentették, hogy a kommunista pártot az emberek már nem fogadják el, ezért annak a helyébe a szakszervezetnek kell lépnie, melyen keresztül a párt még mindig érvényesítheti a vezető szerepét.*³³ A felvetést elutasították. Az új karhatalom erőszakszervezetként való pozicionálása szempontjából árulkodó, hogy míg a szakszervezetet távol akarták tőle tartani, az államvédelmisekre viszont éppen hogy vezetői szinten számítottak benne. *„Sőt a szervezés arra is jó alkalmat adhatott, hogy kompromittálódott párttagokat és ÁVH-s alkalmazottakat megfelelő papírokkal lássanak el.*³⁴

Bár onnan irányították a rendszert, a munkásosztagok szervezésének a Köztársaság téri pártközpont október 30-i elfoglalása nem vetett véget.³⁵ A kerületi

³² HORVÁTH 2003: 273.

³³ Uo. 275.

³⁴ TULIPÁN 2012: 63.

³⁵ Az ostrom éppen egy nemzetőrcsapat érkezésével kezdődött. A két rendőr és 5-6 civil nemzetőr államvédelmisek után kutatott, de nem akarták őket beengedni. Miután erőszakkal behatoltak, tüzet nyitottak rájuk, majd elindult a harc. Egyes magas rangú katonatisztek egyene-

kiegészítő parancsnokságok folytatták a munkát, azonban az általuk felállított csapatok már nem a párt vagy a hatalom érdekeit védtek. Horváth Miklós azt feltételezi, hogy a nemzetőrségbe olvadtak be, hiszen annak alegységeit több helyen is a kiegészítő parancsnokságok szervezték meg. A katonák nem ítélték meg, hogy ki milyen szempontból és kinek megbízható. Ők végrehajtották a központból utoljára kapott parancsot, vagyis a civilek felfegyverzését.³⁶ A nemzetőrökkel szemben különben sem lehetett volna kifogásuk, hiszen az új karhatalmat a rendőrkapitányságokon szervezték. Az elnevezés pedig, hogy éppen munkásosztagnak vagy nemzetőrségnek nevezzék-e a megalakítandó civil fegyveres csapatokat, abban a pillanatban végrehajtói szinten még nem lehetett világos.³⁷

Míg az államvédelmiseket maguk közül is kivető rendőrséggel szóba álltak a szabadságharcosok, addig a pártházakba húzódó államvédelmisekkel inkább harcoltak. Így történhetett, hogy míg a munkásosztagok szervezését irányító központot elfoglalták, addig a nemzetőrséget létrehozó Deák téri főosztállyal tárgyaltak.

sen a milícia ottani szervezéséhez kötötték a pártház megtámadását: „Az ostromot elsődlegesen kiváltó ok a munkásmilíciák szervezése lehetett.” TULIPÁN 2012: 58.

³⁶ A bürokrácia csődjét jól jellemzi, hogy a káoszban még a felügyeleti szerv, a HM Harcképzési Csoportfőnöksége sem tudta minden esetben egyértelműen összefoglalni, hogy az egyes kerületekben a kiegészítő parancsnokságok és a nemzetőrségek pontosan milyen viszonyban is vannak egymással. A létszámadatokat áttekintve megállapítható, hogy a kiegészítő parancsnokságok által beszervezett hivatásos és tartalékos tisztek részei lettek a nemzetőrségeknek, de az nem egyértelmű, hogy irányító szerepet tölthettek-e be bennük. Sőt jelentésükben nem felejtették el megemlíteni, hogy a nemzetőrségben sok a számukra nem kívánatos személy. Ez esetben viszont nyilván nem az ő döntésükön múlt, hogy a katonák is részesei lesznek-e a szervezetnek, hiszen az már az ő felelősségre vonásukat is maga után vonhatta volna.

³⁷ Az államvédelmiseket még három évvel a hivatalos megszüntetésük után is ÁVH-soknak, sőt ávosoknak nevezték, de ugyanígy a BM-főosztályokat is rendőrkapitányságoknak hívták.

A CIVIL TÁRSADALOM ÁLTAL KIKÉNYSZERÍTETT ÚJ ALAPOK

A hatalom a forradalom első napjaiban a felkelők feltétel nélküli fegyverletételét követelte, majd amikor egyértelművé vált, hogy ezt nem tudja elérni, kiegyezett volna azzal, hogy a fegyverletételt követően egyéenként csatlakozhassanak a rendőrök és katonák által irányított nemzetőrökhöz. A fegyverletételt a szovjet csapatok kivonulásának elsődleges feltételeként kommunikálták. Nem tehettek mást, hiszen az egyetlen érdemben bevethető, mellettük álló fegyveres erő a Vörös Hadsereg volt, és ha ők kivonulnak, akkor egy szétesett rendőrséggel, és egy gyakorlatilag irányíthatatlan honvédséggel kellett volna szembenéznük a felkelőkkel.

Bár a reálpolitika nyilván távol állt tőlük, a szabadságharcos csoportok nem öncélúan fogtak fegyvert. A társadalmi elkeseredettség és a fegyvertelen tüntetőkkel szemben alkalmazott erőszak hívta őket életre, de mindenki számára egyértelmű volt, hogy az anarchikus állapotokat mielőbb fel kell számolni. Ez lehetett az oka, hogy a számukra elfogadható hatalmi tényezőkkel, személyekkel tárgyalásokat kezdtek arról, hogyan lehetnek részesei a remélt új rendnek.

A kormánynyilatkozat az '50-es években számtalanszor hallott politikai ígéretésnél számukra nem jelentett többet. Eszerint bízniuk kellett volna abban a politikai elitben, ami három évvel azelőtt egyszer már hatalomra került, de onnan éppolyan könnyen elmozdíthatónak tűnt, mint ahogy odakerült. A forradalom és szabadságharc által elért eredmények megvédését pedig egy a hatalom által megbízhatónak ítélt civilekkel megerősített, a rendőrség és a honvédség tisztjei által irányított szervezet kezébe kellett volna átadniuk, amiből nem kértek. Megtehették, hiszen az adott pillanatban kedvezőbb pozícióban voltak, fegyverrel a kezükben tartották a főváros főbb pontjait. Moszkva közben a kezdeti katonai kudarcok után még nem döntötte el, hogy megvédi-e hű embereit, vagy elengedi-e a kezüket. Az persze mindenki számára egyértelmű volt, hogy a szovjet csapatokkal hosszú távon nem lehet felvenni a harcot, a lépéselőny viszont csak addig volt meg, amíg a szabadságharcosok kezében volt a fegyver. Már csak meg kellett találniuk a módját, hogyan tartassák meg legálisan.

Fegyveres szabadságharcos csoportok

A felkelő-szabadságharcos csoportok és a politikai, valamint katonai vezetők közti tárgyalások október 28-án kezdődtek meg, de ekkor még nem vezettek eredményre. Másnap Janza Károly honvédelmi miniszterrel, valamint Nagy Imre miniszterelnökkel egyeztettek. A fő törésvonal továbbra is ott húzódott, hogy míg a kormány a fegyverletételhez kötötte a szovjetek távozását, addig a felkelők a szovjetek távozásához kötötték a fegyverletételt.

A felkelők, miután a kormánnyal nem jutottak dűlőre, felkeresték a BM Budapesti Főosztályt. Október 29-én Kopácsi és a HM magas rangú képviselői fogadták a küldöttségüket. Este megállapodtak, hogy a rendőrök és a felkelők nem harcolnak egymás ellen, valamint hogy a felkelők segítenek a bűnözőket elfogni. Eljutottak tehát a legkisebb közös többszöröshöz, de végre egyetértettek valamiben a hatalom és a legradikálisabb csoportok potentátjai. A bűnözők elfogása persze tág fogalom, hiszen azt a rendőri vezetők értelmezheték úgy is, hogy a szabadságharcos parancsnokok a kezükre játsszák akár saját embe-reiket is, míg a felkelők vezetői gondolhattak akár arra, hogy ezáltal a szabadságharc tisztaságának biztosításában működnek közre. Bár a tárgyalások során ez végre meghozta a várva várt áttörést, a kormányprogram elfogadása körül vita alakult ki. Abban maradtak, hogy ha a szovjet csapatokat kivonják, akkor a felkelők hajlandóak letenni a fegyvert a magyar csapatok előtt.

A fentiek alapján nem volt kérdés, kinek volt jobb a tárgyalási pozíciója: néhány, maroknyi fegyveres csoportot képviselő szabadságharcos egy napon belül úgy a kormányt, mint a rendőri és katonai vezetők ajánlatát vissza merte utasítani.

„Kopácsi Sándor – később írt önvallomása szerint – a felkelőcsoportok jelen lévő vezetőit – a rendőrségi nemzetőrség szervezéséről ugyanezen a napon kiadott utasítástól eltérően – arról tájékoztatta, hogy a szerveződőben lévő egy-séges nemzetőrség tevékenysége során a rendőrök és honvédek mellett a felkelőkre is számít.³⁸ Ezt hallva a felkelők többsége – Kopácsi Sándor szerint – úgy nyilatkozott, hogy hajlandó belépni az új karhatalomba, és ezzel egy időben leszerelik a 18 évnél fiatalabbakat.³⁹ Kopácsi mindezt a felső vezetés egyértel-mű iránymutatásának hiányában, kinevezett nemzetőrpáncsnokként, a tár-gyalások során szerzett benyomásai ismeretében jelenthette ki. Ha így történt, feltehetően improvizált, hiszen ilyen jellegű feladatszabást egészen biztosan nem kapott, és hivatalosan saját maga is ezzel ellentétes utasítást adott ki né-hány órával korábban.

³⁸ Hasonlóan gondolkodott Dudás József, a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány veze-tője is. Szervezete október 30-ai határozatában olvasható, hogy a szabadságharcosoknak a rend-őrség soraiban a helyük.

³⁹ HORVÁTH 2003: 285.

Kopácsi mindazonáltal később azt állította, hogy Nagy Imre utasítására cselekedett.⁴⁰ Horváth Miklós szembeállítja a rendőr ezredes és a kormányfő későbbi vallomásait. Kopácsi úgy emlékezett, hogy Nagy Imre október 29-én délután telefonon utasította, vegye be a karhatalomba a kormánynyilatkozatot elfogadó szabadságharcos csoportokat.⁴¹ Nagy Imre ezzel szemben következetesen ragaszkodott később ahhoz, hogy bár törekedtek a rendelkezésre álló összes fegyveres erő összefogására (hisz a párt is erről határozott), de a felkelőcsoportok tagjait csak a fegyverletétel után, egyéenként lettek volna hajlandók bevenni a karhatalomba.

Horváth Miklós egyetért Rainer M. János megállapításaival, miszerint: „*Még a politikai változást támogatók is úgy vélték: a fegyveresek legjobb esetben is egyes összetételű társaság, akik között ellenforradalmárok is akadnak. [...] Nagy Imre [...] volt az 29-ről 30-ra virradóra, aki beleegyezett a felkelők integrálásába. Később, a vizsgálat során mindvégig azt állította, hogy csupán egyéni belépőkre gondolt. (A vád abból indult ki, ami történt: a felkelőcsoportok mintegy zárt egységként váltak a nemzetőrség részévé.)*”⁴² Nagy Imre tehát következetesen ragaszkodott ahhoz, hogy ő nem hagyta jóvá a felkelőcsoportok integrálását. Azonban mégis így történt. Az ellentmondás nyilván többféleképpen feloldható. Mivel Nagy Imre egyszer sem bizonytalanodott el e tekintetben, meglátásom szerint jól emlékezhetett. Utasítását a végrehajtók, Király Béla és Kopácsi Sándor értelmezheték tágabban. Úgy, hogy kivitelezhető legyen. A kormányprogramban meghirdetett, elérendő célt tartották szem előtt, és persze lépéskényszerben voltak. Mindketten tudták: megoldást kell találniuk a patthelyzet feloldására.

A 29-i Nagy–Kopácsi-telefonbeszélgetéshez nagyon hasonló, ami egy nappal később történt, mikor is a Király Béla által kezdeményezett delegáció járt Nagy Imrénél, és ugyancsak erről a kérdéstről tárgyaltak. Nagy Imre ennek kapcsán is úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb egyéenként tartotta lehetségesnek a szabadságharcosok felvételét a karhatalomba, a tőle távozók viszont a csoportos beléptetést valósították meg. Az ugyanis működött, míg a kormány álláspontja keresztülvihetetlen volt. Az ezekben a napokban különösen leterhelt miniszterelnök ragaszkodhatott mereven az álláspontjához, de a fel-

⁴⁰ Nem kizárható az sem, hogy ezzel magát védte a megtorlás során.

⁴¹ Kopácsi visszaemlékezésében már azt írja, hogy október 30-án este a Parlamentben Nagy Imrével „*arról beszélünk, hogy néhány nap alatt össze kell vonni olyan fegyveres erőt, amely képes megtisztítani a fővárost a kalandoroktól, a kétes bűnöző elemektől.*” KOPÁCSI Sándor: *Életfogytiglan*. [Budapest] (Bibliotéka) 1989. 146. Király Béláról nem esik szó, pedig aznap ő is járt a kormányfőnél, tehát Kopácsi feltehetően rosszul emlékezett a dátumra, mindenesetre sokat sejtetők az itt leírtak Nagy Imre fegyveres felkelőkre vonatkozó álláspontja tekintetében.

⁴² RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. 1953–1958*. II. kötet. Budapest (1956-os Intézet) 1999. [továbbiakban: RAINER M. 1999] 289. Idézi: HORVÁTH 2003: 286. [Kiemelés tőlem – BOG]

kelőkkel napi szinten egyezkedők kénytelenek voltak rugalmasabban tárgyalni. Gondolhatták úgy, hogy ha a korábbi álláspontjához képest a kormányfő egy lépést már amúgy is hátrált, ők tehetnek még egyet. A kettő között gyakorlati különbség nem feltétlenül kellett legyen, hiszen így is, úgy is el lehetett jutni a fegyveres szabadságharcosok nemzetőri szolgálatáig mint végcélig, csak az egyiket elfogadták a felkelők is,⁴³ míg a másiktól elzárkóztak. A cél pedig a nemzetőrség szervezői számára a rendteremtés biztosítása volt, ennek érdekében pedig kinyitottak egy kiskaput. Mindez persze történeti távlatból sorsdöntő, ugyanis az így nemzetőrré váló szabadságharcosok a hivatalos álláspont szerint nem léphettek volna ebben a formában a szervezetbe.

Rainer M. szerint „*a döntő lépést az a felismerés jelentette, hogy a képzetlen és bizonytalan hadsereg és rendőrség, az egyelőre nem létező munkás- és ifjúsági osztagok, a politikailag tarthatatlan, kompromittált államvédelem helyett a fegyveres felkelők jelentik az egyetlen fegyveres erőt, amelyet az utca tekintélyként elfogad.*”⁴⁴ Ez a felismerés ugyanakkor meggyőződésem szerint nem a mindvégig elvhű kommunista miniszterelnök, hanem az utca képviselőivel érdemben tárgyaló Király és Kopácsi fejében született meg, akik fel merték vállalni a döntéssel járó felelősséget a remélt cél elérése érdekében.

A kormány és a felkelők közti tárgyalások alapján a honvédelmi miniszter utasítására Váradi Gyula vezérőrnagy⁴⁵ előkészítette a VIII. és IX. kerületi szabadságharcosok fegyverletételét. A HM tervei szerint ennek még október 29-én délután meg kellett történnie a magyar katonák előtt, egyben a szovjetekkel is megegyeztek, hogy ugyanekkor hátravonják csapataikat. A vezérkar késlekedése okán azonban a fegyvereket átvevő csoportokat nem jelölték ki időben, Váradi ezért engedélyt kért és kapott a fegyverletétel másnapra való halasztá-

⁴³ Október 31-én a Szabad Európa Rádióban [továbbiakban: SZER] egy szemtanúval készült beszélgetést sugároztak, ami – amellett, hogy jó példa a SZER Nagy Imre-ellenességére – jól mutatja, hogy a felkelőknek kevés volt, amit a kormány kínált, számukra a fegyverletétel nem volt elfogadható: „– *Aztán egy másik ilyen indítvány, illetve felhívás az volt, hogy az újonnan, Nagy Imréről által újonnan megalakítandó és pedig rendőrség, honvédség és hát a szabadságharcosokból megalakítandó nemzetőrségbe való belépést forszírozzák, illetve ezt a belépést felhívásokkal és egyéb módon propagálják. Mi erről a véleménye? – Nagy Imre neve nem biztosított arra, hogy álcázott szabadságharcos hadsereget, helyesebben egy olyan hadsereget csináljon és szervezzen, ami állítólag ugye az ő célkitűzéseinek megfelel. Nagy Imre erre nem biztosított. A szabadságharcosok tudják jól, hogy miért harcoltak és azoknak nincs szükségük arra, hogy Nagy Imre vezetését... – Szóval, mikor szabad letenniük a fegyvert? – A szabadságharcosok addig nem fogják a fegyvert letenni, amíg az összes követeléseiket nem teljesítik.*” VÁMOS György (szerk.): *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom. Műsortükör 1956. október 23. – november 5.* Budapest (História–MTA Történelmtudományi Intézete) 2010. 776. A Király Béla által felkínált megoldás épp ezért volt átütő erejű, hiszen nem követelte meg a fegyveres felkelőktől a fegyverletételt (csak azoktól, akik nem akartak a nemzetőrségbe belépni).

⁴⁴ RAINER M. 1999: 289. Idézi: HORVÁTH 2003: 286. [Kiemelés tőlem – BOG]

⁴⁵ A megtorlás során jogerősen 7 év börtönbüntetésre ítélték.

sára. Ugyanakkor a részletek megbeszélése érdekében felvette a kapcsolatot a felkelők parancsnokaival. A Corvin közben több szabadságharcos csoport vezetője is összegyűlt, Váradit azzal fogadták, hogy nem írtak alá semmit, ami a fegyverletételt illeti. Mindazonáltal úgy tűnt, mindenki a megoldásra törekszik, ezért felhívták Nagy Imre titkárságát, hogy tisztázzák a helyzetet. Onnan azonban csak azt a tájékoztatást kapták, hogy aki a magyar csapatok előtt leteszi a fegyvert, sértetlenül távozhat. Ami a szovjet csapatokat illeti, elhangzott, hogy lőtávolságon kívül vonulnak, de kivonásukról nem esett szó. Mivel legfontosabb követelésük nem teljesült, a felkelők elálltak a fegyverletételtől, sőt újabb feltételeket támasztottak. Ezeket Váradi közvetítette a honvédelmi miniszternek, Janza azonban nem fogadta el őket.

Ekkor érkezett meg a helyszínre Maléter Pál, hogy a tárgyalások ne szakadjanak meg. Elérte, hogy a felkelők megígérték: elismerik és támogatják a Nagy Imre-kormányt, valamint hogy azok kivételével, akiket a rendőrségbe átvessznek, a fegyvereket leteszik. Utóbbihoz Janza is hozzájárult. *„Távozása után megállapodás született arról, hogy a VIII. és IX. kerületben csoportonként 100 fő, legfeljebb 700-800 fő tarthatja meg a fegyverét. Egyezség született arról is, hogy a csoportok önállóan döntenek el, kik lesznek azok, akik a fegyvereiket megtartva, 30-án reggel zárt rendben a részükre kijelölt laktanyába bevonulnak, ahol rendfenntartó szolgálatot látnak el, katonaruhát kapnak, és további ellátásukról ezt követően a honvédség gondoskodik. Azok pedig, akik a fenti kategóriába nem esnek bele, valamint a 18 éven aluliak, a fegyvert leteszik, majd szabadon távozhatnak, a sebesültek ellátását, az elesettek eltemetését a kormány biztosítja.”*⁴⁶ Hiába fogadták el azonban a fentieket a felkelőparancsnokok, hiába vette tudomásul a honvédelmi miniszter, és intézkedett a másnap bevonulók fogadására, a felkelők egyik csoportja sem értett egyet parancsnokával, és továbbra is ragaszkodtak a szovjet csapatok kivonásához még a fegyverletétel előtt.

Maléter Pál visszatért a Corvin közbe, és ismét sikerült áttörést elérnie, igaz, annak árán, hogy egyetértett a szovjet csapatok kivonásának feltételével. Eszerint a felkelők elismerték volna a kormányt, az elesettek családjai állami támogatást, a harcokban részt vevők a partizánokat megillető jogokat kaptak volna, a szabadságharcosok beolvadtak volna a honvédségbe és a rendőrségbe, parancsnokaik rendfokozatot kaptak volna, és végül, de nem utolsósorban, kivonták volna a szovjet csapatokat. Ezt követően a fentiek vonatkozásában egyébként hatáskörrel nem rendelkező Maléter ismét visszament a Kiliánba. Végül Pongrátz Gergely⁴⁷ megfordította a hangulatot, és így Váradi már csak

⁴⁶ HORVÁTH 2003: 288.

⁴⁷ Pongrátz Gergely (1932–2005): november 1-jén vette át a Corvin köz irányítását Iván Kovács Lászlótól. November 4-e után emigrált. 1990-es hazaköltözéséig nagyrészt az Egyesült

a tárgyalások kudarcáról tudott beszámolni a HM-ben. A miniszter másnap megtorlásra készült, ez azonban elmaradt.

Budapesti nemzetőralegrészek

Az október 23-i megmozdulásokat követően, az államvédelmisek kiválása, elmenekülése következtében a rendőrség mintegy kártyavárként omlott össze. Helyét a katonaság nem tudta maradéktalanul pótolni, és hosszú távon nem is lehetett számolni ezzel a lehetőséggel. Mindezek okán a kormány új, gyorsan felállítható és azonnal bevethető, lehetőleg a társadalom által is elfogadott karhatalom szervezésére szánta el magát. Gyorsan kellett cselekedni, ezért több alternatíva is felmerült. Ebben nyilván szerepe volt a központi hatalom közelében mozgó, de ellentétes érdekek által motivált különböző csoportoknak, egyéneknek.

„A forradalmi események menetében 1956. október 28-án bekövetkezett fordulat ellenére a hatalom célkitűzései alapvetően nem változtak: egyrészt a harcoló forradalmárok mögül ígéretekkel igyekeztek kiszervezni a fegyvertelen tömegeket, másrészt a fegyveres csoportokat igyekeztek lefegyverezni, felszámolni. Ennek érdekében a fennálló hatalom, saját védelmére, párhuzamosan két civilekre támaszkodó fegyveres erő szervezésére törekedett. Ezek egyike volt a nemzetőrség, amely eredetileg mint rendőrségi segéderő megbízható civilekből (»munkások«) és diákokból szerveződött a rendőrkapitányságok irányításával. A másik típusú, szintén civilekre támaszkodó erőt a tervek szerint a munkásmilíciák képezték volna, amelyeket a kerületi pártbizottságok segítségével a hadkiegészítő parancsnokságok bázisán terveztek felállítani.»⁴⁸

Bár a pártbizottságok iránymutatása alapján a hadkiegészítő parancsnokságok humán és technikai infrastruktúrája felhasználásával szervezni kezdett munkásmilíciák felállítása kezdetben nagy lendülettel indult, ezt a folyamatot a Köztársaság téri pártház október 30-i elfoglalása törte derékba. Ide települt ugyanis a központi törzs. Egy esemény persze kevés lett volna egy ilyen nagy ívű kezdeményezés elbukásához, kellett hozzá az is, hogy a társadalom élesen szembeforduljon bármivel, ami a párt ideológiai bázisán kezdeményezett lépés volt. Márpedig a milícia megalakítását felülről kezdeményezték: először megnevezték a felelőst, majd elkezdték szervezni.

Államokban élt. Bővebben ld. EÖRSI László: *Corvinisták 1956. A VIII. kerület fegyveres csoportjai*. [Budapest] (1956-os Intézet) 2001. [továbbiakban: EÖRSI 2001] 460–461.

⁴⁸ Horváth Miklós megállapításai alapján SZELKE-TULIPÁN Éva: Munkásmilíciák és nemzetőrség Budapesten 1956-ban. [továbbiakban: SZELKE-TULIPÁN] In: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőrségről*, 2010. Budapest (1956 NHT) 2010. [továbbiakban: BOKODI-OLÁH 2010] 20.

Ezzel szemben a nemzetőrség alulról építkezett: előbb jöttek létre az alakulatok, és csak később lett felelőse. Nehezen bontakozott ki a szervezet, de aztán annál sikeresebb lett. A megalakuló nemzetőralegységek a legtöbb területen önállóak voltak, csupán tájékoztatási kötelezettségük volt a később (november 3-án) megalakult Nemzetőrség Főparancsnoksága mint felettes szerv irányába. Utóbbi az élelmiszer- és fegyverellátást biztosította, tárgyalásokra járt, valamint az országossá növvő szervezet működési rendszerének kialakításán dolgozott. A rendőrkapitányságok mellett működő nemzetőralegységek közvetlenül a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségébe tartoztak (október 31-től), az üzemi nemzetőrsek pedig a gyárak területén és azok környékén működtek.

Mivel a munkásmilíciák szervezése még a kezdeti fázisban összeomlott, és az időközben megerősödő nemzetőrség egyre terjeszkedett, sok esetben a kető egybeolvadt. Nem volt ez feltétlenül tudatos döntés: a kerületi szervek néha maguk is belezavarodtak a helyzetbe, azt sem tudták, éppen kinek az érdekei alapján végzik szervező tevékenységüket. A hadkiegészítő parancsnokságok eredetileg ugyan a párt érdekeit megvédeni képes milíciát kezdtek szervezni, október–november fordulóján azonban már nemzetőrségnek nevezték az eddigre már csak részben általuk felállított csoportokat.⁴⁹ Fontos volt, hogy olyasvalaki került a nemzetőrség élére, akit a BM Budapesti Főosztályán gyakorolt befolyása révén egyaránt elfogadtak a kerületi rendőrkapitányságok és a katonatiszti múltja miatt a hadkiegészítő parancsnokságok. Király Béla személye ilyen szempontból is megkerülhetlenné vált az adott helyzetben.

Az I. kerületben a hadkiegészítő parancsnokság október 24–25-én a pártbizottság kérésére összegyűjtötte a megbízható tartalékos tiszteket, akik közül a számára megfelelőeket – pártfunkcionáriusok, tartalékos politikai tisztek – a pártbizottságnak kellett volna mozgósítani. Ez utóbbi azonban csak október 29-ére hívta be az általa kiválogatott személyeket a hadkiegészítő parancsnokságra, ahol október 29–30-án tartottak számukra fegyverkezelési gyakorlatot,

⁴⁹ „A kerületekben kint működő szervező bajtársak egybehangzó véleménye alapján megállapítható volt, hogy mindenhol nagyon sok nemkívánatos elem került a nemzetőrségekbe, akiknek kezébe sehol sem szívesen adtak fegyvert. [...] A [II. kerületi] pártbizottság részéről a mi javaslatunkra felvetődött az a kérdés, hogy a nemzetőrségekbe beszervezendőket csak a gyári munkástanácsokon keresztül engedélyezzék, ezzel szándékoztuk megakadályozni azt, hogy még több nemkívánatos elem kerüljön a nemzetőrségbe.” A Honvéd vezérkar Harckiképzési Csoportfőnökség november 1-jei jelentése. In: KAHLER–M. KISS 2006: 70. Nem sikerült megakadályozniuk. A kerületenkénti jelentésekből kiolvasható, hogy a kiegészítő parancsnokságok ugyan a legtöbb helyen részt vettek a szervezésben, a nemzetőrségek, vagyis a helyi karhatalom tagjának döntő többségét azonban nem az általuk beszervezett tartalékos tisztek, hanem egyetemisták, civilek adták. Befolyásukat így nem tudták érvényesíteni az általuk remélt mértékben, ellenben infrastruktúrájukat kénytelenek voltak rendelkezésre bocsátani.

de október 31-én már a szervező tiszteknek is menekülniük kellett a parancsnokságról, mert a szintén az épületben elhelyezett *„alakulat alkalmazottai »a kiegészítő tisztek ellen az ebédlőben kifejezték felháborodásukat, ott is tárgyalták azt, hogy a kiegisták ellenforradalmat szerveznek.«*⁵⁰ Közben a BM október 30-án kiürített Fő utcai börtönében másnap már nemzetőrséget szerveztek. A parancsnok leváltása után az államvédelmiek egy részét elküldték, más részét elfogták, bezárták.⁵¹

A II. kerületben⁵² a Széna tériek⁵³ képviselték a legnagyobb erőt. Csoportjuk működését október 29-én, már kétszáz fővel, új alapokra helyezték. Elfogadták az október 28-i kormányprogramot, jó kapcsolatot alakítottak ki a honvédséggel, és vállalkoztak a rend helyreállítására. A nemzetőrséghez október 31-én csatlakoztak. November 4-én már kétezren voltak. Objektumokat őriztek, igazoltatásokat hajtottak végre, hídőrséget állítottak fel a Margit híd budai oldalán, birtokba vették a kerületi rendőrkapitányságot, államvédelmieket tartóztattak le, és még a saját maguk által emelt barikádok lebontásában is segítkeztek. *„A Széna téri csoport – nemzetőrzászlóaljként – ténylegesen október 31-én integrálódott a nemzetőrség szervezetébe. Azonban már október 29-én és 30-án civilek, honvédek, katonatisztek, BM-dolgozók jelentkeztek a Széna téren, hogy a rendfenntartó karhatalom munkájában részt vegyenek. Egy honvéd százados vállalta, hogy irányítja a laktanyai rend megteremtését, egy BM-alhadnagy, mint tűzszerész, átvette a fegyverraktárak kezelését. A nemzetőrök ellátására konyhát létesítettek, a meglévő állományból és a jelentkezőkből szakaszokat szerveztek, és ezek élére parancsnokokat állítottak.»*⁵⁴ Október 30-án egyébként két részre oszlott a Széna téri csoport. Szabó János⁵⁵ főparancsnok a tagok többségével a Maros utcába vonult át, míg Ekrem Kemál⁵⁶ őrség- és járőrparancsnok 30 fővel a Széna téren maradt.⁵⁷ Utóbbiakhoz rendőrök, honvédek, volt államvédelmiek (önként jelentkeztek, mivel nem tudtak hazautazni,

⁵⁰ SZELKE-TULIPÁN, in: BOKODI-OLÁH 2010: 22.

⁵¹ Az államvédelmiek bezárásának oka sok esetben testi épségük biztosítása volt.

⁵² Itt először Dudás Józsefék hozták létre nemzetőrséget október 29-én, a kerületi rendőrkapitány leváltását követően.

⁵³ A legjelentősebb budai forradalmár csoport. Befolyási övezetük a Moszkva (ma Széll Kálmán) tértől a Margit hídig terjedt. Bővebben ld. EÖRSI László: *A Széna tériek 1956*. [Budapest] (1956-os Intézet) 2004. [továbbiakban: EÖRSI 2004]

⁵⁴ HORVÁTH 2003: 323.

⁵⁵ Szabó János (1897–1957) október 26-án csatlakozott hozzájuk, és hamar az élükre állt. November 4-én ellenállt a szovjeteknek, de akkor sem emigrált, amikor belátta ennek kilátástalanságát. 1957 januárjában halálra ítélték és kivégezték. Bővebben ld. EÖRSI 2004: 263–268.

⁵⁶ Ekrem Kemál (1924–1957) a Széna téri csoport választott parancsnokhelyettese volt. A megtorlás során halálra ítélték és kivégezték. Bővebben ld. EÖRSI 2004: 202–204.

⁵⁷ ÁBTL V-150381/5. 164.

de aki később mégis távozni akart, annak adtak igazoló okiratot), bányászok (KÖMI⁵⁸ táborból szabadultak) és munkások is csatlakoztak.

A kerületi kiegészítő parancsnok október 26-án kapott utasítást munkás-őrség szervezésére: „*az MDP akkori első titkárával igyekeztem megbeszélni ennek a parancsnak a végrehajtását, azonban ő más elfoglaltságra hivatkozva a másod, illetve a harmad titkárhoz utasított. Ezekkel az elvtársakkal beszéltem is, akiktől azt a választ kaptam, hogy a rendőrség már foglalkozik ezzel a kérdéssel, és forduljak annak vezetőjéhez. A Rendőrkapitány közölte velem, hogy egyelőre [egyelőre] nincs szüksége tartalékosokra, ellenben járőrözésre adjak a személyi állományomból néhány főt.*”⁵⁹ Az október 29-én megalakult kerületi nemzeti bizottsággal csak a vezérkartól kifejezetten erre felszólító parancsot követően (október 31-től) működtek együtt teljes körűen.

A II. kerületben közben október 28-án a politikai tisztakadémia⁶⁰ pártutasításra munkásosztagot kezdett el szervezni. „*A zászlóalj törzsét honvédtisztekből – akadémistákból – és a II. kerületi Rendőrkapitányság beosztottaiból alakították meg, a személyi állomány összegyűjtését – toborzását – a kerületben lévő üzemekből a pártbizottság munkatársai kezdték meg.*”⁶¹ Kopácsi utasítására azonban a rendőrök hamarosan kiszálltak a munkából. Az elhelyezést a SZOT iskolaépületében oldották meg. Több Széna téri felkelő is jelentkezett a csoportba, aminek létszáma ezt követően elérte a 400 főt. A kerületi járőroket tisztek vezették. Az alakulat október 30-án a Köztársaság téri pártház ostromát követően munkászászlóaljából nemzetőralegység lett.⁶²

„*A III. kerületi hadkiegészítő parancsnokság jelentése [...] következetesen a nemzetőrség kifejezést használja, [de] a szöveggörnyezetből egyértelműen kiderül, hogy a munkásmilícia szervezéséről van szó.*”⁶³ Az, hogy még maguk a kerületi szervezők is összekeverték a két, ma már jól megkülönböztethető szervezetet, lehet, hogy csak félreértésből vagy tájékozatlanságból adódott,⁶⁴

⁵⁸ KÖMI: Közérdekű Munkák Igazgatósága. A munkatáborok központi irányító szervezete.

⁵⁹ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ó. e. 3.

⁶⁰ Petőfi Sándor Katonai Politikai Akadémia

⁶¹ HORVÁTH 2003: 326.

⁶² ÁBTL V-150381/5. 187. Bár a források szerint csak a Köztársaság téri pártház ostroma után lett nemzetőralegység a munkászászlóaljából, sokkal inkább a rendőrök távozása, vagy a Széna tériek csatlakozása tekinthető a fordulathoz a csoport életében.

⁶³ SZELKE-TULIPÁN, in: BOKODI-OLÁH 2010: 24. „*Október 28-a körül Halas [Lajos] ezredes elvtárs [budapesti kiegészítő parancsnok] parancsot adott, hogy a kerületi Pártbizottsággal karöltve hívjunk be tartalékos tiszteket és szervezzük meg a nemzetőrséget. [...] A nemzetőrséghez behívott tart. [tartalékos] tisztek egy része november 4-én a kiegészítő parancsnokságnál leszerelt, illetve elhagyták a helyüket, [és] a rendőrségen és többségük a gyárakban a munkahelyükön lévő őrségekbe állt be.*” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ó. e. 9–10.

⁶⁴ „*Az október 23. és november 4-e közötti eseményeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ezekben a napokban a kieg. pság. [kiegészítő parancsnokság] teljesen el volt szigetelve, semmilyen*

de értelmezésében arra példa, nem volt eldöntött tény, hogy a nemzetőrség milyen irányt vesz, annak ma is ismert útját a felkelő szabadságharcos csoportok kényszerítették, illetve a helyzetet jól felismerve és a lehetőségeket maximálisan kihasználva Király Béla jelölte ki. Október 28-án hívták be a pártbizottsággal együttműködésben a tartalékos tiszteket, akik közül másnapra 70 fő rendelkezésre állt. Közben az Óbudai Hajógyárban október 30-án, a gyári őrség lefegyverzését követően egy Corvin közti vezetésével alakították meg a valódi nemzetőrséget. A 100 fős alegység őrhelyeket alakított ki, és részt vett a gyűjtőfogház biztosításában is.⁶⁵

A IV. kerületben a milícia szervezését annyira későn kezdte el a hadkiegészítő parancsnokság, hogy mire hozzáfogtak, addigra Király Béla már előjárója lett a budapesti kiegészítő parancsnoknak,⁶⁶ aki ennek értelmében nemzetőrség felállítására adott utasítást. A budapesti kiegészítő parancsnok nem lehetett meggyőződéses forradalomparti, mert *„eligazításában figyelmeztetett arra, hogy ez a nemzetőrség olyan legyen, amely a mi kezünkben nemzetőrség és nem a kommunisták ellen irányul, de a nemzetőrség megszervezését is a »nemzeti bizottság«-gal kell megbeszélni.»*⁶⁷ A „mi” ez esetben kétségtelenül a párthoz hű személyeket jelentette, ami rávilágít, hogy nem mindenhol volt idő végrehajtani a feltétlenül szükséges személycseréket, hiszen ez esetben Király Béla utasítását annak eredeti szándékával ellentétes előjellel adta tovább a felelős személy. Egyes kerületi hadkiegészítő parancsnokságokon ráadásul a munkásmilíciák szervezését is összekeverték a nemzetőrségével. A kérdés csak az volt, ki tud nagyobb erőt mutatni a megfelelő pillanatban. Király Béla és a forradalmárok tudtak.

A IV. kerületben közben a forradalmi bizottság felszólítására folyamatosan jelentkeztek a civilek a felállított polgárőrségbe, amibe szép számmal katonák is érkeztek. Utóbbiak kiképzést is tartottak, amibe harckocsi elleni harc és fegyverkezelés is tartozott.⁶⁸ *„Az újpesti »kis Petőfi« laktanyában lévő hadihajós dandár, [...] továbbá a Rákospalotán lévő légvédelmi alakulatok személyi állománya az október 28–29-ig terjedő időszakban még nem támogatták a Forradalmi Bizottság ez irányú tevékenységét.»*⁶⁹ *Később a polgárőrök, majd*

parancsot, vagy utasítást, sőt tájékoztatást sem kapott az eseményekről és így teljesen magára volt hagyatva, csak a lakosság tájékoztatására tudott támaszkodni és ennek megfelelően cselekedni.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 12.

⁶⁵ ÁBTL O-16/797/1. 215–217.

⁶⁶ Halas Lajos ezredes

⁶⁷ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 22.

⁶⁸ Ezt eleinte legfeljebb egyéni indíttatásból tehették meg, hiszen a helyi alakulat csak később állt a forradalom oldalára.

⁶⁹ A légvédelmi alakulat parancsnoka október 28-án zárótűzet lövetett a laktanya fölé a közeli ütegekkel, hogy elriassa az ott fejeződő követelő tömeget. HL MN-KGY-F 4. d. 28. ő. e. 362.

a nemzetőrök szervezésében és felkészítésében a központilag kiadott intézkedések és engedélyek alapján ezek az alakulatok is részt vettek.⁷⁰ A kerületi tanács épületében a nemzeti bizottság létrehozott egy speciális nemzetőregységet, ami kifejezetten a pártfunkcionáriusok és államvédelmiek elfogására szakosodott: összesen 25-30 főt vettek őrizetbe.⁷¹ A kerületi rendőrkapitányságon szintén létrehoztak egy nemzetőregységet, ez azonban csak a nemzetőr-igazolványok kiosztását végezte. Náluk jóval aktívabb volt az egyik őrs, aminek nemzetőrei a többi közt a tanács, a Nemzeti Bank, az Állami Áruház, a posta, a vasútállomás őrzését látták el. A fegyver-, ruha- és élelmiszerraktárt az egyik gimnáziumban helyezték el.

A IV. kerületben volt nemzetőr Szűcs László is, aki néhány hónapos kisgyermekét hátrahagyva volt kénytelen disszidálni, és azóta Rudolf Höyborgként Norvégiában él. Ő így emlékszik nemzetőrként töltött napjaira: *„1956-ban az újpesti rendőrségtől elkobzott fegyverrel harcoltam a megszálló szovjet katonák ellen. November 2-án jelentkeztem nemzetőrnek, és másnap már kézhez is kaptam a nemzetőr-igazolványomat és a fegyveremet, amire nagyon büszke voltam. Egy nyolcszemélyes kis csoportot alkottunk, amely az újpesti forradalmi tanácstól, illetve a [káposztás]megyeri parancsnokságtól kapta a feladatokat. A megyeri Iparitanuló Intézetben voltunk elhelyezve és kukoricagránát-gépfegyverrel voltunk felszerelve. Mi ügyeltünk az Újpesti Nyomdára, ahol a röplapok és faliújságok készültek. Éjszaka járőrszolgálatban voltunk, egész Újpest területén cirkáltunk. Feladatunk volt még az élelmiszerüzletek rendje, hogy megakadályozzuk a zabrálást és a fosztogatást. Felügyeltük a tartalék élelem igazságos elosztását, hogy a családok és az öregek is élelemhez jussanak. [...] Az oroszok mindenáron meg akarták semmisíteni a víztornyot, mert akkor a helyi lakosság víz nélkül maradt volna. Rá is lőttek, de csak a torony külső burkolatát súrolta a lövedék, és mivel visszalőttünk, a torony továbbra is működőképes maradt.”⁷²*

Az V. kerületnek elsősorban az itt lévő Deák téri BM Budapesti Főosztály, valamint a Honvédelmi Minisztérium épülete⁷³ miatt volt jelentős szerepe az 1956-os események rendvédelmi tevékenységében. A helyi kiegészítő parancsnokság másokhoz hasonlóan október 28-án kapott parancsot *„rendteremtő fegyveres egység megszervezése érdekében [...] A ténykedés abból állt, hogy kommunista tisztek vezetésével, 15-20 fős járőrök, a kerület területén cirkálva, jelenlétükkel igyekeztek a rendet fenntartani és szilárdítani. [...] Csak november 2–3-án*

⁷⁰ HORVÁTH 2003: 327.

⁷¹ ÁBTL V-150381/6. 29.

⁷² Rudolf Höyborg (Szűcs László) visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

⁷³ Október 24–25-én több támadás is érte a minisztérium épületét, amit különböző katonai egységek és szovjet páncélosok is védtek. A sikertelen támadások több civil áldozatot követeltek. HL MN-KGY-F 1. d. 3. ő. e. 29.

kezdezt a helyzet feszültté válni, mert az alakulatba beszivárgott huligánok, felismerve az alakulat kommunista irányú vezetését, azt erősen kifogásolták.⁷⁴ A kerületi pártbizottság épületét október 31-én adták át a helyi nemzetőr bizottságnak.⁷⁵

A VI. kerületben „A milícia magyát kommunisták, tart. [tartalékos] tisztek és partizánok képzeték, igen kicsi létszámmal. [...] Ezek feladata főleg járőrözésbe[n] merült ki, amely a rendfenntartást biztosította.”⁷⁶ Kezdetben a munkásosztagok és a nemzetőrség szervezésének célja többek fejében itt is összemosódott: a kerületi hadkiegészítő parancsnok Kopácsitól kapott nemzetőr-igazolványokat az általa szervezett állomány számára. Ez esetben nem is feltétlenül az az érdekes, hogy a parancsnok miért osztott ki nemzetőr-igazolványokat a munkásosztag tagjainak, hanem hogy Kopácsi miért adta oda azokat. Feltehetően azért, mert még Király Béla fellépése, az általa a nemzetőrségnek kijelölt új irány megvalósítása előtt történt mindez. Közben egy fegyveres csoport, ami egy alkalommal megtámadta a szovjet nagykövetség védelmét ellátó harckocsikat is, már október 27-én nemzetőrségnek hívta magát, „A Nemzetőrséghez több esetben jöttek különböző pártok képviselői, akik a pártok vezetőinek adták ki magukat, s kérték, hogy pártjaik székházainak őrzésére fegyvereseket bocsájtsanak rendelkezésükre. Ezen kérésük teljesítve nem lett. [...] A VI. ker. Rendőrkapitányság vezetőjének kérésére a nemzetőrök a rendőrség járőrével a járőr feladatot közösen látták el. A járőrözés mellett egyes vállalatok biztosítását is ellátták.”⁷⁷ Az Eötvös utca 25. számú házban települt nemzetőr alegység kiadott egy államvédelmis tisztet az ezt követelő tömegnek, akit azok meglincseltek.⁷⁸ A művészeti főiskolások ezzel szemben mentették, akit tudtak: „Nálunk a Magyar Képzőművészeti Főiskolán is megalakult a Nemzetőrség. Hivatása az volt, hogy megvédje a közintézményeket, és olyan embereket, akiket korábbi tevékenységük miatt atrocitás érhet. Konkrét példaként említhetem annak az esetét, aki a Marxista Tanszéken dolgozott, és bejött hozzánk, hogy ő a VIII. kerületben lakik, és megfenyegették. Bajtársaim elmentek, és a családjával együtt behozták a főiskolára. Kádár György festőművész műtermét felfeszítettük, kinyitottuk, és a családot ott helyeztük el. A Kisfaludi Strobl Zsigmond által az angol követségtől kapott számtalan finomsággal és a Vöröskeresztől kapott csomagokkal láttuk el a családot.”⁷⁹

⁷⁴ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 29.

⁷⁵ ÁBTL V-150381/6. 98–100.

⁷⁶ Később a budapesti kiegészítő parancsnok utasította őket a nemzetőrség felállítására. „Így vette fel a milícia a nemzetőrség nevet.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 38.

⁷⁷ Uo. 40.

⁷⁸ ÁBTL O-16/979/1. 201.

⁷⁹ Tóth Sándor visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

A VII. kerületben sokszor maguk az események résztvevői sem tudták, „ki kivel van”: az október 25-én behívott tartalékos tiszteket a hadkiegészítő parancsnokság a pártbizottság feladatszabása alapján az ekkor már a tanáccsal párhuzamosan működő nemzeti bizottsághoz küldte. Mikor másnap, október 26-án rájöttek, hogy a rendőrség és a nemzeti bizottság nem a pártérdekeket szolgálja, kivonták onnan a tartalékos tiszteket, belőlük a hadkiegészítő saját egységet szervezett.⁸⁰ Közben 450-500 fős létszámával a legnagyobb nemzetőr-alakulat az új karhatalomhoz október 31-e után csatlakozó, Nickelsburg László⁸¹ által vezetett Baross téri csoport lett. Egységüket katonatisztek iránymutatása alapján rajokra, szakaszokra és századokra osztották.⁸² A Keleti pályaudvaron és környékén igazoltatásokat végeztek, államvédelmiseket és pártfunkcionáriusokat fogtak el. Két lövegük is volt. A kerületen belül a tanács épületében alakult még egy csoport október 28–29-én, amiben katonák és honvédtisztek is teljesítettek szolgálatot, valamint innen kiválva jött létre a Wesselényi zászlóalj is, ami a többi között a Royal Szállóba is bevette magát. Utóbbiak november 1-jén csatlakoztak a nemzetőrséghez.⁸³ *„Október 27-én, amikor a rendőrök a VII. kerületi osztály épületébe visszatértek, az épületben talált fegyveresekből megkezdték nemzetőralegység szervezését. A kapitányságon október 28-án megválasztott Forradalmi Bizottság költöztette át a nemzetőröket a rendőrséggel szemben lévő épületbe.”*⁸⁴ A szervezéshez honvédtisztek nyújtottak segítséget, adtak tanácsokat. Az október 27-én még a párt utasítására felállított ún. népőrség később a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségébe került. A Continental Szállóban, a kerületi pártházban és a kerületi pártbizottság épületében szintén alakult egy-egy nemzetőr alegység. A kerületi nemzetőrök közül többen is részt vettek október 30-án a Köztársaság téri pártház ostromában. November 3-án a Baross tériek kezdeményezésére a különböző nemzetőralegységek a kerületet védelmi körzetekre osztották.

A VIII. kerület nemzetőrségei közt kitüntetett szerepe volt a Corvin közben alakult alegységnek. Ez november 1-jén vagy másodikán alakult meg Corvin közí főparancsnokság néven. Vezetőjévé másnap Pongrátz Gergelyt választot-

⁸⁰ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 55. A jelentés szerint még október 28-án is járőröztek a kerületben. Munkájuk sikertelenségét példázza, hogy a jelentést író egy mondattal korábban még azt írja: *„A kerületben ekkor már erőteljesen folyt az ÁVH beosztottak gyilkolása.”* HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 56.

⁸¹ Nickelsburg László (1924–1961) a csoport nemzetőrséghez való csatlakozásakor vette át a főparancsnoki tisztséget, addig helyettes vezető volt. A megtorlás során életfogytiglanra, majd halálra ítélték. 1961-ben végezték ki.

⁸² *„November 2-án Kopácsi r. ezds. [rendőr ezredes] a VII. kerületben működő fegyveres csoportokat »nemzetőr« zászlóaljja egyesítette”* HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 57.

⁸³ ÁBTL V-150381/6. 219.

⁸⁴ HORVÁTH 2003: 330.

ták. Mivel itt már korábban is működött fegyveres csoport, az elnevezésnél és a parancsnokváltásnál sokkal fontosabb volt, hogy később elismerték a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottságát, majd a Nemzetőrség Főparancsnokságát felettes szervnek. A szovjet csapatok és a magyar fegyveres erők elleni küzdelem legsikeresebb szabadságharcos csoportjaként tisztában voltak jelentőségükkel, amit a nemzetőrsegen belül különleges jogosultságokkal juttattak kifejezésre. Az itt kiosztott nemzetőr-igazolványokat saját pecséttel látták el, és a főparancsnok írta alá azokat. Valójában ez csak Budapesten különböztette meg őket a többi alegységtől, hiszen vidéken, ahová nem jutottak el a fővárosi igazolványok, mindenhol a helyi parancsnok írta alá az igazolványokat, és sok helyen használtak egyedi bélyegzőt is. A Práter utcai iskolában működő szabadságharcos csoportból nemzetőrzászlóalj alakult. Ö. Nagy János⁸⁵ parancsnoksága alatt, Lassan György⁸⁶ tevékeny közreműködésével.⁸⁷ Ők már a szervezeti átalakulást megelőzően is állandó fegyveres őrseget működtettek a környező utcákban. Egy esetleges szovjet támadás esetére még riadótervet is összeállítottak, amit életbe is léptettek november 4-én. Amíg tudtak, ellenálltak, de hamarosan el kellett menekülniük a szovjetek elől.

A kerület másik ismert központja a Szabad Nép székház volt, ahová a Dudás József által alapított és vezetett Országos Forradalmi Nemzeti Bizottmány települt. Dudás a meghívás ellenére nem jelent meg a Forradalmi Karhatalmi Bizottság október 31-i alakuló közgyűlésén, és nem akart csatlakozni a formálódó nemzetőrséghez sem. Csoportján belül azonban elvesztette a fegyveresek feletti irányítást, vezetőjük, Kovács András⁸⁸ november 3-án elismerte a Deák téri parancsnokság fennhatóságát.

⁸⁵ Ö. Nagy János (1930–?) korábban, sorkatonaként az ÁVH-nál szolgált, ezt október 26-án, parancsnokká válásakor nyíltan közölte a csoport tagjaival. November 4-e után elhagyta az országot. Bővebben ld. EÖRSI 2001: 455–456.

⁸⁶ Lassan György (1928–1991) a Corvin köziekhez tartozott, összekötőként került a Práter utcába. A megtorlás során életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 1970-ben szabadult. Bővebben ld. EÖRSI 2001: 437.

⁸⁷ „Lassan György neve is felmerül a levéltári forrásokban mint parancsnok, de nyilvánvalóan azért, mert a Corvin köziek őt nevezték ki, és a későbbiekben is őt szerették volna vezető posztra emelni...” EÖRSI 2001: 184.

⁸⁸ Kovács András (1932–2000) Széna tériekkel csatlakozott Dudáshoz október 29-én, amikor az megalapította a II. kerületben a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmányt. Követte a Szabad Nép székházba, ahol a kb. 100 fős fegyveres csoportot irányította. Miután Dudással megromlott a viszonyuk, a parancsnokságot is átvette tőle. November 7-ig kitarított csoportjával a Blaha Lujza téren, majd Ausztráliába emigrált. Bővebben ld. EÖRSI 2001: 431–432. A Dudás–Kovács viszonyról bővebben ld. Druzsa Attila: A Dudás-ügy. Egy forradalmi alternatíva 1956-ban. In: FEJÉRDY Gergely (szerk.): *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből*. Piliscsaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet–Pázmány Péter Történész Kör) 2002. 271–274.

A VIII. kerületi, Víg utcai rendőrkapitányságon⁸⁹ már október 28-án megsztották a parancsnokságot a nemzetőröket és a rendőröket irányító személyek között, akik egyenrangúak voltak, és vállalták, hogy közösen hoznak intézkedéseket. *„A rendőrségen lévő csoport létszáma állandóan változott. A rádió felhívása alapján sokan jelentkeztek, majd egy nap után elmentek. Az október 23-a előtt segédrendőri szolgálatot vállaló személyek közül többen jelentkeztek nemzetőrnek. Az átlagléttség körülbelül 175 fő volt. [...] A nemzetőröket rendőr vagy katonai egyenruhába öltöztették. [...] Az alegységen belül úgynevezett közrendvédelmi csoportot alakítottak. A csoporton belül egy-egy rendőr vezetésével körülbelül 10 járőrt szerveztek.”*⁹⁰ Közülük ketten voltak azok, akikre először tüzet nyitottak október 30-án a Köztársaság téri Pártházból, ezt követően kezdődött meg annak ostroma. Fegyvereiket a HM biztosította a Forradalmi Karhatalmi Bizottságtól kapott hivatalos papír ellenében. Részt vettek az államvédelmisk felkutatásában, akik közül mintegy 10 főt letartóztattak, de voltak olyanok is, akik önként vonultak fogdába. Fánicsik György⁹¹ szervezésében a Kisfaludy utca 28/B alatti házat tartó fegyveresekből létrehozta egy 30 fős különleges csoportot, feladatuk a köztörvényes bűncselekmények megakadályozása volt.

A Vajdahunyad utcai fegyveres csoport október 30-tól foglalkozott rendfenntartással. A Corvin köziekkel elsősorban az államvédelmisk letartóztatásában működtek együtt.⁹² Nemzetőr-igazolványokat november 2-án és 3-án kaptak. *„A járőrök az éjjeli járókelőt – ha nem tudta a jelszót – a parancsnokhoz kísérték. A jelszavakat (éjjél előtt és után) a Práter utcaiak adták ki, valaki mindig átment érte.”*⁹³ A Bányász moziban elhelyezkedő nemzetőralegység 50-60 fős volt. *„A Corvin parancsnokság október 31-én, amikor katonai segítőket kapott, úgy döntött, hogy a mintegy kétszáz méterre lévő Bányász moziban is elhelyez két szakaszt.”*⁹⁴

A kerületi pártbizottság épületében, a Rákóczi téren október 28-át követően katonák és civilek közösen szerveztek nemzetőrséget. A csoport egészen november 8-áig ellenállt a szovjet támadásoknak. A Mosonyi utcai rendőr

⁸⁹ A kapitányságon a rendőrök és civilek együttműködését Eörsi részletesen tárgyalja. Ld. EÖRSI 2001: 330–339.

⁹⁰ HORVÁTH 2003: 318.

⁹¹ Fánicsik György (1933–1960) október 28-án jelentkezett a VIII. kerületi rendőrségen rendfenntartónak, de a Corvin köziekkel is szoros kapcsolatot tartott fenn. November 2-án utóbbiak megerősítették parancsnoki posztján. November 6-án, Pongrátz Gergely lemondását követően ő lett a Corvin köziek vezetője, és még aznap nyugatra indult 300 fő élén. December 9-én Tarjánánál, majd 13-án Környénél (Komárom megyében) az ellenük kirendelt egységekkel tűzharcot vívtak. Megsebesült, elfogták. A megtorlás során halálra ítélték és kivégezték. Bővebben ld. EÖRSI 2001: 394–396.

⁹² ÁBTL V-150388

⁹³ EÖRSI 2001: 247.

⁹⁴ Uo. 273.

laktanyában a MÁVAG gyári munkásai és műszaki egyetemisták gyülekeztek, a rendfenntartásban kezdetben segédrendőrként, majd nemzetőrként vettek részt. A rendőrök és civilek aránya folyamatosan utóbbiak javára változott, olyannyira, hogy az október 29-én megválasztott forradalmi bizottság elnöke is egy munkás lett. A laktanyát november 9–10-én szállták meg a munkás-parszt kormány fegyveresei.

A VIII. kerületi nemzetőrséget a kiegészítő parancsnokság szervezte meg.⁹⁵ Október 29-én, pártutasításra még munkásosztal létrehozása volt a feladatuk, ebből lett később a kerületi nemzetőrség. Bár eleinte kizárólag párttagokat vettek fel, a civilek tömeges beáramlását követően a forradalmárok többségbe kerültek.⁹⁶ A mintegy 200 fő parancsnokának egy tartalékos főhadnagyot jelöltek ki,⁹⁷ őrszolgálatot, járőrszolgálatot láttak el, valamint államvédelméseket vettek őrizetbe. November 6-ig harcoltak a szovjetekkel, ekkor megadták magukat. Bár bántatlanságot ígértek számukra, mégis deportálták őket a Szovjetunióba.

A IX. kerületben október 25-én 30 fegyveres tűzharcban foglalta el a rendőrkapitányság épületét, fegyverezte le a rendőröket. A kerületben lévő többi őrsöt is támadások érték. A Hámán Kató utcai BM-laktanya október 30-áig kitartott, majd itt szervezték meg a kerületi nemzetőrséget október 30–31-én.⁹⁸ A közel 100 fős alegység tagjai 2-300 forint előleget kaptak a fizetésükből a szolgálatért. Számukra kijelölt körzeteikben járőröztek, igazoltattak. Az államvédelméseket külön osztal kutatta fel és kísérte a Corvin közbe. A közeli üzemekből toborozták a tagságot.

⁹⁵ A kiegészítő parancsnokság a tanácsházával egy épületben volt a Horváth Mihály téren.

⁹⁶ „A falragaszok nyomán jelentkező polgári ruhás egyénekből megkezdődött a nemzetőrség szervezése. [...] látván a jelentkezők összetételét [...] nemzetőrnek álcázott ávh-tól hülígánokig terjedt [...] A korvinisták igazolvánnyal való ellátása [ellátásuk] után el is távoztak az épületből. (Az igazolványok csak két napig voltak érvényesek) [...] Az épületben tartózkodó nemzetőrök foglalkoztatása abban állt, hogy állandóan szervezték őket, azaz arra irányult a munka, hogy lehetőleg távol kell tartani őket a kinti megmozdulásoktól. Ez részben sikerült is.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 68.

⁹⁷ Incze Béla tartalékos főhadnagy (1917–?) október 30-án jelentkezett nemzetőrnek, és november első napjaiban lett belőle parancsnok. November 4-e után feltehetően emigrált. Bővebben ld. Eörsi 2001: 412.

⁹⁸ A kerületi kiegészítő parancsnokság ezzel szemben nem szembesült komoly kihívásokkal: „A parancsnokság elhelyezésénél fogva az ellenforradalom [sic!] alatt egy nagyobb egység körletében és azzal együttműködve mint önállóan kihelyezett alegység nagyobb erőpróbának nem volt kitéve. Mindenesetre megállapítható, hogy a személyi állomány zöme az ellenforradalom [sic!] ideológiai támadásával szemben elejétől végig helytállt [...] az ellenforradalom [sic!] tanulságait levonták azok is akik nem inogtak meg, de sokat tanultak azok is, akik megzavarodtak [sic!].” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 79

A Tűzoltó utcában⁹⁹ tevékenykedő fegyvereseket Angyal István¹⁰⁰ szervezte csoporttá október 28–29-én. Működési területükön belül ellátták a rendfenntartás feladatát is. Vezetőik megbízottaik útján és személyesen tárgyaltak a HM-mel, a Deák téri főosztállyal, sőt Nagy Imrével is. Az október 29–31-én újjászerveződő kerületi rendőrkapitányság vezetője felkereste őket, Angyal ezt követően maga agitált az új karhatalomba való belépés mellett. Így lettek nemzetőrök. Október 31-én, a Berzenczey utcai csoporttal együtt összesen 310 fővel csatlakoztak a nemzetőrséghez.

A Berzenczey utca 13. számú házban rendezkedett be Wágner „Göndör” István¹⁰¹ és csoportja. Működési körzetük határán belül járőröztek, és őrséget állítottak az üzletek elé. Október 28-án a főként fiatalokúak alkotta csoporthoz két katonatiszt érkezett, akik katonai alapismereteket tanítottak a tagok számára. Október 29–30-án nemzetőrséggé alakultak, szervezeti kereteik kialakítását ekkortól a Kossuth Tűzértishti Iskola segítette,¹⁰² a kiképzést az onnan érkező növendékek végezték. Egyesültek az újjászerveződő rendőrkapitányságon megalakított kerületi nemzetőrséggel, és hamarosan már elvették a fegyverét annak, aki nem rendelkezett nemzetőr-igazolvánnyal.

A Ferenc körút 25. számú házban működő „Sas” csoport október 31-én, 30 fővel lépett be a nemzetőrségbe, egyúttal új parancsnokot is választottak, Balogh Lajos¹⁰³ személyében. A Ferenc körút 43.-ba települt 20-30 fős fegyveres csoport október 24-től harcban állt a szovjetekkel. A nemzetőrségbe október

⁹⁹ Eörsi László a Tűzoltó utcai csoportnak egy teljes kötetet szentelt: EÖRSI László: *A Tűzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban*. Budapest (Századvég–1956-os Intézet) 1993.

¹⁰⁰ Angyal István (1928–1958) megjárta Auschwitzot, elkötelezett baloldali volt. 1956. november 7-én a vörös zászlót is kítűzette az ellenőrzése alatt tartott területen a magyar mellé. A megtorlás során halálra ítélték és kivégezték. Bővebben ld. http://www.magyarforradalom1956.hu/index.php?pid=105&hos_id=5&cv_ver=long [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.]

¹⁰¹ Wágner „Göndör” István (1936–1985) tiltott határátlépés kísérlete miatt korábban közel két évet töltött börtönben. A harcok után az Egyesült Államokba emigrált.

¹⁰² Október 23-án még egészen más volt a hozzáállásuk. A tömegmegmozdulások kapcsán kérdezte a parancsnok a hallgatókat, van-e köztük olyan, aki nem hajlandó a civilekre löni? Egyikük „*azt válaszolta, hogy ő kétszer is meggondolja, hogy dolgozókra lőjön, mert megítélésük szerint a tüntető tömegben zömmel munkások vannak*”. A parancsnok erre úgy reagált, hogy nem biztos, hogy tiszt lesz az illetőből. A Népligetnél található laktanyájukat másnap több támadás is érte, amiket civil áldozatok árán tudtak csak visszaverni. HL MN-KGY-F 1. d. 26. ö. e. 486–488. Október 25-én különösen ellenséges volt a forradalmárok és a tisztiskola kapcsolata: a hallgatókat a Tűzoltó utcába vezényelték, hogy a Kiliánból löszert vételezzenek, de a felkelők tűz alá vették őket. A segítségükre siető egységeket hasonló fogadtatásban részesítették. Mire a katonák a padlásokon át eljutottak a kerületi rendőrkapitányság épületébe, addigra a forradalmárok már elfoglalták azt, és éppen lefegyverezték a rendőröket. Mikor meglátták a katonákat, őket is lefegyverezték. Ezt követően tudtak csak visszatérni a laktanyába. HL MN-KGY-F 1. d. 26. ö. e. 493–496.

¹⁰³ Balogh Lajos (1934–?): október 26-tól volt a csoport tagja, önállóan jelentkezett nemzetőrnek, már ebben a minőségében választották meg parancsnoknak. November 7-én fogták

28-án léptek be. A Ráday utca 32. alatt diákszálló működött, ahová szintén települt egy nemzetőrcsoport. Létszámukról ellentmondásosak a források: 70-80, de 250 fő is tartozhatott ide.

November 4-én a kerület több pontján felvették a harcot a szovjetekkel a különböző fegyveres csoportok, nemzetőrségek. Néhány napos ellenállás után a túlerővel szemben elesetek, vagy beszüntették a harcot.¹⁰⁴

A X. kerületben¹⁰⁵ október 27–30. között már szerveztek őrseget tartalékos tisztekből, de azt még a pártbizottság kezdeményezésére.¹⁰⁶ Október 30-án aztán a forradalmárok lefegyverezték a kerületi rendőrkapitányságot, és megkezdték a nemzetőrség szervezését. Az épületében lévő 140 fős, katonákból és frissen szabadult civilekből álló alegység alárendeltségébe több más kisebb csoport is tartozott. Ilyen volt a posta őrzését ellátó, és a Vegyipari Gép- és Radiátorgyárban működő csoport is. Utóbbi a Gyömrői út forgalmát felügyelte. Az államvédelmisk és pártfunkcionáriusok után kutató, a kerületi pártbizottság épületében működő 50 fős alegység ugyanakkor független maradt.

A XI. kerületben a legjelentősebb nemzetőr alegység a Budapesti Műszaki Egyetemen jött létre Marián István alezredes, a Katonai Tanszék vezetője irányításával. Október 30-án több képviselőjük is ott volt a Kilián laktanyában tartott alakuló közgyűlésen, ezt követően kezdték meg a szervezőmunkát. A távollétében a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány tagjává is választott Marián november 1-ji kezdeményezésére felállították a Petőfi Sándor Első Egyetemi Nemzetőr Hadosztályt. A honvédség tisztekkel, fegyverekkel, lövegekkel és autókkal is támogatta őket, feladatuk egy esetleges szovjet támadás esetén a környék védelme volt. Megtiltották, hogy az egységen belül pártalapszervezet hozzanak létre. Király Béla november 1-jén a szervezés további folytatására biztatta őket, és szóba került laktanyai elhelyezésük is. Az alakulat tartalékos tiszti kiképzésen részt vett végzett hallgatókból (90 fő), műszaki tartalékos tiszti kiképzésen átesett egyetemistákból (100-120 fő), két századból (70-70 fő), négy diákothonban működő alegységből állt, de tervben volt egy-egy pánfél-

el, Ungvárra deportálták, majd internálták, közbiztonsági őrizetbe, végül rendőri felügyelet alá helyezték (1960-ig). 1963-ban emigrált.

¹⁰⁴ A IX. kerületi nemzetőrökről bővebben ld. Eörsi László: *Ferencváros 1956. A kerület fegyveres csoportjai*. Budapest (1956-os Intézet) 1997.

¹⁰⁵ ÁBTL V-150-381/8; ÁBTL O-16/797/2

¹⁰⁶ „a PB [pártbizottság] közölte [a kiegészítő parancsnokkal], hogy azért hívatják át, hogy a kieg. [kiegészítő parancsnokság] tartalékos tiszti nyilvántartásában lévő kommunista tisztek közül egy felállítandó munkás milícia parancsnoki karába tiszteket javasoljanak. Ezután a kieg. pk. [kiegészítő parancsnok] a kiegészítőre visszatérve a személyügyi tiszt[te]l együtt a tart. [tartalékos] tiszti nyilvántartással a pártbizottságon újra megjelent, ahol a kiválogatás megtörtént, illetve a kért segítséget megadták.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 82.

törő osztály, felderítő- és műszaki század létrehozása is. Védelmi tervüket a hadműveleti osztály dolgozta ki. Marián a katonai parancsnokok mellé, akikben nem minden hallgató bízott, egyetemistákat osztott be.

A kiegészítő parancsnokság október 30-ig védte a pártbizottság épületét, majd a nemzetőrség létrehozásában működött közre: „A PB-t [pártbizottságot] és [a] Tanács épületét okt. 30-án délutánig tartottuk védelmi biztonság alatt. Okt. 30-án a PB első titkára, Apró Antalné intézkedésére a PB, valamint a Tanács épületének védelmét feloszlattuk, és a fegyvereket, ami itt rendelkezésünkre állott, átadtuk a XI. ker. rendőrkapitányság vezetőjének, amelyből az általunk behívott tart. [tartalékos] tiszteket – mint népőrséget – fegyverzett fel.”¹⁰⁷

A XII. kerületben – az I. kerülethez hasonlóan – a hadkiegészítő parancsnokság gyűjtötte össze október 24–25-én a pártbizottság kérésére a megbízható tartalékos tiszteket (közülük is elsősorban a pártfunkcionáriusokat és a tartalékos politikai tiszteket), akik közül a számára megfelelőeket a pártbizottságnak kellett volna mozgósítani. Ehhez képest még október 29-én is csak arról tudták tájékoztatni a hadkiegészítő vezetői a pártbizottságot, hogy „több megbízható magas pártfunkcionárius, volt ÁVH-s elvtárs részére tartalékos tiszti igazolványt készítettek abból a célból, hogy ezekből az elvtársakból lesznek a szerveződő munkásosztagok parancsnokai.”¹⁰⁸

Közben a szabadság-hegyi pártiskolában és a BM-iskolában rendezkedett be egy nemzetőr csapat, amit egy honvéd főhadnagy vezetett. Az eredetileg október 29-én alakult fegyveres egység november 4-én 100 főt számlált, de a szovjet csapatok támadásának hírére feloszlott. Szintén október 29-én alakult a kerületi tanács nemzeti bizottsága szárnyai alatt egy 230 fős nemzetőralegység. Körletük a Böszörményi úti rendőrtiszti iskolában volt.

A XIII. kerületben a kiegészítő parancsnokság október 26-án kapott utasítást a tartalékos politikai tisztek behívására. Mikor a megjelölt időpontban, október 30-án bevonultak, haza is küldték őket.¹⁰⁹ Az államvédelmisek letartóztatását a rendőrkapitányságon elhelyezett ún. ejtőernyőscsoport végezte. Ők november 3-án még Gyöngyösről is vittek be személyeket. November 1-jén közös hatá-

¹⁰⁷ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 89.

¹⁰⁸ SZELKE-TULIPÁN, in: BOKODI-OLÁH 2010: 22. Mire a munkásosztag szervezése érdemi eredményre jutott volna, megalakult a nemzetőrség, így a munkásosztagnak szánt fegyvereket a nemzetőrök kapták meg végül: „Emlékezetünk szerint 1956. okt. 31-én a már említett munkásosztag részére kapott volna a kieg. pság. [kiegészítő parancsnokság] egy gépkocsira való fegyvert, azonban ennek a hollétét pontosan nem tudtuk megállapítani, csak hallomásból tudtuk azt, hogy kb. [a] déli órákban a fegyvert az I. ker.-i rendőrkapitányság épületébe szállították, de ez már nem az említett osztag, hanem az ellenforradalmárok [sic!] részére volt a szervezők által biztosítva.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 100.

¹⁰⁹ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 110–112.

rozatot hoztak a kerület vezetői:¹¹⁰ négy körzetet alakítottak ki, amelyekben 10 fős, nemzetőrökből, katonákból és rendőrökből álló járőrök teljesítettek szolgálatot. A laktanyában és a rendőrkapitányságon készülségi erőket helyeztek el. A járőrök feladatául a lakosság személy- és vagyonbiztonságának védelmét szabták meg, de nekik kellett megakadályozniuk a zavargásokat és népítéleteket, valamint elfogni az államvédelmiseket is. Mindebben számítottak az üzemőrségek közreműködésére.

A XIV. kerületben október 28-án 250 tartalékos tiszt részére kézbesítették ki a behívókat. Közülük 70-en meg is jelentek. *„A beérkezett tartalékos tisztekből szervezték a XIV. ker. Rendőrkapitányság, s alárendeltségébe tartozó rendőr-őrs rendőri állományát. Azonban a huligán tömegek [sic!] nyomására néhány órával később visszajöttek a [kiegészítő] parancsnokságra azzal, hogy ők nem maradnak, és kérték hazabocsajtásukat. 29-én d.u. a beöltözött tartalékos tisztek elmentek azzal, hogy másnap ismét visszajönnék, de csak egy-két fő jelent meg.”*¹¹¹ Az október 29-től szervezett kerületi nemzetőrségbe tartalékos tisztek is kerültek, de súlytalanok maradtak az egyetemistákhoz képest. *„A kieg. tisztekkal már régen nem törődött senki, sem a parancsnok, sem a helyettes, de még a magasabb parancsnokság sem. Teljesen magukra hagyták őket. Így az épület leghátsó részébe vonultak, mivel a bent tartózkodó egyetemi zászlóalj uralta teljesen a helyzetet [...] A nemzetőrség zöme október 29-től 31-ig a kieg. pság-on volt, majd a rendőrkapitányságra helyezte székhelyét. Az egyetemi zj. [zászlóalj] pedig a XIV. ker. Amerikai u. 96. sz. alatt lévő pártfőiskolára vonult.”*¹¹² Október 26-án a Thököly és Dózsa György út kereszteződésének ellenőrzésére alakult egy fegyveres csoport, ami járőrtevékenységet végzett. Október 27-én nemzetőrök lettek, egyúttal felfegyverezték őket, és központjukat a Thököly út 44.-ben alakították ki. Körzetükben november 7-ig harcoltak a szovjetek ellen.

A XV. kerületben a rendőrkapitányságot október 26-án foglalták el a forradalmárok. A kiegészítő parancsnokság október 29-ig járőrtevékenységet végzett. Október 30–31-én fegyvereket osztott ki, *„hogy a kerületben lévő kommunisztákat és a gyárak őrségeit felfegyverezzék.”*¹¹³ A Textilfestő Gyár, a Széchenyi lakótelep, a honvédlaktanya és egy gimnázium voltak a különböző nemzetőrségek központjai.

¹¹⁰ A forradalmi bizottság elnöke, a rendőrkapitányság és a nemzeti bizottság nemzetőrségének vezetője, valamint a laktanya forradalmi katonai tanácsának elnöke.

¹¹¹ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 120.

¹¹² Uo. 124.

¹¹³ Uo. 134. Utólagos félremagyarázásról lehet szó, fegyvereket ekkor már nem a kommunistáknak osztottak.

A XVI. kerületben a helyi pártbizottság javaslatára még október 29-én létrehozta egy számukra megbízható nemzetőralegységet a különböző csoportok mellett. Ebben a frissen behívott tartalékos tiszteket vonták össze az Ikarus Gyár nemzetőreinek egy részével.¹¹⁴ Később még egy csoport, majd katonai középiskolások is csatlakoztak hozzájuk. A kerületi rendőrkapitányságon október 31-én szerveztek nemzetőrséget, ami rendészeti és felderítő feladatokat végzett. A rendőröket ugyanezen a napon lefegyverezték.

A XVII. kerületben a nemzeti bizottság október 29-én indítványozta a nemzetőrség megszervezését. Vezetője egy honvéd őrmester lett. Még aznap lefegyverezték a rendőrséget, és a nemzetőrök átvették a kapitányság, valamint az őrsök épületeit. A kerületi nemzetőrség hat különböző helyen rendelkezett alegységekkel. Élelmiszert az Egyesült Vegyiművek üzemi konyhájáról szállítottak ki részükre. Feladatuk a középületek őrzése, járőrszolgálat, a szovjet csapatmozgások felderítése, a szovjetek megtámadása és lefegyverzése voltak. A kerületi kiegészítő parancsnokság október 25-én a pártbizottság utasítására kiválogatta a céljaiknak megfelelő kommunista tartalékos tiszteket, akiket a rendőrséggel terveztek behívni, de a kapitányságon tartózkodókat szétzavarták a felkelők. *„A munkánkkal kapcsolatosan általában távmondati intézkedéseket kaptunk így pld. hogy mit csináljunk azon katonákkal, akik nem tudnak visszamenni az alakulatukhoz. Azt az utasítást kaptam, hogy küldjük a nemzetőrségbe. Majd egy-két nap múlva azt, hogy adjunk [nekik] 10 nap szabadságot. Később pedig azt, hogy küldjük a Kiss János laktanyába. Időközben ahogy a rendőrség a helyét elhagyta, az épületet megszállták azok az úgynevezett nemzetőrök.”*¹¹⁵

A XVIII. kerületben október 31-én szervezték meg a nemzetőrséget. Fegyvereiket a rendőrkapitányságról, illetve egy laktanyából kapták.¹¹⁶ Központjuk a Béke téren volt, így ellenőrizni tudták az Üllői út forgalmát. Emellett a 130 fős csoport mellett működött egy kisebb, 40 fős alegység is a kerületben, egy építésvezető parancsnoksága alatt.

A XIX. kerületben, Kispesten a nemzeti bizottság egyik tagja ragadta magához a rendőrkapitányság és a nemzetőrség irányítását. Alegységeket szerveztek, párttagokat, államvédelmiseket tartóztattak le, feldúlták a pártbizottság,

¹¹⁴ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 146.

¹¹⁵ Uo. 160.

¹¹⁶ Csürke Károly egykori nemzetőr így emlékezett vissza parancsnoka szavaira: *„Egyet jól jegyezzetek meg: fegyvert ne használjatok, hacsak valaki meg nem támad benneteket. Ne legyetek gyilkosok! A felelősségre vonás a bíróság dolga!”* http://www.bp18.hu/cikk.663.kozosen_emeleztunk_-_keruleti_1956-os_unnepsegek.html [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.]

lefoglalták a rendőrkapitányság épületét.¹¹⁷ A tanács épületében, a DISZ¹¹⁸ szék-házában és a Wekerle-telepen is alakult alegység. Ezek többsége részt vett az államvédelmisk felkutatásában és letartóztatásában, valamint a kerület védelmében. Élelmezésükről a kerületi nemzeti bizottság gondoskodott. Koroly T. György hadnagy október 28-án kezdte el szervezni az előző napon megalakított nemzeti bizottság felkérésére a nemzetőrséget, sőt még Kispest katonai parancsnokává is kinevezték,¹¹⁹ de ő volt az is, aki november 6-án feloszlatta a szervezetet.¹²⁰ Az egyik kiscesti fegyveres csoport vezetőjével történtek jól jellemzik az események alakulásának menetét a kezdeti harcoktól az összefogásig, a személyes érdemektől a köz javára való cselekvésig: „[Október] 25-én reggelre annyira kitisztult a helyzet, hogy a rendőrök nyolcvan százaléka velünk tartott, mivel a parancsnokuk úgy eltűnt, hogy semmiről sem akartak tudni. Mi oda megyünk, ahová ti tartotok, mondták. Így lett a wekerlei parancsnokság az egyik főhadiszállásunk. [...] [Fegyveres harcot vívtak a reguláris alakulatokkal szemben, bár sokszor azt sem tudták, ki lő rájuk.] Nem voltam kinevezett parancsnok, hanem elfogadtak. Ha Kukac megy, akkor mi is megyünk, ha Kukac csinálja, mi is csináljuk. Csak 28-án, amikor a Nemzetőrség is alakult, volt választás. [...] Nagyon fontosnak tartottam, hogy vigyáztunk a fiatalokra, akik végtelenül vakmerőek voltak. Fegyver volt a kezükben, és sokszor teljesen meggondolatlanul rohantak volna a halálba. Katonaviselt emberként tudtam, hogyan kell védekezni. [...] Senki nem engedhette meg, hogy rablók és orvlövők járják az utcákat. A rendfenntartás is feladatunk volt. A lakosság élelmezéséről is gondoskodni kellett. A Kabek tánchelyiségében osztották az élelmet. Előfordult, hogy nem akarták kiszolgálni azt az asszonyt, akinek a férje ávós volt. Én szigorúan kijelentettem, hogy a gyerekek nem tehetnek arról, hogy az édesapjuk mivel foglalkozik. Azonnal szolgálják ki az asszonyt. [...] Előfordult, hogy félreértéseket kellett tisztáznunk. Az Ady Endre és az Üllői út között az egyik hajnalon valaki véletlenül elsütötte a puskáját az udvarban, amiből vaklárma

¹¹⁷ A kiegészítő parancsnokság október 26–30. között megpróbálta teljesíteni a párttag (és lehetőleg politikai) tartalékos tisztek behívását, azonban a legtöbbjüket nem találták otthon, vagy arra hivatkoztak, hogy a gyárőrségben vesznek részt. Mikor a fővárosi elöljárót kérdezték, mit kezdjenek a felszerelésükre kiutalt fegyverekkel, tőle azt a választ kapták, hogy „amennyiben a kerületi rendőrség állománya még a helyén van, úgy a kapott fegyverzetet és felszerelést adjuk át a kapitányság vezetőjének.” HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 182.

¹¹⁸ DISZ: Dolgozó Ifjúság Szövetsége

¹¹⁹ A XIX. kerületi Nemzetőrség Parancsnoksága 2. számú napiparancsában szigorúan megkövetelték a fegyelmet a rendfenntartóktól: „utasítom az összes harci és karhatalmi alakulatok és szervek parancsnokait, hogy alárendelt[j]ei[k]től a meggyőződéses forradalmi fegyelem külső megnyilvánulása érdekében szigorúan követeljék meg a fegyelmezett magatartást” BKB [Budapesti Katonai Bíróság] 200/1958. Koroly T. György és társai

¹²⁰ Koroly T. György visszaemlékezése alapján CSUKÁS Irén: *Kispest '56.* h. n. (k. n.) 2001. [továbbiakban: CSUKÁS 2001] 14–18. Koroly T. Györgyöt a megtorlás során jogerősen 15 év börtönbüntetésre ítélték.

és pánik keletkezett. [...] Tapasztaltuk, hogy olyan személyek is csatlakoztak hozzánk, akik a kommunista pártnak a tagjai voltak. A kispesztiek jól ismerték egymást, akárcsak az angyalföldiek, és egy barát sem támadta a másikat. Még akkor sem, ha tudván tudta, hogy a kommunista pártnak a tagja. De azért elkülönültünk párttagok és nem párttagok még akkor is, hogy [ha] mint egy család úgy összetartottunk.¹²¹

A XX. kerületben, Soroksáron, október 28-án 25-30 fegyveres foglalta el a rendőrkapitányság épületét. Lefegyverezték a rendőröket, és megalakították a nemzetőrséget. Másnap főparancsnokot választottak, ellenőrzőbizottságot hoztak létre, és felállítottak egy politikai osztályt, aminek a feladata az államvédelmisek elfogása és bíróság elé állítása volt. A rádióban elhangzott felhívásokra jelentkezőkből 75-80 fős kerületi nemzetőrséget állítottak fel a tanács épületében.¹²² Utóbbiból a harcokban elesettek temetésére díszszakaszt hoztak létre. A nemzetőrök felfegyverzését a kiegészítő parancsnokság végezte.¹²³

A XXI. kerület, Csepel nemzetőrsége október 30-án, a kerületi rendőrkapitányságon alakult meg. A fegyveres csoportokat ebbe oly módon integrálták, hogy négy, más-más helyre települt századot alakítottak ki. Ezek ugyan elfogadták a csepeli központ fennhatóságát, de valójában önállóan működtek.

¹²¹ Apró József visszaemlékezése. CSUKÁS 2001: 21–25. [Kiemelés tőlem – BOG]

¹²² Kertész Ferenc is egyike volt a jelentkezőknek: „Kádár János felhívására a Soroksári Rendőrőrsön jelentkeztem nemzetőrnek. Ott láttak el fegyverrel, Budapest Rendőrfőkapitányának aláírásával ellátott nemzetőr-igazolvánnyal, és nemzetőrkarzalaggal. Alig múltam 18 éves, de feladatomból a rend és a nyugalom biztosítása, a járőrözés, és az élelmiszer szerzésének megszervezése. [...] 1956. október 30-át követően, miután a szovjet csapatok elhagyták Budapestet és a főváros határán beásták magukat, egy mellém beosztott társammal feladatunkat kaptuk a szovjet egységek elhelyezkedésének felderítését. A feladat nem volt olyan könnyű, mint először gondoltuk. Nyomjelzős rakétára és pisztolyra volt szükségünk, amiből őrsparancsnokunk kéresemre szerzett kettőt, és szürkület táján azzal a figyelmeztetéssel indított útnak minket, hogy vigyázzunk magunkra, és ha a feladatot nem tudjuk megoldani, ne kockáztassunk semmit! Bár nem volt közel a beásott szovjet egységekhez, a háború óta használaton kívüli magasfeszültségű villanyoszlopot alkalmassá találtam a feladat végrehajtására. Géppisztolyainkat a beton talapzaton hagytuk. Nehezen, de sikerült felmásznunk a megfelelő magasságra, ahonnan kilőttük nyomjelzős rakétáinkat. A válasz nem maradt el, de megúsztuk! 100-130 darab páncélozott- és csapatszállító járművet számoltunk meg, majd a kertek alatt visszatérve jelentettük felderítésünk eredményét őrsparancsnokunknak. Mivel telefon vagy volt, vagy nem, és ha volt is néha, azt le is hallgathatták, ezért az az ötletem támadt, hogy felderítésünk eredményét a HÉV önálló vonalán továbbítsuk. Ismertem jó néhány állomásfőnököt és térköz őrt, így a HÉV külön vonalán Ráckeve felé a Vágóhidig jelenteni tudtunk minden eseményt.” Kertész Ferenc visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

¹²³ A későbbi jelentésíró nem győzte hangsúlyozni, hogy az akkori parancsnok szándékosan nem teljesítette a felettes szerv utasítását, és tartalékos tisztek, partizánok és párttagok beszerzése helyett valóban a nemzetőröket fegyverezte fel. HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 194.

„Több olyan csoport volt a kerületben, amelyeket egyik századba sem tudtak beosztani, mivel a nemzetőr-parancsnokság utasításait nem voltak hajlandók elfogadni. Ezen csoportok létszáma általában 10-15 fő volt. A fegyelmet a századokba beosztott honvédtisztek sem tudták megszilárdítani.”¹²⁴

A XXII. kerületben az október 28-án alakult forradalmi bizottság hozott létre nemzetőralegységeket Budafokon, Nagytétényben és a Baross Gábor-telepen. Ezek (összesen 2-300 fő) a budafoki parancsnok irányítása alatt november 4–8. között felvették a harcot a szovjet csapatokkal a balatoni úton.¹²⁵ A hadkiegészítőn különösebb esemény egészen a szovjet csapatok november 8-ai megérkezéséig nem történt: *„A szovjet elvtársak udvariasan, de határozottan szólítottak fel fegyvereink átadására.”¹²⁶*

Horváth Miklós többször hivatkozott könyvében részletesen közli a rendelkezésre álló dokumentumok alapján összegyűjtött budapesti létszámadatokat [az alábbiakban kerekítve szerepelnek]: 4300 felkelő szabadságharcos,¹²⁷ 3700 egyetemista,¹²⁸ 2000 munkás,¹²⁹ 1600 rendőr,¹³⁰ 200 katona,¹³¹ 5100 kerületi lakos,¹³² 1400 egyéb¹³³ kategóriába sorolható személynek adtak ki nemzetőrigazolványt Budapesten. Ez összesen 18 200 főt jelent. A csoportosan kérvényezett igazolványok közül feltehetően nem mindegyik talált gazdára (Horváth Miklós szerint a Műszaki Egyetemen például csak az igényelt papírok töredéke), ugyanakkor más forrás alapján bizonyíthatóan létező nemzetőrsegek nem szerepelnek ebben a nyilvántartásban. Ezek alapján Horváth nagyjából 18 500 főre becsüli a fővárosi nemzetőrök összlétszámát. Számításai szerint 65%-uk sorolható a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségébe.¹³⁴

¹²⁴ HORVÁTH 2003: 335.

¹²⁵ ÁBTL O-16/797/1. 143–145.

¹²⁶ HL MN-KGY-F 6/A. d. 1. ő. e. 244.

¹²⁷ Corvin köziek, Tűzoltó utcaiak, Baross és Széna tériek stb.

¹²⁸ Műszaki Egyetem, ELTE, Orvostudományi Egyetem, Testnevelési Főiskola stb. hallgatói.

¹²⁹ Csepeli Vas- és Fémművek, IKARUSZ Gyár, Óbudai Hajógyár, Ganz Vagon stb. dolgozói.

¹³⁰ Országos Rendőrkapitányság, BM Központi Raktár, VIII. kerület stb. rendőrei.

¹³¹ Tűzértisztí Iskola, VII. kerületi kiegészítő parancsnokság állománya.

¹³² Az I., III., IV., XIV., XVI., XVIII., XXII. kerületekből nincs idevonatkozó adat, a többiben 100 és 500 között mozgott a létszám.

¹³³ Külügyminisztérium, Minisztertanács titkársága, Magyar Nemzet szerkesztősége nemzetőrei.

¹³⁴ HORVÁTH 2003: 310–316.

Budapest Katonai Parancsnoksága

A fővárosba a forradalom kitörését követően három jelentős katonai alakulatot hívtak be: az 5. és 7. gépesített, valamint a 27. lövészadosztályt. Október 31-én felosztották köztük a város területét: az 5. gépesített hadosztály Csémi Károly alezredes parancsnoksága alatt a Mátyás-körzetet (Pest a Rákóczi és a Kerepesi úttól északra), a 7. gépesített hadosztály Mecseri János ezredes vezetésével a Bem-körzetet (Buda), a 27. lövészadosztály Bakonyi Sándor alezredes irányítása alatt a Kossuth-körzetet (Pest a Rákóczi és a Kerepesi úttól délre) tartotta ellenőrzése alatt. Feladatuk a rend fenntartása, a szovjetek objektumainak védelme volt.

Ugyancsak október 31-én Király Bélát, aki visszakapta vezérőrnagyi rangját, a kormány kinevezte a Budapesti Katonai Karhatalmi Erők parancsnokává. E minőségében a fővárosi honvéd-, rendőr- és nemzetőr-alakulatok egységes irányítását kapta feladatul. A vezérkarnál tájékoztatást kért a katonai alakulatok helyzetéről, és beszámolt a Budapesti Karhatalmi Bizottság megalakulásáról. Utasítást adott, hogy utóbbin belül hozzák létre a Budapesti Katonai Karhatalmi Parancsnokság törzsét. Ez saját parancsnoksága alatt másnap, november 1-jén alakult meg. Összekötő tisztje, Zólogy László ezredes¹³⁵ rendszeresen tájékoztatta, illetve Király is rajta keresztül adta ki utasításait a csapatoknak. A gyakorlatban az ezredes által vezetett törzs folyamatos kapcsolatot tartott a három körzetparancsnokkal és a Deák téri központtal.

„Király Béla személye a vele munkakapcsolatba került katonákból és felkelőkből egyaránt nagy szimpátiát váltott ki, de többen – elsősorban a hadsereg vezetői közül – helytelennek tartották, hogy Budapest katonai parancsnokaként ő lett valamennyi fegyveres erő, így a nemzetőrség parancsnoka is. Tartottak attól, hogy tevékenysége szétforgácsolódik, és a fő figyelmet a hadsereg helyett az önálló nemzetőrség megteremtésével összefüggő feladatokra összpontosítja.”¹³⁶ Ebben a véleményben elsősorban a szakmai féltékenység játszhatott szerepet, hiszen Király 1951-es letartóztatásakor kegyvesztett lett, és szabadulása után néhány hónappal ismét a legfelsőbb katonai körökben kapott helyet. A fegyveres erők működésének egy kézben való összpontosítása szükségszerű volt, a kormány döntését legfeljebb azok illethették kritikával, akik maguk is pályáz-

¹³⁵ Zólogy a küldöttségek egy részét is fogadta helyette. Király rá bízta a védelmi terv elkészítését, ami a honvédségi mellett a nemzetőr csapatok elhelyezkedését és feladatát is magában foglalta. Zólogyt október 23-án a Magyar Rádióhoz vezényelték egy alegységgel, de ő nem támadt a tüntetőkre. Erről bővebben ld.: <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/oha/zolom.htm> [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.] A megtorlás során jogerősen 10 év börtönbüntetésre ítélték.

¹³⁶ HORVÁTH 2003: 351. Király Béla a nemzetőrség élelmezését és harcokocsiaknákkal való ellátását szabta feladatul a honvéd főtiszteknek.

tak volna a posztra. A Budapesti Karhatalmi Parancsnokság két törzsre oszlott: a katonaira, illetve a rendőrire, utóbbi irányította a nemzetőrség munkáját is.

Az október 31-i átszervezés a napi munkára is kiterjedt. Míg egy nappal korábban még a felkelők, ekkortól már a szovjet csapatok mozgását kellett megfigyelniük a felderítőknak. Király elsődlegesen a lövöldözések beszüntetését és a rendteremtést szabta feladatul a katonáknak, hiszen ezt várta tőle a kormány. A körzetparancsnokokat utasította, hogy *„minden rendelkezésre álló eszközzel, együttműködve a nemzetőr alakulatokkal és a területi forradalmi bizottságokkal, lehetőleg saját hatáskörükben tartsák fenn a rendet körzeteikben.”*¹³⁷ Szervezett ellenállás esetén tervet kellett készítsenek annak felszámolására, azonban ilyenre nem került sor. A műszaki alakulatoknak nem kellett karhatalmi tevékenységet ellátniuk, az utak és a villamossínek helyreállítását végezték.

Király a HM vezetőit úgy tájékoztatta, hogy a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségében, a vezérkaral együttműködve látja el feladatait. Utóbbi tagjait megnyugtatta, hogy a vidéki alakulatok felett továbbra is ők parancsnokolnak.

Király Béla Nagy Imre utasítását követve és nagyfokú politikai érzékenységről tanúbizonyságot téve kiemelten foglalkozott a szovjet nagykövetség, illetve a szovjet katonák biztonságával. *„Király Béla 2-án vagy 3-án a szovjet nagykövetségről Zólomy ezredest személyesen felhívta és beszámolt arról, hogy a nagykövet előző nap végigjárta a szovjet hadsereg Budapesten lévő objektumait, és azok őrzésével nem volt meglegedve. Ma viszont újra ellenőrzést tartott, és mindent a legnagyobb rendben talált. Ezért Királyon keresztül az egész törzsnek és az őrzést végrehajtó csapatoknak köszönetét fejezte ki.”*¹³⁸

¹³⁷ HORVÁTH 2003: 352.

¹³⁸ Uo. 354–355.

SPONTÁN SZERVEZŐDÉS – NEMZETŐRSÉGEK MEGALKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE VIDÉKEN

A nemzetőrség teljesen más utat járt be vidéken, még a nagyvárosokban is, mint a fővárosban. Budapesten a fegyveres szabadságharcosok integrálása, valamint a szervezeti rendszer megteremtése jelentette a legnehezebb feladatot, ami mellett a különböző önszerveződő őrségek nem képviseltek jelentős erőt. Vidéken ezzel szemben a forradalmi szervek megalakulását szinte mindenhol szorosán követte a nemzetőrség felállítása, az önszerveződő alegységek rendszere azonnal és magától működött, és a fegyveres szabadságharcosok képviselték a kisebb erőt. Úgy is fogalmazhatunk, hogy míg a fővárosban a szabadságharcosokból lettek a nemzetőrök, addig vidéken a nemzetőrökből lettek a szabadságharcosok. *„A vidéki forradalom legfontosabb mozzanata nem a harc, hanem a sokrétű önszerveződés, jellegzetes alakja nem a tüntető és a fegyveres harcos, hanem a forradalmi készenlét, az általános politikai sztrájk szükséghelyzetében a rend és a közbiztonság fölött őrkdő, ennek érdekében tárgyaló, szervező és egyeztető rendpárti forradalmár.”*¹³⁹ Maga az intézmény is könnyebben leírható vidéken: *„Nemzetőrség – az elnevezésétől függetlenül – az a fegyveres vagy fegyvernélküli testület, amelyet az adott közigazgatási egység lakossága, vagy a lakosság által megválasztott forradalmi szervezet – elsősorban közrendvédelmi feladatok ellátása érdekében – hozott létre.”*¹⁴⁰

Horváth Miklós a vidéki nemzetőrök vonatkozásában számos statisztikai adatot közöl többször hivatkozott művében az 1959-es BM-monográfiák alapján.¹⁴¹ Nemzetőrséget (különböző neveken) a települések 51%-ában (1678 helyen) hoztak létre. Döntő többségük (1358) október 25. és november 1. között alakult. A legtöbbet a forradalmi szervezetek állították fel, vagy ha már léteztek, vonták ellenőrzésük alá. Az ismert parancsnokok (1037 fő) a legtöbben civilek (936 fő) voltak, köztük 66 forradalmi testületi vezetővel és 43 MDP-taggal, de rendőr (62 fő), katona (33 fő), határőr (3 fő) és tűzoltó (3 fő) is irányított

¹³⁹ RAINER M. János: Az eszmék útja, előzmények és események. In: KIRÁLY Béla–Lee W. CONGDON (szerk.): *A magyar forradalom eszméi. Eltíprásuk és győzelmük (1956–1999)*. Budapest (ARP Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány) 2001. 37.

¹⁴⁰ HORVÁTH 2003: 339.

¹⁴¹ Uo. 338–347.

nemzetőralegységet. Talán a legérdekesebb adat, hogy 287-en (közel 30%-uk) az 1945 előtti erőszakszervezetekben szolgáltak. A vidéki nemzetőrök 40%-a paraszt, 36%-a munkás, 13%-a értelmiségi, 11%-a alkalmazott volt. Csak az alegységek 8,3%-a esetében mutatható ki a honvédséggel, rendőrséggel, határőrséggel való együttműködés. Utóbbi 15 helyen a határ őrzésében való részvételt jelentette. A nemzetőrségek 54%-a fegyverrel teljesített szolgálatot, de többségük kizárólag a szolgálat ideje alatt viselte azt. Mintegy 80 településen csak éjszakai őrseget állítottak fel, több mint 100 helyen pedig házszám szerint jelölte ki a parancsnok a szolgálatot.

A falusi nemzetőrök feladata a legtöbb esetben a vagyon- és személyi biztonság szavatolása, a termelőszövetkezetek vagyonának őrzése, az önkényeskedések megakadályozása volt. *„Ellenőrizték a település gépjárműforgalmát, az anyagszállítást, az ismeretlen személyeket igazoltatták, a nemzetőrséghez nem tartozó fegyvereseket lefegyverezték, a parancsnokságra bekisérték, és ahol elrendelték, ott érvényt szereztek a kijárási tilalomnak is. November első napjaiban a parancsnokok és beosztottak figyelmét a fentiekben túl elsősorban az ideiglenes elhelyezési körletek berendezése, a nemzetőralegységek megalakítása, felszerelése, a katonai viszonyoknak megfelelő szolgálati és kiképzési rend megteremtése, a kapott fegyverzet karbantartása, szabályos használatuk elsjátítása kötötte le.”*¹⁴² A nagyobb településeken riadó- és védelmi tervek készültek, és az abban foglalt műszaki munkálatokat is megkezdték. Megyei és járási szinten, több helyen karhatalmi bizottságot állítottak fel a rendőrség, a honvédség és a nemzetőrség munkájának összehangolására. A vidéki nemzetőrségek döntő többsége a november 4-i szovjet támadás hírére, vagy nem sokkal később magától feloszlott, de volt, ahol éppen ekkor jött létre az alegység.

Október 23–24-én, miután az előre bejelentett tüntetések, és általában a nemzetközi helyzet miatt amúgy is ugrásra készen állt a hatalom, hamar megtörténtek a válaszlépések.¹⁴³ Összetartást és harckészültséget rendeltek el a fegyveres erőknél, valamint megerősítették a pártházak és más intézmények védelmét. A megbízható párttagokat fegyveres szolgálatra hívták be, de a kijelölt helyeken általában kevesen jelentek meg. Több nagyvárosban is rendkívüli testületeket állítottak fel.

Október 23-án Budapestre irányítottak több katonai egységet, ezzel azonban meggyengítették a helyőrségeket. A fővárosban szerzett személyes tapaszt-

¹⁴² HORVÁTH 2003: 346.

¹⁴³ Szokolczai Attila hiánypótló műve első kötetének bevezetőjében összegezte a vidéki események alakulását, köztük az önszerveződő civil forradalmi szervek megalakulásának és működésének körülményeit, valamint a fegyveres testületek és a hatalom válaszát az eseményekre. SZAKOLCZAI Attila–Á. VARGA László (szerk.): *A vidék forradalma 1956. I. kötet*. Budapest (1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára) 2003. [továbbiakban: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003]

talatok is befolyásolhatták azokat a tiszteket, akik később nem voltak hajlandók beavatkozni az utcára vonuló emberekkel szemben. *„A katonai parancsnokok legfőbb célja általában egységeik és objektumaik megőrzése volt, ezért igyekeztek harcosaikat a laktanyákba, valamint a fegyver- és lőszerraktárak védelmére összehívni, nem szívesen szórták szét erőiket a pártházak és egyéb közintézmények védelmére. A katonák, de a rendőrök is ellenségesen viszonyultak az állambiztonsági szervekhez, közös fellépésük a helyi megmozdulásokkal szemben eleve bizonytalan volt. A fegyveres erők általában csak saját objektumaik védelmében alkalmaztak erőszakot.”*¹⁴⁴ A szegedi katonai közigazgatás éppen az október 26-i sortűz után járult hozzá a nemzetőrség létrehozásához. Kecskeméten a Gyurkó Lajos vezérőrnagy vezette katonai alakulatok október 28-ra leverték a felkelést,¹⁴⁵ de két nappal később már itt is a forradalmi szerv vette át a hatalmat.¹⁴⁶

*„A konszolidációt segítették a hatalmi testületeknél megválasztott forradalmi szervek: a tanácsok hivatali munkástanácsai, valamint a rendőrség és a katonaság forradalmi tanácsai.”*¹⁴⁷ A forradalmi testületek befolyásuk alá vonták a fegyveres testületeket, új parancsnokokat neveztek ki, és szinte kivétel nélkül minden településen létrehozták a nemzetőrséget. Utóbbit a nemzeti bizottságokat megalakító gyűléseken minden esetben elhangzó rendteremtés igényére adott válaszul.

A nemzetőrségek közös jellemzői közül talán a legfontosabb, hogy minden esetben forradalmárok által irányított testületről beszélünk, tevékenységüket sehol nem tudta irányítása alá vonni a régi hatalom. Fegyvereiket a fegyveres erőktől kapták, vagy vették el, illetve a pártfunkcionáriusoktól gyűjtötték be. A vidéki nemzetőrségek több helyen is együttműködtek a rendőrséggel, illetve a honvédséggel.¹⁴⁸ Őrizték a letartóztatott állambiztonsági szerveket és pártfunkcionáriusokat. A közhiedelemmel, illetve a megtorlás során beállított képpel ellentétben tették ezt nagy többségben az őrizetbe vettek érdekében, ezzel óva őket a népharagtól, és törvényesen, hiszen a legfőbb ügyész adta ki rá az utasítást. Ezenfelül ügyeltek a közrendre is: *„Annak ellenére, hogy számos településen napokig nem létezett rendőrség, súlyosabb köztörvényes bűncselekményekre nemigen került sor, ahol mégis, ott a helyi forradalmi szerv fennhatósága alatt*

¹⁴⁴ SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 13.

¹⁴⁵ *„Gyurkó vezérőrnagy a forradalom kitörésének szinte első pillanatától az érvényben lévő parancsok szabta kereteket nemegyszer átlépve, hatalmával visszaélve a legdurvább eszközöket kiválasztva és bevetve, könyörtelen »háborút folytatott« a védtelen lakosság tömegeivel szemben.”* HORVÁTH 2003: 152.

¹⁴⁶ Gyurkó és politikai helyettese október 31-én *„beosztásukat elhagyták és [...] ismeretlen helyre távoztak.”* HL MN-KGY-F 2. d. 42. ő. e. 526. Átszöktek a szovjet csapatokhoz.

¹⁴⁷ SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 17.

¹⁴⁸ Összesen 122 esetben. Ezenfelül 17 esetben a határőrséggel működtek együtt. [A megyei monográfiák adatai alapján.]

*a nemzetőrök jártak el a törvények megszegőivel szemben.*¹⁴⁹ A nemzetőrség legfontosabb feladatának tehát eleget tett: karhatalmi szervként tökéletesen megállta a helyét. A nemzetőröknek az 1956-os forradalom egyik legfontosabb jellemzőjét, a konszolidációt köszönhetjük: történtek ugyan atrocitások, népítéletek, de korántsem olyan számban, mint számítani lehetett volna rá, vagy mint amit a megtorlás során a hatalom érdemben felt tudott volna használni a kommunikáció során.

November első napjaiban a várható szovjet támadásra való felkészülés jegyében sok helyen készítettek védelmi terveket, és volt, ahol el is kezdték azok végrehajtását. Az óriási túlerő azonban szinte kivétel nélkül a hiábavaló harc feladására kényszerítette a nemzetőröket. Az idegen megszállók elleni harc azonban nem volt, nem is lehetett feladatuk, hiba lenne ezt utólag számon kérni rajtuk. Erre a katonaság lett volna hivatott, de a bevonuló szovjetek a nemzetőrök mellett őket is ugyanúgy megadásra kényszerítették, lefegyverezték. A régi-új hatalom aztán november végéig felállította – részben a forradalom alatt az üzemekből elbocsátott munkásokra építve – saját karhatalmát, bár néhány településen még feléledt egy rövid időre a nemzetőrség. Az ún. pufajkások december közepén még a szovjet erők segítségével verték szét a Nagy-budapesti Központi Munkástanács által szervezett országos 48 órás sztrájk idején a tüntetéseket, de hamarosan önállóan is bevethetővé váltak, megkezdték a tömeges letartóztatásokat.

Bár a végül megalakult nemzetőrszervezet a különböző településeken számos hasonlóságot mutat, és központi szervezés hiányában is ugyanarra az eredményre jutottak az ország legtávolabbi pontjain is, az egyes megyékben egymástól teljesen eltérő módon alakult a nemzetőrség sorsa. Nem mindenhol játszott ugyanolyan szerepet, attól függően, hogy az adott megyében hogyan reagáltak a forradalomra a fegyveres erők. A néphadsereg és a rendőrség egyaránt végzett karhatalmi feladatokat, amik ismerete nélkül a nemzetőrség tevékenysége sehol nem értelmezhető, ezért az alábbiakban ezeket is részletesen tárgyalom.

*Baranya megye*¹⁵⁰

Bár a Jugoszláviával 1947-ben megromlott viszony miatt korábban megerősítették a megye biztonsági erőit, 1956 októberében ennek már nem volt nyoma.

¹⁴⁹ SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 18.

¹⁵⁰ A megye 324 településéből 207-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 25 volt fegyveres. Összesen 11 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 28 esetben tartottak házkutatást. 3 gyár/intézményőrség alakult. 4 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 8 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit

Szovjet erők nem állomásoztak itt, a pécsi honvédségi alakulatot pedig addigra felszámolták. A rendőrség és az államvédelem saját épületeit és a stratégiai pontokat, így a többi között a postaigazgatóságot védte.

Az október 25-i tüntetés során a megyeszékhelyre érkező munkásokat és bányászokat az egyetemisták vették rá, hogy ne ostromolják meg az államvédelem épületét, a városháza elfoglalását azonban már ők sem tudták megakadályozni. Az államvédelmisek és a rendőrök éjjel visszafoglalták a középületeket.

Október 26-án a BM Baranya megyei Főosztályának államvédelmis vezetője, az államvédelmi parancsnok és a megyei rendőrfőkapitány közösen kereste fel az egyik kollégiumban a diákokat. Felajánlották, hogy az egyetemisták csatlakozhatnak a járőrökhöz. A válasz egyértelmű „nem” volt, sőt az előző éjjel történt atrocitásokat rajtuk számon kérők elől MEFESZ-vezetőknek kellett őket kimenekítenie az épületből. Estére kijárási tilalmat rendeltek el (ezt 29-én oldották fel).

Október 26-án a BM Baranya megyei Főosztálya a néphadseregtől kapott segítséget: Pécsre küldték és alájuk rendelték a nagyatádi lövészezred egyik zászlóalját.¹⁵¹ A határőrség egy részét ugyanakkor Budapestre vezényelték a lakihegyi rádióadó és a pártközpont védelmére (október 30-ig tartózkodtak a fővárosban). „*Mindezeknél fogva az egyes őrsökön, laktanyákban maradt, kishatárú határőrtestet és katona nemigen avatkozott be a falaikon kívül eső forradalmi eseményekbe.*”¹⁵²

Október 27-én a város és a megye pártvezetői mellett a rendőrség és az államvédelem irányítói is jelen voltak a Munkástanácsok Baranya Megyei Bizottságának megalakításán. „*Elmondták, hogy a népharagtól tartva már nem mernek az utcára küldeni karhatalmi járőröket. Ezért javaslatot tettek a munkástanácsnak arra, hogy hozzon létre fegyveres karhatalmi járőröket, melyekbe egy-egy tagot delegáljanak a megalakítandó nemzetőrség munkásaiból, valamint a MEFESZ küldötteiből, akikhez egy-egy rendőr is csatlakozott volna.*”¹⁵³ A munkások és az egyetemisták azonban nem bíztak bennük, fegyveres nemzetőrség létrehozását követelték, deklarálták. Az ekkor megalakuló üzemőrsé-

(lefegyverezték az őrsöt, illetve a körzeti megbízottat, elbocsátottak rendőröket, leváltották a parancsnokot, megtámadták a kapitányságot, elüldözték a körzeti megbízottat stb.). ÁBTL V-150363 Baranya megyei monográfia

¹⁵¹ Tevékenységüket október 29-ig a BM megyei főosztálya, azt követően pedig a megyei forradalmi katonatanács irányította. ÁBTL V-150363. A katonák a tüntetőket még aznap este riasztó lövésekkel zavarták szét. HL MN-KGY-F 2. d. 19. ó. e. 216–217.

¹⁵² PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs (Alexandra) 1997. [továbbiakban: PÉTER 1997] alapján BÁN Péter–ROZS András: Baranya megye. [továbbiakban: BÁN–ROZS] In: SZAKOLCZAI Attila (szerk.): *A vidék forradalma 1956. II. kötet*. Budapest (1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára) 2006. [továbbiakban: SZAKOLCZAI 2006]: 48.

¹⁵³ ROZS András: *Baranya megyei és pécsi nemzetőrségek az 1956-os forradalomban*. [továbbiakban: ROZS] In: BOKODI-OLÁH 2010: 107.

gekben még többségben voltak a párttagok.¹⁵⁴ Néhány nap múlva, már egészen más helyzetben – hiszen addigra megerősödtek a forradalmi szervek, a korábbi párt-, államvédelmi és rendőri vezetők pedig háttérbe szorultak – megvalósult a korábbi elképzelés: egy-egy munkás, egyetemista és rendőr alkotta járőrök biztosították a rendet a megyeszékhelyen.

Október 28-án megalakult a Baranya megyei Munkásság Nemzeti Tanácsa (BMMNT), amiben a fegyveres erők is képviseltették magukat (110-ből 9-10 fő). Az államvédelem, a rendőrség, és a határőrség működésének kontrollálására külön ellenőrző testületeket állítottak fel. A BMMNT titkárságán létrejött adminisztrációs iroda feladata lett a fegyvertartási engedélyek, házkutatási utasítások kiadása. A lakosságnál lévő fegyvereket összeírták. November 2-án az államvédelmiek saját érdekükben történő letartóztatásáról döntöttek.

A BMMNT-n belül¹⁵⁵ létrehozták a Baranya megyei Forradalmi Katonatanácsot,¹⁵⁶ elnökének a MEFESZ tagok követelésére Csikor Kálmán alezredest, az egyetemi katonai tanszék vezetőjét választották. Helyettesei a megyei kiegészítő- és helyőrségparancsnok, valamint a határőrség törzsfőnöke lettek. Hadműveleti törzset és hadtáprészleget is szerveztek. A katonatanács feladatai közé tartozott Pécs védelmi tervének kidolgozása, a párttagok- és funkcionáriusok fegyvereinek begyűjtése, mintegy 100 államvédelmi tiszt saját biztonságuk érdekében való letartóztatása, a szovjet csapatok mozgásának megfigyelése.

Október 30-ra a BM Baranya megyei Főosztályának vezetője előző napi bejelentését követően az államvédelmiek kiürítették laktanyájukat, átadták fegyvereiket és irattárukat. A BMMNT ezt követően döntött a fegyveres nemzetőrség létrehozásáról. A szervezés Csikor Kálmán feladata lett. Ekkor hozták lére az egyetemi és bányászzászlóaljakat, valamint az üzemek és bányák nemzetőralegységeit. A fegyveres járőrök egy rendőrből és két civilből álltak. A rendőrök többsége ekkorra elfogadta felettes szervnek a katonatanácsot.

Az egyetemi zászlóaljakba Csikor elsősorban az általa tanszékvezetői minőségében ismert diákokat vette fel. Az egyik zászlóaljat az orvostanhallgatók,¹⁵⁷

¹⁵⁴ ÁBTL V-150363

¹⁵⁵ November 1-jétől az aznap megalakult BMMNT intézőbizottsága lett a katonatanács felettes szerve.

¹⁵⁶ A forradalmi katonai tanácsok megalakítására a néphadsereg alakulatainál a honvédelmi miniszter adott parancsot október 28-án. *„Ez a parancs azon túl, hogy lehetővé tette a különböző szintű parancsnokok tevékenységének ellenőrzését és – a parancs szándékai szerint – segítségét, arra biztatja, sőt arra utasítja a forradalmi katonai tanácsokat, hogy elsősorban a közrend és a közbiztonság helyreállítására, védelme érdekében kapcsolódjanak be a szűkebb környezetüket érintő feladatok végrehajtásába, vegyenek részt képviselőikkel a területi forradalmi szervezetek – »a helyi munkás és paraszttanácsok« – munkájában.”* HORVÁTH Miklós–TULIPÁN Éva: *Keresztutak. Magyar Néphadsereg – 1956.* Budapest (H&T) 2006. [továbbiakban: HORVÁTH–TULIPÁN 2006] 62–63.

¹⁵⁷ Parancsnoka: Rozsos István orvostanhallgató

a másikat a jogászok és a pedagógiai főiskolások¹⁵⁸ alkották. Felállításukkor a katonai szervezeti struktúrát követték: századokra, szakaszokra és rajokra osztották őket, amiben az időközben melléjük rendelt katonai parancsnokok segítettek, akik egyben a forradalmi katonatanács irányában összekötő tiszti feladatot is elláttak. Az egyetemista nemzetőrök létszáma megközelítőleg 500 fő lehetett. Fegyvereiket október 29-én nagyrészt az államvédelem fegyverraktárából, a rendőrség közreműködésével vételezték, és Dodge Wippon terepjárók is voltak. A kiadott nemzetőr-igazolványokról és fegyverekről egyaránt nyilvántartást vezettek (ezeket november 4-én elégették). Feladatuk a többi között a rádió, a nyomda, a főposta és a repülőtér őrzése volt, de a MEFESZ-nek is segítettek a röplapok terjesztésében. *„A gyárak és üzemek védelmét már napok óta a munkásokból alakult nemzetőrök látják el. A városban pedig a honvédekből, rendőrökből és nemzetőrökből alakult ellenőrző járőrök biztosítják a rendet. A járőrök első megjelenése nagy megnyugvást váltott ki a város lakói közt. – Amikor először megjelentek a Széchenyi téren, a járőrelők valósággal a nyakukba borultak. És ami a legmegnyugtatóbb, mióta ők járnak az utcákat nem volt lövöldözés a városban. Ez pedig a legfőbb biztosíték arra, hogy városunk nyugalma és rendje minél előbb teljesen helyreálljon.”*¹⁵⁹

A bányászszázlőaljat a pécsi bányaműszaki munkaszolgálatosokból alakították ki.¹⁶⁰ Utóbbinál október 29-én alakítottak katonatanácsot. Három tagjukat felvették a Baranya Megyei Forradalmi Katonatanácsba, majd felfegyverezték a zászlőaljat. Másnap ők foglalták el a pécsi pártházat.

Az uránbányát egy több mint 100 fős karhatalmi egység őrizte, ami azonban az „ÁVH feloszlása” után, október 28–29-én szétszéledt. Ezt követően az uránbánya munkástanácsa üzemőrséget¹⁶¹ szervezett, amit fel is fegyvereztek. Mikor október 30-án visszatértek Budapestről a néhány nappal korábban odavezényelt határőrök, az uránbányához küldték őket. Annak fejében, hogy elfogadják a katonatanács irányító szerepét, megkapták a parancsnokságot az uránbánya nemzetőrei felett. Az ennek következtében kiéleződő ellentéteket a katonatanács elnöke 100-150 felfegyverzett szénbányász nemzetőr helyszínre küldésével oldotta fel november 1-jén.

A városi nemzetőrséget Vidolovics Nándor, a Sopiana Gépgyár egyik művezetője szervezte meg és vezette. Központjuk a parancsnok üzeme volt. A 200-250 jelentkező a rádió felhívására érkezett. Járőröztek és az üzemet őrizték

¹⁵⁸ Parancsnokuk: Klencz Tibor joghallgató

¹⁵⁹ A nemzetőrség biztosítja a rendet – Csikor Kálmán alezredes, a megyei katonatanács parancsnokának nyilatkozata. *Szabad Dunántúl*, 1956. november 1. In: Izsák Lajos–Szabó József–Szabó Róbert (szerk.): *1956 vidéki sajtója*. H. n. (Korona) 1996. [továbbiakban: Izsák–Szabó–Szabó 1996] 38.

¹⁶⁰ „A MUSZ-os alakulatokba főként a régi középosztályból és értelmiségből származó, a Rákosi-rendszer számára megbízhatatlan fiatalokat soroztak be.” ROZS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 111.

¹⁶¹ Parancsnoka: Bodajki Győző gépkocsi-előadó (1945 előtt főhadnagy)

a korábban (október 24-ét követően) felállított, főleg kommunistákból álló munkásőrség helyett.

A rendőrkapitányságon október 30-án a bűnügyi osztály nyomozói alakítottak forradalmi bizottságot, majd menesztették a rendőrkapitányt, a politikai tisztet és a hálózati tiszteket is. Új városi és megyei rendőrkapitányt választottak. Alárendelték magukat a katonatanácsnak, amelynek néhányan tagja is lettek. Egyetemisták részvételével különleges politikai nyomozócsoportot is felállítottak. A nemzetőrökkel együttműködve részt vettek a pártfunkcionáriusok fegyvereinek összegyűjtésében és az államvédelmi tisztek őrizetbevételében.

„A katonatanács intézkedése, amellyel az önkéntes nemzetőrséget beolvasztás nélkül összekapcsolta a politikai karhatalomtól leválasztott rendőrséggel, a járások és a települések szintjén is sikeres és a lakosság számára is elfogadható megoldásnak bizonyult.”¹⁶²

November 3-án Csikor, bár a szovjetek felvonulásának hírére először védelmi állásokba küldte a nemzetőrzászlóaljokat, felmérte a helyzetet, és mivel az erőviszonyokat egyenlőtlennek találta, még aznap este meggyőzte felettes forradalmi szervét az ellenállás hiábavalóságáról. Csikor egy küldöttséggel felkereste a helyi szovjet parancsnokot, de érdemi eredményt nem hoztak a tárgyalások.¹⁶³ A városban sokan követeltek fegyvert, de a katonatanács elnöke nem engedett. Csikor a parancsnoksága alatt álló egységeket körleteikbe rendelte, és megtiltotta számukra a fegyverhasználatot, így a szovjetek bevonulásakor azok nem álltak ellen. Az egyetemistákat kollégiumaikban zárták körbe.

Komlón a szénbányászati tröszt igazgatója, a városi párttitkár és a városi tanács VB elnökhelyettese kezdeményezésére már október 25-én létrehozták az ideiglenes városi forradalmi tanácsot és a nemzetőrséget. Eredeti célját, a forradalmi kibontakozás megelőzését nem érte el, a következő napokban több tüntetés is volt a városban, amik ellen a rendőrség, az államvédelem, majd a helyszínre érkező nagyatádi katonák léptek fel. *„Már e napon feltűntek a megmozdulásokon a rendet fenntartó bányaőrök, akik kétféle megkülönböztető jelet viseltek: nemzetiszínű és fekete-fehér szalagot, utóbbit bányász-jelzésként.”¹⁶⁴* Október 28-án a Béta aknai fogolytábor elítélteinek kítörési kísérletét, a robbanóanyag-raktár elleni támadást és a bonyhádi felkelők Pécsre jutását is megakadályozták.¹⁶⁵ Az államvédelmiek október 28-án vesztették el uralmukat

¹⁶² BÁN–ROZS, in: SZAKOLCZAI 2006: 52.

¹⁶³ Megállapodtak ugyan, hogy a szovjetek nem támadnak, Csikor majd másnap bevezeti őket a városba, hogy ne adjanak esélyt a fegyveres harcra, de ezt a szovjetek nem tartották be. Mikor parancsnokuk *„emelt hangon kezdte kioktatni Csikort, hogy miért adott a civilek kezébe fegyvert. Még mielőtt Csikor válaszolhatott volna – azt mondja a bányász-küldött a tolmácsnak – »Mondja meg neki, nincs a civilek kezében fegyver! – ma Magyarországon mindenki katoná!«*” PÉTER 1997: 74.

¹⁶⁴ ROZS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 114.

¹⁶⁵ HL MN-KGY-F 2. d. 19. ó. e. 218–219., 6/A d. 2. ó. e. 264.

a város felett, ezután pedig a rendőrök meg sem próbálták ellátni feladataikat, letették a fegyvert.¹⁶⁶ Ezt követően a lakosság nagygyűlést tartott, amin a nemzeti tanács mellett katonai tanácsot is választottak,¹⁶⁷ valamint létrehozták a nemzetőrséget. Október 31-én a tüntetők minden korábbinál nagyobb intenzitással követelték a rendőrök és a katonák távozását. Azok nem bírták a nyomást, úgyhogy előbbiek szolgálati helyüket, utóbbiak a várost hagyták el. A tanácsházát ekkor már nemzetőrök őrizték. Október 31-én a kellő tekintélyt magának kivívni nem tudó Pulszky Lászlót Turner István váltotta a nemzetőrpáncsnoki poszton. A nemzetőrség működése vezetése alatt új irányt vett, megkezdték a pártfunkcionáriusok letartóztatását, a szakszervezetek felszámolását és szervezték a szovjetekkel szembeni ellenállást. Fegyveres nemzetőrök őrizték az Anna és a Béta aknákat, valamint a fatelepet. A városi ügyészek és a nemzeti tanács utasítására letartóztattak húsz államvédelmist. Turner páncsnoksága alá rendelték a katonaságot is, a bányászszólalj vezetőjét pedig kötelezték a vele való együttműködésre, de utóbbi ennek ellenállt. A Komlói Városi Nemzeti Tanács a különböző üzemekhez, vállalatokhoz és intézményekhez a rend fenntartása céljából ellenőröket küldött ki. A rendőröket felülvizsgálták és feleskették, a fegyvereket begyűjtették. A Béta aknában dolgozó rabokat csak november 3–4-én szabadították ki a forradalmárok, akik a fegyőrök fegyvereit a városi katonai tanácsnak adták át. A szovjetek november 5-én, tűzharc árán tudtak csak bevonulni a városba.¹⁶⁸

Mohácson október 29-én választották meg a nemzeti tanácsot és a városi nemzetőrséget.¹⁶⁹ Ezt megelőzően pécsi katonatisztek segítették a helyi rendőrök munkáját a rend fenntartásában és a középületek védelmében.

Pécsváradon október 28-án választottak nemzeti bizottságot, ami még aznap létrehozta a nemzetőrséget.¹⁷⁰ Utóbbiak a rendőrökkel együtt járőröztek. A pártfunkcionáriusoktól begyűjtött fegyvereket használták, székhelyük a pártbizottság lefoglalt épülete volt. November 1-jén a járási nemzeti bizottságot és járási nemzetőrséget¹⁷¹ is létrehozták. „*A Pécsváradi Járási Nemzetőrség tagjai a pártbizottság gépkocsijának igénybevételével ellenőrzéseket végeztek a járás községeiben, segítettek a községi nemzeti tanácsok megalakítását, működését.*”¹⁷² Ugyancsak november 1-jén bonyhádi nemzetőrök elfogták és magukkal vitték Bonyhádra a pécsváradi járási párttitkárt, valamint több rendőrtisztet is.

¹⁶⁶ ÁBTL V-150363 Azok a rendőrök, akik még másnap is szolgálatban maradtak, már a nemzetőrség keretében látták el feladataikat.

¹⁶⁷ Élére a komlói bányászszólalj páncsnoka, Szlavec János alezredes került.

¹⁶⁸ ÁBTL V-150363

¹⁶⁹ Páncsnoka Szendrő Ödön anyagbeszerző

¹⁷⁰ Páncsnoka László Sándor, majd Bocz István

¹⁷¹ Páncsnoka Vörös Mihály

¹⁷² ROZS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 118.

A párttitkárt november 2-án szászvári nemzetőrök hozták vissza a településre, ahol őrizetbe vették, majd ezt követően államvédelméseket is letartóztattak.

Sásdon október 30-án mintegy 80 taggal községi, majd járási nemzetőrséget szerveztek. A községi nemzetőrség parancsnokának egy rendőrt, a helyi párttitkárt választották, így a nemzetőrök még a pártház leltározásában is részt vettek.¹⁷³ Alárendelték magukat a nemzeti tanácsnak, begyűjtötték a fegyvereket, és letartóztatták az államvédelméseket.

Sellyén október 29-én alakult meg a nemzeti bizottság és a nemzetőrség. Utóbbi együttműködött a rendőrséggel, közösen járőröztek (két nemzetőr és egy rendőr). A rendőrkapitány azonban nem működött együtt maradéktalanul az új vezetéssel, ezért nemsokára leváltották.¹⁷⁴ „A rendőrséggel párhuzamosan tevékenykedő nemzetőrség rendfenntartó feladatának mindvégig eleget tett, kevésbé töltötte be a hatalmi funkciókat. A pártbizottsági iratokat már elégették, mielőtt odaértek, a megyei katonai tanács utasításait félig-meddig hajtották végre: a fegyverek összeszedésekor a házkutatásokat mellőzve nemleges jelentést írtak, a letartóztatott ávosokat¹⁷⁵ rendes bánásmódot kérve kísérték Pécsre. A nemzetőrség helyi felettes hatósága a községi nemzeti bizottság volt, amely nem kereste a konfliktusokat. [...] A községi nemzeti bizottság és a nemzetőrség jogilag nem rendelkezett járási hatáskörrel. A gyakorlatban azonban a sellyei nemzetőrparancsnokhoz érkeztek a katonai tanács egész járást érintő távmondattai, ő felelt a végrehajtásukért, és csak ő tehette meg, hogy fegyverrel látja el a szomszédos falvak nemzetőreit. (Községenként két-két darabot adott ki nekik.)”¹⁷⁶

Siklóson október 29-én jöttek létre a forradalmi szervek: a gyűlésen jelen lévő államvédelmi és rendőrparancsnokot leváltották. A tanácskozás során itt előbb hozták létre a nemzetőrséget,¹⁷⁷ csak aztán a járási nemzeti tanácsot. A nemzetőrség a rendőrséggel együtt járőrözött, központjuk a kapitányságon volt. A faipari vállalatnál szintén működött egy alegység. Azok lehettek nemzetőrök, akik sem kommunisták, sem párttagok nem voltak, de még a baráti körükben sem lehettek ilyenek. Biztonsági őrizetbe vették, illetve lakásukon felügyelet alá helyezték az államvédelméseket és a pártfunkcionáriusokat. A nemzetőrök felkészültek a szovjetek elleni védekezésre, de november 4-én minden nehézség nélkül lefegyverezték őket.

¹⁷³ Feltehetően az addig elzárt iratokat gyűjtötték össze.

¹⁷⁴ A nemzetőrparancsnokot, Fehér Károlyt nevezték ki helyette.

¹⁷⁵ Ávosok: államvédelmi beosztottak, tiszttek. Az ÁVO, vagyis az Államvédelmi Osztály az ÁVH elődje volt. Bár még az ÁVH előtt feloszlatták, az elnevezést még mindig használták.

¹⁷⁶ BÁN–ROZS, in: SZAKOLCZAI 2006: 69.

¹⁷⁷ Parancsnoka: Bender József hentes- és mészárosmester. Ő irányította a járási rendőrkapitányságot is. ÁBTL V-150363

Szigetváron október 29-én alakult meg a nemzeti tanács és a nemzetőrség.¹⁷⁸ Ellenőröket rendeltek a rendőrséghez, a kiegészítő parancsnoksághoz és a pénzügyőrséghez is. A pártfunkcionáriusoktól összegyűjtött fegyvereket használták. Elfoglalták a járási pártbizottság épületét, házi őrizetbe vették az államvédelmis tiszteket, és a pártvezetőket. A nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel. Közösen járták a falvakat, ahol biztosították a rendet, és segítettek a fővárosi élelmiszer-szállítmányok összegyűjtését. Az állami gazdaságok vagyonára ugyancsak nemzetőrök vigyáztak.

November 4-én Pécsen, míg az orvostanhallgatók kollégiumukban körülzárva letették a fegyvert, a jogászokból és pedagógiai főiskolásokból álló zászlóalj tagjai közül többen csatlakoztak a bányászzászlóalj és a katonák csoportjaihoz, akik a Mecsekbe húzódtak vissza. Az ún. „mecseki láthatatlanok” november 4–5-től felvették a harcot a megszállókkal és a karhatalmistákkal. Míg kezdetben mintegy ezren voltak, november 7-re létszámuk néhány százra csökkent, sokan hazatértek a kezdeti lelkesedés után. Folyamatosan változtatták helyüket, és több külön-külön harcoló egységre oszlottak, ezért felszámolni ugyan nem tudták ellenállásukat, de a túlerő ellen valójában nem volt esélyük. Parancsnokuk a pécsvárad rendőrőrs sikertelen megtámadását követően,¹⁷⁹ november 16-án feloszlatta őket.

A november 23-án megalakított Baranya megyei Központi Munkástanács követelései között az államvédelmisek leszerelése és a rendőrség felülvizsgálata is szerepelt, a Sopiania Gépgyár munkástanácsa november 26-ai választásának lebonyolítását pedig a nemzetőrség korábbi vezetőjére, Vidolovits Nándorra bízta.

Csikor Kálmánt a bevonuló szovjet csapatok azonnal elfogták, és néhány egyetemi hallgatóval együtt Ungvárra hurcolták. Végül másodfokon 12 év börtönre ítélték.¹⁸⁰ Vidolovits Nándor megyei nemzetőrparancsnok a börtönben, kihallgatása következményeként, megvakult. Bodajki Győzöt, az uránbánya nemzetőrparancsnokát öt év börtönbüntetésre ítélték. Az egyik egyetemi zászlóalj vezetője¹⁸¹ három év hat hónapot kapott, elsősorban a pártbizottság épületének elfoglalásában játszott szerepe miatt. Az egyetemeken fegyelmi eljárásokat folytattak le az eseményekben részt vevőkkel szemben. Őt orvostanhallgatót az ország minden egyeteméről kizárták. Turner István komlói nemzetőrparancsnokot másodfokon 4 év börtönbüntetésre ítélték. A pécsvá-

¹⁷⁸ Parancsnoka, Göbel Ferenc munkás (korábban főmérnök) először a járási tanácson megalakult politikai nyomozócsoport vezetője volt, ebben a minőségében házkutatásokat és őrizetbe vételeket rendelt el, ezeken maga is részt vett, a járás területén összeszedette a fegyvereket, amivel az általa megalakított nemzetőrséget szerelte fel. A megtorlás során 8 év börtönbüntetésre ítélték. ÁBTL V-150363

¹⁷⁹ HL MN-KGY-F 6. d. 42. ö. e. 266.

¹⁸⁰ 10 év jogvesztést, lefokozást és teljes vagyonekobzást is kiróttak rá.

¹⁸¹ Debreczeni László

radi járási nemzetőrparancsnok három, a siklói nemzetőrparancsnokok hat, illetve három év börtönbüntetést szenvedtek. A megtorlók sokszor egyedi szempontjait jól tükrözi, hogy „*a bogdásai nemzetőrség első és második parancsnokát sem fogták perbe, [...] viszont a parancsnokhelyettest [...] elítélték 1 év börtönre. A Bogdása községi nemzetőrségnek utasításokat adó nemzeti tanácsstag, Szatyor Zoltán 8 év börtönbüntetést kapott.*”¹⁸²

*Bács-Kiskun megye*¹⁸³

A megyében a magyar katonai helyőrségek parancsnokai Kecskeméten, Baján, Kalocsán, Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán is katonai diktatúrát vezettek be, és sortűzzel válaszoltak a tüntetésekre. A fegyverhasználatról ugyanakkor mindenhol az első számú párt- és tanácsi vezetők döntöttek. A megyei tanácson az államvédelem biztosította az őrséget.

A HM október 24-én hajnalban rendelt el riadókézültséget az ország egész területére. A legtöbb helyen ezt követően a honvédség kivárt, Kecskeméten Gyurkó Lajos vezérőrnagy azonban felkészült a beavatkozásra, harckészültséget rendelt el, és kivégzéssel fenyegette a parancsmegtagadókat. „*Valószínűleg bizonyítani akarta, hogy megfelel nagyobb feladat végrehajtására is; az első tűzparancsokat még Bata István írásos utasításának megérkezése előtt kiadta. Mellőzte a szolgálati szabályzatnak a karhatalmi fellépésre és a tömegoszlatásra vonatkozó előírásait, melyek csak végső esetben engedték meg a célzott lövések leadását. Figyelmen kívül hagyta, hogy a légierő karhatalmi célokra nem használható, és vizsgálat nélküli helyszíni kivégzéseket rendelt el. A három hadosztályból álló hadtest önmagában is jelentős katonai erőnek számított, de Gyurkó tűzparancsot adott több, nem közvetlenül az ő fennhatósága alá tartozó egységnek is.*”¹⁸⁴

A szovjet csapatok a megyeszékhelyen már október 25-én erődemonstráló páncélos felvonulást tartottak. „*Kecskeméten október 27-én két részre osztották a várost, északi fele szovjet katonai ellenőrzés alá került. A magyar alakulatok tankokkal és repülőgépekkel támadták a város egyes pontjait. [...] Elrettentő*

¹⁸² ROZS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 131.

¹⁸³ A megye 122 településéből 65-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 46 volt fegyveres. Összesen 20 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 35 esetben tartottak házkutatást. 3 gyár/intézményőrség alakult. 5 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 35 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150364/I-II. Bács-Kiskun megyei monográfia

¹⁸⁴ ORGOVÁNYI István–TÓTH Ágnes: Bács-Kiskun megye. [továbbiakban: ORGOVÁNYI–TÓTH] In: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 41.

*célzattal más települések felett is járőröztek a repülőgépek.*¹⁸⁵ Gyurkó parancsára 4-500 felkelőt és tüntetőt fogtak el.

Bár október 26-án a megyei rendőrkapitányság és a tüntetők megegyeztek, hogy a rendőrség nem használ fegyvert a lakosság ellen, és felvesz húsz civilt, akiket felfegyverez és bevon a rendfenntartásba, időközben a megyei pártbizottság védelmi bizottsága a katonai beavatkozás mellett döntött. Gyurkó helyettese ezt nem hajtotta végre, ezért a vezérőrnagy a saját kezébe vette az irányítást, és sortüzekkel oszlatta fel a tüntetést. Az elkövetkező néhány napban a honvédség szabályosan megszállta a várost,¹⁸⁶ és 3000 forradalmárt „fogott el, vagy semmisített meg”.¹⁸⁷ A védelmi bizottság október 29-ig működött, ekkor feloszlatták az államvédelmet, amelynek tagjait a honvédségbe és a rendőrségbe helyezték át. Létrehozták a megyei és városi nemzetőrséget, ezek parancsnokait (Szentkirályi Frigyes alezredest és Lukács András századost) azonban Gyurkó nevezte ki. Az október 30-án megalakult ideiglenes megyei nemzeti bizottság vezetőségében így megyei nemzetőrparancsnokként ott ült a korábbi tüntetést leverő katonatiszt is.¹⁸⁸ A nemzetőrség tagjait a városi pártbizottság titkára jelölte ki először, „közülük azonban csak hárman jelentkeztek szolgálatra, ezért kezdetben egy rendőr és két katona járőrözött közösen. [...] Másnapról folyamatosan érkeztek a gyárakból és az üzemekből a munkástanácsok által delegált nemzetőrök, akik az ottani gyárőrség, üzemi őrség, vasúti őrség tagjai is voltak.¹⁸⁹ Ezenkívül a hamarosan megalakuló járási nemzeti bizottságok is előtérbe kerültek, és arra törekedtek, hogy az általuk delegált embereket a megyei nemzetőrségbe juttassák, valamint beléptek nemzetőrnek a homokbányai laktanyából szabadult tüntetők és felkelők közül is jó néhányan.”¹⁹⁰ A nemzetőrök összetétele így természetesen már nem tükrözte a megyei pártvezetés eredeti szándékát,¹⁹¹ akik azt azért még elérték, hogy a nemzetőrök csak a szol-

¹⁸⁵ ORGOVÁNYI-TÓTH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 43.

¹⁸⁶ Gyurkó a cigányvárost vadászgépekkel gépágyúztatta. HL MN-KGY-F 2. d. 42. ó. e. 512. és HL MN-KGY-F 4. d. 39. ó. e. 486. Ugyanígy Kisköröst is. HL MN-KGY-F 2. d. 1. ó. e. 3-4., 4. d. 40. ó. e. 503., 6/A d. 3. ó. e. 381.

¹⁸⁷ ÁBTL V-150364/I-II.

¹⁸⁸ Szentkirályi Frigyes alezredes volt, aki október 26-án tűzparancsot adott a katonáknak a tömeg feloszlására. Fej fölé céloztak, mégis három halálos áldozatot követelt az eset. HL MN-KGY-F 2. d. 29. ó. e. 384.

¹⁸⁹ Az üzemek és vállalatok munkástanácsait előzőleg értesítették, küldhetnek embereket a nemzetőrségbe. A városi rendőrkapitányságon várták a jelentkezőket. Míg korábban jellemzően honvédtisztek alkották a nemzetőrséget, ezt követően már biztosra mentek, a felvételtkor azokat részesítették előnyben, akik a munkástanácsok megbízó levelével érkeztek. ÁBTL V-150364/I-II.

¹⁹⁰ ORGOVÁNYI István: A nemzetőrség Bács-Kiskun megyében 1956-ban. [továbbiakban: ORGOVÁNYI] In: BOKODI-OLÁH 2010: 78-79.

¹⁹¹ A nemzetőrök felvételét ugyanakkor egy párthú rendőrtiszt végezte, „így bizonyos fokig sikerült megátolni, hogy a nemzetőrség tagjai közé osztályidegen, bűnöző, vagy huligán személyek bekerüljenek.” ÁBTL V-150364/I-II.

galati idejükben viselhettek fegyvert, valamint csak rendőrrel és/vagy katonával együtt intézkedhettek. A járási és községi nemzetőrseknek a megyei és megyeszékhelyi társszerv juttatott fegyvert és igazolványt. Előbbihez a katonaságtól jutottak hozzá. A nemzetőrök feladata a civil kézben lévő fegyverek összegyűjtése, illetve a megyei napilap kihordása volt. Utóbbit a pártbizottságtól elvett autókkal végezték, ahogy a pártbizottságtól lefoglalt pénzből fizették a tagság étkeztetését is.¹⁹² Nemzetőrök őrizték a középületeket, járőröztek a közbiztonság megteremtése érdekében, tartóztatták le a börtönből kiszabadult rabokat, folytattak nyomozást a tiszakécskei vadászgépes támadás¹⁹³ ügyében, de részt vettek a szovjetekkel folytatott tárgyalásokon, és biztosították egy ügyész személyi védelmét is. A konzervgyár, a gépgyár és a lakatosipari vállalat gyárőrségét is felfegyverezték. *„A nemzetőség felügyeletét a megyei és a városi forradalmi bizottság látta el, törvényes működését pedig a megyei bíróság és az ügyészség felügyelte.”*¹⁹⁴

Ugyancsak október 30-án jöttek létre a HM utasítására a forradalmi katonai tanácsok is. Bár Gyurkó megkísérelte megakadályozni, Kecskeméten is létrejött a szervezet, aminek első dolga volt, hogy lefegyverezze, és lakásán megfigyelés alá helyezze a vezérőrnagyot. A lakosságot röplapokon tájékoztatták, hogy a katonák a forradalom oldalára álltak. *„A forradalmi katonai tanácsok létrejöttével a megyei vezetés már nem rendelkezett a hatalmát addig biztosító katonai erő felett.”*¹⁹⁵ A BM megyei főosztályvezetője a szovjetekhez menekült. A városi rendőrség forradalmi tanácsa közleményben határolódott el az állambiztonságtól; a rendőrök kijelentették, a továbbiakban a katonákkal és civil nemzetőrökkel együtt védik a rendet.¹⁹⁶

¹⁹² ORGOVÁNYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 79.

¹⁹³ Tiszakécskén október 27-én magyar vadászgép lőtte a felvonulókat. A támadásnak 17 halálos áldozata és több mint 100 sérültje volt. Az egyik súlyos sérült visszaemlékezése online elérhető: <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/oha/partisza.htm> [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.] Bővebben ld. TAJTI Erzsébet (szerk.): *Sortűz Tiszakécskén 1956-ban*. Tiszakécske (Tiszakécskei Honismereti Kör) 1994. A vadászrepülő-ezred a támadást egy olyan Tiszakécskéről érkezett jelentéssel indokolta, mely szerint *„a tömeg a párttitkárt és a tanácselnököt családotól együtt fel akarják akasztani”*. HL MN-KGY-F 4. d. 40. ő. e. 503–504.

¹⁹⁴ ORGOVÁNYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 79.

¹⁹⁵ ORGOVÁNYI-TÓTH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 48.

¹⁹⁶ *„A honvédség, a rendőrség tagjaiból a munkások, parasztek és értelmiségiekből szervezett nemzetőrségen belül minden erőnkkel, fáradságot nem ismervé, fenntartjuk és biztosítjuk kivívott szabadságunk rendjét, az élet- és vagyonbiztonságot. [...] Kérjük Kecskemét lakosságát, hogy támogassa a Nemzetőrséget, közös erővel és akaratlal biztosítsuk szabad, független hazánk biztonságát. A kecskeméti rendőrség Forradalmi Tanácsa felhívja a megye valamennyi rendőri szervét, hogy csatlakozzon a szabadságharchoz, alakítsák [alakítsa] meg saját forradalmi tanácsát.”* *Petőfi Népe*, 1956. november 1. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 83. [Kiemelés tőlem – BOG]

November 1-jén átalakították a megyei nemzeti bizottságot. Nevét forradalmi bizottságra változtatták, és három nemzetőr és három katona tagot is bevontak a munkába. A katonatisztek közös járőrözésről is tárgyaltak a szovjet parancsnoksággal, erre azonban végül nem került sor. Az ügyészség utasítására ugyancsak november 1-jén tartóztatták le a kecskeméti államvédelmiseket. A feladatot a városi nemzetőrség a rendőrség forradalmi tanácsa által összeállított névsor alapján hajtotta végre. Az őrizetbe vételeket éjszaka foganatosították, 80 főt kísértek a megyei börtönbe. November 1-jétől a létszám feltöltése érdekében már diákokat is felvettek soraikba, és előzetes bejelentés ellenében engedélyezték, hogy bármely vállalat, hivatal önálló őrszolgálatot létesítsen.

November 2-án egy katonatisztekből, egy rendőrből és egy nemzetőrből álló csoport több települést felkeresett, a nemzetőrsegeket ellenőrizték. *„Tájékozódta, hogy van-e elég fegyverük, megfelelő-e a szervezethezük és kielégítő-e a községben a közbiztonság.”*¹⁹⁷

*„A nemzetőrség mindkét vezetője a korábbi rendszer első embereitől kapta ugyan a megbízást, de a Lukács András vezette városi nemzetőrség teljesen függetlenítette magát ettől a befolyástól.”*¹⁹⁸ A Szentkirályi Frigyes vezette megyei nemzetőrségnek ez kevésbé sikerült, de jóval kisebb szerepet is játszott az eseményekben, az ávósok letartóztatásában való részvétele elsősorban a központi utasításnak tudható be. A rendőrség forradalmi tanácsa is a forradalom mellé állt.¹⁹⁹

Baján sok katona a tüntetők oldalára állt, és a többiek sem avatkoztak bele az eseményekbe, ezért a helyőrségparancsnokot október 26-án leváltották. Honvédelmi bizottmány alakult, ami változó névvel, összetétellel és állásponttal, de egészen november 4-éig működött. Megalakulását követően a helyiek ehhez a szervhez fordultak: azt kérték, hozzanak létre fegyveres nemzetőrséget, ami Budapestre vonulhat harcolni. Október 27-én el is kezdtek szervezni a testületet,²⁰⁰ de mivel a fővárosba utazásuk megghiúsult, feloszlottak. *„A bajai tüntetők és felkelők egyébként a város szélesebb értelemben vett környékét is a befolyásuk alá vonták.”*²⁰¹ Október 28-án a honvédelmi bizottmány katonai bizottsággá alakult, és a beavatkozás mellett döntött: elfoglalták a stratégiai pontokat és a tanácsházát, majd a másnapi tüntetést már halálos áldozatot követelő sortűzzel oszlatták fel.²⁰² Október 29-én küldöttség indult a városból Nagy Imréhez:

¹⁹⁷ ORGOVÁNYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 80.

¹⁹⁸ Lukácsot a megtorlás során jogerősen fél év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték a többi között az államvédelmisek letartóztatásának támogatásáért.

¹⁹⁹ ORGOVÁNYI-TÓTH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 56.

²⁰⁰ A 27 fős csapat vezetői Tátrai Lajos és Genál András voltak.

²⁰¹ ORGOVÁNYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 75.

²⁰² HL MN-KGY-F 2. d. 15. ó. e. 156. A beavatkozás az új helyőrségparancsnok irányítása alatt történt. Október 29-én az alakulat végül csatlakozott a forradalomhoz, majd október 30-án Budapestre rendelték őket. ÁBTL V-150364/I-II.

a többi között a nemzetőrség megalakítását is követelték. Baján végül október 30-án alakult meg a városi nemzeti bizottság, aminek egyik elnökhelyettese egy honvéd százados, a nemzetőrség parancsnoka pedig egy nyugállományú rendőrtiszt²⁰³ lett. A nemzetőröket az üzemi munkástanácsok ajánlása, delegálása alapján toborozták, letették velük a honvédesküti, fegyvereket a katonaságtól kaptak, és együttműködtek a rendőrséggel. A parancsnok a járőrök számára a városon belül 12 körzetet jelölt ki. Emellett összegyűjtötték a civil kézen lévő fegyvereket, és biztosították a Budapestre küldött élelmiszerszállítmányokat. A 70 nemzetőr 8 órás váltásokban látta el feladatait, a szervezet munkáját a nemzeti bizottság két tagja felügyelte. A nemzetőrparancsnok november 2-i lemondásának²⁰⁴ másnapján felülvizsgálták a teljes állományt, és 20 főt elküldtek.

Bácsalmást október 27-én magyar páncélosok szállták meg, parancsnokuk és a helyi pártvezetés bábáskodása mellett alakult meg a forradalmi bizottság. Bár a nemzetőrséget is ellenőrizték, tagjai párttagokat és rendőröket is őrizetbe vettek.²⁰⁵

Kalocsán október 30-án alakult meg a nemzeti bizottság,²⁰⁶ aminek kezdeményezésére a katonai alakulattól leszerelték a politikai tiszteket,²⁰⁷ leváltották a rendőrkapitányt, ellenőrzés alá vonták a rendőrséget, és letartóztatták az államvédelmiseket.²⁰⁸ A helyi nemzetőrséget november 3-án még mindig csak szervezték, ekkor 60 fős volt.

Kiskunfélegyházán október 26-án még megakadályozták a katonák, hogy a tüntetők elfoglalják a pártbizottság épületét, azonban a helyőrség jó részét még aznap Budapestre rendelték. A katonai parancsnokság kezdeményezésére ezért honvédekből, rendőrökből és civilekből álló nemzetőrség alakult egy katonatiszt parancsnoksága alatt. A rendőrkapitányt és több rendőrt elbocsátottak, az államvédelmiseket letartóztatták.²⁰⁹

„Ahol nem volt jelentősebb karhatalom, ott október 26–28. között a község lélekszámától függő tömegtüntetésre, majd népgyűlésre került sor. [...] A forradalmi szervezetek létrejötte után a helyzet gyorsan normalizálódott, a megalakult községi nemzetőrségek mindenütt a közrend és a közbiztonság megőrzésére vagy helyreállítására törekedtek. A községi nemzetőrségek sok helyen meglepően nagy létszámúak voltak, például a kerekegyházinak hetven-nyolcvan tagja

²⁰³ Bánki Lajos

²⁰⁴ Varga Pál váltotta

²⁰⁵ ÁBTL V-150364/I-II.

²⁰⁶ Október 28-án még párthű forradalmi bizottság alakult, azon belül katonai tanács működött. ÁBTL V-150364/I-II.

²⁰⁷ A helyi katonaság október 27-én tüzet nyitott a tüntetőkre. A beavatkozás két halálos áldozatot követelt. HL MN-KGY-F 6. d. 61. ő. e. 328.

²⁰⁸ ÁBTL V-150364/I-II.

²⁰⁹ ÁBTL V-150364/I-II.

volt.²¹⁰ A nemzeti bizottságok és a nemzetőrségek nagy része október 27–29. között alakult a megye községeiben.

November 2-án a kecskeméti repteret körbevették a szovjet páncélosok. Az alakulatok itt és máshol is kérték, de nem kapták meg a fegyveres ellenállásra utasító parancsot. A szovjet csapatokat a megyeszékhelyen egy államvédelmis kalauzolta a támadás során. Bár a katonák és a nemzetőrök is készültek az ellenállásra, végül a megyében sehol nem vették fel a harcot a túlerővel.²¹¹ A kalocsai páncélosezred például felfegyverezte a szovjetek elleni harcra jelentkező civileket. *„Baján november 4-én a forradalmi katonai tanácsok a nemzetőrséggel közösen adtak közre egy felhívást, amelyben a város megvédésére szólították fel a lakosságot. Felfegyverezték az üzemek munkástanácsait, a diákságot és a felhívásra jelentkező civileket. Miután a nemzeti bizottság megtiltotta a szovjetekkel szembeni ellenállást, a mintegy ötszáz fegyveres tankokkal és ágyúkkal megerősítve [...] a Dunántúlra vonult.”*²¹² A kiskunfélegyházi katonai alakulat parancsnoka kiadta a tűzparancsot, de azt nemsokára vissza is vonta. Jánosalmán katonai egységek ásták be magukat az utak mellé, hadtápot és katonai kórházat is szerveztek. Kiskunmajsán katonák és nemzetőrök lövegekkel védtek a bevezető utakat.

A szovjet csapatok egyik első dolga a forradalmi katonai tanácsok vezetőinek elfogása volt. A december 1-jén megalakult megyei munkástanács saját munkáskarhatalom létrehozására tett javaslatot. A bajai gyapjúszövetgyár munkástanácsa még november 12-én is a szabadságharcosok bevonását követelte a rendfenntartó alakulatokba.

A szovjetekkel érkező Kádár-kormány karhatalmát Bács-Kiskunban – bár már korábban is tevékenykedtek itt pufajkács csoportok – november 8-án kezdték el szervezni. Megyei és kecskeméti vezetői az első napokban a korábbi, Gyurkó által kinevezett nemzetőr parancsnokok, Szentkirályi Frigyes és Lukács András lettek. Valószínűleg nem véletlenül: a szervezést a visszatérő Gyurkó Lajos irányította. *„A karhatalomba kerültek a forradalom alatt sérelmet szenvedett párt- és állami vezetők, az ávósok, az egykori partizánok és az 1919-esek közül is sokan. A pártbizottságok feladata volt a karhatalom szervezésének segítése és a koordináció a karhatalom, a rendőrség és a szovjet csapatok vezetői között.”*²¹³ Utóbbiak segítségével a karhatalom december közepére készült fel ténylegesen feladatára, lett bevethető. Ekkor jött létre a rendőri karhatalmi

²¹⁰ ORGOVÁNYI–TÓTH, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 57.

²¹¹ Egészen sajátos beszámolót készített a szovjet agresszióról a megyei kiegészítő parancsnokság: *„A szovjet elvtársak, mivel a zárt kapun bejönni nem tudtak, egy harcokcsival az ajtót benyomatták, és géppisztolyaikból tüzelve bejöttek a parancsnokságra, ahol a többi bajtársak voltak, és ezek közül két bajtárs megsebesült, ezen bajtársakat a szovjet elvtársakkal karöltve bevittük a kórházba.”* HL MN-KGY-F 6. d. 58. ő. e. 318.

²¹² ORGOVÁNYI–TÓTH, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 61.

²¹³ Uo. 74.

egység is. A rendőrség létszámát megnövelték, közel 50 új őröt hoztak létre. A felülvizsgált államvédelmis tiszteket kivétel nélkül igazolták.²¹⁴ A honvédségnél maradók (a tiszti nyilatkozatot aláírók) közül mindenkinek kötelező volt karhatalmi szolgálatot teljesítenie.

*Békés megye*²¹⁵

Október 24-én a megyei tanács VB a kormányhatározatnak eleget téve elrendelte a rendkívüli állapotot. A tanácselnököket a fokozott rendfenntartásra, az üzemeket (sarkadi cukorgyár, békéscsabai téglagyár, gépállomások, állami gazdaságok) munkásőrség felállítására szólították fel.

A néphadsereg alárendeltségében Békéscsabán hadosztály, Orosházán ezred állomásozott.²¹⁶ A parancsnok által elrendelt harckészültségen túl katonák járőröztek (rendőrökkel közösen) a városokban, és őrizték a megyeszékhely repterét, a nyomdát és a postát, valamint a megyei pártbizottság épületét. A megyei pártvezetés párttagokból álló fegyveres erő felállítását tervezte, védelmi terveket készítették. Felfegyverezték a megyei és a városi pártbizottságot: előbbi a rendőrségtől, utóbbi a hadkiegészítő parancsnokságtól jutott fegyverekhez.

A rendőr- és katonatisztek már október 23-át megelőzően eljártak a forradalmat megelőző, előkészítő társadalmi vitaestekre, majd többen közülük részt vettek az október 26-i békéscsabai tüntetésen is. Így nem meglepő az sem, hogy a megye első forradalmi szerve a katonatisztek kezdeményezésére és a pártbizottság jóváhagyásával október 26-án megalakított katonai tanács lett.

Békéscsabán október 27-én alakították meg az ideiglenes forradalmi tanácsot, a gyűlésen a katonai és rendőri vezetők is részt vettek. A szervezésben a katonai tanács tevékeny részt vállalt. Az új hatalmi szerv első lépése az ál-

²¹⁴ Nemcsak itt. Mivel a Kádár-kormány sem a honvédségben, sem a rendőrségben nem bízott, nem bízhatott, ezért az ún. „pufajkás” karhatalmat az állásukat veszített pártfunkcionáriusokból, még inkább a volt államvédelmisekből toborozta. *„Az ÁVH-s tisztek mielőbbi bevonása érdekében Münnich Ferenc – december 5-i határidővel – elrendelte az ÁVH állományának felülvizsgálatát. Gyakorlatilag ez a teljes ÁVH-személyzet leigazolását jelentette, s így az ÁVH szinte kivétel nélkül pufajkát ölthetett azzal, hogy más helyőrségbe (városba) rendelték szolgálattételre.”* KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: *„Mától kezdve lövünk”. Tíz év után a sortűzekekről.* Budapest (Kairosz) 2003. 149.

²¹⁵ A megye 87 településéből 59-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 36 volt fegyveres. Összesen 15 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 44 esetben tartottak házkutatást. Gyár/intézményőrség nem alakult. 2 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 16 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150365 Békés megyei monográfia

²¹⁶ A hadosztályparancsnok, egyben a békéscsabai helyőrségparancsnok Tóth István alezre-des volt. A megtorlás során jogerősen 15 év börtönbüntetésre ítélték.

lamvédelmisket lefegyverzése volt, amit katonák és civilek közösen hajtottak végre. Az utcára vonuló emberek egyenesen éltették a forradalom mellé állt rendőrséget és honvédséget, aminek vezetői elismerték az ideiglenes forradalmi tanácsot, elmondták, hogy a hadsereg a nép mellett áll, és hogy a politikai foglyokat szabadon bocsátják. Még aznap megalakították a Békés Megyei Forradalmi Tanácsot is, amiben ugyancsak helyet kaptak a katona- és rendőrtisztek. Az immár végleges forradalmi hatalmi szerv elrendelte a pártbizottság tagjainak lefegyverzését, amit ugyancsak a katonaság és a rendőrség fogantatott. Ugyanakkor a civileknek nem akartak fegyvert adni, aminek a fegyveres erőkkel való kiváló viszony is oka lehetett. Lőkösházán katonatisztek irányítása alatt kezdték meg a vasúti sínek felszedését, mivel úgy tudták, a határ másik oldalán egy szovjet szerelvény vár indulásra.

Október 27-én a Békéscsabai Forradalmi Tanács végigjárta a járási székhelyeket, és mindenhol tárgyalta a fegyveres erők parancsnokaival. Átállásra és az államvédelmisket lefegyverzésére szólították fel őket. A járási rendőrkapitányokat a megyei rendőrség egyik vezetője utasította a lakossággal való együttműködésre. Egy másik, *„a későbbi rendőri tanács elnöke pedig már egy nappal korábban [október 26-án] intézkedett, hogy az összeütközések elkerülése érdekében vonják be a községekből a körzeti megbízottakat. A katonaság, de főként a mindenhol jelen lévő rendőrség így több településen kezdeményezőként, illetve – a tüntetők mellé állva – aktív szereplőként lépett fel.”*²¹⁷ Sok helyen be is választottak egy-egy rendőrt a forradalmi bizottságokba. Ahol volt csendőrtiszt, tiszthelyettes is került a forradalmi szervbe, ott rendszerint őket bízták meg a nemzetőrség megszervezésével.²¹⁸

Orosházán október 28–29-én a helyben állomásozó alakulat forradalmi katonatanácsa szervezett tüntetéseket.²¹⁹ Október 30-án a rendőrök már nem mertek kimenni az utcára. A járási forradalmi tanács utasítására a párttagok és az államvédelmisket mellett a rendőröket is lefegyverezték.²²⁰ A városi rendőrkapitány együttműködéséről biztosította a forradalmi bizottságot, de azért a biztonság kedvéért kineveztek mellé egy társparancsnokot.²²¹ Utóbbi *„azonnal 15 ún. »polgári ruhás rendőrrel«, azaz nemzetőrrel emelte a rendőrség létszámát. A nemzetőrök száma a rákövetkező napokban 60-70 főig emelkedett. A »polgári ruhás rendőrök« rendőrökkel és katonákkal járőrözve biztosították a városban a nyugalmat.”*²²² Október 31-én ők voltak azok, akik a laktanyában

²¹⁷ SOMLAI Katalin: *Békés megye*. [továbbiakban: SOMLAI] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 94.

²¹⁸ 19 nemzetőrparancsnok volt 1945 előtt erőszakszervezet tagja a megyében. ÁBTL V-150365

²¹⁹ Uo.

²²⁰ Uo.

²²¹ Dr. Györgyi Antal, tulajdonképpen a nemzetőrség parancsnoka.

²²² SOMLAI Katalin: *Békés megye, 1956 – Kitekintéssel a nemzetőrségre*. [továbbiakban: SOMLAI] In: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudomá-*

védőőrizetbe vették a pártfunkcionáriusokat.²²³ Az orosházi nemzetőrök továbbá fegyvereket szállítottak a járásbeli falvak nemzetőreinek, onnan pedig bekísérték a letartóztatott pártfunkcionáriusokat a városba. November 4-én itt is létrehoztak egy fegyveres munkásszázadot, de az másnap a katonasággal együtt harc nélkül feladta az értelmetlen küzdelmet a szovjet túlerővel szemben.

Dobozon Nagy Lajost a nemzeti bizottság tagjává is választották: „A bizottság megalakítása után azonnal létrehoztuk a 30 főből álló nemzetőrséget, melynek parancsnoka Almási István, egy volt jutasi őrmester lett. Bár fegyverük ekkor még nem volt, szakszerűen megszervezte ténykedésüket. Nemzetiszínű karszalaggal különböztették meg magukat a többi forradalmártól. A kapcsolatot a nemzetőrparancsnokkal annak kilencéves unokaöccsén, Szilágyi Mihályon keresztül tartottam, aki futárszolgálatot teljesített. Ez az eleven gyerek mindenütt ott volt, ahol kellett, sőt ott is, ahol nem kellett volna. Még akkor is jönni akart velünk védekezni, amikor a fegyveres pufajkások megtámadták a falut. Természetesen hazaküldtem. [...] A falu élete ment a maga megszokott kerékvágásában 1956. december 10-ig. Aznap a gyomai pufajkások²²⁴ kitelefonáltak Dobozra, és mondták, hogy az este folyamán kijönnek Dobozra és elintéznek bennünket. Abban a pillanatban összeült a bizottság, és elhatároztuk, hogy ellenállunk. Én szerveztem meg az ellenállást.”²²⁵ Füzesgyarmaton az október 28-án kialakult lincshangulat először a rendőrörs, majd a zsidó boltosok ellen fordította a tömeget, amit csak a nemzetőrparancsnok határozott fellépése és a nemzetőrök beavatkozása tudott megfékezni. Gyulán a nemzetőrség a járási rendőrkapitányságon kapott helyet. A pártfunkcionáriusok őrizetbe vételét „B csoport” nevű egységük végezte. Lőkösházán a határőröket is sikerült a forradalom oldalára állítani. Okányban a kommunistáknak naponta háromszor kellett jelentkezniük a rendőrörsön székelő nemzetőröknél, akik ugyanakkor megvédték a településre november 4-e után visszatérő körzeti megbízottat a helyiek haragjától. Szarvason a járási rendőrkapitányságot és a kiegészítő parancsnokságot is lefegyverezték.²²⁶ A párt és a tanács által felállított fegyve-

nyos konferencia a nemzetőrségről, 2013. Budapest (1956 NHT) 2014. [továbbiakban: BOKODI-OLÁH 2013] 36.

²²³ A nemzetőrparancsnok levelét egy teherautóval a várost járó nemzetőr csapat „kézbésítette” az illetékeseknek: „Felhívom a forradalmi tanács nevében, hogy saját személyi biztonság érdekében holnap, azaz október 31-én, szerdán az orosházi honvédség laktanyájában reggel 7 órakor jelenjen meg.” ERDMANN Gyula (szerk.): *Békés megye 1956-ban. III/2. kötet.* Gyula (Békés Megyei Levéltár) 2007. alapján SOMLAI, in: BOKODI-OLÁH 2013: 36.

²²⁴ A gyomai pufajkások különösen rossz híreik voltak: „A letartóztatások alkalmával elkövetett törvénysértések a lakosságot a karhatalmisták ellen fordították, mivel a lakásukon családtagjaik előtt brutális módon ütlegelték őket, sőt az egyik őrizetbe vett személynél [...] az ott tartózkodó vendéget is letartóztatták, a feleségét pedig ütlegelték.” HL MN-KGY-F 6. d. 82. ő. e. 560.

²²⁵ Nagy Lajos visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

²²⁶ ÁBTL V-150365

res őrség biztosította a stratégiailag fontos épületeket, így csak a nemzetőrség parancsnokát²²⁷ jelölték ki. Békésen, Mezőkovácsházán, és Orosházán a hadkiegészítő parancsnokságok osztották újra az elkobzott fegyvereket a községi nemzetőrségek részére. A katonáktól és rendőröktől csak Battonyán, Dévaványán és Szeghalmon vették el a tüntetők fegyvereiket, de a határőröket kivétel nélkül mindenhol lefegyverezték.

Október 28-án, a megyeszékhelyen a budapesti fordulattal épp ellentétes események játszódtak le. A forradalmi szervek és a néphadsereg vezetőinek viszonya, ha rövid időre is, de épp ezen a napon romlott meg. Békésen ugyanis a forradalmi bizottság a kommunista vezetők mellett letartóztatta a járási hadkiegészítő parancsnokot is, majd felfegyverezte a nemzetőrséget. Ezt követően a hadosztályparancsnok a katonai tanáccsal egyetértésben úgy döntött, a honvédség kilép a Békés Megyei Forradalmi Tanácsból. Készültséget rendeltek el, és röplapokat szórtak, amelyekben kíméletlen fellépést helyeztek kilátásba. Még aznap elfogták a forradalmi bizottság több tagját. Ezt már a lakosság sem hagyta szó nélkül: tüntetni kezdtek a laktanya előtt. A nap végül megbékéléssel zárult, a helyőrségparancsnok és a forradalmi bizottság egyik meghatározó tagja látványosan összelelkezett a tömeg előtt. Ezt követően *„a megyei forradalmi bizottság elfogadta a nemzetőrségek szükségességét, a vidéket járó forradalmi küldöttségek a tanácsi vezetés helyét átvevő bizottságok mellett szorgalmazták a nemzetőrségek megalakulását is.”*²²⁸

Október 31-én a megyei forradalmi tanács elrendelte az államvédelmisek letartóztatását. A feladatot a helyőrségparancsnok utasítására a katonai ügyész hajtotta végre. A rendőrségi nyilvántartás alapján mintegy harminc főt vett őrizetbe. Őket a laktanyákban tartották fogva, de a sorállományt november 3-án elengedték. Az Orosházán letartóztatott államvédelmiseket és védőőrizetbe vett kommunistákat szintén Békéscsabára szállították.

A rend fenntartását a megyei forradalmi bizottság Békésben is az egyik legfontosabb feladatnak tartotta. A nemzeti bizottságok létrehozását követően minden településen nemzetőrparancsnokot választottak vagy jelöltek ki, és megkezdték a forradalmi karhatalmi erő felállítását.²²⁹ *„A nemzetőrség szervezésével rendfenntartásban jártas, fegyverhez értő embereket bíztak meg. A parancsnokok között ezért viszonylag sok csendőr tiszthelyettes, egykori honvédtiszt is volt. Amennyiben a lakosság megbízhatónak tartotta, a helyi rendőrkapitány, illetve a körzeti megbízott is végezhetette a szervezést, irányíthatta a*

²²⁷ Szarvasi Györgyöt

²²⁸ SOMLAI, in: BOKODI-OLÁH 2013: 34.

²²⁹ A városokban 60-70, az üzemekben 10-25, a falvakban 4-10 fős nemzetőrségek alakultak. *„A megye 66 települése közül 9 olyanról tudni, ahol csendőrt bíztak meg a nemzetőrség megszervezésével, és 7 olyanról, ahol egykori katonatisztet. [...] A nemzetőrparancsnokok mintegy ötöde tagja volt a forradalmi/nemzeti bizottságoknak is. [...] Csabacsűdön a forradalmi bizottság tagjai egyben nemzetőrök is voltak.”* SOMLAI, in: BOKODI-OLÁH 2013: 38.

felállított csapatot. Minden társadalmi rétegből voltak jelentkezők a közrend fenntartására és a vagyonvédelem biztosítására. A városokban, városias településeken sok volt közöttük a munkás, vidéken egyéni parasztok, télesztagok és gépállomási dolgozók, egykori nincstelenek és kisbirtokosok. A kommunisták által osztályellenségnek bélyegzettek passzívnak mutatkoztak. Annak ellenére, hogy egyes községekben tucatnyi volt csendőr is lakott, közülük egynél több ritkán vett részt a nemzetőrség vagy a forradalmi bizottság munkájában. Kisebb közösségekben a nemzetőrséget meg sem szervezték, a közrend fenntartásában, sokszor fegyvertelenül, minden család részt vett.²³⁰ A nemzetőrök biztosították a rendet, és begyűjtötték a fegyvereket. Utóbbit a rendőrségi nyilvántartások alapján a legtöbb helyen egy nap alatt végre is hajtották. Amit összegyűjtöttek, azt leadták a rendőrségen. Ezekből, valamint a néphadseregtől és a MÖHOSZ-tól kaptak még fegyvereket, amiket ugyanakkor csak szolgálati idejük alatt vi-selhetnek. A szolgálatot, vagyis a járőrözést, igazoltatást rendszerint a rendőrség vagy határőrség alárendeltségében, velük együttműködve látták el.

November 2-án szovjet harckocsik érkeztek Békéscsaba határába. A helyőrségparancsnok a hír hallatán értekezletre hívta a városi forradalmi tanácsot: bár a katona- és rendőrtisztek ellene voltak, megszavazták a harc felvételét. A helyőrségparancsnok tájékoztatta a HM-et, onnan azonban azt a parancsot kapta, hogy ne bocsátkozzon fegyveres összecsapásba. Végül mind Hódmezővásárhely, mind Orosháza számára azt a parancsot adta, hogy támadás esetén védekezzenek. A megyei forradalmi tanács felhívást tett közzé: „Minden katonaviselt, igaz hazafit, aki nem volt büntetett előéletű, nyilas, vagy kommunista néppártuló vezető, jelentkezhet nemzetőrnek a békéscsabai rendőrség Kazinczy utcai állomáshelyén. Itt elbírálják rátermettségét és megbízhatóságát. A jelentkező hozza magával a személyi igazolványát és ajánlólevelét a megfelelő Forradalmi Tanácstól. A nemzetőr az üzemétől kapja továbbra is a fizetést. Saját magát élelmezi és napi 8 órai szolgálatot teljesít.”²³¹ Céljuk az volt, hogy a fél-száz fős csapatot 100-150 főre duzzasszák fel.

Bár a katonai tanács korábban ellenezte a civilek felfegyverzését,²³² a megbeszélést követően a forradalmi tanács kezdeményezésére a honvédségnek alárendelt munkászászlóaljat²³³ kezdtek szervezni. Ebbe azonban főként középis-kolások jelentkezték, de jöttek a baromfifeldolgozó vállalattól és a téglagyárból is fiatal munkások. Állomáshelyük egy általános iskola lett. A megyeszékhely-ről 500, Békéséről és Gyuláról 2-300 fő felfegyverzését tervezték. Végül 270 fő gyűlt össze, akik azonban páncélosok elleni küzdelemre is alkalmas fegyver-

²³⁰ SOMLAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 102.

²³¹ *Kossuth Népe*, 1956. november 3. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 137. [Kiemelés tőlem – BOG]

²³² Annak ellenére is, hogy a HM is utasította a helyőrséget az üzemőrségek felállítására.

²³³ Forradalmi Harci Csoport vagy Fegyveres Harci Csapat néven

zetet kaptak. Az ekkor már Molotov-koktélokot gyártó orosházi laktanyának hasonló alakulat kiállítását szabták feladatul. Mindemellett folyamatban volt a nemzetőrség feltöltése is.

A kommunistákat több településen őrizetbe vették, mert tartottak attól, hogy egy esetleges szovjet támadás esetén még ellenük is küzdeniük kellene. A békési tanyavilágban is kutattak államvédelmisek és párttagok után. *„A párt- és tanácsi vezetők, és más, a falu életét meghatározó kommunista funkcionáriusok, köztük gépállomás-igazgatók, begyűjtési előadók, államvédelmi tisztek őrizetbe vétele a nyugalom fenntartását, egyben személyi biztonságuk megvédését célozta. A »védőőrizetben« egyfelől szoros ellenőrzés alatt tarthatták őket, ugyanakkor lefogásukkal a lakosság részéről jelentkező nyomásnak tettek eleget, csökkentették az általános feszültséget.»²³⁴*

November 3-án, Békéscsabán átalakult a forradalmi tanács. Az új szervben már nem voltak ott a katonai és a rendőrtanács tagjai. A katonai alakulatokat ugyanakkor harcészültségbe helyezték, és amikor november 4-én megindultak a szovjetek, a helyőrségparancsnok kiadta a tűzparancsot. Mire az ellenséges csapatok odaértek, visszavonta azt, a laktanya őrsége mégis tüzet nyitott rájuk.²³⁵ A szovjetek ezután szétlőtték a városközpontot, majd elfoglalták a laktanyát. A hadkiegészítő parancsnokságon időközben ugyan jelentkeztek civilek fegyverekért, de nem jártak sikerrel. A munkászászlóalj megadta magát, a forradalom mellé állt fegyveres erőket lefegyverezték. Bár az orosházi laktanya mellett civilek a fegyveres ellenállás mellett tüntettek, a katonák megadták magukat. A szovjet csapatok a katonákat, rendőröket, nemzetőröket, és a munkászászlóalj tagjait egyaránt lefegyverezték. Orosháza „eleste” után az egyébként ellenállásra készülő kisebb települések²³⁶ sem vállalták a harcot. Legtovább Békésen állt fenn az eredeti nemzetőrség,²³⁷ amit november 17-én fegyverezett csak le a szarvasi kommunista népőrség.

Az emigrációt tizenöten választották, 24 nemzetőr szenvedett börtönbüntetést, 16 főt internáltak, öten rendőri felügyelet alá kerültek. Az eljárások elsősorban a parancsnokokat sújtották, de azok is súlyosabb elbírálás alá estek, akik részt vettek az őrizetbe vételekben. *„A forradalmi bizottsági tagokkal összehasonlítva velük [a nemzetőrökkel] szemben sokkal kevesebb esetben alkalmaztak megtorlást.»²³⁸*

„A szovjetek segítségével hatalmukba visszaüldetett kommunisták nem támaszkodhattak a honvédség és a rendőrség támogatására, mivel a két fegyveres testület aktív szerepet játszott a forradalomban. A parancsnokait elvesztett

²³⁴ SOMLAI, in: BOKODI-OLÁH 2013: 41.

²³⁵ HL MN-KGY-F 4. d. 10. ő. e. 128–129.

²³⁶ Battonya, Csorvás, Dombegyháza, Kevermes, Mezőberény, Telekgerendás, Tótkomlós

²³⁷ Parancsnoka: Juhász György

²³⁸ SOMLAI, in: BOKODI-OLÁH 2013: 39.

helyőrség állományát a szovjetek szélnek eresztették, az államvédelem dezorganizálódott. A rendőrség forradalommal szimpatizáló vezetői viszont még a helyükön voltak, s a továbbiakban is elleneztek és akadályozták a helyi forradalmi vezetőkkel szembeni eljárásokat. Ilyen körülmények között a hadosztály politikai osztálya maradt az egyetlen megbízható erő, mely november 8-ától hozzálátott a megyei karhatalom megszervezéséhez, előbb a helyőrség mintegy tucatnyi hivatásos tisztjéből, majd a november 4-e után felfegyverzett kommunista népőrségek tagjaiból.²³⁹ A megyeszékhelyen december elejére csak 120 fő csatlakozott az új karhatalomhoz, akiket részben a környező településekre irányítottak, egyúttal megkezdődött a rendőrök átvilágítása is. Kevesen jelentek karhatalmi szolgálatra: bár az MSZMP 1200 főt irányzott elő, még 1957 februárjában is csak 450-en voltak.

A Sarkadi járás november végén, december elején a nyílt ellenállást választotta: a községekből egymás után elkergették a rendőrparancsnokokat és az általuk toborzott kommunistákat. Sarkadon december 6-án hazatérő sorkatonák álltak az elégedetlenek élére: elfoglalták a rendőrőrsöt és a járási kapitányságot,²⁴⁰ de a hadkiegészítőről is szereztek fegyvereket, és ismét felállítottak egy 25 fős nemzetőrséget. A kikerülő karhatalmisták szovjet páncélosok támogatásával még aznap több személyt letartóztattak közülük. Másnap a lakosság a nemzetőrök támogatásával bosszút állt a rendőrökön és karhatalmistákon. Szintén a megszállók segítségére szorult a battonyai karhatalom, miután a rendőröket és határőröket lefegyverző felkelők őket is meghátrálásra kényszerítették. Nagykamráson decemberben sikeresen állították fel újra a nemzetőrséget.²⁴¹

„December második felétől elcsendesült a megye. A rend biztosítása érdekében a decemberi tüntetési hullám után a járási székhelyekre a megyei pártvezetés karhatalmi századokat telepített, ezek nap mint nap demonstratív felvonulásokat tartottak. [...] Teljes restaurációra 1957 januárjától törekedtek, amikor ehhez már elegendő, bár az előirányzottól messze elmaradó karhatalmi erő állt rendelkezésükre.”²⁴²

²³⁹ SOMLAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 115.

²⁴⁰ A rendőrséget december 6-án és 7-én is lefegyverzték. ÁBTL V-150365

²⁴¹ Az itt felsoroltakon kívül Dévaványán, Kötgyánon, Mezőkovácsházán és Szeghalmon is újjászervezték a nemzetőrséget, de hamarosan mindenhova odaértek a szovjetek támogatását élvező karhatalmisták.

²⁴² SOMLAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 120.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye²⁴³

Október 24-én Földvári Rudolf, a megyei pártbizottság elnöke értekezletet hívott össze, ahol a fegyveres erők vezetőivel egyeztettek a karhatalmi riadótervet. Fontos leszögezni, hogy mindeközben maga is reformokat sürgetett a budapesti pártvezetésnél. A rendőrségnél összetartást, a honvédségnél riadókézsültséget rendeltek el. *„Elfoglalták a karhatalmi riadó szerint számukra kijelölt helyeket, katonák és civil ruhás államvédelmiek szállták meg az Északmagyarország szerkesztőségét, a honvédség lezárta a Miskolcra bevezető utakat. A védelem erősítésére felfegyverezték a pártmunkásokat, száznolcvan párttagot berendeltek fegyveres szolgálatra, ám húszan sem jelentek meg. [...] A fegyveres védelem erejét kezdettől csökkentette a bizonytalanság és a megosztottság, amit jól mutat a behívott párttagok engedetlensége. Miskolc helyőrség parancsnoka, Zombori Sándor alezredes, [...] Budapesten szemtanúja volt a fegyveres harcnak, mélyen megrázták a látottak, és a későbbiekben mindenáron a vérontás megakadályozására törekedett.*²⁴⁴ *A rendőri és az államvédelmi állomány ugyanúgy szemben állt egymással, mint az ország más területein.*²⁴⁵ Az államvédelmiskkel szembeni fellépésre a katonák is készen álltak. Földvári tőlük tartott leginkább,²⁴⁶ ezért kérte az államvédelem megyei vezetőjét,²⁴⁷ ne szerezzen érvényt a statáriumnak. Az október 24-én a városon átvonuló szovjet egységek elleni támadásokat még sikerült megfékeznie a katonai és rendőri alakulatoknak. A tüntetőket este a karhatalom békés úton feloszlatta.

Október 25-én folytatódtak a tüntetések, de a rendőrség és az államvédelem a gyülekezési tilalom ellenére nem alkalmazott erőt a lakossággal szemben. A helyőrségparancsnok ennél is továbbment: kiállt a követelések mellett. A meg-

²⁴³ A megye 378 településéből 93-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 35 volt fegyveres. Összesen 13 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 40 esetben tartottak házkutatást. 16 gyár/intézményőrség alakult. 3 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 25 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150366 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei monográfia

²⁴⁴ A megtorlás során jogerősen 1 év börtönbüntetésre ítélték.

²⁴⁵ SZAKOLCZAI Attila: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye*. [továbbiakban: SZAKOLCZAI] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 132.

²⁴⁶ *„Ha jól emlékszem, 24-én jött egy karhatalmi egység a megyei pártbizottságra, de 25-én megkértük őket, hogy hagyják el az épületet. Nem tartottuk szükségesnek, hogy ott legyenek. Elsősorban arra az erkölcsi, politikai tőkére kívántam támaszkodni ezekben a viharos napokban is, amelyet az 1954 és 1956 közötti munkával szerztünk meg.”* FÖLDVÁRI Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Életútinterjú*. Budapest (Nagy Imre Alapítvány) 2011. [továbbiakban: FÖLDVÁRI 2011] 210. Földvári ezzel szinte teljesen egyedül volt az országban a hatalom birtokosai közt. Nem véletlen, hogy ő volt az egyetlen megyei pártbizottsági vezető, akit nem mozdítottak el a forradalom alatt.

²⁴⁷ Az államvédelem megyei vezetője Kucsera László alezredes volt.

alakult megyei munkástanácsot²⁴⁸ a rendőrség és az államvédelem képviselője egyaránt támogatásáról biztosította. A gyűlés résztvevői gyárőrség felállítását kezdeményezték, és felkeresték a Miskolc határában állomásozó szovjet erőket, akikkel közölték, készek a rendfenntartásra. A fegyveres erők és a felkelők céljai közti különbségek hamarosan felszínre törtek: fiatal munkások, akik Budapestre akartak menni, hogy ott harcoljanak, először csak kérték, hogy fegyvert kapjanak, ám mikor nem jártak sikerrel, elfoglalták a mezőkövesdi rendőrkapitányságot és kiegészítő parancsnokságot.²⁴⁹

Október 26-án a városi és megyei rendőrkapitányság előtt is tüntetők jelentek meg. Mindkét épület fogdájába beengedték őket, hogy lássák, ott már nincsenek politikai okokból őrizetbe vett személyek. Az államvédelmisek azonban feltehetően nem bírták a megyei főkapitányság előtt a nyomást, tüzet nyitottak rájuk és kézigránátot is dobtak a tömegre.²⁵⁰ A kialakult káoszba a szemben lévő helyőrség nem avatkozott be.²⁵¹ Az államvédelem ezt követően képviselője útján alárendelte magát a megyei munkástanácsnak. Már csak meg kellett vinni a hírt a helyszínre, azonban az ebben segédkezni próbáló rendőrtisztet a tömeg felkoncolta. Az embereket ezen a ponton már a megyei munkástanács helyszínre érkező elnöke sem tudta megfékezni, és a határőrségtől is hiába kért segítséget. Miközben egyre több munkás és bányász érkezett Miskolcra, *„a tömegből csoportok váltak ki, lefegyverezték a környező rendőrőrsöket, majd immár fegyveresen tértek vissza”*²⁵² A főkapitányság ostroma során az államvédelmi parancsnokok magukra hagyták embereiket, elmenekültek. A helyőrségparancsnok még próbált valamit tenni, azt ígérte az államvédelmiseknek, ha leteszik a fegyvert, biztosítják számukra a szabad elvonulást. Mire végül kitérték a fehér zászlót, az ostromlók már betörték az épületbe. Több

²⁴⁸ A megyei munkástanács elnöke Rozgonyi Ernő volt.

²⁴⁹ Végül Hatvanig jutottak, ahol egy katonai alakulat tüze fordította vissza őket Miskolc felé. Előállították, majd szabadon engedték őket.

²⁵⁰ A sortűznek 16 halálos áldozata volt. Aznap a feldühödött tömeg 6 főt meglincsel, egy menekülő államvédelmis pedig öngyilkos lett. A helyi kiegészítő parancsnokság elítélte a fegyverhasználatot: *„Az első pillanatban a helyzetet felmérve rögtön úgy ítéltük meg, mindent mérlegelve, hogy a főosztály vezetői súlyos hibát követtek el akkor, amikor tűzparancsot adtak a tömegre, sőt egyesek kézigránátot dobáltak a tömegbe. Ez súlyos hiba volt, még akkor is, ha a tömeg fenyegető magatartást tanúsított, mert hisz meglett volna rá a mód, hogy a tömeghangelletet levezessék és szétoszlásra bírják a tömeget. [...] fontos szerepet tölthettek be tisztjeink több olyan rendőr személy és ÁVH beosztott megmentésében, akik az épületből kijöttek és a tömeg meg akarta [őket] lincselni. [...] némelyiket csak éppen hogy sikerült a felbőszült tömeg karmai közül kiszedni. Így is 5 személyt vertek agyon”* HL MN-KGY-F 6. d. 74. ö. e. 460–462.

²⁵¹ HL MN-KGY-F 1. d. 33. ö. e. 589–590. *„A hadosztály parancsnok utasítása az volt, hogy a tömegre nem lövünk, a munkások »jogos« követeléseivel egyetértünk, azonban fegyvert ki nem adunk.”* HL MN-KGY-F 4. d. 32. ö. e. 417. Híradókocsiról ugyanakkor megpróbálták nyugalomra bírni és hazaküldeni az embereket. HL MN-KGY-F 4. d. 30. ö. e. 392–393.

²⁵² Kis József: *A borsodi nemzetőrség, 1956.* [továbbiakban: Kis] In: BOKODI-OLÁH 2010: 43.

államvédelmi tisztet a helyszínen meglincseltek. A sorállományt a katonák kimenekítették, átkísérték őket a laktanyába.²⁵³ Ezt követően az államvédelmisek részben elmenekültek, részben a kérésükre az egyetem katonai tanszékének vezetője által kiállított szabadságlevéllel elutaztak. Laktanyájukat és az ott tárolt fegyvereket is az egyetemi katonai tanszékvezető vette át. A rendőrök hasonlóképpen elhagyták szolgálati helyüket.

„Mivel a honvédség személyi állománya kevés volt a rendvédelmi feladatok ellátásához, minden rendelkezésre álló erő (munkástanácsok, diáksparlament, párt, honvédség) bevonásával és egyetértésével azonnal megkezdődött a nemzetőrség felállítása. Ezt kellően indokolta, hogy nagy mennyiségű fegyver került ki minden ellenőrzés nélkül – fegyveresek vadászták egész délután és este a bujkáló ávosokat –, ami az erőszakos köztörvényes bűncselekmények elszaporodásának veszélyével fenyegetett. [...] Hangszórón keresztül hívták fel a lakosságot jelentkezésre, a Bocskai laktanyában megkezdődött összeírásuk és felfegyverzésük, de a megyei tanács épületében is osztottak fegyvereket.”²⁵⁴ A nemzetőrök még aznap munkába álltak,²⁵⁵ átvették a stratégiaileg fontos épületek védelmét, és ők vigyáztak a kórházba került államvédelmisekre is, valamint elkezdték begyűjteni a civilektől a fegyvereket. Közben a helyőrségparancsnok meggyőzte a szovjeteket, hogy szükségtelen bevonulniuk a városba, helyreállítják a rendet. A munkástanács esti ülésén a határőrség, az államvédelem, a rendőrség és a katonaság vezetői egyaránt alárendelték magukat a forradalmi szervnek, amiről felhívást is közzétettek.

Október 27-én a munkástanács hiábavaló próbálkozásokat tett a rend helyreállítására. A rendőrökből, katonákból és nemzetőrökből álló csapatok közben a megyei KÖMI-táborokból kitört rabok elfogásával és visszaszállításával voltak elfoglalva. A Miskolcon gyülekező tömeg ismét a saját kezébe vette a kezdeményezést: kihozták a börtönből az ott őrizetben lévő rendőröket, majd megfutamították a megyeházán ülésező munkástanácsot is. Az épületet őrző egyetemisták nem tudták meggátolni az újabb lincselést. Újjá kellett szervezni a munkástanácsot és a nemzetőrséget is. Utóbbi, illetve minden megyei fegy-

²⁵³ Bár a fehér zászló kitűzése után a parancsnok minden fegyveres katonát (80 fő) a főosztályon tartózkodók védelmére küldött, azok a tüntetők nagy létszáma (30–40 000 fő) miatt nem tudtak mindenkit megmenteni. HL MN-KGY-F 4. d. 30. ö. e. 392–393.

²⁵⁴ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 145.

²⁵⁵ A miskolci egyetemi nemzetőrség felállítása ugyanolyan olajozottan ment, mint bármelyik másik egyetemi alegységé: „A nyugati államok elleni katonai felkészülés jegyében bevezetett egyetemi katonai oktatásról most derült ki, mire jó. Minden hallgató rendelkezett harcászati elméleti képzettséggel és részt vettek lögyakorlatokon. Nagyon jól tudták, hogy kell a fegyverekkel bánni és volt fogalmuk a katonai fegyelemről. A katonai tanszék tisztjei a korabeli tisztikar legműveltebb részéből kerültek ki, minden hallgató ismerte őket. [...] Számunkra a nemzetőrség a szó szoros értelmében a nemzet javainak az őrzését jelentette, azaz a rend fenntartását.” UNGVÁRY Rudolf: *Utána Néma csend*. Budapest (Történelmi Igazságtétel Bizottság – 1956-os Intézet) 1991. 110–111.

veres erő élére a városi hadkiegészítő parancsnokot²⁵⁶ helyezték. Ő, illetve a megyei pártbizottság első titkára érték el, hogy a közelben állomásozó szovjet alakulatok a kapott parancs ellenére se avatkozzanak be az eseményekbe. „A nemzetőrség szervezését a kiegészítő parancsnokság végezte, a munkástanács felhívása nyomán már október 27-én tömegesen jelentkeztek lakosok. (A toborzást október 31-én állították le a nagyszámú jelentkezés miatt.)”²⁵⁷ Az ismételt elmenekülő városi rendőrség szerepét 50 egyetemista vette át. „A nagy népszerűségnek örvendő egyetemisták szerte a városban és a megyében rendvédelmi és szervező feladatokat láttak el. [...] A diákszemélyzet a katonai tanszék vezetője irányításával egyetemi rendfenntartó ezredet alakított. [...] A belső őrség feladata az egyetem épületeinek, a külső őrségé pedig különböző objektumok, így a repülőtér, a Sajó-parti rádióerősítő, a megyei pártbizottság, a tanács háza, a Borsodi rádió stb. fegyveres őrzése volt.”²⁵⁸ Egyetemisták vigyáztak a kórházba került pártfunkcionáriusokra, kísérték az ügyészségre az általuk elfogott államvédelmisseket.²⁵⁹

Október 28-án a nemzetőrség a pártbizottság épületében fegyvereket foglalt le az éjjel ott összegyűlt pártfunkcionáriusoktól. Mikor később, a munkástanács újabb utasítására, ezúttal már katonatisztekkel együtt visszatértek, hogy letartóztassák az érintetteket, a teherautókkal érkező katonák őket fogták el. A helyzetet tisztázták, és végül szabadon távozhattak.

Október 29-én egyesítették a korábban szétesett és az azóta működő munkástanácsot. A közös elnökség hatásköre lett a többi között a megyeszékhely fegyveres erőinek irányítása és a város védelmének biztosítása. Katonai bizottságot alakítottak,²⁶⁰ amit felelőssé tettek a közrendért, és alá rendelték a nemzetőrséget,²⁶¹ valamint az egyetemi zászlóaljat. „A nemzetőrségbe még október 30-án is olyan sokan jelentkeztek, hogy átmenetileg fel kellett függeszteni

²⁵⁶ A városi hadkiegészítő parancsnok Zombory Sándor alezredes volt.

²⁵⁷ Kis, in: BOKODI-OLÁH 2010: 47.

²⁵⁸ Uo. 48.

²⁵⁹ ÁBTL V-150366

²⁶⁰ „A megyei tanács épületében helyezték el a hadkiegészítő parancsnokságot, amely korábban a katonai behívásokat végezte. Eredendően nem nagyon kapcsolódott a megyei tanács feladataihoz, de hát a közbiztonság volt a legfontosabb, amit követeltek tőlünk. Itt működött a katonai bizottság, amelynek a vezetője Koós István Béla lett, de a lelke Zombori Sándor alezredes volt, akinek egy szervezett katonai egység állt a rendelkezésére, a saját katonái. Maga mellé vette az egyetemen szerzett és fölfegyverzett egyetemistákat, a munkástanácsoktól küldött felfegyverzett munkásokat és azokat a rendőröket, akik még mertek rendőrök maradni. Ilyen négyes járőrözés folyt Miskolcon, és hasonlókat igyekeztek szervezni a járási, falusi, városi munkástanácsok vagy nemzeti bizottságok is. Ez volt a legfontosabb bizottság. Ezeknek az embereknek köszönhető, hogy október 27-től november 4-ig Miskolcon nem követeltek emberéleletet az események.” FÖLDEVÁRI 2011: 233–234.

²⁶¹ Megyei nemzetőrpárcsnoknak kinevezték Birtalan Mihály őrnagyot, aki minden lépését egyeztetette a pártbizottsággal.

a szervezést. Igyekeztek kiszűrni a büntetett előéletűeket, és előnyben részesítették a katonaviseltek, vagyis a fegyverek kezeléséhez értőket. A nemzetőröket a Bocskai laktanyában helyezték el. A katonai bizottság fennhatósága kiterjedt a megyében lévő minden fegyveres testületre: a büntetés-végrehajtásra, a rendőrségre, a honvédségre és a határőrségre is.²⁶² A rendőröket felszólították, hogy jelentkezzenek szolgálattételre: „Mivel a rendőrség Miskolc városi osztálya a munkástanács mellé állott, felhívjuk a volt rendőrség összes tagjait, hogy szolgálattételre ma reggel, azaz október 30-án jelentkezzenek a városi osztály épületében.”²⁶³ Az állományt a rendőrségen is megalakult munkástanács vizsgálta felül. Ugyanezt a területi munkástanácsoknak is feladatul szabták. A határ őrzését meghagyták a határőrségnek. A lőszerraktárak biztosítását fegyveres egyetemisták vették át. Október 29-én a nemzetőrségből kivált egy csoport, amelynek elsősorban az elhárítás lett a feladata: az ún. Defenzív-csoportnak kellett megakadályoznia, hogy államvédelmisek szivároghassanak be a forradalmi testületekbe, illetve nekik kellett előállítaniuk a pártfunkcionáriusokat.²⁶⁴ Rájuk bízták a megyei ügyészség őrzését is, ahol november 1-jétől kihallgatták az őrizetben lévő államvédelmiseket.²⁶⁵ „A Defenzív-csoport és a megyei munkástanács vezetői között nagy volt a bizalmatlanság. Kommunistáknak, illetve huligánoknak tekintették egymást.”²⁶⁶

A november 2-án megalakult Észak- és Keletmagyarországi Nemzeti Tanács kijelentette, hogy támogatja a forradalmi szervekkel együttműködő fegyveres erőket.

Edelényben a rendőrparancsnok jelentette be, hogy támogatják az elégedetleneket. Beválasztották a munkástanácsba, majd ő lett a nemzetőrség parancsnokhelyettese is. Október 28-án a járási munkástanács kezdte el a nemzetőrség szervezését.²⁶⁷ Ők gyűjtötték össze a fegyvereket, ugyanakkor azt maguk is csak a szolgálat alatt viselhettek. Tisztiorvos szondáztatta őket, fogyasztottak-e alkoholt. Október 29-én járási nemzetőrséget hoztak létre, amit egyedülálló módon szerveztek meg: a járást öt körzetre osztották, egy-egy központtal. Ezekbe minden községnek be kellett küldenie egy-egy személyt. Az így létrejövő csapatok kiképzését a hadkiegészítő parancsnokság végezte, közös szálalásról, riadóköcsival látták volna el feladatukat. Edelényben az államvédelem

²⁶² SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 158.

²⁶³ *Északmagyarország*, 1956. október 30. IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996:179. [Kiemelés tőlem – BOG]

²⁶⁴ Korábban (október 26-tól) a munkástanács alárendeltségében Offenzív-csoport működött, ami az ügyészség és bíróság feladatszabása alapján kutatta fel, fogta el és hallgatta ki a párttagokat és államvédelmiseket. ÁBTL V-150366

²⁶⁵ Október 31-től kellett önként jelentkezzenek, tulajdonképpen védőőrizetre.

²⁶⁶ KIS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 50.

²⁶⁷ Parancsnoka Nagyfejeő János lett.

egészen október 30-ig működött, ekkor tiltotta el őket a szolgálattól és vette el fegyvereiket a járási munkástanács. Néhány nappal később pedig már elő is állították tisztjeiket.

Encsen a tüntetők csatlakoztatták a rendőrséget, akik ezt követően a nemzetőrséggel közösen látták el szolgálatukat. A nemzetőrparancsnok is egy rendőr főhadnagy volt, aki a munkástanácsnak is tagja lett.

Kazincbarcikán²⁶⁸ a Borsodi Vegyi Kombinát vette át a város irányítását. A környező táborokból kiszabadult rabok miatt gyárőrséget szerveztek, majd ebből kizárták a párttagokat. Munkástanácsot és nemzetőrséget alakítottak. A párttagoknál és államvédelmiseknél házkutatást tartottak, kijárási tilalmat rendeltek el számukra. Lefegyverezték a városi rendőrkapitányságot, október 30-án pedig a nemzetőrséget állították a rendőrség élére.

Ózdon a tüntetők október 25-én elfoglalták a rendőrkapitányságot. Másnap a rendőrök már a határőrökkel közösen biztosították a tüntetést. Október 27-én a munkástanács létrehozta a nemzetőrséget, amit a rendőrséggel együtt a munkás katonai parancsnokság alárendeltségébe utalt.²⁶⁹ A katonaviselt munkásokból álló nemzetőrség együttműködött a rendőrökkel és határőrökkel. Első parancsnokát²⁷⁰ másnap csehszlovák határőrök fogták el. Második parancsnoka²⁷¹ október 29-én idegösszeomlást kapott, a kapitányságon falhoz állíttatta az egyébként velük együttműködő rendőröket, és parancsot adott kivégzésükre. Verekedés, majd lövöldözés alakult ki, az előzményeket nem ismerő tömeg megkergette a rendőröket és államvédelmiseket, lincselés is történt. A rendet határőrök és környékbeli fegyveresek állították helyre. A nemzetőrség feladata a rend fenntartása mellett a fegyverek begyűjtése, az államvédelmi tiszték és a pártfunkcionáriusok előállítását volt. Utóbbit az erre létrehozott nyomozócsoport végezte. A legtöbb előállítottat kihallgatás után hazaengedték.

Mezőcsáton a kommunisták alakítottak munkástanácsot, amibe így a rendőrség és az államvédelem vezetői is bekerültek. A nemzetőrséget október 26-án szervezték meg, élére egy volt rendőrt²⁷² állítottak az államvédelmi parancsnok egyetértésével. A rendőrök és államvédelmisek október 28-ig együtt járőröztek a nemzetőrökkel. Előbbiek felülvizsgálatára november 2-án, miskolci nemzetőrök jelenlétében került sor.

Mezőkövesden az október 25-i tüntetéshez katonák²⁷³ is csatlakoztak. A tömeg velük kiegészülve foglalta el a kapitányságot és a hadkiegészítő parancsnokságot. Másnap létrehozták a munkástanácsot és a nemzetőrséget. A rendőrök

²⁶⁸ ÁBTL V-150366

²⁶⁹ Uo.

²⁷⁰ Pollák Dénes

²⁷¹ Török István

²⁷² Kajtor Jánost

²⁷³ Ugyanazok, akik korábban elfoglalták a mezőkeresztesi rendőrkapitányságot.

ezután már nem jelentkeztek szolgálattételre. November 4-én megerősítették a nemzetőrséget, és katonatisztek irányításával védelmi állásokat létesítettek a településre bevezető utak mentén. A közeli repülőteret is fegyveres nemzetőrség védte.²⁷⁴ November 6-án rá is lőttek a szovjet páncélosokra, akik ezt követően lőtték a települést.

Putnokon október 26-án nemcsak a rendőrséget, határőrséget, de a börtönőrséget és a pénzügyőrséget is lefegyverezték, nemzetőrparancsnoknak mégis egy rendőr századost kértek fel. A nemzetőrséget itt is a munkástanács hozta létre, és végig együttműködött a járási rendőrkapitánysággal. Fegyvereket gyűjtöttek be, felülvizsgálták a rendőröket. Október 29-én innen is érkeztek Ózdra nemzetőrök, hogy helyreállítsák a rendet. Ezt követően bevethető fegyveres egység²⁷⁵ létrehozását határozták el: katonai behívókat postáztak, fegyvereket vételeztek, toborzókörútra mentek, a belépőkkel esküt tetettek. Október 30-án leváltották a járási hadkiegészítő parancsnokot.

Sátoraljaújhelyen a tüntetők a járási kapitányságot, a rendőrőrsöt és a börtön őrségét is lefegyverezték.²⁷⁶ A járási rendőrkapitány Kassára menekült. *„A rend helyreállítása érdekében felállították a nemzetőrséget, parancsnoka Kummer Károly lett, akinek döntő szerepe volt az elszabadult indulatok megfékezésében. Átmeneti szünet után a rendőrök a nemzetőrökkel együtt adtak szolgálatot, a nemzetőrséget mindvégig segítette a járási hadkiegészítő parancsnokság, fegyverzettel és egyéb katonai felszereléssel is ellátta őket. Papp János századost, a hadkiegészítő parancsnokát beválasztották a munkástanácsba, amely őt nevezte ki a város katonai parancsnokává. A nemzetőrség megerősítésére szabályos katonai behívóparanccsal kétszáz főt rendeltek be szolgálatra. Felszólították a sátoraljaújhelyi üzemeket, hogy az igazgatói alapból utaljanak át bizonyos összeget, így mintegy 25 ezer forint gyűlt össze a nemzetőrök élelmezésére.”*²⁷⁷ A járási nemzeti bizottság a határőrség helyi alakulatait alárendeltségébe vonta.²⁷⁸ November 4-én a nemzetőrök – hogy megkíméljék a várost az esetleges tűzharctól – kivonultak a kőkapui üdülőbe, ahol védelmi állásokat építettek ki. Felfegyverkezve, teherautókon hagyták el a várost, többen csatlakoztak hozzájuk. A szabályosan berendezett katonai táborukból többször kitámadtak, rendőr- és határőrőrsöket fegyvereztek le. Az MSZMP november 5-én szervezte a városban a hozzá hű karhatalmat. A hírre visszatértek a kőkapui fegyveresek, és őrizetbe vették a járási párttitkárt, az új karhatalom parancsnokát és a hadkiegészítő parancsnokát (másnap mindnyájukat elengedték), valamint lefoglalták az összegyűjtött fegyvereket is. Végül a szovjet

²⁷⁴ ÁBTL V-150366

²⁷⁵ Járási karhatalmi zászlóalj. Parancsnoka: Gyöngyösi Árpád.

²⁷⁶ ÁBTL V-150366

²⁷⁷ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 172.

²⁷⁸ ÁBTL V-150366

csapatok sátoraljaiúj helyi bevonulásának másnapján, november 10-én, a szovjet parancsnokkal való tárgyalást követően²⁷⁹ oszlatta fel a csoportot Kummer Károly nemzetőrparancsnok.

Szerencsén a rendőrök saját védelmükre összevonták erőiket, és az általuk megbízhatónak ítélt munkásokkal erősítették meg a kapitányság épületét. A járási pártbizottság kezdeményezésére létrejövő járási munkástanács átvette irányításukat, de közben miskolci fegyveresek fegyverezték le őket.

Szikszón *„a munkástanács és a fennhatósága alatt létrehozott nemzetőrség fenn tudta tartani a rendet, de azt nem sikerült megakadályoznia, hogy egy Miskolcra érkezett csoport lefegyverezze a rendőrséget, így éjszaka nemzetőrök adtak őriséget a kapitányság épületénél.”*²⁸⁰ A fegyverek begyűjtését és az államvédelmisek kihallgatását itt is a munkástanács rendelte el a nemzetőrök számára.

A megye településeire általában jellemző volt,²⁸¹ hogy a legtöbb helyen október 26-án tartott felvonulást követően megválasztott munkástanács alárendeltségében működött a nemzetőrség, ami együttműködött a rendőrséggel, hadkiegészítő parancsnoksággal, határőrséggel, és szolgálatát fegyverrel látta el. Rendszerint nemzetőrök vigyáztak a téeszkek óvintézkedésként zárolt vagyona is. *„A lehetőség szerint katonaviselt férfiakkól felállított nemzetőrség is azt a célt szolgálta, hogy megvédjék a falu békéjét, megőrizték a magtárakban, gépállomásokon őrzött értékeket mindenkivel szemben, aki azt fenyegeti. A nemzetőrség szavatolta a volt funkcionáriusok személyi biztonságát.”*²⁸² Jellemzően a nemzetőrség feladata volt a civilek kezén lévő fegyverek összegyűjtése is. A járási székhelyeken kivétel nélkül alakult nemzetőrség, és működött járási illetőségű egység is. *„A járási nemzetőrsegek létrehozását többnyire az a gondolat motiválta, hogy ha a járás területén valahol olyan incidens történik, amit a helyi nemzetőrök nem tudnak megoldani, akkor legyen, aki segítséget ad nekik.”*²⁸³ A miskolci bányákban alakult kisebb fegyveres csoportok nem rendelték alá magukat a munkástanácsnak, viszont párttag vezetőket tartóztattak le.²⁸⁴

A november 4-i szovjet támadást követően a megyei fegyveres erők széthullottak. A miskolci hadkiegészítő parancsnok megtiltotta a fegyverhasználatot, de valójában nem is volt kinek, ugyanis a katonák szétszéledtek, a nemzet-

²⁷⁹ A tárgyalásra azért is kerülhetett sor, mert a felderítésükre küldött csehszlovák helikopterek felülbecsülték a létszámukat. KIS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 58.

²⁸⁰ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 151.

²⁸¹ Az elnevezés ugyanakkor nem volt egységes: polgárőrség, polgári őrség, munkásőrség, éjjeli őrség, utcaőrség elnevezések is előfordultak. Két településen: Izsófalván és Zubogyban november 14-én alakítottak nemzetőrséget. Utóbbiban ráadásul a tanács végrehajtó bizottsága.

²⁸² SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 175.

²⁸³ KIS, in: BOKODI-OLÁH 2010: 54.

²⁸⁴ ÁBTL V-150366

örököt pedig hazaküldték a laktanyából. A rendőrkapitányság szintén kiürült, és a Defenzív-csoport is elment a megyeházáról. Az egyetemi őrség lövéseire a szovjetek teljes tűzerővel válaszoltak.²⁸⁵ Az egyetemi zászlóalj visszavonult. Voltak, akik a Bükkbe vették be magukat.

„A személyi küzdelmet még élesebbé tette a központi rendelkezés a pártapparátusok létszámának csökkentéséről olyan helyzetben, amikor a munkástanácsok még teljes befolyásuk alatt tartották az üzemeket, így az apparátusokból elbocsátottnak nem sok esélyük volt a termelésben elhelyezkedni. Számukra leginkább az ekkor szerveződni kezdő karhatalom jelentett – átmenetileg – egzisztenciális megoldást. A karhatalom megalakítására november 11-én közvetlenül Münnich Ferenctől kapott engedélyt Grósz Károly, aki szovjet jóváhagyással már előzőleg hozzákezdett egy Kádárhoz hű fegyveres alakulat felállításához. Az első pufajkasegységnek a megyei pártbizottság adott otthont.”²⁸⁶ A lépést az indokolta, hogy a rendőrök nem túrték meg maguk között a szolgálatra jelentkező államvédelmiseket. A katonák közül összesen hárman léptek be az új karhatalomba.

A Bükkben a sátoraljaújhelyieken kívül más fegyveres, elsősorban egyetemista csoportok is meghúzták magukat. Elfogásukra december közepén még erdészeket is bevetettek, ugyanis a rendőrség nem volt hajlandó utánuk nyomozni, a karhatalmisták pedig nem értettek hozzá.

Az üzemi őrségek a forradalom utolsó bástyái, a munkástanácsok irányítása alatt álltak. A megyei munkástanács november 19-én alakult újjá.²⁸⁷ Az üzemek és vállalatok vezetésétől jóváhagyást kapott, *„hogy a rend helyreállítására és fenntartására önkénteseket toborozzanak. Ezzel ugyan nem tudták megakadályozni az egykori államvédelmisek és az elbocsátott párt- és vállalati funkcionáriusok be-, illetve visszaszivárgását a fegyveres testületekbe, de annyit értek, hogy a helyi rendfenntartó erők kötelékében fegyvert kaptak a forradalomhoz hű emberek is.”²⁸⁸* Belőlük ún. munkásrendőrök lettek. Eközben a fegyveres erőknél folyamatosan tiltakoztak az államvédelmisek alkalmazása ellen. Földvári Rudolf kísérletet tett arra is, hogy a karhatalom munkáját a megyei munkástanács ellenőrizhesse. Előbbi azonban decemberre megerősödött, ekkor már fegyvert is használtak az üzemőrségek lefegyverzése során, és munkástanácsai vezetőket tartóztattak le. A december 9-i tüntetést a szovjet csapatok oszlatták fel, miután az ún. munkásrendőrök a felvonulók mellé álltak, aminek hírére a rendőrkapitányság állománya elmenekült. Ezt követően a megyei tanács másnap a szovjet parancsnok követelésére az ún. munkás-

²⁸⁵ HL MN-KGY-F 1. d. 33. ó. e. 588–589.

²⁸⁶ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 180–181.

²⁸⁷ A kárpátaljai börtönből visszatért Földvári Rudolf ennek is meghatározó alakja lett.

²⁸⁸ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 188. A Lenin Kohászati Művek munkástanácsa 40 személyt küldhetett a rendőrségbe. ÁBTL V-150366

rendőrök leszereléséről határozott. Ez ismét utcára vitte az embereket, akiket a karhatalom és a szovjet erők együttes erővel és fegyveres harc árán tudtak csak meghátrálásra bírni. A tüntetők egy rövid időre még a karhatalmi laktanýt is elfoglalták.²⁸⁹ A rendőrség nem avatkozott közbe, amiért le is váltották a parancsnokot. Utóda a községekből berendelt rendőrökkel erősítette meg az állományt. A helyzetet olyannyira komolyan vették, hogy december 10-én rendkívüli (katonai) bizottságot hoztak létre a fegyveres erők együttműködésének koordinálására. December 12-én aztán a központi utasításnak megfelelően elkezdték lefegyverezni az üzemőrségeket. A kazincbarcikai szénosztályozónál működött csak 1957 januárjában tudták felosztatni, akkor is csak úgy, hogy fegyverrejtegetés hamis vádjával letartóztatták a parancsnokát, akit ezt követően hosszú börtönbüntetésre ítélték.

A megtorlás során egyedileg döntöttek mindenkiről, aki részt vállalt a nemzetőrség szervezésében, tevékenységében. A megyei nemzetőrparancsnokot – mivel a forradalom alatt minden információt megosztott a pártbizottsággal, november 4-e után pedig részt vett a forradalmárok letartóztatásában – előléptették, karrierje töretlenül haladt tovább. Helyetteseit leszerelték, de párttagságuk nem szenvedett csorbát. Az egyetemi zászlóalj parancsnoka 10 hónap felfüggesztett börtönbüntetést kapott. Az edelényi járás nemzetőrtanácsának elnökét viszont életfogytiglanra ítélték. A putnoki járási nemzetőrség vezetőit 1–7 évig tartó börtönbüntetésekkel sújtották. A mezőkövesdi járási parancsnok ellen még eljárás sem indult, községi társait viszont több évre bebörtönözték. A sátoraljaújhelyi parancsnokot, miután disszidált, távollétében halálra ítélték, helyettesét kivégezték.²⁹⁰

*Csongrád megye*²⁹¹

A Jugoszláviával közös határszakasz miatt az államvédelem jelentős erőket állomásoztatott a megyében: a Szegedi osztály kirendeltségei és szakaszai Hódmezővásárhelyen, Makón, és Szentesen is jelen voltak, Szegeden pedig belső karhatalmi zászlóalj állomásozott. Határőrség Kübekházán és Mórahalmon

²⁸⁹ HL MN-KGY-F 1. d. 33. ó. e. 589–590.

²⁹⁰ Egyetemi zászlóaljparancsnok: Záhonyi Brúnó. Edelényi járás nemzetőrtanácsának elnöke: Boskó Károly. Putnoki járási nemzetőrség elítelt vezetői: Gyöngyösi Árpád, Héthy István, dr. Pogány János, Bíró József. Mezőkövesdi járási parancsnok: Tompa György. Sátoraljaújhelyi parancsnok: Kummer Károly, helyettese: Józsa György.

²⁹¹ A megye 72 településéből 39-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 29 volt fegyveres. Összesen 8 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 23 esetben tartottak házkutatást. 8 gyár/intézményőrség alakult. 5 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 5 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150367 Csongrád megyei monográfia

működött. A néphadsereg megyei alakulatai Gyurkó Lajos parancsnoksága alá tartoztak. Csongrádon, Szegeden és Szentesen voltak a legfontosabb állomás-helyeik.

Október 23-án az államvédelem a megye több városában megerősítette a készenléteket, bevezette a harckészültséget és járőrözött. Szegeden a városi tanács és a pártbizottság épületéhez őrséget rendeltek ki. Másnap, október 24-én, Szegeden tömegoszlató feladatkörrel ruházták fel a tűzoltóságot,²⁹² aminek tisztjeit fel is fegyverezték. A pártvezetés a megbízható párttagokat a Gyurkó Lajostól kapott géppisztolyokkal fegyverezte fel. A karhatalommal megegyeztek, hogy fegyverrel vetnek gátat a további megmozdulásoknak, amit október 26-tól meg is valósítottak.

Szegeden²⁹³ október 22-én a városi pártbizottság utasította a gyárak vezetését, hogy 24 órában legyenek munkahelyükön, vigyázzák a rendet. Október 25-én katonai közigazgatást vezettek be a városban.²⁹⁴ A parancsnokságot Halász Gyula főhadnagy vezette, további tagjai: a szegedi karhatalom vezetője, a Gyurkó-féle hadosztály parancsnokának politikai helyettese, a városi tanács, a pártbizottság és a megyei ügyészség egy-egy képviselője voltak. A területi döntéseket a parancsnoknak végre kellett hajtania. Rendeleteiket röplapokon tették közzé.²⁹⁵ Gyurkó a helyőrség katonáin kívül még egy zászlóaljot is a rendelkezésükre bocsátott. Az üzemekbe és más intézményekbe összekötőket, a stratégiai pontokra járőröket küldtek. Október 26-án szovjet páncélosok foglalták el a felvonulási útvonalukul szolgáló szegedi Tisza-hidat. Október 27-én a város irányítását részben átvette az akkor megalakult ideiglenes városi munkástanács, ami papíron a katonai közigazgatás parancsnokának hatáskörét is szabályozta. Utóbbi napról napra vesztített befolyásából, köszönhetően a rendőrök és államvédelmiek közti ellentéteknek, a forradalommal szimpatizáló

²⁹² Miután a rendőrség távozásra való felszólítása teljesen hatástalan volt, egy tűzoltóautó vízzel locsolta le a tömeget, mire az egyetemisták ellenük fordultak. Végül katonatisztek riasztó lövéseire hátráltak meg a felvonulók. HL MN-KGY-F 2. d. 7. ő. e. 77.

²⁹³ A megyeszékhely ekkor Hódmezővásárhely volt.

²⁹⁴ Előzőleg a városban állomásozó katonaságot más helyőrségekből érkezett egységekkel erősítették meg. HL MN-KGY-F 5. d. 5. ő. e. 23.

²⁹⁵ „Megtiltották a három főnél nagyobb csoportosulásokat, és közölték, hogy az ennél nagyobb csoportokra figyelmeztetés nélkül tüzet nyitnak. Általános szesztilalmat vezettek be a város egész területén, és délután öttől reggel hatig tartó kijárási tilalmat léptettek életbe. A katonai parancsnokság a karhatalmat, a politikai-rendészeti osztály fegyvereseit, a rendőrséget, a tűzoltóságot és a városban állomásozó összes katonai erőt maga alá vonta mind a személyi állomány, mind pedig a fegyverek és a technikai eszközök tekintetében. Felhasználásukról csak a katonai parancsnok rendelkezhetett. [...] [A katonai közigazgatás] joghatósága csak Szeged város területére terjedt ki, noha az alárendelt szervezetek (karhatalom, államvédelem) voltak Szegeden kívüli jogosítványaik is. Éppen ezért ezek a szervek, s rajtuk keresztül a szegedi katonai közigazgatás a Szeged környéki községekben is ellátott speciális, főleg rendészeti feladatokat.” FARKAS Csaba: Csongrád megye. [továbbiakban: FARKAS] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 207.

katonáknak, az ÁVH megszüntetésének,²⁹⁶ és a honvéd alakulatok Budapestre vezénylésének. A szegedi karhatalmisták ennek ellenére, vagy talán éppen ezért Mórahalmon október 27-én, Ásotthalmon és Kistelken október 28-án tüzet nyitott a tüntetőkre. Október 29-ére a katonai közigazgatás parancsnoksága körül elfogyott a levegő, működésképtelenné vált.²⁹⁷ A város irányítását az ideiglenes munkástanácsból alakult városi néptanács vette át. A hatalomváltás részeként a két szervezet képviselői *„Megállapodtak a nemzetőrség megalakításában. A nemzetőrség megszervezését a Néptanács végzi. Minden nemzetőr piros-fehér-zöld karszalagot kap »nemzetőr« felirattal és egy rendőrrel együtt vigyáznak a közrendre. A katonai parancsnokság a rend biztosítását teljes mértékben átadta a rendőrökből és a nemzetőrökből álló nemzetőrségnek...»*²⁹⁸

*„Mivel a rendőrség egymagában képtelen volt fenntartani a rendet, a katonai közigazgatás fegyveres ereje pedig a drasztikus 26-i és más tömegoszlatások miatt rendkívüli mértékben kompromittálódott,»*²⁹⁹ Szegeden még a hatalomváltást megelőzően, október 27-én elkezdték szervezni a nemzetőrséget. *„A szegedi nemzetőrség a katonai közigazgatás és a forradalmi erők közötti kompromisszum eredményeként alakulhatott meg, létrehozását maga a katonai közigazgatási parancsnok, Halász Gyula főhadnagy vetette fel.»*³⁰⁰ A szervezés a városi forradalmi bizottság tagja, a néphadsereg korábbi tisztje, Patotás József feladata lett.³⁰¹ A végül október 29-én megalakult, 1-1 munkás és egyetemi zászlóaljra oszló nemzetőrség önálló szerv volt, de együttműködött a fegyveres testületekkel.³⁰² Az államvédelmissek elfogását például a rendőrséggel együtt hajtották végre. A közös munka nem volt felhőtlen: a rendőrség szinte használhatatlan fegyvereket bocsátott csak a nemzetőrök rendelkezésére, akik ezért katonai és államvédelmi raktárakból szerelkeztek fel. *„Komplex rendésze-*

²⁹⁶ Október 28-án háromhavi fizetésüket azért még felvették, mielőtt távoztak volna.

²⁹⁷ Október 29-én a városi forradalmi katonatanácsot még Halász kezdeményezésére hozták létre, azonban másnap ehelyett is újat választottak. Október 31-től/november 1-jétől Gosztonyi István őrnagy lett az elnöke. A 180 fokos fordulatot jól példázza, hogy itt működött az államvédelmisseket elfogó operatív csoport is. Forradalmi bizottság a városi rendőrségnél is alakult. Gosztonyit a megtorlás során jogerősen 8 év börtönbüntetésre ítélték.

²⁹⁸ *Délmagyarország*, 1956. október 30. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 247. [Kiemelés tőlem – BOG]

²⁹⁹ FARKAS Csaba: *A szegedi nemzetőrség 1956-ban*. [továbbiakban: FARKAS] In: BOKODI-OLÁH 2012: 27.

³⁰⁰ FARKAS, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 214.

³⁰¹ Október 30-ától csak helyettes főparancsnok Lazur Barna főhadnagy alárendeltségében, aki az egyetemi tizenhármak éléről került a városi nemzetőrség vezető pozíciójába. Tevékenységéért a megtorlás során 9 évnyi börtönbüntetésre ítélték (Jugoszláviába menekült). Lazur Barnáról bővebben ld.: TANDI Lajos (szerk.): *A forradalom bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged*. Szeged (Bába–Szeged Megyei Jogú Város) 2006. 109–111.

³⁰² A városi katonatanács ugyanakkor október 31-én katonákat vezényelt a nagyfai célgazdaságba, ahonnan a fogva tartottak szökni próbáltak.

ti struktúra jött létre, amely a forradalmi katonatanács operatív csoportjából, a rendőrségből és a nemzetőrségből állt. Ez néha feszültséget keltett, mivel az operatív csoport és a nemzetőrség tevékenysége több esetben megegyezett, ami összeütközésekhez vezetett.³⁰³ Az október 29-én meg-, majd másnap újraválasztott forradalmi katonatanács 20 tiszttel segítette a nemzetőrség szervezését.³⁰⁴

„A szegedi forradalmi nemzeti bizottság illetékessége csak a város területére terjedt ki, de egyes rendvédelmi feladatokat ugyanúgy ellátott a város határain túl, mint korábban a katonai közigazgatási parancsnokság.”³⁰⁵ Ezek közé tartozott a fegyverbegyűjtés³⁰⁶ és az államvédelmisek letartóztatása, amiket a környékbeli településeken is végeztek, de határőr alakulatot is lefegyvereztek (Kübekházán). Az államvédelmiseket az ún. szegedi (vagy egyetemi) tizenhármak csoportja³⁰⁷ fogta el. Több településről, még Hódmezővásárhelyről is a szegedi börtönbe szállították a letartóztatottakat. November 1-jén a honvédelmi miniszter telefonos utasítására szintén Szegeden tartottak megbeszélést a környékbeli városok katonai parancsnokai. „Jugoszláviával elsősorban a szegedi szervek kíséreltek meg összeköttetést teremteni katonai és rendvédelmi célból. A rendészeti együttműködést az indokolta, hogy a szegedi államvédelemtől mintegy két tucat tiszt menekült át a határon.”³⁰⁸ November 3-án végül a néptanács elnöke vétőzta meg hazatérésüket.

Csongrádon október 27-én Gyurkó egy vadászpülővel próbált tömeget oszlatni,³⁰⁹ de a gép lezuhant. A helyi forradalmi katonatanács itt sem rendelte alá magát a nemzeti bizottságnak, de együttműködött vele.

Hódmezővásárhelyen október 24-től felfegyverzett párttagok védtek a pártbizottság és a tanács épületét. Október 27-én, katonatanács néven a szegedihez hasonló szervezet hoztak létre. Ennek a párt- és tanács vezetői, valamint a munkások és parasztok mellett tagja lett a helyőrségparancsnok is. A városban állomásozó katonai alakulatoknál október 30–31-én választották meg a forradalmi katonatanácsokat, majd november 2-án a rendőrséggel közös forradalmi karhatalmi bizottságot hoztak létre. Ez a városi nemzeti bizottságtól függetlenül működött, a várost és annak rendjét vigyázta. Időközben október 30-án azért a nemzeti bizottság is létrehozta saját rendvédelmi szervét, a nemzetőrséget: „A nemzetőrség feladata az [...], hogy őrkdjék a város rendje, nyugalma és fegyelme fölött. Hódmezővásárhelyen mind ez ideig vér nem folyt. Azt akarjuk, hogy ez továbbra is így legyen. A karhatalmi közegekkel együttesen a Nemzetőrség is részt vesz a rend biztosításában. A nemzetőröknek, a fiataloknak, az

³⁰³ FARKAS, in: BOKODI-OLÁH 2012: 29.

³⁰⁴ ÁBTL V-150367

³⁰⁵ FARKAS, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 224.

³⁰⁶ A többi között a makói városi és járási pártbizottságtól.

³⁰⁷ Vezetőjük először Lazur Barna, majd Kendi József, ismert birkózó volt.

³⁰⁸ FARKAS, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 226.

³⁰⁹ A megyében még Algyón végeztek katonák tömegoszlatást.

üzemieknek, a kerületi dolgozóknak az a legfőbb teendőjük, hogy megnyugtassák az esetleg türelmetlenkedő tömeget, lássa az egész város, hogy itt a rendet és a fegyelmet minden esetben fenn akarják tartani.”³¹⁰ A rendőrség sietett is közleményt kiadni arról, kész együttműködni a nemzetőrséggel és a honvédséggel, közös fellépésük eredményeként biztosítható lesz a rend. A középiskolások ugyanakkor elhatárolódtak attól, hogy a rendőrséggel együtt végezzenek rendvédelmi feladatot, bár a nemzetőri szolgálatot szívesen vállalták volna. „Kijelentették a felszólalók, hogy készséggel vállalnak nemzetőrséget, de csak munkásokkal és sorkatonákkal együtt, a rendőrség kizárásával. A felszólalók kifejtették, hogy nem vállalhatnak közösséget a rendőrség azon tagjaival, akik az elmúlt 11 év alatt népellenes rendelkezések elvakult végrehajtói voltak.”³¹¹

Makón annak ellenére, hogy három nappal korábban a rendőrök a kapitányság előtt gyülekezőket még gumibotokkal bírták távozásra, október 29-én – a helyi hatalomátvételt megelőzően – a rendőrség alárendeltségében hozták létre a nemzetőrséget. A rendőrkapitány a tüntetők követelésének engedett, amikor jóváhagyta, hogy civilek vegyenek részt a rendőri és nyomozói munkában. A FISZ szintén október 29-én megalakult fegyveres különítménye is együttműködött a nemzetőrséggel.³¹²

Szentesen október 25-én a városvezetés felfegyverezte a járási és városi pártbizottságot, valamint alárendeltségébe vonta a katonaságot, amelyet karhatalmi feladatokkal látott el. A pártbizottság jóváhagyásával október 26-án a honvédség úgy döntött le a gyűlölt emlékműveket, hogy egy nappal korábban még éppen ők akadályozták meg mindezt. Október 27-én a tüntetők nyomására a pártbizottságoknak kiadott fegyvereket visszavették. Október 30-án a központi parancs értelmében itt is megalakult a helyőrség katonai tanácsa, ezt követően ők végezték a rendfenntartást, gyűjtötték össze a fegyvereket.

Az egyik legfontosabb feladat a községekben is a rendfenntartás volt, „ennek érdekében jöttek létre a nemzetőrségek. Ha nem merült fel kifogás a helyi rendőrökkel szemben, akkor továbbra is azok adtak szolgálatot. Ahol megalakult a nemzetőrség, ott általában a forradalmi bizottságnak alárendelt, de független szervezetként³¹³ működött.”³¹⁴ Fegyvereket Szegedről és Hódmezővásárhelyről kaptak.

November 4-én a szovjet csapatok bekerítették Szegedet. A nemzeti bizottság – bár készült védelmi terv – el akarta kerülni a harcot: kiengedték a

³¹⁰ *Viharsarok*, 1956. október 31. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 257. [Kiemelés tőlem – BOG]

³¹¹ *Vásárhelyi Nemzeti Újság*, 1956. október 31. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 259. A rendőrség közleményét teljes terjedelmében ld. ugyanitt.

³¹² ÁBTL V-150367

³¹³ Kivéve pl. Pitvaroson és Királyhegyesen, ahol a helyi rendőrség, illetve a körzeti megbírtott alárendeltségében működtek a nemzetőrök.

³¹⁴ FARKAS, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 222.

Csillagból³¹⁵ az államvédelmiséket, és az annak felrobbantására vonatkozó információ alapján őrskéget állítottak a Tisza-hídhöz. A parancsnok feloszlatta a nemzetőrséget, majd Jugoszláviába távozott. A fémfeldolgozó üzemőrsége ugyanakkor együtt maradt,³¹⁶ és megtámadta a városon átvonuló szovjeteket. Az őket ért november 5-i támadást követően a szovjet csapatok tűz alá vettek egy házat. A nemzeti bizottság ezt követően begyűjtette a fegyvereket. Csongrádon a forradalmi katonatanács mozgósított és aknákat telepített november 4-én, de végül a nemzeti bizottság hatására feladták tervüket. Hódmezővásárhelyen a forradalmi karhatalmi bizottság november 3-án civileket fegyverezett fel, behívókat küldött ki és másnap riadót rendelt el. Utóbbit még a bevonulás előtt lefűjték. November 5-én a nemzetőrök, katonák és rendőrök közösen gyűjtötték be a fegyvereket. A nemzetőrséget november 9-én oszlatták fel. Az új karhatalom december 10-én a tüntető tömegbe lőtt. Makón is osztottak fegyvert, itt november 4-én, ennek ellenére senki nem állt ellen a benyomuló szovjeteknek, talán mert csak november 9-én jutottak el ide. Az aznap felszámolt nemzetőrség helyére rögtön megszervezték a kommunista karhatalmat. Szentesen³¹⁷ a városi és a katonai vezetők a megadás mellett döntöttek. Felvették a kapcsolatot a megszállókkal, összegyűjtötték a fegyvereket, és biztosították, hogy senki ne álljon ellen. A nemzetőrséget november 4-én oszlatták fel.

„A forradalmi bizottságokkal egyidejűleg a nemzetőrségek is fokozatosan megszűntek. Többnyire önmagukat oszlatták fel, de néhány helyen hatóságilag fegyverezték le őket. Általában a községi rendőrségre adták le a fegyvereiket. Fábiánsebestyénben még november 13-án is megtagadták az erre vonatkozó utasítást, Kiszomboron november 8-án kommunista párttagok oszlatták fel a nemzetőrséget, és alakították meg a munkásőrséget. A nemzetőrségek november második felében gyakorlatilag már nem működtek a megyében, noha december elején Eperjesen egy tüntetést követően ismét felállt a nemzetőrség, december 9-én lefegyverezték a helyi karhatalmat, de Szentesről a községbe érkező alakulat véget vetett a megmozdulásnak.”³¹⁸

³¹⁵ Csillag: szegedi fegyház és börtön.

³¹⁶ Vezetőjüket, Szurmay Sándort, a megtorlás során életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

³¹⁷ Joó Ferenc Szegváron volt nemzetőr. A szovjetek bevonulásakor ott „is szervezték az önkéntes honvédelmi csapatokat. Ide szintén jelentkeztem. A szentesi laktanyában összegyűlt 3-400 főből kb. 30-an voltunk szegváriak, Buzi Sándor parancsnoksága alatt. Fegyverzetünk: dobtáras géppisztoly, karabély, Molotov-koktél és kevés gránát. Páncéltörő ágyúink nem voltak. Amikor a csongrádi hídfőállást az oroszoktól meg kellett volna védeni, Gujdár [Sándor] őrnagy laktanya-parancsnok nem engedett bennünket a túlérővel szembezállni. Ezután a 4-5 napos készenléti szolgálatunkat megköszönve, feloszlatták az egységet és mindenkit hazaszállítottak a saját falujába. Buzi Sándor kérésére a névsorunkat a szemünk előtt Gujdár őrnagy úr megsemmisítette.” Joó Ferenc visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában. Ld. még: Szegvári Napló, 1992. november

³¹⁸ FARKAS, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 230.

Fejér megye³¹⁹

Székesfehérváron az eseményekre jelentős befolyást gyakorolt, hogy a városban állomásozott a Magyar Néphadsereg magasabb egysége (egy hadtest), valamint a szovjet különleges hadtest parancsnoksága, és alárendeltjeinek egy része. A forradalom kitörését követően az alakulatokat riadókészültségbe helyezték, és többet (Börgöndről, Polgárdiból) Székesfehérvárra vezényeltek a közutak és középületek őrzésére, járőrözésre.³²⁰ Október 24-én a BM Fejér megyei Főosztálya (a rendőrség és az államvédelem székhelye) székesfehérvári épülete előtt tüntető tömegre az épületből és egy szovjet páncélozott szállítójárműből is tüzet nyitottak.³²¹ Székesfehérváron a helyőrségparancsnok, Mikes József vezérőrnagy hangosbemondókon és röplapokon is próbálkozott szerte a városban, de sem a tüntetőket, sem a sztrájkolókat nem tudta jobb belátásra bírni.³²² Sőt utóbbiak elérték, hogy a börtönből kiengedjék a rabokat. A helyőrségparancsnok gyülekezési, tüntetési és felvonulási tilalmat rendelt el október 29-én,³²³ bár az október 27-én megalakult székesfehérvári nemzeti bizottság³²⁴ amellet, hogy követelte az ÁVH felosztatását és a nemzetőrség megalakítását, üzemi őrségeket is szervezett. A legfontosabbnak a rend és fegyelem helyreállítását és biztosítását tekintették. A nemzeti bizottság október 28-i ülésén „szóba került a nemzetőrség felállítása, Mikes József beleegyezett az intézőbizottság elképzelésébe, hogy a fegyveres járőrök mellé fegyveres rendőröket osztanak be,

³¹⁹ A megye 120 településéből 88-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 60 volt fegyveres. Összesen 22 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 18 esetben tartottak házkutatást. 14 gyár/intézményőrség alakult. 9 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 10 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150368 Fejér megyei monográfia

³²⁰ Október 26-ig a szovjetek is járőröztek a városban.

³²¹ A katonai és rendőrség levegőbe leadott lövését értelmezte félre a szovjet páncélozott jármű, ami ezt követően nyitott tüzet a tömegre. A beavatkozás halálos áldozatokat is követelt, akik között egy rendőr és egy államvédelmis is volt. HL MN-KGY-F 3. d. 1. ő. e. 6., 6. d. 28. ő. e. 151–152.

³²² A szerszámgépgyárba repülőtisztakat küldött, ahol azok a munka újraindítása mellett érveltek a munkáshatalom megvédését ígérve.

³²³ A válasz a hadtestparancsnokság előtti tüntetés volt. A kijárási tilalom alól a helyőrségparancsnok egyedül a pártbizottság tagjait mentesítette, akiknek az erről szóló papírjukba korábbi foglalkozásukat írták bele. Minderre a nemzetőrség jöttek rá, majd bevonták azokat.

³²⁴ Legitimitását programja szerint éppen a rendteremtés igényéből származtatta: „Arra az időre, amíg a kormány a hatalmat ténylegesen újból gyakorolni nem tudja, szükségesnek tartjuk létrehozni a Hazafias Népfrent Nemzeti Bizottságát, hogy a felgyorsult eseményeket mederben tartva a rendet és a nyugalmat biztosítsa.” Szóbeli közlés alapján: CSURGAI HORVÁTH József: *Fejér megye*. [továbbiakban: CSURGAI HORVÁTH] In: SZAKOLCZAI 2006: 95. Az ezt megelőző gyűlésen a katonaság is képviseltette magát. A résztvevők városi és megyei intézőbizottságot állítottak fel.

és mellettük fegyvertelen diákok is részt vesznek a járőrözésben.”³²⁵ Győri diákok utóbbiak kezébe is fegyvert követeltek, mire a helyőrségparancsnok ezt is engedélyezte.³²⁶ A nemzetőrség felállítását azért határozták el, mert bár a városban állomásozó katonai alakulatok elismerték a nemzeti bizottságot, utóbbi „bizalmatlan volt a rendfenntartó tevékenységet ellátó honvédalakulatokkal, de a rendőrséggel szemben is. A bizalmatlanság csak október végére, a személyi változásokkal és a honvédség forradalmi szerveinek megalakításával szűnt meg. Az intézőbizottság ezért a hivatásos fegyveres járőrök mellé, mintegy felügyelőikre fegyveres nemzetőröket osztott be. A járőr csoportok, valamint az államvédelmisek letartóztatására létrehozott csoportok négy főből álltak (egy rendőr, egy katona, egy nemzetőr, egy civil). Október 29-étől nemzetőrök teljesítettek szolgálatot a városháza kapujánál is.”³²⁷ Október 29-én döntöttek arról, hogy a civil nemzetőröket nem fegyverezik fel, ellenben a honvédséget felkérték, hogy járőrözzön a megyében. Katonák vigyáztak az állami gazdaságok vagyonára is. A nemzetőrség létszáma gyorsan nőtt, november első napjaiban már 500 főt számlált a szervezet. Jöttek a munkás- és építőzászlóaljaktól, alakulataiktól elszakadt katonák, üzemi dolgozók és középiskolai diákok. A nemzetőrök élelmezéséről a megyei intézőbizottság október 30-i ülésén határoztak, azokat a diákokat pedig, akik beléptek a nemzetőrségbe, mentesítették az iskolába járás alól.³²⁸ Október 30-án, a megyei katonai forradalmi tanács alakuló ülésén a munkászászlóalj felfegyverzéséről döntöttek, és ezen a napon hozták létre a megyei forradalmi diákszázadot is.³²⁹ A nemzeti bizottság egyébként a járási nemzeti bizottságokon keresztül támogatta a községi nemzetőrségek szervezését is,³³⁰ a székesfehérvári nemzetőrök például több helyen – elsősorban a megyeszékhely melletti községekben – együttműködtek helyi társaikkal. Az államvédelem leszerelésével a székesfehérvári nemzeti bizottság október 28-án,

³²⁵ CSURGAI HORVÁTH, in: SZAKOLCZAI 2006: 99.

³²⁶ A helyőrségparancsnokot ekkor már címdalonn támadta a sajtó korábbi intézkedései miatt. Engedékenysége a „túlélését” jelenthette számára. Bár október 27-én még megtiltott minden csoportosulást, felvonulást, magáncélú utazást, az újjáalakított helyőrségi forradalmi katonatanács tagjainak névsorában is ott találjuk. Utóbbi szervezet egyenesen kérte, hogy a katonák megkezdhessék nemzetőri munkájukat: „A székesfehérvári helyőrség vállalja és feladatának tekinteti a rend fenntartását a Nemzetőrséggel és a Rendőrséggel együtt. Kérjük a munka megkezdését.” *Új Fehérvár*, 1956. október 31. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 325.

³²⁷ CSURGAI HORVÁTH, in: SZAKOLCZAI 2006: 126.

³²⁸ A megtorlás egyik sajátos formája volt, hogy a székesfehérvári diákszázadban szolgálók továbbtanulását meggátolták.

³²⁹ ÁBTL V-150368

³³⁰ „A nemzeti bizottság elrendelte, hogy a megye községeiben hozzanak létre hasonló szervezeteket, amelyek vonatkozásában szintén kiemelte a rend és fegyelem biztosítását. Az ideiglenes néphatalmi szervek tehát kiemelt feladatuk kapták a rendfenntartási tevékenységet.” CSURGAI HORVÁTH József: *Székesfehérvár és Fejér megye, 1956 – kitekintéssel a nemzetőrségre* c. előadásának összefoglalója. In: BOKODI-OLÁH 2013: 18.

még a kormánydöntés előtt próbálkozott, azonban az érintettek azt akkor még elhárították. Később fegyvereiket hátrahagyva elhagyták a főkapitányságot. Október 31-én aztán a rendőrség megkezdte elfogásukat, aminek eredményeként több mint száz államvédelmist zártak be a laktanyában található börtönbe. A november 4-i támadás során a székesfehérvári nemzetőrség nem állt ellen a szovjet erőknek. Egy csapatuk, mintegy 50 fő felfegyverkezve északi irányban elhagyta a várost.

Dunapentelén³³¹ október 25-én és 27-én a laktanyánál, 27-én és 28-án pedig a hadkiegészítő parancsnokságnál – ahol a tömeg fegyvereket követelt – is halálos áldozatokat követelő tüzharc alakult ki.³³² A 35-40 fős, fegyveres nemzetőrséget október 31-én alakították meg.³³³ A város vonzáskörzetébe tartozó 14 település közül 13-ban szintén létrehozták a nemzetőrséget. *„Egyedül a görög menekültek lakta Beloianniszbán nem jött létre nemzetőri alakulat. A járásai nemzetőrség parancsnoka fogta egybe a forradalmi testület tagjait.”*³³⁴ November 1-jén forradalmi katonatanácsot választottak,³³⁵ a korábbi sortüzekért felelősnek tartott katonai-, és államvédelmi tiszteket letartóztatták. A feladatot a nemzeti bizottság által kinevezett katonai főparancsnok³³⁶ és egy ebből a célból felállított elhárító egység hajtotta végre. A forradalmárok a város körül körkörös védelmet építettek ki, lövegeket állítottak fel. November 4-én általános mozgósítást hirdettek, minden 18–60 év közötti férfit katonai szolgálatra hívtak be. *„A fegyveres szolgálatra jelentkezők száma megközelítette a 3000 főt, s a laktanyában megkezdődött a szabadságharcosok kiképzése. [...]*

³³¹ Az 1956. október 24-ei népgyűlés közfelkiáltással döntött a település korábbi neve, Dunapentele használata mellett az addig érvényben lévő Sztálinváros helyett. Ma: Dunaújváros.

³³² Itt is Gyurkó Lajos vezérőrnagy parancsa alapján fajult el a helyzet, aki a sürgős segítséget kérő laktanyának azt válaszolta: *„Segítséget adni nem tudok, meglévő tüzesszkezeit alkalmazza, minden erőfeszítést a laktanya megvédésére biztosítsa!”* HL MN-KGY-F 2. d. 42. ő. e. 496. Mielőtt a katonák tüzeltek volna, először a nagygyűlésre, majd a nagygyűlés elnökségébe is küldtek katonákat, illetve tiszteket a tömeg követelésére. *„Az újabb tömeg érkezését már a városból jelezték és közölték, hogy több mint valószínű, fegyvert akarnak kérni. Ez a tömeg sokban különbözött az előzőektől, [...] kiabálásukból hiányzott a »néphadsereg« éljenzése.”* Miután a tüntetők betörték a laktanyába, a katonák először riasztó övést adtak le. Ez hatástalannak bizonyult, a tömeg észrevette, hogy csak a levegőbe lönek. Ezt követően dördültek el a halálos áldozatokat is követelő lövések. HL MN-KGY-F 4. d. 36. ő. e. 447–448. Október 27-én, az újabb halálos áldozatokkal járó tűzparancs után *„tekintettel a polgári lakosság és a honvédség közötti ellentétre, a tisztek családjait a parancsnokság beszállította a laktanyába.”* HL MN-KGY-F 4. d. 36. ő. e. 449–450.

³³³ Parancsnoka Gucci László földműves, tartalékos tiszt lett. Tagjai döntő többségben ipari munkások és földművesek voltak.

³³⁴ ERDŐS Ferenc: *Sztálinváros – Dunapentele nemzetőrei 1956-ban.* [továbbiakban: ERDŐS] In: BOKODI-OLÁH 2009: 70. A járásai nemzetőrparancsnok Andrásai Sándor hadnagy volt. A megtorlás során jogerősen 1 év börtönbüntetésre ítélték.

³³⁵ ÁBTL V-150368

³³⁶ Izinger Gyula főhadnagy, majd ideg-összeroppanása után Gabula János alezredes. Izingert a megtorlás során jogerősen 10 év börtönbüntetésre ítélték.

[November 6-án] *négy szovjet harckocsi közelítette meg Dunapentelét, azonban a tüzérség tűzcsapása visszafordulásra kényszerítette a támadókat.*³³⁷

A szovjet csapatok ezután felszólították a védőket a fegyverletételre, de a nemzeti bizottság a város katonai parancsnokságával egyetértésben nemet mondott.³³⁸ Másnap, november 7-én a támadók mindent bevetettek: MiG-17-esekkel, több mint 50 harckocsival és tüzérségi tűzzel támadták a várost.³³⁹

A hajnaltól kora estig tartó harcokban tízen estek el a védők közül.³⁴⁰

50-60 munkásból álló gyárőrséget Székesfehérváron először október 26-án, a vadásztölténygyárban a polgári rendészek és a katonák mellé szerveztek.³⁴¹

„Az [üzemőrségeket megalapító és irányító] üzemi munkástanácsok jártak el a fegyvervételezések ügyében is, felvették a kapcsolatot a katonai parancsnoksággal. A munkástanácsok a nagyobb gyártelepeken és a bányáknál is hasonlóan jártak el.”³⁴²

A később létrejövő, a városban működő vállalati munkástanácsokat összefogó ún. tízes bizottság is szorgalmazta az üzemi ügyeleti szolgálatok, üzemőrségek létrehozását, a bizottság a katonai parancsnoksággal és a helyőrségi forradalmi tanáccsal is felvette a kapcsolatot az ügy érde-

³³⁷ ERDŐS, in: BOKODI-OLÁH 2009: 72–73.

³³⁸ A szovjet ultimátumra adott válaszuk: *„Dunapentele az első szocialista város Magyarországon, ahol többségében munkások élnek, és a város teljes egészében a munkásság ellenőrzése alatt áll. A város egész lakossága fel van fegyverezve és védeni fogja magát, a lefegyverzésbe nem egyezik bele. Ők az utolsó csepp vérükig készek védeni szocialista városukat, házaikat, üzemeiket, az egész várost, amit maguk építettek. [...] Városunkban a rendet a forradalmi munkások tartják fenn, köztünk nincsenek ellenforradalmárok és fasiszták.”* GYÖRKEI Jenő–HORVÁTH Miklós: *Szovjet katonai intervenció 1956*. Budapest (H&T) 2001. 164. [Kiemelés tőlem – BOG] A Dunapentelei Nemzeti Bizottság november 4-ei felhívásában a város lakosságának támogatásáról biztosította a védelem tagjait: *„A város népe teljes egészében kiáll mellettek [...] ne támadjatok az orosz csapatokra. De ha tüzet nyitnak ellenünk és városunkba be akarnak hatolni, akadályozzátok meg minden erővel behatolásukat. Lánggránátok ezrei mellett védelmünk szakszerűen ki van építve és acélos karotok, magyar szívetek bátorsága meg fogja védeni városunkat minden támadás ellen.”* [Magántulajdonban. Köszönöm Horváth Miklósnak, hogy a forrást rendelkezésemre bocsátotta.]

³³⁹ A katonai alakulat jelentése 25 perces zárótűzről, 8 MiG–17-es harci gépről és 51 harckocsiról ír. HL MN-KGY-F 4. d. 36. ő. e. 453.

³⁴⁰ *„Külön fokozta a pánikot a védők között, hogy a városban lakó emigráns görögök a védelmet hátulról puska- és géppisztolytűzzel zavarták, illetve lőtték a magyar védelmet, mellyel segítséget akartak adni a szovjet csapatoknak.”* HL MN-KGY-F 6. d. 33. ő. e. 201–202.

³⁴¹ A megmunkáló és kovácsoló vállalatnál másnap a megszüntetett rendészeti osztály helyére alakították meg a gyári munkásőrséget. A szerszámgépgyár gyári őrségének egy része a városban segítette a nemzetőrség munkáját. A finommechanikai gyárban és javító vállalatnál, a könnyűféműben, a Víz- Csatornamű és Útépitő Vállalatnál, a Vas- és Fémöntődében, és az áramszolgáltatónál is alakult fegyveres őrség. ÁBT L V-150368

³⁴² CSURGAI HORVÁTH, in: SZAKOLCZAI 2006: 119.

kében.³⁴³ A munkástanácsok november 4. után is szerveztek gyárőrségeket; a dunapentelei vasműben például november 15-én fegyvereztek fel – a szovjet katonai parancsnokság hozzájárulásával – 50-60 főt (15 karabéllyal).³⁴⁴

A forradalmi katonai tanácsokat a honvédelmi miniszter október 30-ei parancsa értelmében Fejér megyében is minden alakulatnál megalakították. Működésükre jellemző, hogy bár helyenként váltottak le vezetőket, Székesfehérváron a katonai tanács tagja lett Mikes József vezérőrnagy, hadtest- és helyőrségparancsnok is. Ettől függetlenül nyilatkozatot adtak ki, amelyben kiálltak a forradalom vívmányai mellett, sőt politikai követeléseket fogalmaztak meg, köztük a szovjet csapatok kivonását. A rendfenntartást a rendőri és nemzetőri erőkkel együttműködésben vállalták. A székesfehérvári hadtest katonai tanácsa már október 31-én újjáalakult, majd küldöttséget indított Győrbe, a Dunántúli Nemzeti Tanácshoz. A két szervezet közti együttműködés azért is fontos volt, mert a dunántúli katonai alakulatok többsége a székesfehérvári hadtest alárendeltségébe tartozott. A nemzetőrségek szervezéséről, kiképzéséről és a szállítóeszközök biztosításáról tárgyaltak. A szintén október 31-én megalakult Dunántúli Forradalmi Katonai Tanács vezetőjének egy székesfehérvári tisztet, az ottani katonai tanács elnökét választották.³⁴⁵ Székesfehérváron ugyanakkor helyőrségi katonai tanács is alakult,³⁴⁶ ami az alakulatok tevékenységének szabályozását és a város rendjének biztosítását kapta feladatul, aminek érdekében felvette a kapcsolatot a helyi szovjet parancsnokkal is. A katonai tanácsok egyébként védelmi terveket készítettek, útlezárásokat végeztek, aknákat és páncélelhárító lövegeket telepítettek.³⁴⁷ A hadtest és a helyőrség forradalmi katonai tanácsa közt nem volt teljes összhang, amit jól mutat, hogy előbbi tartalékosokat behívó, az államvédelmisket letartóztatását szorgalmazó röpcéduláját utóbbi megvétózta. A helyőrségi forradalmi katonai tanács jóval aktívabb volt a hadtestparancsnokot is soraiban tudó partnerszervezeténél. November 2-án, a szovjet páncélosok mozgósításának hírére riadót rendeltek el a nemzetőrségnél, és diákszázad felállítását kezdeményezték. Ezt mérlegelve, és hogy időközben Budapestről fegyveresek érkeztek teherautókkal, a hadtestparancsnokság is jóváhagyta azt. A 80-100 önként jelentkező középiskolás diák körletének egy gimnáziumi kollégiumot jelöltek ki, amit ők maguk őriztek. Felfegyverezték őket, sőt még katonaruhát és teljes ellátást is

³⁴³ A bizottság tagjait – személyi biztonságuk érdekében – szintén felfegyverezték. Hasonló módon a dunapentelei vasmű vezetői géppisztollyal jártak. CSURGAI HORVÁTH, in: SZAKOLCZAI 2006: 122.

³⁴⁴ Éjszaka ugyanakkor a november 17-én megalakult karhatalom ellenőrizte a gyárat. A két fegyveres szerv közt nem volt jó viszony.

³⁴⁵ Kemendi Béla ezredest. A megtorlás során jogerősen 15 év börtönbüntetésre ítélték.

³⁴⁶ Intézőbizottságának elnökévé Papp Albert alezredest választották. A szovjetekkel való tárgyalás során, november 3-án letartóztatták.

³⁴⁷ A páncéltörő lövegeket november 3-án egy katonai csoport hatástalanította.

kaptak. A 40 középiskolás diákot a 17-es laktanyában helyezték el, és felderítőnek képezték volna ki.³⁴⁸

A járási székhelyeken a forradalom első napjaiban szintén megerősítették a katonaságot, aminek több településen is a járőrözés lett a feladata. Ezenfelül útlezárásokat, objektumvédelmet láttak el, és volt, ahol a pártbizottságot is ők őrizték. A közigazgatási váltás után a forradalmárok a rendvédelmet is saját kezükbe vették: *„A községi nemzeti bizottságok a közrend megőrzése érdekében megszervezték a nemzetőrsegeket, amelyek a települések többségében állandó szolgálatot teljesítettek. A szervezésben és különösen a felfegyverzésben a magyar honvédség is szerepet vállalt. A községi nemzeti bizottságok intézkedtek a fegyver- és lőszerbeszerzésekről is. A községi bizottságok igazolást adtak ki a fegyvert vételező személyek részére. Egyes községekben, különösen a bányásztelepüléseken, e téren a munkástanácsok ragadták magukhoz a kezdeményezést.”*³⁴⁹ A vidéki nemzetőröket október 31-től, elsősorban a székesfehérvári katonaság készleteiből, a forradalmi katonatanács és a nemzetőrség vezetője³⁵⁰ intézkedésére látták el fegyverekkel, de Dunapentele, Ercsi³⁵¹ és Polgárdi helyőrségei is osztottak ki ilyen eszközöket.

Abán, miután összegyűjtötték a vadászpuskákat, először csupán éjjeli őrséget állítottak fel, majd ezt követően a tűzoltóság részvételével jött létre a nemzetőrség, amit november 2-án fegyvereztek fel. Adonyban a járási tanács munkástanácsa október 28-i megalakulását követően leváltotta a járási rendőrkapitányt. Bicskén a helyi fiatalok, és a tatabányai börtönből általuk kiszabadított rabok október 26-án még sikertelenül támadták a járási rendőrkapitányságot, másnap azonban már lefegyverezték a rendőröket, akik ezután szétszéledtek. A rendre a továbbiakban a nemzetőrség vigyázott, akiket október 30-án a járási nemzeti bizottság döntése értelmében felfegyvereztek,³⁵² és igazolvánnyal láttak el. A helyi tűzoltóság közreműködésével³⁵³ éjszaka járőröztek. Október 31-én letartóztatták az államvédelmiseket és a pártfunkcionáriusokat.

Enyingen a kiegészítő parancsnokságon járási forradalmi katonatanács működött.

³⁴⁸ November 4-én fegyvereket osztottak ki nekik és az oda bevonult tartalékosoknak, majd kivonultak a városból. A kincsebányai katonai táborba mentek, katonák és bányászok is voltak köztük. Az összesen 70-80 fegyveres még november 4-én leszerelte a bányatelepi nemzetőrséget. November 6-án többen távoztak, a maradék pedig letették a fegyvert.

³⁴⁹ CSURGAI HORVÁTH, in: SZAKOLCZAI 2006: 108.

³⁵⁰ Berényi Géza volt a nemzetőrparancsnok.

³⁵¹ A november 4-ei mozgósításra jelentkező 150-200 személynek ugyanakkor már nem adtak fegyvert, így azok haza is mentek. ÁBTL V-150368

³⁵² A járási kiegészítő parancsnokságról és Székesfehérvárról vételeztek számukra fegyvereket.

³⁵³ A megyében jellemző volt, hogy bevonták a tűzoltóságot a nemzetőri feladatokba.

Gárdonyban a tanács már október 23-án polgárőrséget állított fel, ami a nemzetőrség későbbi létrehozásáig működött.

Kincsesbányán a bányatelepi őrségből lett a nemzetőrség.

Mezőfalván október 28-án az éppen csak megalakult nemzeti bizottság hívta életre a nemzetőrséget, ami ezt követően a rendőrséggel együtt járőrözött.

Móron a községi nemzeti bizottság alakította meg a nemzetőrséget,³⁵⁴ ami másnap egyesült a rendőrséggel.³⁵⁵ Az államvédelmisek felkutatására és letartóztatására külön politikai nyomozóreszleget hoztak létre. A nemzetőrséget szakaszokra, azokat pedig rajokra osztották. A rendőrök, katonák, munkások, gazdák és bányászok együtt teljesítettek szolgálatot. Október 31-én a járási nemzeti bizottság intézkedett a nemzetőrség, valamint a november 2-án alakult diákőrség felfegyverzéséről.

Polgárdiban október 26-án 4 civil és 4 katona taggal nem nemzeti, hanem katonai forradalmi bizottság állt föl, amit október 29-én a székesfehérvári járási nemzeti bizottság kezdeményezésére oszlattak fel. Mindazonáltal a nemzetőrséget még ez a bizottság hozta létre október 27-én. November 4-én Polgárdiban is általános mozgósítást rendeltek el, a helyi katonai parancsnok mintegy 800 civil kezébe adott fegyvert, és felállította a lövegeiket is. A fülei nemzetőrparancsnok által vezetett csapat is csatlakozott hozzájuk. A helyőrségparancsnok végül még november 4-én feloszlatta a csoportot.

Sárbogárdon október 28-án Ujságh Tibort választották meg nemzetőrparancsnoknak: *„A vasárnapi nagygyűlésen egyhangúlag elfogadták javaslatomat, hogy 1848–49-es mintára szervezzünk polgárőrséget, nemzetőrséget. Az, hogy az összeírás végére én lettem a parancsnok, nem lepett meg. Kemény hét és fél nap következett. A nemzetőrség épületéből csak egyszer mentem haza, úgy fél órára. Ülve aludtam néha, térdemen egy pokróccal. Nemzetőrparancsnokként én vezényeltem a szolgálatot kiírás szerint. Egy járőr két nemzetőrből, két katonából és két rendőrből állt. A parancsnok mindig a fegyvertelen nemzetőr volt. Az alapelv az volt: fegyvert csak »profik« kezébe! A katonák és a rendőrök mindig géppisztollyal szolgáltak. Mind a hat járőrtárs nemzetiszínű karszalagot viselt, a fehér mezőben NEMZETŐRSÉG felirattal, amit tussal én festettem rá. Olyan rend és nyugalom volt, hogy azt még az '56-os sárbogárdi főper kéthetes maratoni tárgyalásán is elismerték.³⁵⁶ A per, az »Ujságh Tibor és társai«, nekem, mint elsőrendű vádlottnak, a fentiek ellenére három év börtönt jelen-*

³⁵⁴ Létszám: 390 fő, parancsnok: Varga Miklós.

³⁵⁵ Október 31-én a párttag rendőrtiszteket és tiszthelyetteseket lefegyverezték és elküldték. ÁBTL V-150368

³⁵⁶ Elsőfokú ítélet: Fejér Megyei Bíróság, Székesfehérvár, 485./1957/26. szám Székesfehérvár, 1957. augusztus 3.

tett.³⁵⁷ A tárgyalást megelőzően Ujságh Tibor megjárta a Szovjetuniót, sok más társával együtt őt is Kárpátaljára deportálták a szovjetek november 4-e után.

*Győr-Sopron megye*³⁵⁸

Október 23-án Győrben az MDP megyei bizottsága szervezett megbeszélést, amin kidolgozták a város védelmi tervét. Jelen volt a helyi határőrparancsnok, a helyőrségparancsnok,³⁵⁹ valamint a BM megyei főosztályának vezetője is. Az utak és a középületek védelmét a honvédségre bízták. A pártbizottság épületét kívülről katonák, belülről határőrök biztosították. Néhány napon belül behívták és felfegyverezték az üzemi párttagokat és pártfunkcionáriusokat, valamint fegyverrel látták el a gyárak őrségét is. *„Éjszakától készenléti szolgálat volt a pártbizottságon, de állandó ügyeletet tartottak a megyei és a városi tanácson is, ahonnan ugyancsak küldtek megbízható kádereket a pártbizottság védelmére. Felfegyverezték a BM Megyei Főosztályának állományát, október 24-én hajnalban rendelték el a készséget, és szervezték meg az épület fegyveres védelmét.”*³⁶⁰ A főosztályt vezető rendőrtiszt csak néhány napja szolgált Győrben, így nem ismerte még igazán a várost. A honvédségnél is riadót rendeltek el. *„Hasonló védelmi előkészületek történtek a megye többi városában, azzal a különbséggel, hogy másutt általában nem a honvédség, hanem az annál jóval nagyobb erőt képviselő határőrség adta a védelem gerincét.”*³⁶¹ Október 24-én Győrben továbbra is készség volt a fegyveres testületeknél és a pártbizottságon, a laktanyai őrséget megkettőzték.

Október 25-én Győrben katonák járőröztek, a honvédség fegyverekkel, lövegekkel és katonákkal erősítette meg a pártbizottságot. Utóbbit bekapcsolták a magyar és szovjet alakulatok között létrehozott rádió-összeköttetésbe is. A pártvezetés ezen felül a hadkiegészítő parancsnokságtól is felfegyverzett párttagokat kért, de mivel onnan nem kapott, maga tett lépéseket ez ügyben.

³⁵⁷ Ujságh Tibor visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában. Ld. még: HARGITAI Lajos (szerk.): *Sárbogárd 1956. Vallomások, tények, dokumentumok*. Sárbogárd (Bogárd és Vidéke Lapkiadó) 2001.

³⁵⁸ A megye 182 településéből 90-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 65 volt fegyveres. Összesen 34 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 6 esetben tartottak házkutatást. 10 gyár/intézményőrség alakult. 11 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 11 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. A megyében 5 településen a tűzoltók lettek nemzetőrök. ÁBTL V-150369 Győr-Sopron megyei monográfia

³⁵⁹ Krecz Géza őrnagy. Később az alakulat forradalmi tanácsának elnökévé választották. A megtorlás során jogerősen 1 év börtönbüntetésre ítélték.

³⁶⁰ SZAKOLCZAI Attila: *Győr-Sopron megye* [továbbiakban: SZAKOLCZAI] In: SZAKOLCZAI 2006: 151.

³⁶¹ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI 2006: 152.

Fegyvereket ideiglenesen az államvédelemtől szereztek. Mikor a tüntetők a börtön elé értek, a parancsnok mindenhol, ahonnan csak tudott, segítséget kért. A városi rendőrparancsnok azzal utasította el, hogy megyei illetőség, a katonák azzal, hogy minden emberükre szükségük van. Végül teherautón érkeztek fegyveres államvédelmiek és rendőrök.³⁶² Ezt követően itt, majd a pártbizottság épülete előtt is tüzet nyitottak a tüntetőkre.³⁶³ A helyőrségparancsnok tisztjei útján eredménytelenül győzködte a tömeget, végül a honvédség erői visszavonultak saját objektumaikba. A megyei első titkár ezt határozottan ellenezte, de próbálkozása nem járt sikerrel, úgyhogy végül szovjet páncélosokat hívott a városba.³⁶⁴ A nap végére a pártbizottságot kiürítették, az ott tartózkodók a jobban védhető megyei tanácsra vonultak át.

Október 26-án Győrben a tüntetők tárgyalásokat kezdeményeztek a város politikai és rendőri vezetőivel. Közben a tömeg a laktanyához³⁶⁵ vonult, ahol jobb híján beengedték a küldöttségüket. A helyőrségparancsnok fegyvert ugyan nem adott számukra, de néhány tisztet elküldött velük. A városházánál az egyik tiszt bejelentette: *„a honvédség egyetért a követeléseikkel, nem fog fegyvert használni a tüntetők ellen, de megvédi a közrendet és a közbiztonságot.”*³⁶⁶ Mindezt a határőrparancsnok is megerősítette. Időközben a tömeg másik része – köztük katonák – a megyei főosztály elé ért, ahol az államvédelmieket az emeletre parancsolták, a földszinten csak rendőrök maradtak. Az ablakokban géppuskával álló védőket felszólították a megadásra. Parancsnokuk beengedte a küldöttséget, de a tömeg még a tárgyalások alatt betört az épületbe. Végül a helyőrségparancsnok által küldött katonák néhány nemzeti bizottsági taggal közösen erőszakmentesen rendet tettek a helyszínen. Az államvédelmi tiszteket a laktanyában helyezték biztonságba, de aki akart, elmehetett. Még október 26-án megalakították az ideiglenes nemzeti tanácsot, azon belül pedig a helyőrségparancsnok vezette forradalmi katonatanácsot. Az ügyészség is a forradalom újonnan alakult szerve mellé állt, részt vállalt a közrend megőrzésében. Már ezen a napon bejelentették, hogy feloszlottnak nyilvánítják az ÁVH-t, egyúttal felszólították a lakosságot, ügyeljen az események békés mederben tartására. Kérték továbbá, hogy a fegyveres testületek ne használják

³⁶² A Csepel teherautón lévő fegyvert és lőszert hátrahagyva vonultak be a börtönbe. A tüntetők így jutottak fegyverhez. HL MN-KGY-F 3. d. 22. ő. e. 322.

³⁶³ A forradalmárok az ellenük küldött teherautókról jutottak először fegyverhez. ÁBTL V-150369

³⁶⁴ 25-30 szovjet harcokcsi érkezett a városba. A városi pártbizottság titkára olyannyira bizalmatlan volt a katonákkal szemben, hogy mikor a megyei kiegészítő parancsnok jelentette neki, hogy tüntetés készül, *„azt a választ adta, »talán maguk is ki akarnak vonulni.«* HL MN-KGY-F 6. d. 1. ő. e. 1–3.

³⁶⁵ A Rákóczi laktanyához.

³⁶⁶ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI 2006: 160–161.

fegyvereiket. Az ideiglenes nemzeti bizottság elnöke³⁶⁷ nyilvános beszédében is a rend fenntartását nevezte a legfontosabbnak. Megszervezték a forradalmi tanács őrsgét, tagjai karszalagot, majd igazolványt is kaptak. A fegyveres testületek vezetőit a megyei főosztály parancsnoka kivételével, akit helyettese váltott,³⁶⁸ megerősítették, ugyanakkor a nemzeti tanács mindegyikük mellé delegált egy-egy embert.³⁶⁹ A főosztály épületének elfoglalása után szétszéledt rendőrséget délutántól katonai járőrök helyettesítették, akik mellé a nemzeti tanács civilekből álló kiegészítő karhatalmat szervezett. Ezeknek a vegyes egységeknek a feladata lett a fegyverek összegyűjtése.

Október 27-én Győrben továbbra is a rend fenntartása volt a téma a nemzeti bizottság ülésén. A fegyvert követelő fiatalok kérését továbbra is elutasították. Az ülést többször is megzavarták a tanácskozássra bejutó civilek, vagyis a frissen felállított őrsg még nem tudta maradéktalanul ellátni feladatát. Végül azért, hogy a fegyvert követelő fiatalokat lefoglalják, elhatározták, hogy létrehozzák a nemzetőrséget, ahova önként lehet jelentkezni. Egyúttal összegyűjtették a pártfunkcionáriusoknál lévő fegyvereket, valamint megegyeztek a szovjetekkel: elérik, hogy senki ne támadja meg őket, cserébe ők se avatkozzanak be az eseményekbe. Míg a nyugati határ őrzésének nagy figyelmet szentelt a nemzeti tanács, a nemzetőrség felállítása akadozott: parancsnoka papíron egy rendőr százados volt, de valójában nem kezdték el megszervezni,³⁷⁰ a rendvédelmet a nemzeti tanácsnak alárendelt rendőrség látta el.³⁷¹

Október 29-én Győrben a nemzeti tanács még mindig nem tudta biztosítani saját üléseinek védelmét – talán éppen a nemzetőrség tényleges felállításának hiánya miatt –, ezen a napon is a katonáknak kellett kiegészíteni az őrsgét, és nemcsak itt, de a vagongyárnál is. Végül kétszáz katona ürítette ki a tanácsházát, ahová csak a magukat megfelelően igazolni tudókat engedték vissza. Ilyen előzmények után alapították meg a Dunántúli Nemzeti Tanácsot (DNT), amelynek elnökségébe a helyőrségparancsnokot is beválasztották, aki a szervezet katonai bizottságát vezette. Utóbbi feladata a dunántúli katonai alakulatok összefogása volt. A DNT-hez október 31-én a székesfehérvári had-

³⁶⁷ Szigethy Attila

³⁶⁸ Éliás Ferenc rendőr őrnagy a nemzeti bizottság szolgálatába állította a rendőrséget. ÁBTL V-150369

³⁶⁹ Őket később az adott szerveknél alakult forradalmi tanácsokba is beválasztották.

³⁷⁰ A feladattal a helyőrségparancsnok és a rendőrség új vezetője (ellenérdekeltek személyek) lettek megbízva, akik az üzemi munkástanácsoktól vártak volna katonaviselt férfiakat. ÁBTL V-150369

³⁷¹ Molnár Barna rendőr százados számára ez pártfeladat volt: a beosztottai nem követhettek el ellenséges cselekedetet a párt vagy a kormány ellen. „A nemzetőrség vezetőinek sikerült azokat az ellenforradalmi személyeket lefékezni és likvidálni, akik a nemzetőrségen belül, fegyverrel birtokukban egyes személyek ellen akartak ellenséges tevékenységet végrehajtani.” ÁBTL V-150369 Értelmiségi csoportok még november 3-án is a (valódi/működő) nemzetőrség felállítását szorgalmazták a városban.

test is csatlakozott, új parancsnokát³⁷² beválasztották az elnökségbe. Döntöttek a nyugati határ szigorú védelméről és az északi határzáróról. Az önálló nemzetőrség megszervezésének hiánya több területen megmutatkozott: a pártfunkcionáriusok fegyvereinek bevonását, és az államvédelmisek védőőrizetét csak november 3-án rendelték el a városban. November 4-én a szovjetek ellenállás nélkül foglalták el a várost, majd fegyverezték le a katonákat és a rendőröket. A visszatérő államvédelmisek megkezdték a letartóztatásokat, majd a feloszlatásukról szóló november 7-i megerősítő határozatot követően a szovjetek tanácsadói lettek. A megyei rendőrség bűnügyi osztálya ugyanakkor még 1956 decemberében sem volt hajlandó politikai ügyekben nyomozni. A rendőrség munkáját egyébként két VB-tag ellenőrizte.

Csornán október 23-án a párttitkár készütséget rendelt el, behívta a megbízható párttagokat, megerősítette a pártbizottság épületének védelmét, járőröket szervezett. A rendet a határőrség erőszakmentesen tartotta fenn a városban. Október 27-én, a nemzeti tanács alakuló ülésén a közrend fenntartásának igényével indokolták a forradalmi közigazgatási szerv létrehozását. A gyűlésen a határőrség képviselője is részt vett, az ott alakult katonatanács segítette a nemzetőrség felállítását, ami később együttműködött vele. A 25 nemzetőr parancsnoka mindig az aktuális ügyeletes tiszt volt. Összehívták az üzemekben korábban megalakított éberségi őrségeket, amiket nemzetőrséggé alakítottak,³⁷³ és ezt követően a határőrséggel közösen látták el feladatukat. Felülvizsgálták a rendőrséget, és volt, akit újra szolgálatba helyeztek. *„Az új járási rendőrkapitány szervezte meg a települési nemzetőrségek felfegyverzését. Parancsnokaikat Csornára hívták, s elismervény ellenében fegyvereket vételezhettek.”*³⁷⁴ A pártfunkcionáriusokat a határőr laktanyában vették védőőrizetbe. A csornai és a soproni határőrség forradalmi katonatanácsa október 31-én kiadott felhívásában a nemzetőrséggel, rendőrséggel és egyetemistákkal közös feladatának tekintette a rend fenntartását, valamint a lakosság személyi és vagyoni biztonságának megőrzését.³⁷⁵ A nemzetőrök az élelmiszerszállító teherautók kísérésében, így a közellátásban is részt vettek.

³⁷² Kemendi Béla ezredes. Őt jelölték ki a tervezett Dunántúli Hadsereg parancsnokának is. ÁBTL V-150369

³⁷³ Szemléletes példája annak, hogyan alakultak át a kezdetben a párt érdekeinek védelme érdekében felállított gyárőrségek a forradalom vívmányait védő nemzetőrségekké.

³⁷⁴ NAGY Róbert: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc Győr-Sopron megyei eseményei, különös tekintettel a nemzetőrség megszervezésére.* [továbbiakban: NAGY] In: BOKODI-OLÁH 2012: 40.

³⁷⁵ „A Csornai és Soproni Határőrség, valamint alegységei feladatának tekinti a rend fenntartását a lakosság személyi és vagyoni biztonságát a nemzetőrséggel, a rendőrséggel és a soproni egyetemistákkal karöltve.” 1956-os röplapok http://mek.oszk.hu/04000/04056/html/roplap/roplap1956_0052.html [Utoljára ellenőrizve: 2014. október 9.] idézi: NAGY, in: BOKODI-OLÁH 2012: 41.

Kapuváron október 26-án a nemzeti tanács ülésén, ahol jelen volt a rendőrség, és a hadkiegészítő parancsnokság képviselője is, elrendelték a rendőrök felülvizsgálatát, és delegáltak egy főt a kapitányságra. „Október 30-ig a rendőrség átvilágítása, újraszervezése megtörtént, s a kapuvári lakosság támogatását bíró új rendőrparancsnok a konszolidációt elősegítő lépéseket tett.”³⁷⁶ Nemzetőrnek elsősorban katonaviselt önkéntesek jelentkezését várták, akiket nemzetiszínű karszalaggal, igazolvánnyal és fegyverrel is elláttak.³⁷⁷ A nemzetőrök a rendőrökkel közösen járőröztek, és biztosították egyes középületek őrzését. A rendvédelemben később a katonák is bekapcsolódtak. Feladataik közé tartozott a fegyverek begyűjtése, valamint az államvédelmisek és pártfunkcionáriusok védőőrizetbe vétele.

Mosonmagyaróváron október 26-án a legnagyobb tüntetés a határőrlelak-tanyánál volt. Azért itt, mert egyrészt az államvédelmi feladatokat is innen látták el, másrészt a rendőrkapitányság zászlólengetéssel fogadta a tömeget. A megerősített, és a szokottnál jobban felfegyverzett objektumban Nagykanizsáról átvezényelt határőrök várták felkészülten az embereket. Ugyan hangzott el felszólítás, de a tömeg nem hagyta megállni az elöl haladókat. Erre a határőrök géppuskatűzzel és kézigránátokkal válaszoltak.³⁷⁸ Ezt követően a bent lévő tisztek közül többen felzendültek, a tömeg pedig körülzárta az épületet. A városvezetők a helyőrségparancsnokkal és a győri küldöttel is tárgyaltak a kialakult helyzetről. Utóbbi végül elérte, hogy a határőrök letegyék a fegyvert. A kivonuló sorállományt az emberek nem bántották, haragjukat az ebédlőben gyülekező tiszteken vezették le. A katonák menekítették át őket a tanácsházára, ahol azonban kettejüket így is meglincselték. Ezt követően a pártfunkcionáriusok is a hadkiegészítő parancsnokságra menekültek. A további erőszakot megelőzendő a katonai tanszék oktatói október 27-én elkezdték felfegyverezni diákjaikat,³⁷⁹ akik ettől kezdve együtt járőröztek a katonákkal és a rendőrökkel. Október 29-én a hegyeshalmi határátkelőhöz akadémisták mentek ki a nemzeti tanács utasítására, hogy a határőrséget ellenőrizzék, illetve hogy a segélyek akadálytalanul bejuthassanak az országba. A 60 fős, fegyveres városi nemzetőrséget október 31-én, főként a helyi Mezőgépgyár munkásaiból állították fel.³⁸⁰ November 4-én az akadémisták harcra készen várták a szovjeteket védelmi állásaikban, de a nemzeti tanács utasítására letették a fegyvert.

³⁷⁶ NAGY, in: BOKODI-OLÁH 2012: 39.

³⁷⁷ NÉMETH D. László: *Kapuvár, 1956. Fodor József és sorstársai emlékének*. Győr (A Legnagyobb Magyar Alapítvány) 2006. alapján NAGY, in: BOKODI-OLÁH 2012: 39.

³⁷⁸ A fegyvertelen tömegből 50-60 [más források szerint több mint 100] halálos áldozatot követelt a sortűz. HL MN-KGY-F 3. d. 29. ó. e. 385., 6. d. 1. ó. e. 1-3.

³⁷⁹ Űn. akadémiai zászlóalj. ÁBTLL V-150369

³⁸⁰ BANK Barbara–SZABÓ Róbert: *Mosonmagyaróvár, 1956. október* (A forradalom hetének eseményei). In: LUKÁCSI Zoltán–VAJK Ádám (szerk.): *Mosonmagyaróvár 1956*. Győr (Győri Egyházmegyei Levéltár) 2006.

A Hegyeshalomra kiküldött egység ezzel szemben tűzharcot vívott velük, de hamarosan Ausztriába hátrált. Az ezt követően Mosonmagyaróváron felállított, katonatisztekéből álló karhatalom nem volt hajlandó politikai okokból elrendelt letartóztatásokat végrehajtani, ezért őket december közepén feloszlatták.

Sopronban az erdészhallgatók október 22-i diákszemélyeikre meghívták a helyi katonai parancsnokokat is. A rendőrség vezetője a rendezvény hírére ügyletet rendelt el, és az egyetem környékén sűrítette a járőröket. Az ugyanazon napon a hadkiegészítő parancsnokságon tartott gyűlésre az üzemek képviselőit hívták meg. Az október 23-án Sopronban történtek jól jellemzik az események kibontakozását: miután a város vezetése engedélyezte a diákok tüntetését, a városi rendőrség parancsnoka a megyei főosztályhoz fordult utasításért, onnan azonban csak azt a választ kapta, intézkedjen saját belátása szerint: tulajdonképpen magára hagyják. A MEFESZ mindeközben átvette a kollégiumok portaszolgálatát, és telefonügyletet állított fel. Az államvédelem megyei parancsnoka ellenőrzést tartott a rendőrségen, és szigorú fegyelmet rendelt el. A városvezetés a MEFESZ segítségével próbált úrrá lenni a helyzeten: a pártbizottság kibővített ülésére a diákszervezet képviselőit is meghívták, és a rendfenntartáshoz szükséges intézkedésekről tárgyaltak. Mivel a megye Ausztriával is határos, a BM megyei főosztályvezető egyik helyettese átment a soproni kapitányságra, ahol a helyi rendőri és államvédelmi vezetőkkel kijelölték a védendő objektumokat, fegyvereket halmoztak fel, és rendőröket, határőröket, párttagokat rendeltek a pártbizottság védelmére. A MEFESZ szervezet ugyanakkor saját indítatásból is bekapcsolódott a rendfenntartásba. A rendőrség vezetője példaértékű parancsot adott: az állomány még akkor se tüzeljen a tüntetőkre, ha esetleg őt mint parlamentert bántalmazzák. Október 26-án a diákok megállapodtak a határőrökkel, hogy közösen fognak járőrözni, amibe bevonták a megyében történt lincselések hírére megrémült rendőröket. Október 27-én a nemzeti tanácsot megalakító gyűlésen részt vettek a fegyveres testületek vezetői is, sőt tagjai lettek a forradalmi közigazgatási szervnek. Ezt indokolta, hogy az operatív feladatokat ellátó intézőbizottság egyik legfontosabb feladatának itt is a város közrendjének biztosítását tekintette. Amikor a sopronkőhidai börtönből a köztörvényes rabok szökni próbáltak, az őrség tüzet nyitott, azonban közben túsul ejtették a börtönparancsnokot. A nemzeti tanács határőröket küldött erősítésül, a MEFESZ pedig rendészeti csoportot hozott létre, ami még a fegyvert követelő tüntetők feloszlásában is részt vett. Ők fogták el az államvédelmiseket, akiket a határőrlaktányában tartottak védőrizetben.³⁸¹ Bár a diákok a katonaságtól jelentős mennyiségű fegyverhez jutottak, a katonai tanácsban nem tudták érvényesíteni akarataikat, és kiszorultak a nemzetőrség vezető szerepből. November 4-én a MEFESZ

³⁸¹ Nemcsak a helyi államvédelmisek, de a nyugatra szökni próbálók is ide kerültek.

ennek ellenére fel akarta venni a harcot a szovjetekkel, amivel a katonai tanács egyetértett, azonban végül letették a fegyvert, amiben szerepet játszott, hogy nehézfegyvereikből valaki eltávolította az ütőszegeket. Az újrendezés nem várt fordulatot hozott a rendőrség esetében, ugyanis nem fogadták el a korábbi kapitányt, egy államvédelmi tisztet, akit végül egy nap után visszavontak a tisztségből. A rendőrök politikailag semleges testületet akartak, államvédelmissek nélkül.

„A rend fenntartása érdekében általában felállították a rendőrséggel vagy a határőrséggel együttműködő nemzetőrséget, a nemzetőröket valamelyik nagyobb településtől vagy a határőrstől kapott, vagy a községben begyűjtött fegyverekkel látták el, de például a Mosonmagyaróvári járás községeiben fegyvertelenül teljesítettek szolgálatot. Nemzetőrök vigyáztak a raktárakra, hogy szét ne hordják a begyűjtött terményt. Nagyobb veszély esetén Győrtől vagy valamelyik másik várostól kértek segítséget, mint Bőnyrétalapon, ahol október 26-án egy fiatalokból álló társaság lefegyverezte a helyi nemzeti tanáccsal együttműködő rendőrséget.”³⁸²

A munkástanácsok is részt vettek a rendvédelemben: a felfegyverzett üzemi őrségek a gyárakon kívül is járőröztek: *„Megerősítették a gyári rendészeteket, fegyveres őrségeket, rendőrök és honvédek mellett felfegyverzett munkások járőröztek az utcákon, adtak őrséget a fontosabb objektumoknál, például a győri rádiónál. A gyári őrségek részt vettek őrizetbe vételekben, a vagyongyárban ők tartották védőőrizetben azokat, akiket az államvédelem beépített embereinek tartottak, vagy akiket más okokból gyűlöltek annyira a munkások, hogy személyes biztonságuk másként nem volt garantálható.”³⁸³* Voltak olyan pártfunkcionáriusok, akiket Mosonmagyaróváron saját biztonságuk érdekében nem engedtek be a rendészek a gyár területére. A november 4-i szovjet támadás után a munkástanácsok jelentősége itt is felértékelődött. A győriek tárgyaltak a szovjet városparancsnokkal, és többnapig egyeztetés eredményeként november 7-ére elérték, hogy kivonják a nehézfegyvereket, valamint, hogy a magyar katonák is részt vehessenek a rendfenntartásban. Utóbbira végül november 15-én került sor, ekkortól járőröztek újra együtt katonák és rendőrök Győrben. November 18-án egy honvédtiszti karhatalmi alakulatot is felállítottak. Ezzel egy időben szervezték a rendőr karhatalmat is, ami a lakosság szemében beárnyékolta a katonatisztek kezdeményezését, pedig kölcsönösen megvetették egymást: *„A honvédtisztek fegyelmetlen, gyülelévész csordának tartották a rendőr karhatalmat, tagjait a közzel egyetemben a megvető pufajkás névvel illették, ők viszont árulónak tartották és maléteristának gúnyolták a katonatiszteket.”³⁸⁴* A HM végül december közepén kizárólag a laktanyák védelmére

³⁸² SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI 2006: 171.

³⁸³ Uo. 176.

³⁸⁴ Uo. 197.

utasította tisztjeit. A vagongyári munkástanács november 15-én állandó összekötőket küldött a rendőrségre, akik a letartóztatottak kiszabadításában segítettek, valamint megakadályozták, hogy volt pártfunkcionáriusokat és államvédelmisseket vegyenek fel. A munkástanács erejét jól mutatja, hogy a november második felében a BM fennhatósága alatt szerveződő karhatalom névsorát a városi rendőrkapitány átadta a vagongyáriaknak, egyben vállalta, hogy leszereli és az általuk javasolt emberekre cseréli a nekik nem tetsző személyeket. A gyárban pártszervezéssel kísérletezőket az általuk felügyelt őrséggel vezettettki.³⁸⁵ Az államvédelmissek november végi felülvizsgálatából viszont már sikerrel hagyták ki a munkástanácsokat, így a legtöbbszörüket beszervezték a rajtuk kívül még volt pártfunkcionáriusokból álló új karhatalomba. A pufajkásokat december 9-én fegyverezték fel, majd néhány nappal később letartóztatták a munkástanács elnökét. Utóbbi egyéni bukásán túl ez az ellenállás lélektani megtörését, az új karhatalom erejének demonstrálását is szolgálta, mert bár *„az ÁVH felosztatását Münnich Ferenc megerősítette, a megbukottnak tudott rendszer levitézlett kádereiből verbuválódott fegyveres csoport, amelyet a szovjet csapatok védelme nélkül percek alatt szétkergetett volna a velük ellenséges rendőrség és honvédség – ekkor még – legfeljebb egy-egy tagjának arcvonásaival emlékeztetett a hajdan rettegett hatóságra.”*³⁸⁶

*Hajdú-Bihar megye*³⁸⁷

Október 23-án Debrecenben a pártbizottság utasítására katonák és államvédelmissek őrizték a középületeket és a legfontosabb csomópontokat. Az BM megyei főosztály épülete a rendőrség és az államvédelmi egységek központja volt, nem véletlenül tüntettek éppen itt. A megyei pártbizottság első titkára először az egyik helyi katonai alakulathoz fordult segítségért: a tüntetés felosztatásához fegyverhasználatot is engedélyezett. Az alakulat törzsfőnöke³⁸⁸

³⁸⁵ Később is csak karhatalmi segítséggel sikerült a gyárakban pártszervezeteket alakítani, ahogy a szövetkezetek újjáalakítását is a karhatalom segítette a falvakban.

³⁸⁶ SZAKOLCZAI, in: SZAKOLCZAI 2006: 209.

³⁸⁷ A megye 91 településéből 44-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 35 volt fegyveres. Összesen 22 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 34 esetben tartottak házkutatást. 15 gyár/intézményőrség alakult. 2 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 13 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150370 Hajdú-Bihar megyei monográfia

³⁸⁸ Garab Imre főhadnagy *„kitűnően képzett katona, művelt és intelligens tiszt volt. Tájékozott volt az ország politikai és gazdasági helyzetéről”*. FILEP Tibor: *Az 1956-os forradalmi események Hajdú-Biharban, a katonák és a nemzetőrök szerepe*. [továbbiakban: FILEP] In: BOKODI-OLÁH 2013: 65.

megtagadta a kérést, viszont ő maga bement a városba, hátha tud segíteni.³⁸⁹ Nem tudott: egy egész államvédelmi zászlóalj érkezett teherautókon, felfegyverkezve. „Egyértelmű központi utasítások hiányában a helyi politikai és rendvédelmi vezetők a saját döntéseikre voltak utalva. A kor viszonyainak ismeretében valószínűtlennek tűnik, hogy a fokozódó tömegnyomással szemben az államvédelem vagy a rendőrség vezetői a pártvezetők tudta nélkül adtak volna tűzparancsot.”³⁹⁰ Ha nem jött is konkrét parancs, a döntésben – a sarokba szorított helyzeten túl – minden bizonnyal közrejátszott az államhatalom mindeknek felett állásába vetett hit. A sortűz eldőrdült.³⁹¹

Október 24-én Debrecenben államvédelmiek járőröztek, tartatták be a gyülekezési tilalmat. Ők biztosították a középületek és a posták védelmét is. A katonai alakulatok küldöttsége közben az egyetemi hallgatókkal tárgyalt az egyik diákközpontban, és továbbra sem avatkozott be az eseményekbe. A helyőrségparancsnok³⁹² ezen a napon tért vissza a fővárosból, és az ott látottak alapján kijelentette: nincs ellenforradalom.

Október 25-én a megyeszékhelyen állomásozó híradószereznél megalakult a forradalmi katonatanács.³⁹³ Napokkal az azt elrendelő HM-utasítást megelőzően nem volt veszélytelen lépés, a debreceni tisztek nemcsak állásukat, hivatásukat, de szabadságukat is kockáztatták, tehát nem lehet kétség afelől, hogy valóban a forradalom oldalára álltak.³⁹⁴ Ez a markáns kiállás a megyei pártvezetőket is meghátrálásra kényszerítette. Az éjjel megbeszélést szerveztek, amire meghívták az egyetemistákat, a katonai parancsnokokat és a munkásküldötteket is. Az egyeztetés eredményeként a pártbizottság elfogadta, hogy megalakítsák a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmányt, amire a közrend – akkor szinte kivitelezhetetlennek tűnő – helyreállítását is rábízták.

Október 26-án megválasztották a debreceni forradalmi bizottmányt. A gyűlésen képviseltette magát a katonaság, akik karhatalmi szekciót alakítottak,³⁹⁵ de magában a bizottmányban is fontos szerepet töltöttek be a fiatal katona-

³⁸⁹ Hivatalos álláspontja az volt, hogy: „A honvédség mindaddig, míg fegyveres provokációról nincs szó, nem avatkozik be.” HL MN-KGY-F 4. d. 12. ő. e. 139–140.

³⁹⁰ VALUCH Tibor: *Hajdú-Bihar megye*. [továbbiakban: VALUCH] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 240–241.

³⁹¹ Az országban így először Debrecenben követelt halálos áldozatot a forradalom.

³⁹² Csorba László alezredes. A megtorlás során jogerősen 5 év börtönbüntetésre ítélték.

³⁹³ Választott vezetője: Gengeliczy Lajos százados volt. A megtorlás során jogerősen 2 év börtönbüntetésre ítélték. „Bűne” a többi között az volt, hogy meg akarta akadályozni, hogy az alakulat felszerelése a szovjetek birtokába kerüljenek.

³⁹⁴ Ezt mindenki számára egyértelművé akarták tenni: programjukat és követeléseiket a várost járó teherautókról hirdették.

³⁹⁵ Vezetője: Garab Imre főhadnagy. A megtorlás során jogerősen 4 év börtönbüntetésre ítélték.

tisztek, az elnök pedig Csorba László alezredes, helyőrségparancsnok lett.³⁹⁶ A megyei pártbizottság felügyeletére katonákat rendeltek ki, másnaptól pedig már a megye többi települését járták a küldöttek, köztük katonák is. A közrend helyreállításának és biztosításának feladatát sikerrel vette az új irányító testület: november 4-e hajnaláig „a karhatalmi szekció és katonái biztosították és őrizték a forradalom rendjét.”³⁹⁷ A rendszer működött, lehetséges ellenlábasai, a pártbizottsági tagok otthonukba húzódtak vissza, de voltak köztük, akik a debreceni szovjet katonai reptéren kértek és kaptak menedéket. Az állammédelmisként lakójuk falai mögül kiadott közleményükben kértek bocsánatot az emberektől. A forradalmi bizottmány katonatiszt tagjai még a szovjeteket is meg tudták győzni, ne járőrözzenek – különösen páncélosokkal ne – a városban.

Az új közigazgatási szervek számára már a kezdetektől nemcsak a megyeszékhelyen, de az egész megyében a rend megvédése volt az egyik legfontosabb feladat, amit minden körülmények között meg akartak valósítani, és amire fel is hívták a lakosság figyelmét. A közrend fenntartása érdekében a községekben alakuló forradalmi szervek között szinte mindenütt ott voltak a nemzetőrök, parancsnokaik többsége bekerült a forradalmi bizottságokba is. Első dolguk rendszerint a lőfegyverek összegyűjtése volt. „A konfliktusokat a kompromittálódott funkcionáriusok védőőrizetbe helyezésével vagy a településről való kiutasításával is igyekeztek megelőzni.”³⁹⁸

Október 27-én a forradalmi bizottmány karhatalmi szekciója üzemőrök, valamint a katonasággal és a rendőrséggel együttműködő polgárőrség létrehozásáról döntött: „A karhatalmi szekció utasította az üzemeket az üzemőrök megszervezésére. Intézkedést tett a polgárőrség felállítására. A polgárőrség a katonai és a rendőrségi szervekkel együttműködik és együtt végez éjszakai járőrszolgálatot is.”³⁹⁹ Másnap már sorozóbizottság válogatta ki az önként jelentkezők közül a néhány napon belül már nemzetőrségnek nevezett szervezet tagjait,⁴⁰⁰ akik a karhatalmi szekció alárendeltségébe kerültek.⁴⁰¹ Mivel

³⁹⁶ A karhatalmi szekcióban munkások, egyetemisták és katonák kaptak helyet. Csorba megválasztásáról bővebben ld. FILEP Tibor: *Debrecen 1956. Forradalom, nemzeti ellenállás, megtorlás*. Debrecen (Csokonai) 2000. 45–46.

³⁹⁷ FILEP, in: BOKODI-OLÁH 2013: 64.

³⁹⁸ VALUCH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 251.

³⁹⁹ *Néplap*, 1956. október 28. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 407.

⁴⁰⁰ „A Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány elhatározta, hogy a rend fenntartása érdekében nemzetőröket alakít. A nemzetőrök katonaviselt munkásokból és diákokból áll, akiket a karhatalmi szekció melletti sorozóbizottság jelöl ki. A nemzetőrök tagjainak alsó korhatára 18 év. A felfegyverzett nemzetőröknek feladata lesz az is, hogy a munkásokkal karöltve biztosítsák a középületek védelmét, s ugyanakkor a megye területén is járőrszolgálatot teljesítsenek. A sorozóbizottság már tegnap megkezdte működését, és az eddigiek szerint a munkások és diákok örömmel jelentkeznek a nemzetőrökhöz.” *Néplap*, 1956. október 30. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 410.

⁴⁰¹ Körleteik a tudományegyetem, a mezőgazdasági akadémia, a MÁV Járműjavító és a

a tagokat felfegyverezték, elsősorban olyanok jelentkezését várták, akik már szolgáltak katonaként. Az üzemekben korábban – a párt felszólítására vagy spontán szerveződés eredményeként – felállított gyárőrségeket⁴⁰² beolvasztották a nemzetőrségbe. Utóbbiak eddigre feltehetően amúgy is helyüket keresték a rendszerben, de az új vezetés, megalakulásuk körülményeitől függetlenül, bízott bennük annyira, hogy még fel is fegyverezte őket. Ez nem kis rizikót jelentett volna, ha nem biztosak abban, hogy a gyárőrségek a forradalom mellett állnak, mert 65-70 üzemben működött alegység. A nemzetőrség szervezését az egyetemen a katonai tanszék vállalta magára: csak itt 250-en léptek be a szervezetbe.⁴⁰³

A forradalmi bizottmány a megye többi településén is nemzetőrségek alakítására szólított fel. A helyi nemzeti bizottságok mindenhol a rendvédelemmel bízták meg a belépőket.⁴⁰⁴ *„Felfegyverzésüket a katonai alakulatok biztosították szakszerűen, átadás-átvételi bizonylattal. A nemzetőrségnek nagy szerepe volt abban, hogy a forradalom napjaiban nem érte sérelem az emberek magántulajdonát, értékeit.”*⁴⁰⁵ Feladataik közé rendszerint az államvédelmisek és a pártfunkcionáriusok őrizetbe vétele, valamint a Budapestre élelmiszert szállító teherautók kísérése tartozott. Kurucz Sándor a tatai bányász alakulat sorozott katonájaként Miskolcra volt vezényelve '56 őszén: *„Haza kellett mennem Berettyóújfaluba anyukámhoz és testvéreimhez, mert féltettem őket. Berettyóújfaluba kerülésem nem volt felhőtlen, mert a hangosbmondóból*

Gördülőcsapágy Művek szállóin voltak. A szervezést Nagy Ferenc és Boér Lajos főhadnagyok végezték. November 2-ai parancsuk szerint: *„A Forradalmi Bizottmány Karhatalmi Csoportjának megbízásából átvettük a Nemzetőr Parancsnokságot Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében. [...] Bajtársak! Mint önök is tudják, felfegyverzett csoportnál, mint más csoportnál is, lenni kell fegyelemnek, mely fegyelem a forradalmi harcosok öntudatos érzésén alapul. Fegyelem nélkül nem tudjuk forradalmi népiünk érdekeit védelmezni és biztosítani. Az egységes fegyelem és rend fenntartása érdekében a következőket határoztuk el: 1. Nemzetőrök: azok a felfegyverzett egyetemisták és diákok, akik egységekben vannak szervezve, és a fegyveres katonaság és rendőrség, akik a Szocialista Forradalomhoz csatlakoztak és a forradalmi magyar népnek ajánlották fel fegyveres szolgálatukat. [...] 4. Intézkedéseink alapján a parancsnokok szervezzék meg alegységeiknél a katonai kiképzést azért, hogy nemzetőreink elsajátítsák azokat az alapvető honvédelmi ismereteket, melyek[re] a szolgálat ellátásához, a hon védelmére feltétlenül szükség van.”* HL B.II.258/1957. Csorba László és társai periratai. Idézi: FILEP, in: BOKODI-OLÁH 2013: 67–68. A megtorlás során Nagy Ferencet egy, Boér Lajost másfél év börtönbüntetésre ítélték jogerősen.

⁴⁰² A Gördülőcsapágy Gyár és a Járműjavító egyaránt 90-90 főt adott a szervezetbe. ÁBTL V-150370

⁴⁰³ *„Tegnap délután az egyetem aulájában a Kossuth Egyetem és a Mezőgazdasági Akadémia ifjúsága gyűlést tartott. [...] Feltétlen szükségesnek találják az egyetemisták felfegyverkezését a nemzetőrség keretében a felsőoktatási intézmények megvédése érdekében, esetleges kóbor fegyveresek ellen.”* Debreceni Hírlap, 1956. november 2. In: IZSÁK–SZAB –SZABÓ 1996: 416. [Kiemelés tőlem – BOG]

⁴⁰⁴ Megyei szinten mintegy 1500 főt.

⁴⁰⁵ FILEP, in: BOKODI-OLÁH 2013: 68.

többször elhangzott, hogy a csellengő katonák jelentkezzenek a kiegészítő parancsnokságon, mert belőlük nemzetőrséget alakítanak. Jelentkeztem, mert vékony gimnasztorka ruhában mentem haza, és semmi felszerelésem nem volt. Lezárt borítékkal a határőr laktanyába utasítottak, ahol meleg ruhával, köpennyel szereltek fel. Kaptam egy dobtáras géppisztolyt, hozzá két tárat, és egy TT pisztolyt. Október 25-től a községházán voltunk beszállásolva. Hat-nyolc katona hordta lovaskocsival az élelmet, és támogattak bennünket mindenben. A kiegészítő parancsnokságon ismertették a nemzetőrség feladatát. Szervezett alakzatban végeztük a dolgunkat. A középületek őrzésében vettünk részt, a betört kirakatokra és a tömegmegmozdulásoknál a rendre vigyáztunk. Esetenként a később ellenünk forduló rendőrséghez is csatlakoztunk. Történt ugyanis, hogy a Berettyó folyó felől jövő, Debrecen felé igyekvő rendőrségi Skoda Colonial kocsi a tömeg megtámadta, felborította. Ekkor szóltak nekünk. Kimentem, de az egyik rendőr már nem volt ott, a másiknak pedig kiverték a szemét. A felbőszült tömeg őrjöngött, hogy lőjem le. Visszaőrjöngtem, hogy magyar a magyar ellen nem tehet ilyet. Követelték azt is, hogy vegyem el a fegyverét. Benyúltam a kabátja belsejébe, éreztem a pisztolyát, de továbbra is őrjöngtem, hogy nincs nála fegyver. Sikerült elvinnem a kórházba.⁴⁰⁶

Október 31-én megkezdték az államvédelmi tisztek őrizetbe vételét és feloszlatták a belső karhatalom helyi alegységét. „A forradalom mellé álló katonatisztek leszerelték az államvédelmis zászlóaljkat, s a sorállományt teherautókkal, civil ruhában hazavitték a környező megyékbe. Mintegy 30 operatív államvédelmis tisztet őrizetbe vettek. A laktanyákban, illetve a rendőrségi fogdáknak tartották őket fogva november 4-ig azzal, hogy később az igazságszolgáltatási szervek döntenek sorsukról.”⁴⁰⁷

November 2-án megalakult a Debreceni Helyőrségi Forradalmi Katonai Tanács is, ami a városban állomásozó alakulatok felsőbb szerve lett volna, de a szovjet támadás miatt érdemben már nem tudott működni.

November 4-én a szovjetek annak ellenére lőtték a laktanyát is, hogy a debreceni forradalmi bizottmány már a forradalom alatt is tárgyalt a helyi szovjet parancsnokokkal a lakosság nyugalmanak megőrzése érdekében, és sem Debrecenben, sem a megye más településén nem ütköztek ellenállásba.⁴⁰⁸ Mivel már november 3-án körülzárták a várost, a forradalmi bizottmánynak volt ideje megfontolni, mit akar tenni: „A katonák úgy döntöttek, nem vállalják a reménytelen harcot. Garab Imre szavai szerint: »ha megindulnak, térdre, imához!«⁴⁰⁹ A katonákat lefegyverezték, kijárási tilalmat vezettek be, és kihir-

⁴⁰⁶ Kurucz Sándor visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

⁴⁰⁷ FILEP, in: BOKODI-OLÁH 2013: 65.

⁴⁰⁸ „minden értesítés nélkül megszólaltak az utcákon a szovjet hadsereg tüzfegyverei.” HL MN-KGY-F 5. d. 7. ő. e. 33–34.

⁴⁰⁹ FILEP, in: BOKODI-OLÁH 2013: 69.

dették, hogy mindenki szolgáltassa be a fegyverét. „1956. november 4-e után a tényleges hatalom a megyeszékhely szovjet városparancsnokának a kezében volt. A rendfenntartás mellett a szovjetek a fegyverek begyűjtését és a munka újraindítását tartották a legfontosabb és legsürgetőbb feladatnak. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a Kádár-kormány erőszak-apparátusának megszervezése. A debreceni katonai helyőrség néhány főtisztje november 7-én Szolnokra utazott, ahol a karhatalom felállításáról szóló eligazításon vett részt. A bűvóhelyekről, illetve a szovjet katonai alakulatok védelméből előmerészkedő megyei pártvezetők is a megbízható karhatalmi egységek felállítását tekintették legfontosabb feladatuknak.”⁴¹⁰

Az első karhatalmi egységek a városokban és járási központokban jöttek létre. Debrecenben november 6-án már működött egy őrzésvédelmi feladatokkal megbízott egység, november 27-re pedig felállították a párthű tartalékos tisztek alkotta, 270 fős, megyei illetékességű alakulatot is.⁴¹¹ Az igazolt államvédelmiseket, márpedig döntő többségüket igazolták, nem a karhatalomban, hanem a rendőrség kötelékében próbálták elhelyezni, ami más megyékhez hasonlóan itt is ellentétekhez vezetett: a rendőrök egyáltalán nem fogadták őket szívesen.

A sorozatos letartóztatások miatt december 7-én Berettyóújfaluban tüntetők a rendőrség épületéhez vonultak, ahol csak az újonnan szervezett karhatalom és a szovjet csapatok segítségével tudtak úrrá lenni a helyzeten.

December 10-én Csökmőn a tüntetők az ellenük kivezenyelt karhatalom távozása után felforgatták a rendőrőrsöt. Válaszul másnap még több karhatalmista érkezett a településre. Álmosdon, Biharkeresztesen és Komádiban szintén az addigra megerősödött karhatalom – helyenként riasztólövésekkel – oszlatta fel a tüntetéseket.

A megtorlás során a forradalmi bizottmányban, illetve az eseményekben részt vevő katonatisztek közül sokakat többéves börtönbüntetésre ítélték. A nemzetőröket jellemzően inkább internálták, kirúgták munkahelyükről, és még sokáig megfigyelték. Az egyetemista nemzetőrök vezetőit fegyelmiel büntették.

⁴¹⁰ VALUCH, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 263.

⁴¹¹ A megyei karhatalom első parancsnoka az a Csorba László alezredes lett, aki a forradalmi eseményekből is kivette a részét. 1957 januárjában éppen erre hivatkozva le is váltották.

Heves megye⁴¹²

Az Egerben állomásozó katonai alakulat nagy részét a HM még október 23-án Budapestre rendelte.⁴¹³ „A helyőrségben a kiegészítő parancsnokság beosztottjain kívül mindössze annyi katonai erő maradt, amennyi a katonai objektumok őrzését biztosítani tudta.”⁴¹⁴ Ettől függetlenül, vagy talán éppen ezért a helyi rendőrség helytállt, a többi között lezárták a 3-as főutat, hogy a borsodi felkelők ne juthassanak el a fővárosba. Több száz főt tartóztattak fel és őriztek a kapitányságon.

Amikor október 26-án a tüntetés még a várakozásokat is felülmúlta, a pártbizottság a MEFESZ-hez fordult segítségért. A diákok a tömeg élére álltak, és megfékeztek az indulatokat, amit a helyi pártvezetés meg is köszönt nekik. Ezt látva a városi rendőrség is az együttműködés szándékával kereste meg a MEFESZ-t: a tárgyalások eredményeképp felfegyverezték a főiskolásokat.⁴¹⁵

Október 27-én borsodi felkelőkkel egészültek ki a tüntetők, akik immár fegyvereket és az ÁVH felosztatását követelték. A rendőrség ismét a MEFESZ-hez fordult, majd a közrend fenntartása érdekében megállapodtak, hogy jobb, ha az államvédelmisek elhagyják a várost. Így is lett, a Bükkbe távoztak, székhelyüket a vasútbiztosító tiszti rendőrőrs parancsnoka⁴¹⁶ vezette csoport foglalta el. Még aznap leültek tárgyalni a főiskola és a rendőrség vezetői,⁴¹⁷ amibe később bevonták a katonaságot is. Az egyeztetések végén pártbizottsági tagok, pártfunkcionáriusok, rendőrök, katonák, szakszervezetisek, DISZ- és MEFESZ-vezetők részvételével létrehozták a városvédelmi bizottságot. Az együttműködés hamar megmutatta hasznát, amikor egy rendőrtisztet a bizottság által kiküldött harckocsi, majd főiskolások mentettek ki az őt üldöző tömeg szorításából.⁴¹⁸

Október 28-án a városvédelmi bizottság megalakította a nemzetőrség ideiglenes városvédelmi parancsnokságát, „amelynek irányítása alatt állnak a város fegyveres erői, beleértve a felfegyverzett diákságot, a honvédséget és a kar-

⁴¹² A megye 129 településéből 104-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 45 volt fegyveres. Összesen 27 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 37 esetben tartottak házkutatást. 4 gyár/intézményőrség alakult. 2 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 16 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150371 Heves megyei monográfia

⁴¹³ November 1-jén tértek vissza.

⁴¹⁴ CSEH Zita: *Heves megye* [továbbiakban: CSEH] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 272. A maradék megbízott parancsnoka Jobb László főhadnagy lett. A megtorlás során jogerősen 15 év börtönbüntetésre ítélték.

⁴¹⁵ Parancsnokuk a katonai tanszék tanára, Czaga István főhadnagy lett. A megtorlás során jogerősen 13 év börtönbüntetésre, lefokozásra és teljes vagyonekobzásra ítélték.

⁴¹⁶ Tompa András rendőr százados

⁴¹⁷ A BM megyei főosztályán október 28-án alakult forradalmi tanács. ÁBTL V-150371

⁴¹⁸ HL MN-KGY-F 6. d. 67. ó. e. 372.

*hatalmi szerveket.*⁴¹⁹ A város irányítását átvevő forradalmi tanácsot csak ezt követően kezdték el szervezni. Ennek létrehozását is a rend és nyugalom megőrzésének igényével, a fegyveres erőket összefogó, azok felett álló hiteles közhatalmi szerv hiányával indokolták.⁴²⁰ A nemzeti tanácson belül – ami legfontosabb feladatának a közbiztonság megteremtését tartotta – védelmi bizottság alakult, amit a helyben maradt katonai alakulatok parancsnoka vezetett.

Október 29-én az új vezetés felszólította a lakosságot a fegyverek beszállítására.⁴²¹ *„A védelmi bizottság munkájának köszönhetően a forradalom elkövetkező napjaiban Egerben számottevő atrocitásra nem került sor. Jobb Lászlók a forradalmat támogató katonatisztek, rendőrökből, diákokból és munkásokból szervezték meg a nemzetőrséget, csúciszerve Jobb László vezetésével a Nemzetőrség Ideiglenes Városi Parancsnoksága lett.*⁴²² Ez irányította a politikai nyomozócsoport, a fegyveres diákosztag,⁴²³ az AKÖV⁴²⁴ forradalmi zászlóalj, utóbbi kettő „R” (riadó) csoportja, a rendőrség forradalmi tanácsa és az ún. „tíz bizottság” (egykori, illetve tartalékos katonatisztek csoportja)⁴²⁵ tevékenységét. *„A védelmi bizottság – egyetértésben a forradalmi tanáccsal – a nyugalom és a békés átmenet biztosítása érdekében, erőszak alkalmazása nélkül őrizetbe vett néhány volt pártfunkcionáriust és államvédelmi tisztet. [...] Úgy tervezték, hogy további sorsukról az új, demokratikus bíróságnak kell döntenie.*⁴²⁶ A laktanyából vételezett fegyverekkel nemzetőrök védték a középületeket, és járőröztek éjszaka. *„A megyei kiegészítő parancsnokságon maradt személyi állomány a városi nyomda, a víztorony, a vízművek, a borforgalmi vállalat és a távbeszélő központ őrzésével lett megbízva. [...] A laktanya ügyeletes tisztje mellé mindig be volt osztva két főiskolás is, s a tiszt csak az ő hozzájárulásukkal intézkedhetett. A súlyosabb incidensek megelőzésére, illetve komolyabb akciók végrehajtására az »R« (riadó) osztagok szolgáltak. A diákosztag*

⁴¹⁹ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 275. A felhívás teljes szövegét ld.: CSEH Zita (összeáll.): *Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyei dokumentumai.* Eger (Heves Megyei Levéltár) 2006. [továbbiakban: CSEH 2006] 130.

⁴²⁰ Egyik fő követelésük volt, hogy *„vegyék ki a fegyvert a kommunisták kezéből.”* ÁBTLL V-150371

⁴²¹ *„Eger város Forradalmi Nemzeti Tanácsa elrendeli, hogy Eger város területén löfegyvert csak a Forradalmi Nemzeti Tanács fegyverviselési engedélyével lehet tartani.”* *Népújság*, 1956. október 29. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 435. Október 31-én újra adtak ki erre vonatkozó felhívást, amiből arra következtethetünk, hogy hasztalan próbálkoztak. *Népújság*, 1956. október 31. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 440.

⁴²² CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 280.

⁴²³ A MEFESZ kezdeményezésére felállított alegység. ÁBTLL V-150371

⁴²⁴ AKÖV: Autóközlekedési Vállalat

⁴²⁵ A megyei monográfia szerint a *„nemzetőrség horthysta tisztí különítménye”,* ami a nemzetőrségbe jelentkezők szűrését, az állomány felülvizsgálatát végezte, hogy abban se kommunisták, se a néphadsereg tisztjei ne lehessenek. ÁBTLL V-150371

⁴²⁶ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 280–281.

*több államvédelmi tiszt letartóztatásában vett részt. A letartóztatottakat a főiskola épületébe vitték. Bántalmazásra nem került sor, sőt, egyes visszaemlékezések szerint a főiskolás lányok élelmet és cigarettát adtak nekik.*⁴²⁷

November 4-én Egerben a védelmi bizottság először a fegyveres harc mellett foglalt állást, de aztán viszonylag hamar, még a szovjetek bevonulása előtt lemondtak róla, így a megszállók ellenállás nélkül foglalták el a megyeszékhelyet, és az egész megyét is. Egy fegyveres csoport kivonult a Bükkbe, de még azelőtt hazatértek, hogy a szovjetek ellen tervezett támadásokat végrehajtották volna. A szovjet parancsnok a BM megyei főosztály épületében rendezte be székhelyét Egerben, és olyan jó kapcsolatot épített ki a forradalmi városvezetőkkel (még fegyvereket is adott nekik), hogy hamarosan le is váltották.⁴²⁸ A helyi karhatalmi vezetők később sem tudtak úrrá lenni a helyzeten,⁴²⁹ ezért a december 11-i tüntetést követően Egerbe küldték Gyurkó Lajos vezérőrnagyot, aki azonnal lövetett, majd megerősített járőrözésre adott utasítást a karhatalomnak, akik másnap már géppisztollyal lötték a tüntetőket.⁴³⁰ A halálos áldozatokat követelő események után olyan sok katonatiszt és tiszthelyettes szerelt le az alakulattól saját elhatározásából,⁴³¹ hogy még az objektumvédelembe is karhatalmistákat kellett bevonni.

Október 28-a után a megyében mindenhol *„hosszú évek óta először hiteles helyhatóságok, illetve közbiztonsági szervek jöttek létre.”*⁴³² A forradalmi tanácsok mellett a legtöbb településen létrehozták a nemzetőrséget, és intézkedtek az államvédelmiek és pártfunkcionáriusok letartóztatására.⁴³³ *„A helyi rendőrséget (rendőrőrsöt) felváltó új közbiztonsági szervezetet mindenhol nemzetőrségnek nevezték. Ennek feladata volt általában az őrszolgálat ellátása a településen, a kommunista párttagok összegyűjtése és kihallgatása, a községben lévő vadász- és szolgálati fegyverek összegyűjtése, ennek érdekében házkutatások elrendelése és lefolytatása.”*⁴³⁴

⁴²⁷ CSEH Zita: *Az egri nemzetőrök rendvédelmi tevékenysége az 1956-os forradalomban.* In: BOKODI-OLÁH 2010: 67–68.

⁴²⁸ Ebben elsősorban a városi kommunistáknak volt szerepe, akik miután az ő kéréseit a forradalmárokéival szemben elutasította, „főle nyúltak”, és az elöljáróságával eltávolították Egerből.

⁴²⁹ *„November 4. után hosszú időn keresztül nem voltak hajlandók fellépni az ellenforradalmárokkal [sic!], illetve azok garázdálkodásával szemben.”* ÁBTLL V-150371

⁴³⁰ HL MN-KGY-F 1. d. 39. ö. e. 625–626.

⁴³¹ A Gyurkó által elrendelt beavatkozásoknak két nap alatt nyolc halálos áldozata volt. *„...a tűzharc, illetve a halálozások a kieg. pság. több ingadozó tisztjét és tts-ét [tiszthelyettesét] leszerelésre készítette.”* HL MN-KGY-F 6. d. 67. ö. e. 381–383.

⁴³² CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 282.

⁴³³ Például Tiszanánán, Hatvanban.

⁴³⁴ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 284.

Füzesabonyban október 27-én a tüntetők lefegyverezték a hadkiegészítő parancsnokságot, csatlakoztatták a rendőrséget, majd feldúlták a járási pártbizottság épületét. A kiegészítő parancsnokság egy része önként, másik része kényszerűségből a forradalmárokkal tartott, majd megszervezte a középületek védelmét.⁴³⁵

Gyöngyösön október 26-án a katonák csak külső segítséggel tudták megvédeni a laktanyát, és az ott tárolt fegyvereket. Másnap már a középületeket kellett visszafoglalniuk a tüntetőktől, majd a rendőrséget is megerősítették. November 4-én aztán a szovjetek megszállták a helyőrséget, leváltották a forradalmi őrséget, de már másnap a helyőrségparancsnokra, illetve a magyar katonákra hagyták a stratégiailag fontos objektumok őrzését, majd távoztak a városból.⁴³⁶

Hatvanban október 28-án alakult meg a nemzetőrség, 27-én pedig a járási kiegészítő parancsnokság vezetőjét is beválasztották a nemzetőrség és a forradalmi tanács irányító testületébe, aki feladatának tekintette, hogy *„az ellenforradalmárok [sic!] a nemzetőrséget saját céljaikra, illetve kommunisták üldözésére ne tudják felhasználni.”*⁴³⁷ A szovjet és magyar katonák később közösen biztosították a várost.

Recskén a forradalmi tanács elnöke az utak aláaknázását és fegyveres ellenállást javasolt, de a helyi katonai parancsnok lebeszélte minderről.

Pétervásárán a járási forradalmi tanács elnöke, egyben a nemzetőrök parancsnoka a szovjetek távozása után novemberben újjászervezte a nemzetőrséget. Miután hazaárulónak nevezte a tiszti nyilatkozatot aláíró, a helyi hadkiegészítőn szolgáló katonákat, azok a szovjetekhez fordultak, akik lefegyverezték a nemzetőröket, őt pedig magukkal vitték. Erre a helyiek megtámad-

⁴³⁵ HL MN-KGY-F 6. d. 63. ő. e. 409–427. Füzesabonyi Járási Kiegészítő Parancsnokság iratai. In: CSEH 2006: 129. A nemzeti bizottság által nemzetőrparancsnoknak kinevezett, egyébként a hadkiegészítőt vezető katonatiszt amint tudott, megszabadult új feladattól.

⁴³⁶ *„A megbeszélés elvtársi és fegyverbaráti légkörben folyt le, melynek eredményeképpen a város karhatalmi feladatait (lőszerraktár védelme, posta, távíró, vasútállomás, laktanya őrzése és egyéb objektumok) továbbra is a helyőrség-parancsnokság alárendeltségébe tartozó egységekkel oldja meg a helyőrségparancsnok.”* HL MN-KGY-F 6. d. 63. ő. e. 409–427. Füzesabonyi Járási Kiegészítő Parancsnokság iratai. In: CSEH 2006: 213.

⁴³⁷ HL MN-KGY-F 6. d. 72. ő. e. 441–446. Hatvani Járási Kiegészítő Parancsnokság iratai. In: CSEH 2006: 157. A parancsnok utólagos értékelését kétféleképpen értelmezhetjük: vagy valóban elkötelezett híve volt a pártnak, és belülről próbálta bomlasztani a forradalmi szervezetet, vagy csak féltette az állását a jelentéstétel idején, és igyekezett szerepét jó színben feltüntetni: *„A tüntető tömeget felvittük a városi tanács kultúrtermébe, és itt történt meg demokratikus alapon a nemzetőrség és a forradalmi bizottmány megválasztása. Ezzel Hatvan városában véget érték a tüntetések, a tömeg minden zavargás nélkül haza távozott. A nemzetőrség azonnal akcióba lépett. Ezzel be lett bizonyítva, hogy a tömeg élére állva meg lehetett akadályozni minden rendzavarást.”* HL MN-KGY-F 6. d. 72. ő. e. 441–446. Hatvani Járási Kiegészítő Parancsnokság iratai. In: CSEH 2006: 145.

ták a laktanyát, és még a felmentésükre érkező katonák is a tömeg mellé álltak. Ismét felfegyverezték a nemzetőrséget. A helyőrségparancsnokot rendőröknek kellett kimenekíteniük, de a többi érintett tiszt is elhagyta a települést. A megmozdulásoknak végül karhatalmisták vetettek véget.

A november 30-án megalakult megyei munkástanács Hevesben is azon volt, hogy az újonnan szervezett karhatalomba ne kerülhessenek be volt államvédelmisesek és pártfunkcionáriusok.

*Komárom megye*⁴³⁸

A megyében szép számmal voltak katonai alakulatok. Esztergomban hadosztály állomásozott, Tatabányán és Tatán tiszti iskola volt,⁴³⁹ Baj községben nehézharcokosi-rohamlöveg ezred állomásozott, Tatán, Dorogon és Sárísápon bányászszázaljak voltak elhelyezve. A szovjet erők Komáromban települtek, de laktanyájukban maradtak az események idején. A határőrség nem képviselt jelentős erőt, a BM megyei főosztályon viszont több mint 200 rendőr és 80 államvédelmis teljesített szolgálatot. A megyében kb. 800 politikai elítéltet tartottak fogva, részben rabmunkahelyeken.

Október 23-án Tatabányán az értelmiségi vitafórumon részt vettek a város katonai vezetői is. A HM este a fővárosba rendelte az esztergomi hadosztály több alakulatát, és a tatai tiszti iskolásokat is.⁴⁴⁰ A BM isriadókészültséget rendelt el a megyei főosztályon, Tatabányán pedig megerősítették a tiszti iskola védelmét. A csolnoki KÖMI-táborban a 600 politikai rabmunkásból kétszá-

⁴³⁸ A megye 81 településéből 50-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 32 volt fegyveres. Összesen 8 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 33 esetben tartottak házkutatást. 14 gyár/intézményőrség alakult. 2 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 7 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150372 Komárom megyei monográfia

⁴³⁹ A tatai tiszti iskola tanulója volt Fejes Frigyes, akit október 24-én, társaival együtt felszállítottak Budapestre, a HM védelmére: „1956. október 23-án az ebédet követően körletünkbe kellett visszavonulnunk, amit nem szabadott elhagynunk, majd a vacsorát (hideg ételmezt) ott kaptuk meg. Minden körletben, szobában volt néprádió, amit engedéllyel hallgattunk. Természetesen engedély nélkül a rádióban lévő vasmag eltekerésével a Szabad Európát és az Amerika hangját tudtuk fogni, és így értesültünk a budapesti eseményekről. Rákérdezni a tisztektől nem mertünk, mert bizonyosságot nyert volna a tiltott adók hallgatása. Gerő beszédét hallgattuk, amikor elhangzott a tüntetők »lecsöcselése«. Ezt követően rövid időn belül a körletekben áramszünet lett. Tisztek jöttek a szobákba, és elvitték a rádiókat. Kb. 19:30-20:00-kor elrendelték a takarodót és figyelmeztettek, hogy ellenőrizzük felszerelésünket. Már akkor tudtuk, hogy éjszaka lesz a »nagy riadó«. 23:45-kor riadóztattak. [...] A gépkocsioszlop 0:30-01:00-kor indult el Budapestre.” Fejes Frigyes visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

⁴⁴⁰ Október 26-án a Bécsi utat lezáró egységük Mecseri János ezredes parancsára kilőtt egy harcokost, ami tüzet nyitott rájuk. A roncsot átadták Mecserinek, ugyanis kiderült, hogy eredetileg az ő állományába tartozott. HL MN-KGY-F 1. d. 25. ö. e. 430.

zan lent maradtak a bányában. Két nappal később a táborparancsnok kérésére katonákkal erősítették meg a tábor védelmét. Október 25-én a megyei első titkár és több államvédelmi tiszt Esztergomba menekült a hadosztály-parancsnokságra. Tatabányán, a megyei főosztályon és a tiszti iskolában is párthű önkénteseket toboroztak, de kevesen – százan sem – akartak a hatalom mellett fegyvert fogni.

Október 26-án Dorogon a járási rendőrség engedett a tüntetőknek, kijelentették, hogy a forradalom oldalára állnak, elengedték foglyaikat, de fegyvert nem adtak ki. Esztergomba ugyanekkor megérkeztek a bányászszázalaj fiatal bányászokkal kiegészült katonái. A tüntetők lefegyverezték a megyei börtön őrségét. A hadosztály-parancsnokság épülete felé vonulókra a távol lévő parancsnok⁴⁴¹ utasítására védelemre berendezkedett, T-34-esekkel is rendelkező katonák tüzet nyitottak. A Sötét-kapuban összezsúfolódtok emberek tankkal, kézfegyverrel egyaránt lötték. A parancsnok közvetlenül a tűzharc után tért vissza Budapestről,⁴⁴² és miután katonáival visszafoglalta az időközben a tüntetők kezére került városházát, megszervezte a középületek védelmét, és kijárási tilalmat rendelt el.

Ugyancsak október 26-án, Oroszlányban a rabtáborból kitörni szándékozokat vette tűz alá az őrség, akiket később felfegyverzett párttagokkal is megerősítettek. Ez sem segített, a védők a városból érkező tüntetők nyomására a rabokat szabadon engedték, majd visszavonultak a városi rendőrkapitányságra, azt azonban nem sokkal később elfoglalta a tömeg.

Tatabányán a tüntetők végigjárták a BM városi és megyei osztályát, a pártbizottság épületét, a rabtábort és a tiszti iskolát, miközben a pártfunkcionáriusok a laktanyába, a rendőrök és államvédelmisesek a hegyekbe menekültek.⁴⁴³ A tömeg kiszabadította a rabokat, és megszerezte a megyei főosztályon, illetve a tiszti iskolán tárolt fegyvereket.

Tatán a tüntetők először a járási börtönből szabadították ki a rabokat, majd a BM járási osztályát foglalták el, miután a bent lévők nem akartak önként átállni. Míg a forradalmárok nagy része a dunaalmási határőrörsre ment tovább, a fegyvereket szerezni, hátrahagyott társaiktól a tiszti iskola diákjainak egy csoportja visszafoglalta a rendőrség épületét. Az akció során egy tiszt megsebesült, *„két fegyveres polgári személy meghalt.”*⁴⁴⁴ Mikor a felkelők visszatértek, a katonatisztek átálltak a forradalom oldalára, a forradalmárok pedig még

⁴⁴¹ Mecseri János ezredes. A megtorlás során halálra ítélték.

⁴⁴² HL MN-KGY-F 3. d. 31. ő. e. 397.

⁴⁴³ *„Amikor a felkelők a főosztálynál tartózkodtak, telefonutasítást kaptam Tóth [József] ezds. [ezredes] helyőrségparancsnoktól, hogy a megyei kieg. katonai állományával vonuljak be a Hunyadi Iskolára. Közöltem vele, hogy nem tartom helyesnek a jelen pillanatban tizenkettőmagammal átvonulni a laktanyába, mivel elhelyezési körületünk területét a felkelők akkor már tűz alatt tartották.”* HL MN-KGY-F 6. d. 24. ő. e. 133.

⁴⁴⁴ MN-KGY-F 1. d. 25. ő. e. 444.

aznap megalakították a nemzetőrséget. Kisbéren szintén még október 26-án megszervezték a nemzetőrséget.

Október 27-én Esztergomban még a katonák voltak az urak, a hadosztályparancsnok nem engedett a tömeg követelésének, nem állt át a forradalom oldalára,⁴⁴⁵ sőt utasítást adott ki, hogy alakulataik foglalják vissza Tatabányát. Mivel Bajon aznap már halálos áldozatokat is követelő tüzet nyitottak a fegyvert követelőkre, az ottani parancsnok helyzetértékelést követően nem indította útnak páncélosait a megyeszékhelyre.

Tatán a tiszti iskola parancsnokának politikai helyettese alapított katonatanácsot, feladatszabása alapján pedig a megbízott laktanyaparancsnok adott utasítást a BM járási osztálya és a civilek együttműködésével nemzetőrség létrehozására, vagyis kezdetben itt sem a forradalom karhatalmát kezdték el nemzetőrség néven szervezni.

Csolnokon továbbra is éhségstrájkoltak a rabok, és még a felkelők támadását is visszaverték a katonák.

Oroszlányban ellenben már kiürült a rabtábor, és szervezték a nemzetőrséget, többek között a volt rabokból.⁴⁴⁶

Kisbéren nemcsak nemzetőrség, de gimnazistákból álló diákőrség is alakult.

Dorogon a járási pártbizottságon fegyveres pártfunkcionáriusok hoztak létre községi munkástanácsot, azonban háromezer tüntető az épület előtt mást akart. Végül esztergomi katonák mentették ki őket.

Tatabányán a nemzetőrség szervezésével – ezzel a társadalom által elfogadható karhatalom kézben tartásával – többször is megpróbálkoztak olyan tisztek, akiknek a forrásokból kiolvasható motivációi nem feltétlenül a forradalmi irányba vitték volna a szervezetet. Október 27-én a tiszti iskola parancsnoka⁴⁴⁷ „felhívást adott ki, miszerint a[z] aznap alakult] forradalmi tanács őt bízta meg a közbiztonság fenntartásával, a nemzetőrség felállításával, és a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtésének megszervezésével.”⁴⁴⁸ Másnap, október 28-án a városi munkás- és katonatanács megválasztását követően valóban létrehozták a nemzetőrséget,⁴⁴⁹ ami a tiszti iskolában kapott helyet. Az első alegység-

⁴⁴⁵ „*Felhívás! Felszólítom Esztergom és Dorog város lakosságát, hogy 1956. október 27-én este 18 óráig a tulajdonában lévő fegyvert, lőszert és robbanóanyagot köteles beszo­l­gáltatni a Tanácsnál. Ugyancsak köteles mindenki jelenteni a rendőrségre vagy a rendfenntartó katonáknak, ha tudtával valahol fegyver, lőszer vagy robbanó anyag van. Esztergom, 1956. október 27. Helyőrségparancsnok*” [Dr. Bárdy István magántulajdonában]

⁴⁴⁶ ÁBTL V-150372

⁴⁴⁷ Tóth József ezredes. A megtorlás során jogerősen 1 év börtönbüntetésre ítélték.

⁴⁴⁸ GERMUSKA Pál: Nemzetőrök Komárom megyében 1956-ban. [továbbiakban: GERMUSKA] In: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): „*A néppel tűzön-vízen át!*” *Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőrsegről, 2011.* Budapest (1956 NHT) 2011. [továbbiakban: BOKODI-OLÁH 2011] 30.

⁴⁴⁹ Parancsnoka: Szabó Viktor bányász

geit megszervező személyt azonban rövidesen eltávolították, ugyanis kiderült, nem is olyan régen még államvédelmis volt. A nemzetőrök a katonákkal közösen járőröztek, és őrizték a város stratégiai pontjait.

Bár október 30-án az esztergomi hadosztályparancsnok, Mecséri János visszarendelte a rendfenntartó alegységeket, a forradalmi katonatanácsok létrehozásáról nem ő, hanem Felczán Andor alezredes⁴⁵⁰ gondoskodott. Ez utóbbi szervezte és fegyverezte föl az esztergomi és dorogi járási nemzetőrséget is, amiben több másik katonatiszt is közreműködött. Mecséri, akit a HM még ezen a napon (csapataival együtt) újra Budapestre rendelt,⁴⁵¹ a helyőrségparancsnoki feladatokat Felczánra hagyta.

November 1-jén a megyei főosztályon a rendőrség újjáalakítása a munkás-tanács választásával kezdődött. November első napjaiban Tatabányán, miközben a nemzetőrök megkapták az államvédelmisek laktanyáját, a tisztiskola parancsnoka utasítására három, egyenként 30 fős civil karhatalmi csoportot hoztak létre. Hivatalosan a rendőrség kíségetésére, valójában azonban elgondolkodtató, miért volt rájuk szüksége annak a katonai parancsnoknak, aki a nemzetőrség szervezésével sikertelenül próbálkozott. Megkezdtek az államvédelmisek felkutatását, letartóztatásukat. Egy ilyen alkalommal Dunaszentmiklóson a felkelők és a nemzetőrök között félreértésből tűzharc alakult ki.⁴⁵² Hasonló eset történt november 1-jén a csolnoki rabtábor felszabadítása során, valamint Szomoron, ahol a menekülő rabok és a nemzetőr–rendőr közös járőr fegyveres összecsapása követelt halálos áldozatot.⁴⁵³

A november 4-én meginduló szovjet támadás idején valamivel több, mint 700 nemzetőr teljesített szolgálatot a megyében. Feladatuk elsősorban a rendfenntartás volt, a szovjetek elleni harcra sem felszerelésük, sem fegyverzetük, sem kiképzettségük, sem szervezettségük nem tette alkalmassá őket.

⁴⁵⁰ A megtorlás során jogerősen 1 év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

⁴⁵¹ A Budai Katonai Körzet parancsnoka lett, majd a Parlament védelmét kapta feladatul. Az esztergomi hadosztály a főváros körül, a legfontosabb bevezető utak mentén foglalt védőállásokat, és ők kísérték Tökölre a Maléter Pál vezette delegációt, ahol Mecsérit is letartóztatták. Innen került ki az egyetlen katonai alakulat, ami szervezeten ellenállt a fővárosra támadó szovjet haderőnek: a Juta-dombnál harcolók közül több katonatisztet és katonát kivégeztek a megtorlás során (11 halálos ítéletből hetet végrehajtottak).

⁴⁵² A tatai nemzetőrök és a tatabányai „különleges csoport” közötti tűzharcban többen megsérültek, egy fő halálosan. ÁBTL V-150372

⁴⁵³ ÁBTL V-150372 A fenti esetek nem egyedülállóak. Nemcsak forradalmárok, de hivatásosok közt is alakult ki tűzharc félreértésből: október 26-án civil ruhás fegyveresek tartottak gépkocsival Budakesziről a főváros felé. Nem álltak meg az út biztosítására kivezényelt katonai járőr felszólítására, ezért az tüzet nyitott. Csak a mindkét oldalon két halálos áldozatot követelő tűzharc után derült ki, hogy államvédelmisek utaztak az autóban, akik a katonák sapkáján lévő nemzetiszínű szalag miatt nem tettek eleget a felszólításnak. HL MN-KGY-F 1. d. 24. ő. e. 395–396.

A szovjet csapatok Tatán a tiszti iskolásokat és a harckocsiezredet egyaránt körülzárták, majd lefegyverezték. Parancsnokságuk az előbbi épületbe költözött be, a magyar sorállományt elküldték, a tisztek maradhattak. A nemzetőrparancsnokot a katonatanács elnökével a helyszínre hívták, majd utasították, adjon parancsot embereinek a fegyverletételre. A nemzetőrök ehelyett Tatabányára mentek át, ahova nem vonultak be a szovjetek.

A megyeszékhelyen az államvédelmi laktanya vált a nemzetőrök és a felkelők gyülekezési helyévé. Aki üres kézzel érkezett, azt felfegyverezték. Készleteiket a megyei főosztályról töltötték fel.⁴⁵⁴ A forradalmi munkás- és katonatanács tárgyalást kezdeményezett a tatai szovjet parancsnokkal, vállalták, hogy biztosítják a rendet. A szovjetek a fegyverek összegyűjtését várták tőlük cserébe. *„Közben néhány katonatiszt közel kétszáz nemzetőrrel a várost övező erdőkbe vonult, a tatabányai vasútállomás közelében lévő felüljárót pedig néhány órán keresztül a Hunyadi laktanyából kivontatott két páncéltörő ágyú őrizte. [...] Rövidesen megkezdték a szovjetek utasításainak végrehajtását. A nemzetőrök többsége az újabb hírekről értesülve a déli órákban a hazatérés mellett döntött. Egy kisebb csoport nyugat felé indult, hogy elhagyja az országot, Győr közelében azonban tűzharcba keveredett egy szovjet alegységgel, és csak egy-két felkelő jutott át közülük Ausztriába. A hazatérő nemzetőrök közül néhányan leadták fegyvereiket a hatóságoknak, de legtöbben inkább elrejtették a város környéki erdőkben és a Turul-hegy oldalában.”*⁴⁵⁵

Az Esztergomban állomásozó magyar alakulatok fegyvert juttattak a dorogi és a kesztölci nemzetőrségnek,⁴⁵⁶ valamint a nyergesújfalui gyárőrségnek.⁴⁵⁷ A városi nemzeti tanács november 6-án felvette a kapcsolatot a tatai szovjet parancsnoksággal: vállalta a város rendjének biztosítását, ha a szovjetek nem vonulnak be Esztergomba. Teljesítette, amit ígért: megkezdték a fegyverek begyűjtését, a helyőrségparancsnok pedig feloszlatta a nemzetőrséget, majd lemondott tisztségéről. Utódja már karhatalmi alakulatot szervezett civilekből, rendőrökből és katonákból.

Tatabányán rendőrök, katonák, tartalékos tisztek és szovjetek járőröztek, és gyűjtötték össze a fegyvereket. *„November 11-éig a rendőrség a katonaság segítségével közel háromezer szál fegyvert szedett össze, és 5 teherautónyi löszert gyűjtött be.”*⁴⁵⁸ Az MSZMP megbízottja a megyei kiegészítő parancsnok segítségével kezdett hozzá az új karhatalom megszervezéséhez; első lépésként

⁴⁵⁴ Azért kellett onnan hozni, mert a bányászrádióban elhangzott felhívásra olyan sokan jelentkeztek, hogy a laktanyában nem volt elég fegyver mindenki számára. ÁBTL V-150372

⁴⁵⁵ GERMUSKA Pál: *Komárom megye*. [továbbiakban: GERMUSKA] In: SZAKOLCZAI 2006: 234–235.

⁴⁵⁶ A kesztölci nemzetőrök többször összecsaptak a szovjetekkel is. ÁBTL V-150372

⁴⁵⁷ Nyergesújfalun a gyárőrség mellett nemzetőrség is működött. Utóbbiak elfoglalták a rendőrséget, majd a rendőrökkel közösen vigyáztak a rendre. ÁBTL V-150372

⁴⁵⁸ KAJÁRI Erzsébet (összeáll.): *Rendőrségi napi jelentések. I. kötet. 1956. október 23. – de-*

behívták a párthű tartalékos tiszteket. Egy nyugat felé menekülő Corvin közti csoportot szovjet segítséggel már ezek a karhatalmisták tartóztattak fel Tárjánál, majd Környénél november 9-én. Szintén szovjet harckocsik segítségével szorultak a karhatalmisták Tatán, ahol egy másik elfogott Corvin közti csoportot tüntetők szabadítottak ki a fogdából.

„Több településen – némi átszervezéssel – változatlanul a nemzetőrség tartotta fenn a közrendet. Dorogon például november 10-én a járási tanács elnöke civilek bevonásáról egyezett meg a rendőrség és a kiegészítő parancsnokság vezetőivel. Gyakorlatilag újjáalakították a nemzetőrséget, és a fegyveres erők tagjai bányász fiatalokkal együtt látták el a járőrszolgálatot. 15-én azonban Piliscsabáról nagyobb szovjet egység érkezett egy dorogi kommunista riasztása alapján, s lefegyverezték a nemzetőröket. A szovjetek a járási rendőrségen összegyűlt kommunistáknak adták át a rendfenntartási feladatokat. A dorogiak felháborodása miatt azonban a nemzeti tanács inkább a helyi sportolókat kérte fel a közrend védelmére. Negyven fiatalemberből létrehozták a sportoló nemzetőrséget, és 16-ától már ők járőröztek a község utcáin, a párttagoktól pedig 17-én bevonták a fegyvereket.”⁴⁵⁹

A munkástanácsok Komárom megyében is küzdöttek a befolyásért az új karhatalom szervezésekor. A „pufajkások”⁴⁶⁰ azonban éppen ezért rendszeresen bántalmazták a munkástanács sztrájkőreit, és fogták el annak tagjait. A honvéd és a pufajkás karhatalmat november 18-án választották ketté Tatabányán, utóbbiak az államvédelem volt laktanyájába költöztek. *„A karhatalom megalkítására vonatkozó központi direktívák egységes honvéd karhatalom létrehozását célozták, de a városi és a megyei PB⁴⁶¹ is inkább a pufajkásokban bízott.”⁴⁶²*

cember 12. Budapest (Belügyminisztérium–1956-os Intézet) 1996. [továbbiakban: KAJÁRI 1996] alapján GERMUSKA, in: BOKODI-OLÁH 2011: 35.

⁴⁵⁹ FAKÁSZ Tibor: *Esztergom 1956-os históriája*. Esztergom (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára) 2000. alapján: GERMUSKA, in: SZAKOLCZAI 2006: 238. A Dorogi járásban Bajna, Dömös, Epöl, Kesztlőc, Lábatlan, Mogyorósbánya, Nagysáp, Pilisszentlélek, és Úny nemzetőrsége is tovább működött. Csakúgy, mint Tokodon, ahol december 6-ig kitarítottak, ekkor karhatalmisták fegyverezték le őket. Sárísápon november 10–13. között működött ismét a rendfenntartó csoport, de azt – csakúgy, mint október 25–26-tól egynapos megszakítással november 4-ig – kommunisták alkották. Egységüket egy rövid időre még nemzetőrségnek is hívták, egészen addig, amíg dorogi nyomásra nem választhatott saját nemzetőrséget a falu. MAREK Viktor: Az 1956-os történelem Sárísápon. In: HORVÁTH Miklós (szerk.): *A diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások*. Piliscsaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola) 2013. 143–150. Kesztlőcön december 15-én számolta fel az ellenállást az esztergomi tisztii karhatalmi egység, aminek első dolga a 12 tagú nemzetőrség lefegyverzése volt. HL MN-KGY-F 2. d. 9. ő. e. 108.

⁴⁶⁰ Pártmunkásokból, (tartalékos) katonákból, államvédelmi- és rendőrtisztekből álló karhatalmi egységek.

⁴⁶¹ Itt: pártbizottság

⁴⁶² GERMUSKA, in: SZAKOLCZAI 2006: 242.

A tiszti iskola, feltehetően hogy a hatalom bizalmát visszanyerje, egy a felkelők után kutató operatív csoportot szervezett, és saját embereivel erősítette meg a tatabányai karhatalmat. A pufajkások, vagy ahogy itt vezetőjük után nevezték őket, Beer-csoport november végére márnyolcvan volt, csak éppen annyit ittak, hogy azt még az elfogulatlanak nem nevezhető források is szóvá tették. Ittasan lövöldöztek, de rendszeresen razziáztak is. A tatabányai szénbányászati tröszt munkástanácsa kereste a megoldást, még a szovjetekkel is tárgyalt, és segítséget ajánlott a rendfenntartáshoz. Végül egészen Kádárig mentek a kérdéssel, aki úgy nyilatkozott, hogy munkásokkal megerősített rendőrségre, valamint katonákkal megerősített munkásőrségre (gyári őrségre) van szükség: „A karhatalom nem népszavazás kérdése, hanem annak kiválasztásával súlyos felelősség jár. A munkásőrségnek kell a legmegbízhatóbbnak lennie. Münnichnek kell ezt a kérdést rendeznie, a karhatalmat illetően. A munkásőrség felállítására az üzem dolga lesz.”⁴⁶³ December 7-én új karhatalmi parancsnokot küldtek a megyébe, hogy végre letörje az ellenállást. Miközben a munkástanáccsal tárgyalt, tüntetők gyűltek a megyei pártbizottság épülete elé, ahol a Beer-csoport tartózkodott. A pufajkások segítséget kértek, mire szovjet páncélosok és a honvéd karhatalom jelent meg, de utóbbiak nem avatkoztak közbe, inkább távoztak. Mivel a tömeg már szabályosan ostromolta az épületet, a Beer-csoport úgy döntött, kitor: sorozatlövésekkel fedezték magukat, mire a szovjetek is tüzelni kezdtek. A tömeg szétfutott. Bár a szovjet parancsnok ezt követően a honvéd karhatalom leszerelését követelte, végül november 10-én összevonták azt a pufajkásokkal.

Tatabányán sajátos helyzet alakult ki a VI. bányásztelepen, ahol a lakók a letartóztatások ellen saját őrség és riadólánc felállításával védekeztek. December 8-án a korábban „csak” csákánnyal, fejszével és fokossal őrt álló bányászok rálöttek a karhatalmisták áthaladó teherautójára. Válaszul azok szovjet páncélautóval tértek vissza, ám azt gépfegyverrel fogadták a helyiek. A karhatalom – szovjet segítséggel – december 10-én éjjel hosszas tűzharcban törte le a 60-80 fős ellenállást. A fegyvereket csak három nappal később merték összegyűjteni.

*Nógrád megye*⁴⁶⁴

A megyei pártvezetés már október 24-én munkásőr csapatokat szervezett, ezek azonban október végére nagyrészt szétszéledtek, hogy aztán a megtorlás időszakában újjáéledjenek.

⁴⁶³ GERMUSKA Pál: Kádár János Tatabányán – 1956. november 30. *Beszélő*, 1996. október. Idézi: GERMUSKA, in: SZAKOLCZAI 2006: 244.

⁴⁶⁴ A megye 145 településéből 103-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 55 volt fegyveres. Összesen 26 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyve-

Balassagyarmaton az október 27-én megalakított járási és városi ideiglenes forradalmi nemzeti tanács az általa irányított területen a teljes államhatalom gyakorlását magáénak tekintette. Röplapjukon ugyanakkor nemcsak ezt, de a fegyveres alakulatok melléjük állását, valamint a rendbontók karhatalommal való erélyes megfékezését is hirdették. „A város civil vezetése deklaráltan valamennyi fegyveres erő irányítását átvette, illetve különleges az a tény is, hogy itt napokkal az egységes karhatalom létrehozására vonatkozó rendelkezés kiadása előtt egységes karhatalmat hoztak létre!”⁴⁶⁵ A nemzetőrséget október 28-tól a város rendjének biztosítása érdekében szervezték, a parancsnokának kiszemelt volt katonatiszt, ekkor már tanár először nem vállalta,⁴⁶⁶ de végül igent mondott a 40 határőr, 10 rendőr és 40 polgárőr vezetésére. A pártbizottság épületében rendezkedtek be, fegyvereiket a határőrök és a katonák biztosították. A nemzetőrparancsnok fronttapszatalata alapján őrhelyeket létesített, járőröket küldött ki, ellenőriztette a gépjárműforgalmat, és begyűjtette a civilektől a fegyvereket. A járőrök egy-egy polgárőrből, katonából és rendőrből álltak. „Megyénkben a néphez hű fegyveres karhatalmi alakulatok – a honvédség és a rendőrség – csatlakoztak a független demokratikus Magyarország megteremtéséért indított nagyszerű népmozgalomhoz. Ezek az alakulatok – beleértve a munkástanácsok által megszervezett nemzetőrséget – átvették a rend fenntartását. – Szilárd elhatározásunk, hogy minden körülmények között biztosítjuk minden becsületes honpolgár támogatását.”⁴⁶⁷ A parancsnok november 4-én mozgósította embereit, majd két nappal később a Balassagyarmat határába érkező szovjetek elé ment, és békésen átvezette őket a városon. A nemzetőrség végül november 22-ig, az akkor a városba érkező pufajkás karhatalom megjelenéséig működött.

A forradalmi tanács a város katonai parancsnokának a forradalmi katonatanács elnökét⁴⁶⁸ nevezte ki. Kezdeményezésére nemzetőrzászlóalj felállítását határozták el a városi nemzetőrség mellett, a behívandók személyéről pedig a járási kiegészítő parancsnok közreműködésével döntöttek. November 2-án ki is küldték a behívót 23 tartalékos tiszttal, akik november 4-ig egyenruhában őrködtek a városi tanács épületében.⁴⁶⁹ Balassagyarmaton ezenfelül

reket, és 27 esetben tartottak házkutatást. 1 gyár/intézményőrség alakult. 4 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 10 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. A megyében összesen 9 helyen végzett határőr-tevékenységet, vagy működött együtt a határőrökkel a nemzetőrséggel. ÁBT L V-150373 Nógrád megyei monográfia

⁴⁶⁵ Tyekvicska Árpád előadása alapján (2011. május 18. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum). TYEKVICSKA Árpád: *Az 1956-os események Nógrád megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre.* [továbbiakban: TYEKVICSKA] In: BOKODI-OLÁH 2011: 70.

⁴⁶⁶ Bargár Ödön hivatkozott szembajára, háborús betegségeire is.

⁴⁶⁷ *Nógrád Népe*, 1956. október 31. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 533.

⁴⁶⁸ Juhász Aladár főhadnagyot a forradalmi tanács saját jogkörben alezredessé léptette elő.

⁴⁶⁹ ÁBT L V-150373

felfegyverezték a forradalmi tanács égisze alatt működő ifjúsági szövetség 14 tagját is.⁴⁷⁰ Ők a járőrözésben vettek részt, és a vezetők személyes biztonságára ügyeltek. November 4. után néhány napig ők voltak az egyetlen működő fegyveres erő a városban. November 10-én a határórlaktanyát jelölték ki székhelyükül, innen szerelték le őket még december előtt. Balassagyarmaton a MÁV és a MÁVAUT⁴⁷¹ saját nemzetőrséget állított fel.

Diósjenő, amelynek lakossága különösen sokat szenvedett az '50-es években, már október 24-én lemondatta tanácselnökét, helyette pedig forradalmi tanácsot választott, majd az országban talán elsőként létrehozta a nemzetőrséget.⁴⁷²

Drégelypalánkon az egyik legtovább kitartó nemzetőrség teljesített szolgálatot, december 23-án oszlatta fel őket a karhatalom.⁴⁷³

Pásztón, miután a megyei felettes szerv riadóztatta, és a pártbizottsággal való kapcsolatfelvételre utasította a járási kiegészítő parancsnokságot, a katonák és a rendőrök, majd a hozzájuk csatlakozott felfegyverzett bányászok közösen járőröztek október 24–27. között.⁴⁷⁴ November 1-jén „a szétesett rendőri apparátus következtében meglazult közrend és közbiztonság helyreállítása érdekében a járási tanács új nemzetőrség felállítását határozta el. A döntés mellett szólt a megmaradt rendőri állomány kis száma, illetve az, hogy a rendőri nemzetőrség képtelen volt a közbiztonság fenntartására. Az új őrség parancsnokságával Csaba Gábor testnevelő tanárt bízták meg, aki azonban feltételeket szabott. Kijelentette, hogy fő foglalkozása továbbra is a tanári pálya, és csak addig látja el megbízatását, ameddig az elmenekült rendőri állomány újból el nem foglalja posztját. Kinevezéséhez szükségesnek tartotta a Pásztón maradt

⁴⁷⁰ A Forradalmi Ifjúsági Fegyveres Csoportot október 28-án szervezte meg Dányi József, a Mezőgazdasági Technikum diákja. Később alárendelték őket a nemzetőrségnek. ÁBTL V-150373

⁴⁷¹ MÁVAUT: Magyar Állam Vasutak Autógépkocsi-üzeme

⁴⁷² Más forrás szerint október 25–26-án. A helyi pártfunkcionáriusok számíthattak rá, hogy nehéz helyzetbe fognak kerülni, mert már október 23-án őrséget szerveztek a pártvezetőség tagjaiból. A nemzetőrség parancsnoka Szabó Gyula volt. Á. VARGA László (szerk.): *1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára*. Salgótarján (Nógrád Megyei Levéltár) 1996. [továbbiakban: Á. VARGA 1996] 221–222.

⁴⁷³ ÁBTL V-150373

⁴⁷⁴ Az érintett járási parancsnokság utólagos értékelése szerint: „Okt[óber] 27-én du. [délután] 17 órakerült el a tüntető tömeg a kieg. pság. [kiegészítő parancsnokság] elé, itt megállt hazafias jelszavakat kiabálva követelte, hogy a kieg. pság. beosztottai is köztük legyenek. A kieg. pság. egyes beosztottai a kieg. pk. [kiegészítő parancsnok], valamint a bányász katonák egy része elvegyült a tömeg közé, kb. 30-40 métert együtt haladt a tüntető tömeggel azzal a céllal, hogy a tömeg be ne hatoljon a kieg. pság. épületébe és elkerülje az összetűzést. Semmiféle központi utasítást nem kapott a kieg. pság. arra vonatkozólag, hogy milyen álláspontot foglaljon el a tüntető tömeggel szemben. Saját belátásunk szerint cselekedtünk. A kieg. pság. beosztottai és a kieg. pk. kb. 2-3 percet tartózkodott a tömeg között. Utána visszatértek a kieg. pság. épületébe.” HL MN-KGY-F 6. d. 52. ő. e. 295.

*rendőri- és katonai parancsnokok beleegyezését. [A rendőri és katonai nemzetőrsoportok mellé ezt követően felállították a civil nemzetőrsoportot is,] amelybe főleg katonaviselt tekintélyes férfiakat és néhány olyan volt csendőrt állítottak be, akik ellen soha, semmilyen kifogás nem merült fel, s a község lakosságának bizalmát élvezték.*⁴⁷⁵ A helyi nemzetőrséget november 4-én a parancsnok megszűntnek nyilvánította.

A megye egyetlen katonai egysége, a tiszthelyettes-kiképző alakulat Rétságon állomásozott. Október 29-én helyi lakosok bevonásával a járási ideiglenes forradalmi nemzeti tanács megalakítását kezdeményezték. Másnap, október 30-án szintén ez a katonai alakulat segítette járművekkel a falvakba érkező küldöttségeket, amelyek a nemzeti bizottságok és nemzetőrségek létrehozását szorgalmazták. A házi őrizetéből kiszabaduló Mindszenty József bíboros hercegprímás október 30-án a rétsági laktanyában töltötte az éjszakát, ahonnan másnap katonai kísérettel ment Budapestre. Az őt kísérő katonák továbbra is mellette maradtak mint személyi testőrei. Járási nemzetőralakulat is létrejött, ez azonban valójában csak Rétságon működött. A laktanyában alakult katonai forradalmi tanács elnöke Pálinkás (Pallavicini) Antal őrnagy lett.⁴⁷⁶ Az ő kezdeményezésére magasabb nemzetőregységet kezdtek szervezni, amit a katonai alakulat parancsnoka⁴⁷⁷ támogatott, mert addigra több civil szervezet is a katonasághoz fordult segítségért. November 2-án Pálinkás (Pallavicini) a járási forradalmi tanács vezetőivel 30 főt választott ki a tartalékos tisztek közül, akiket berendeltek Rétságra. Az ő feladatuk lett volna a Pálinkás (Pallavicini) által szerkesztett toborzó felhívás⁴⁷⁸ eljuttatása a falvakba. November 3-án szinte kivétel nélkül meg is jelentek a tartalékos tisztek a járási tanácson. Két századot szerveztek volna, egyenként három-három szakasszal. November 4-én a rétsági laktanya védelemre rendezkedett be, és a járásban működő községi nemzetőrségeket is behívták Rétságra, ahol tagjaik számára fegyvereket osztottak ki a laktanyából. Az alakulat parancsnoka végül tárgyalásba bocsátkozott a szovjetekkel. Mivel a tisztek közül többen voltak már szovjet hadifogságban, azt mindenképpen el akarták kerülni, ezért nehezen egyeztek bele a fegyverletételbe. A katonai tanács vezetői végül sikerrel érveltek a kilátástalan ellenállás feladása mellett. Miután a katonák megadták magukat, a nemzetőrök szétszéledtek. Mivel november 4. után nehezen haladt a karhatalom szer-

⁴⁷⁵ Á. VARGA 1996: 176.

⁴⁷⁶ A megtorlás során halálra ítélték.

⁴⁷⁷ Garami Lajos alezredes. A megtorlás során jogerősen 10 év börtönbüntetésre ítélték.

⁴⁷⁸ „Magyarok – Hazafiak. Szent Hazánk földjén még itt tapos a Rákosi-rendszert támogató orosz csizma. Mi nem akarunk további vérontást, de nem tűrjük, hogy esetleges támadásuk kezületlenül érjen. Éppen ezért felszólítunk, hogy jelentkezz a Nemzetőr Zászlóaljba, hogy szükség esetén fegyverrel a kézben védjed ifjúságunk által kiharcolt szabadságunkat. Jelentkezés Rétságon a laktanyában 1956. november 5-én reggel 9 óráig. Rétság, 1956. november 3-án.”

vezése, a parancsnok a katonai alakulat tisztjei, tiszthelyettesei közül küldött néhányat a rendőrség kiegészítésére.

Salgótarjában a néphadsereg hadkiegészítő parancsnoksága és határőr-őrők működtek. A nemzetőrség megalakítását mégis a Rétságáról ide vezényelt 15-20 fős katonai alegység segítette fegyverekkel.⁴⁷⁹ „*A munkahelyi alakulatok sorából kiemelkedik a Salgótarjáni Acélárugyár városi feladatokat is ellátó, Hadady Rudolf és Hargitay Lajos vezette nemzetőrsége. A vállalat két eltérő típusú fegyveres testületet működtetett. A gyárőrség Hárs László vezetésével az üzem területének biztosítását látta el, míg Hadadyék működése Salgótarján területére terjedt ki, vagyis nem objektum-, hanem területvédelmi feladatra szerveződtek. Az egységes karhatalom irányítására később Salgótarjában is létrejött egy katonai bizottság, azonban az acélgyári nemzetőrség ennek inkább mellé-, mint alárendeltje volt. Az alakulat egészen november 17-ig működött.*”⁴⁸⁰ Időközben, november 4-től a pufajkás karhatalmat is szervezték a megyében: gerincét az ún. tiszti század alkotta, és összesen 100-200 főt számlált. Az erőviszonyok változását jól szemlélteti, hogy míg november közepén még a nemzetőrök zavarták ki a részeg karhatalmistákat a megyei tanácsról, addig december 12-én már a karhatalmisták tartóztatták le a két nemzetőrparancsnokot, akiket megkínóztak és meggyilkoltak. A pufajkások nagyrészt a város környéki bányász- és káderfalvakból származtak, többségük fiatal pártfunkcionárius, államvédelmis, katonatiszt, bányász volt. A december 8-i, több tucat halálos áldozatot követelő sortűz során ők húzták meg a ravaszt.

Szécsényben a járási kiegészítő parancsnokság a megyei felettes szerv utasítására október 24-én felfegyverezte a járási pártbizottság, a pénzügyőrség, és a vadásztársaság tagjait. Az így felállított karhatalom október 27-ig járőrözött a településen. A nemzetőrséget október 30-án, azt követően alakították meg, hogy a rendőrség, a határőrség és a járási kiegészítő parancsnokság vezetőit felszólították a fegyverek és az objektumok átadására. Érdekesség, hogy „*mi-vel a határőrség sorállománya szétszéledt, illetve egy részüket Budapestre vezényelték, annak 15 olyan nemzetőrrel (önkéntes határőrrel) való megerősítéséről is döntöttek, akik a katonai szolgálatuk alatt határőrszolgálatot láttak el.*”⁴⁸¹ A nagyjából 50 fős nemzetőrséget egyébként hangoshíradón keresztül a település katonaviselt lakosai közül toborozták. A nemzetőrség november 5–6-tól a rendőrséggel közösen járőrözött, és bár november 10–11-én a településre érkező karhatalmisták megpróbálták letartóztatni őket, a járási párttitkár kiállt értük, így végül a szovjet parancsnokság utasítására hivatkozva csak november 18-án kezdték el leszerelésüket.

⁴⁷⁹ ÁBTL V-150373

⁴⁸⁰ ТУЕКВИСКА, in: БОКОДИ-ОЛАХ 2011: 73.

⁴⁸¹ Á. VARGA 1996: 244.

Pest megye⁴⁸²

A megyében több magyar és szovjet katonai alakulat is állomásozott⁴⁸³ – közülük kiemelendő a szentendrei tiszti iskola és a ceglédi magasabb parancsnokság –, ugyanakkor felsőoktatási intézmény csak Gödöllőn működött. A megyei párt- és közigazgatás a fővárosban volt.

„A vezető pártfunkcionáriusok, illetve az idősebb, régi párttagok bevonultak a pártházakba, tanácsházakba, és megszervezték a fegyveres védelmet. A vezetők egy részének volt saját szolgálati fegyvere, de a különböző tömegszervezetek (pl. honvédelmi, szabadságharcos szövetségek) fegyvereit is többnyire a pártházakban tartották. Saját gyengeségüket, illetve a megmozdult tömeg erejét látva a legtöbb helyen a katonaságtól és a rendőrségtől kértek segítséget, [...] október 24-én és 25-én még többnyire megkapták. A rendőrség a tüntetőkkel szemben csak a városokban és a járási székhelyeken fejtett ki ellenállást. [...] A forradalom első napjaiban a megyében állomásozó valamennyi magyar katonai alakulat részt vett a középületek biztosításában, a főbb közlekedési útvonalak ellenőrzésében. [...] Jellemző módon többnyire katonákat vezényeltek a tömegmegmozdulások biztosítására, illetve leszerelésére, ők eredményesebben tárgyaltak a tüntetőkkel, mint a pártvezetők vagy a rendőrök.”⁴⁸⁴

Aszódon a hadkiegészítés parancsnoka⁴⁸⁵ fegyverezte le a rendőröket és tüntetőket, október 27-én pedig átvette a járási rendőrség vezetését.⁴⁸⁶ Az október 28-án megalakult nemzeti bizottság munkásokból és parasztokból álló járási nemzetőrséget szervezett. November 4-én úgy kaptak 150 fegyvert, hogy egyben felszólították őket: ne használják őket. A településen a fegyveres nemzetőrök egészen december elejéig tartották a rendőrkapitányság épületét.

Budakeszin október 26-án golyó általi halált halt Sziklai Sándor ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka. A legújabb kutatások szerint miután saját házában megölte apósát és egy forradalmárt, önmagával

⁴⁸² A megye 198 településéből 141-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 57 volt fegyveres. Összesen 14 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 56 esetben tartottak házkutatást. 3-nál több gyár/intézményőrség alakult. 3 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 36 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. A megtorlás során 129 főt bocsátottak el a rendőrségtől a megyében a forradalomban való részvétel okán. ÁBTL V-150395 Pest megyei monográfia

⁴⁸³ A Magyar Néphadsereg Aszódon, Cegléden, Nagykőrösön, Piliscsabán, Pusztavacson, Szentendrén, Táborfalván, Tápiószecsőn és Vácon volt jelen, a szovjeteknek pedig Tökölön volt a parancsnoksága.

⁴⁸⁴ BÖÖR László–TAKÁCS Tibor: *Pest megye*. [továbbiakban: BÖÖR-TAKÁCS] In: SZAKOLCZAI 2006: 267.

⁴⁸⁵ Klafner Tibor őrnagy

⁴⁸⁶ ÁBTL V-150395

is végzett.⁴⁸⁷ „Könnyen lehet, hogy a rendfenntartás megszervezésére éppen a Sziklai-esethez hasonló véres események megakadályozása érdekében volt szükség. A nemzetőrség tagjai a kilengések megakadályozására őrizték a helyi kommunisták házait, a fegyverek begyűjtésére, igazoltatásokra szintén közbiztonsági okokból volt szükség.”⁴⁸⁸ A budakeszi nemzetőrség 40-50 fős lehetett, de nem egyszerre, tagságának összetétele folyamatosan változott. Október 26-i⁴⁸⁹ létrehozása megerősíti, hogy megszervezésének legfőbb mozgatórugója az erőszak elharapódzása elleni fellépés volt. November 5-én, a szovjet csapatok felügyelete mellett átszervezték, és polgárőrségként működött tovább egészen addig, amíg két tagjánál illetéktelenül náluk lévő fegyvereket nem találtak, ekkor (november 9-én) vezetőit letartóztatták, és felszámolták a szervezetet.

Cegléden a katonai alakulat parancsnoka „*annak ellenére, hogy a Honvédelmi Minisztériumtól erre nem kapott engedélyt – rendfenntartás címén már 24-én beavatkozott katonáival a helyi megmozdulásokba. Október 25-én katonák szállták meg a városi középületeket és a főbb közlekedési útvonalakat.*”⁴⁹⁰ Október 26-án a városi rendőrség szétszéledt. A rendet részben a diákok, részben a katonák tartották fenn. Cegléden október 27-én jött létre a forradalmi tanács, amibe katonák is bekerültek. Az alakuló ülésen döntöttek a nemzetőrség megalakításáról.⁴⁹¹ Parancsnoka egy tanár lett,⁴⁹² aki csak ajánlás útján vett fel tagokat, felfegyverzésüket pedig a honvédség vállalta. Az október 31-én megalakult Ceglédi Munkástanácsok Szövetsége a városi nemzetőrség mellett az üzemi munkásokból önálló fegyveres nemzetőrség létrehozását szorgalmazta.

Dabason a járási pártbizottság és tanács október 24-én saját őrséget szervezett, és a községi pártszerveket is polgárőrség megszervezésére utasította. Október 28-án a pártfunkcionáriusok kezdeményezésére és többségi tagságával

⁴⁸⁷ A Kádár-rendszerben az eseményeket a felkelők véres leszámolásaként tartották nyilván. Mindezt cáfolja SPECK István: *A Sziklai-ügy. Budakeszi, 1956. h. n.* (Budakeszi Kultúra Alapítvány) 2011. [továbbiakban: SPECK 2011]

⁴⁸⁸ SPECK 2011: 11.

⁴⁸⁹ Más forrás szerint október 28-án alakult meg a budakeszi nemzetőrség. Parancsnoka: Bódi László. BALÁZS GÁBOR–BORBÉLY RITA KATALIN–KISS ANITA: *1956 Pest megyében I.* Pest Megyei Múltjából 10. [Budapest] (Pest Megyei Levéltár) 2006. 57.

⁴⁹⁰ BÖÖR–TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 275.

⁴⁹¹ „*Tegnap a tanácsházán a Forradalmi Tanács ülésén a Forradalmi Bizottság határozatot hozott a ceglédi polgárőrség felállításáról. A határozatot a gyűlésen jelen lévő népi küldöttek nagy lelkesedéssel fogadták el. A ceglédi polgárőrség fegyverrel a kezében fog vigyázni a rendre. A polgárőrség a lehetőségekhez mérten jelenleg 80 főből áll. Kik a tagjai a ceglédi polgárőrségnek? Főleg katonaviselt emberek, a diákok küldöttei, üzemek, gyárak, értelmiségünk, parasztságunk képviselői. Igaz harcos magyar emberek. Természetesen a polgárőrségben ott találjuk honvédségünk tagjait is és a rendőrségtől az arra érdemeseket.*” *Ifjúsági Újság*, 1956. október 31. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 547.

⁴⁹² Veres László

választották meg az ideiglenes nemzeti bizottságot,⁴⁹³ de a pártbizottság védői még aznap szétszéledtek: a járási rendőrkapitányságról és a hadkiegészítő parancsnokságról azok elfoglalása után fegyvert szerzett tömeget nem akarták megvární.⁴⁹⁴ Október 30-án alakult meg a járási nemzeti bizottság, ami elsődleges feladatának a közbiztonság helyreállítását tekintette. Céljaik közt az állami és szövetkezeti vagyon megóvása szerepelt, miközben az MDP a párttagok személyi biztonságát várta tőlük. Általános követelésnek engedve október 31-én felfüggesztették a helyi rendőröket, akiknek fegyvereiket is le kellett adniuk. A járási nemzetőrség parancsnoka egy volt honvédtiszt lett.⁴⁹⁵ A dabasi járási nemzeti bizottság november 3-án rendeletben kötelezte a községi szerveket a helyi nemzetőrsegek megszervezésére. November 6-án a nemzetőrparancsnok maga gyűjtötte be embereitől a fegyvereiket, amiket aztán átadott a bevonuló szovjet és magyar alakulatoknak. „*A visszatérő régi-új hatalom továbbra is megbízta a nemzetőrség irányításával, [...] amiért többször is dicséretet és elismerést kapott.*”⁴⁹⁶ Később pedig életfogytiglant, amit csak a Legfelsőbb Bíróság módosított 15 évre.

Dunakeszin október 24-én a rendőrséget egy csoportnyi fiatal fegyverezte le, miközben a megyében kiemelkedően sok rendőrségi épületet támadtak meg. Október 29–30-án nemzetőrök és katonák egy szovjet tartálykocsi nyolc utasát akarták lefegyverezni Dunakeszin, de azok tüzet nyitottak rájuk, mire a magyarok kilőtték a járművet.⁴⁹⁷

Gödöllőn a kastélyba települt magyar és szovjet csapatok védelmét megerősítették. Október 24-én a járási tanács és pártbizottság, a rendőrség, valamint a kiegészítő parancsnokság közös intézkedése eredményeként fegyveres őrségeket szerveztek a járás községeiben és üzemeiben.⁴⁹⁸ A rendőrök és katonák által védett kastélyból október 26-án még a tömegbe lőttek, másnap azonban már elengedték a foglyokat. A járási hadkiegészítő⁴⁹⁹ parancsnoka ezt követően a rendőröktől és a felkelőktől egyaránt begyűjtötte a fegyvereket, a katonák átvették a rendőrkapitányságot.⁵⁰⁰ November 3-án ő volt, aki az ellenállást szervezte, másnap azonban már megint a fegyverek összeszedését irányította.

Monoron október 26-án a járási rendőrkapitányság fogdáját átkutató küldöttségben honvédtisztek is voltak. Itt október 27-én alakult nemzeti bizott-

⁴⁹³ ÁBTL V-150395

⁴⁹⁴ Az ekkor civilek kezébe került fegyvereket később a nemzetőrök gyűjtötték be.

⁴⁹⁵ Király Lajos

⁴⁹⁶ BÖÖR László: *Nemzetőrparancsnokok Pest megyében 1956 októberében*. [továbbiakban: BÖÖR] In: BOKODI-OLÁH 2010: 92.

⁴⁹⁷ HL MN-KGY-F 4. d. 28. ő. e. 362–363.

⁴⁹⁸ ÁBTL V-150395

⁴⁹⁹ Október 28-án katonai forradalmi tanácsot alakítottak. ÁBTL V-150395

⁵⁰⁰ HL MN-KGY-F 5. d. 27. ő. e. 192.

ság és járási nemzetőrség is.⁵⁰¹ Utóbbi 200-300 fős tagságát kijelölt katonák, rendőrök és önként jelentkező civilek vegyesen alkották, együtt is járőröztek. A szovjet megszállást követően a járási nemzeti bizottság vezetője elérte, hogy novemberben a nemzetőrség tovább működhessen a rendőrség alárendeltségében.

Nagykátán a tüntetők elfoglalták a hadkiegészítőt, és több erőszakos cselekmény történt a járásban. A városban az aznap megalakult nemzeti bizottság javaslatára október 28-án a rendőrök és a hadkiegészítő parancsnokság munkatársai hozták létre közösen a nemzetőrséget. Később diákok is csatlakoztak, és az addig a parancsnoki tisztet betöltő rendőrtisztet tanárok váltották a pozícióban. *„A fiatalok október 31-ig működtek együtt a rendőrökkel, ekkor a járási nemzeti bizottság utasítást adott a rendőrök leszerelésére, mert megbízhatatlannak tartották őket, és mert nehezen tudtak együttműködni a civil fiatalokkal. Egy volt csendőr önként jelentkezett, hogy néhány társával megteremtik a közbiztonságot, ám ezt visszautasították, és az illetőt még nemzetőrnek sem vették fel.”*⁵⁰²

Nagykőrösön október 26-án a pártbizottságot védő katonák rálöttek a tüntetőkre, mire a tömeg megostromolta az épületet,⁵⁰³ és még a felmentésére kivezényelt katonáktól is elvették a fegyvereiket.⁵⁰⁴ A városban október 27-én annak a helyőrségparancsnoknak a kezdeményezésére alakult meg az ideiglenes nemzeti bizottság, aki a városháza védelmében nem sokkal korábban még lövetni készült. Elsődleges feladatuk – a helyőrségparancsnok elvárásának megfelelően – itt is a közbiztonság megteremtése volt. A katonák és a rendőrök közösen biztosították a rendet,⁵⁰⁵ és dolgoztak a fegyverek összegyűjtésén. A már korábban elmenekült rendőrkapitány helyére október 28-án egy újat neveztek ki. A járőrfeladatokra egy külön katonai karhatalmi csoportot hoztak létre, és megkezdték a nemzetőrség szervezését. A helyi szovjet parancsnokot meggyőzték, vonja vissza csapatait a városból, cserébe vállalták a szovjet családok védelmét és a fegyverek összegyűjtését.

Ráckeveén október 26-án a rendőrség felfegyverezte a pártfunkcionáriusokat, de ez sem akadályozta meg a tüntetőket abban, hogy elfoglalják a járási kapitányságot. A rendőrök elmenekültek. A településen október 28-án az egy nappal korábban alakult nemzeti bizottság egy katonatisztet⁵⁰⁶ bízott

⁵⁰¹ A megye több településéhez hasonlóan először itt is bekerültek párttagok a forradalom alatt önkéntesekből alakult fegyveres testületbe, akiket aztán néhány napon belül kizártak, itt őrizetbe is vettek. ÁBT L V-150395

⁵⁰² BÖÖR-TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 292.

⁵⁰³ Fegyverekhez a rendőrség lefegyverzése révén jutottak. ÁBT L V-150395

⁵⁰⁴ Az alakulat jelentése szerint október 25-én. HL MN-KGY-F 4. d. 21. ö. e. 264–265.

⁵⁰⁵ 10 fős, tartalékos tisztjelöltekből álló karhatalmi csoport segítette a rendőrök munkáját. HL MN-KGY-F 4. d. 21. ö. e. 269.

⁵⁰⁶ Forgách János főhadnagyot

meg a járási nemzetőrség megszervezésével. „A nemzetőrség tagjait a nemzeti bizottság javasolta, fegyvert a honvéd kiegészítő parancsnokságtól kaptak. A nemzetőrség megalakulását követően Ráckeven és a járásban újabb rombolásra, fosztogatásra nem került sor, legfontosabb tevékenységük pedig a fegyverek összeszedése, illetve a visszatérő kommunista vezetők, rendőrtisztek biztonságos elhelyezése volt.”⁵⁰⁷ A közigazgatást részben továbbra is irányító forradalmi vezetők november 10-én megerősítették a nemzetőrséget rendfenntartó karhatalmi pozíciójában. Másnap bevonultak a szovjetek, lefegyverezték őket, és újjászervezték a járási rendőrséget. Az új kapitány azonban a nemzetőrpáncsnok segítségére szorult, a városvezetés újjáalakította a nemzetőrséget.⁵⁰⁸ A szovjetek által elvett fegyvereiket még november végén is pótolni tudták, nem úgy, mint parancsnokukat, akit a megszállók elhurcoltak.

Szentendréről a tiszti iskolásokat október 23-án Budapestre vezényelték.⁵⁰⁹ A helyben maradók másnap a városban járőröztek, illetve részt vállaltak a rendőrség és a pártbizottság őrzésében. Október 25-én tüntetők jelentek meg a laktanyánál. Fogva tartottak és fegyverek után kutattak, de sikerült őket távozásra bírni. Október 26-án a tömeg újra próbálkozott, és ezúttal az elutasítást követően már betörték a kaput.⁵¹⁰ A fegyvert szerzőkhöz több tiszti iskolás is csatlakozott, de a parancsnokság utasításait követő társaik tüzet nyitottak, és még a kapuban lefegyvereztek mindenkit. A városban kibővített népfrontbizottságot választottak, ami kizárólag a rend biztosítása érdekében látott munkához, elzárkóztak a politikai szerepvállalástól. Céljuk eléréséhez a katonák és a rendőrök támogatását kérték, cserébe felszólították a lakosságot a honvédséggel, a rendőrséggel és a nemzetőrséggel való együttműködésre, a fegyverek beszolgáltatására. A nemzetőrség megszervezését a hadkiegészítő parancsnokság munkatársára bízta. November 2-án megerősítették, hogy a közbiztonságra a forradalmi ifjúság a honvédséggel közösen ügyel. November 4-én Szentendrén 150 nemzetőrt fegyvereztek fel, de nem került sor összecsapásra, a legtöbben másnap leadták a fegyverüket, amikor a civil és katonai forradalmi városvezetés letett az ellenállásról.

Vácott október 24-én a katonaság a városba vezető utak mentén ellenőrzőpontokat létesített. Október 25-én a rendőrség a kapitányság elé vonuló tömeg

⁵⁰⁷ BÖÖR–TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 290.

⁵⁰⁸ A rendőrség egyik osztályaként, polgárőrség néven. Parancsnoka Forgách János főhadnagy maradt.

⁵⁰⁹ A többi közt a pártközpont (az ún. Fehér Ház) és a Belügyminisztérium őrzését kapták feladatul. HL MN-KGY-F 1. d. 27. ő. e. 513.

⁵¹⁰ Néhány fegyvert felkínáltak nekik, de a tömeg teljes felfegyverzését követelték. A tisztek nem tudták mit tegyenek, utasításra vártak. Mire a HM-ből többszöri sürgetésre megjött a parancs (agitáljanak, ha az sikertelen, térden alul löjjenek), addigra a tüntetők egy teherautóval betörték a kaput. A fegyverzet 30, a lőszer 20%-át vitték magukkal. HL MN-KGY-F 1. d. 27. ő. e. 516–517.

láttán segítséget kért a katonáktól. A kivonuló egység parancsra nem vezényelt tüzet a tüntetőkre, mire az épületben tartózkodó államvédelmiek őket kezdték el löni.⁵¹¹ A katonák erre elvonultak a helyszínről. A fogva tartottakat ezután elengedték. Október 26-án a laktanya előtt felsorakozott tömeg sikertelenül követelt fegyvereket. Október 27-én az országos börtön előtt gyűltek össze a forradalmárok és mikor egy részük már bejutott az épületbe, a börtönparancsnok katonai segítséget kért. A kiérkező alakulatra az államvédelmiek itt is tüzet nyitottak, amit a katonák ezúttal viszonzottak. Az őrség végül megadta magát.⁵¹² „A börtönparancsnokot a katonák a tüzérezred laktanyájában helyezték biztonságba, ahova ezekben a napokban az ávósok és a helyi pártvezetők is be-menekültek. Az összecsapást követően a nemzeti bizottság megszervezte a nemzetőrséget, a rendőrséget pedig honvédekkel erősítették meg.”⁵¹³ Vácott október 27-én vette át a közigazgatást a városi forradalmi nemzeti bizottság, ami itt is a közbiztonság megteremtését tekintette elsődleges feladatának, amit a katonasággal együttműködésben képzeltek el. A rendőrök egy részét elbocsátották, helyettük katonákkal erősítették meg a testületet.⁵¹⁴ A városi nemzetőrség megszervezését október 28-án egy katonatisztre⁵¹⁵ bízták, parancsnoksága alá 40 katonát és 150 nemzetőrt rendeltek, akik közösen járőröztek és gyűjtötték be a fegyvereket. Október 29-én munkás- és katonatanácsot hoztak létre a városban. A november 4-i szovjet támadás hírére 400-500 önkéntest fegyvereztek fel a rendőrkapitányságon. A nemzetőrség parancsnoka utasítást kapott a vasúti híd felrobbantására, helyette azonban csak a síneket tetette tönkre valamivel távolabb, ahogy az több más helyen is történt a megyében.

Érden október 27-én választottak ideiglenes nemzeti bizottságot, aminek első dolga a nemzetőrség felállítására volt a településen.⁵¹⁶ A nemzetőrök összeszedték a lakosság kezére került fegyvereket, valamint ellenőrizték a 7-es főút forgalmát.

Nagykovácsi nemzetőrsége⁵¹⁷ állandó kapcsolatot tartott a II. kerületi társ-szervvel és a Széna tériekkel. A parancsnok rövid időre 31 államvédelmist és családtagjaikat is őrizetbe vetette.⁵¹⁸

⁵¹¹ A katonák a tömegoszlatás céljából a levegőbe lőttek, ezt értelmezték félre az államvédelmiek, és kezdtek el rájuk tüzelni. HL MN-KGY-F 4. d. 53. ő. e. 606–607., 4. d. 5. ő. e. 29.

⁵¹² Márianosztráról október 28-án a tömeg nyomására szabadultak ki a politikai foglyok.

⁵¹³ BÖÖR–TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 270.

⁵¹⁴ ÁBTL V-150395

⁵¹⁵ Arnóczy Lajos főhadnagyra

⁵¹⁶ Az érdi nemzetőrök esküjének szövege fennmaradt: „Én, ... önkéntes nemzetőr felesküszöm a nemzeti kormányra. A nemzeti kormány és választott feletteseim parancsának engedelmeskedem. Feladatomnak tekintem a rend, a biztonság megőrzését, alávetem magam a nemzetőrség szolgálati fegyelmének. Ha eskümet megszegném, sújtszon a Nép haragja.” Idézi BÖÖR, in: BOKODI-OLÁH 2010: 88.

⁵¹⁷ Parancsnoka november 7-ig Som Gyula, akit a megtorlás során 14 év börtönbüntetésre ítélték.

⁵¹⁸ ÁBTL V-150395

Nagymaroson október 27-én a frissen felállított forradalmi bizottság hívta életre a nemzetőrséget.

Pomázon a nemzetőrség⁵¹⁹ tagsága kezdetben folyamatosan változott, mert volt, hogy fővárosiak csatlakoztak hozzá, gyakran pedig a pomáziak mentek el Budapestre harcolni. A november 4-i szovjet támadás hírére a pomázi nemzetőrök még lövegeket is szereztek a katonaságtól, de a nemzeti bizottság megtiltotta a tervezett ellenállást. Elfogtak viszont egy tucat kommunistát, akiket aztán még aznap szabadon is engedtek.

Szentmártonkátára október 26-án a járási párttitkár katonai segítséget hozott, mire tűzharc alakult ki.

Szobon november 2-án a járás minden nemzetőrségét az aznap megalakított járási forradalmi katonai tanács alárendeltségébe utalták.

A megszálló szovjet csapatok november 4-én elfoglalták a laktanyákat, és lefegyverezték a katonákat. A települések forradalmi vezetése felkészülten várta őket: *„megerősítették a nemzetőrséget, fegyvereket osztottak a lakosságnak, több helyen tüzelőállást foglaltak.”*⁵²⁰ A megszálló szovjet csapatokra a megyében Budaörsön, Kistarcsán⁵²¹ és Veresegyházon lőttek rá, de érdemi harc ezen alkalmakkor sem alakult ki. *„A fegyveres csoportok felszámolását, a fegyverek begyűjtését és a felkelők letartóztatását kezdetben a szovjet csapatok járőrszolgálatai végezték, majd egyre nagyobb szerepet vállalt benne a honvédség, a lassan reorganizálódó rendőrség és a szerveződő karhatalom. A rendteremtés azonban meglehetősen vontatottan haladt, részben a különböző szervek közötti korántsem felhőtlen viszony, részben a létszámhiány miatt. A közbiztonság fenntartása és biztosítása érdekében ezért Pest megyében több településen a rendőrség mellett fegyveres polgárőrséget szerveztek. [...] Máshol a nemzetőrsek alakultak újjá, hogy fenntartsák a rendet a településen.”*⁵²²

A pártfunkcionáriusok megpróbálták a gyárakban is a megmozdulások élére állni, és már az első napokban üzemőrségeket szerveztek, ezeket azonban a munkások mindenhol felszámolták. A Csepel Autógyárban például október 30-án váltották le az addig működő üzemőrséget. A gyár védelmét a karhatalmisták csak november 22-én tudták átvenni. Pilisszentiván és Pilisvörösvár bányatelepein a polgárőrök szándékosan akadályozták a munkafelvételt.

A járási rendőrkapitányokat 1957 januárjára elbocsátották, az új vezetők irányításával pedig megindultak a letartóztatások. A kb. 200 megyei nemzet-

⁵¹⁹ Parancsnokát, Bóna Zsigmondot 1957 februárjában fegyverrejtegetésért kivégezték.

⁵²⁰ BÖÖR–TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 296.

⁵²¹ Kistarcsán a forradalom első napjaiban párttagokból alakult fegyveres őrség. Az október 31-ei parancsnokváltás után zárták ki a párttagokat az egységből. ÁBTL V-150395

⁵²² BÖÖR–TAKÁCS, in: SZAKOLCZAI 2006: 301–302.

őrparancsnok közül 12-en disszidáltak, 40 főt internáltak,⁵²³ 32 főt ítélték börtönbüntetésre (legtöbbjük 1-1,5 évre).⁵²⁴

*Somogy megye*⁵²⁵

A fővárosi eseményeket követően a karhatalmi erőket Kaposváron is riadóztatták. A parancsnokok politikai helyettesei számára október 24-én külön tájékoztatót adtak ki, mit kell tenniük tömegtüntetés esetén: „*a 23-i debreceni, halálos áldozatokat is követelő fegyveres beavatkozást hozták például.*”⁵²⁶ Megerősítették a pártbizottságok védelmét, az ott tárolt fegyvereket behívott tartalékosoknak, főként pártfunkcionáriusoknak osztották ki.

Október 27-én a börtön őrségét katonákkal erősítették meg, majd a tüntetés is a helyi alakulat oszlatta fel. A közben nagyrészt pártfunkcionáriusokból, katonákból és rendőrökből megalakult megyei nemzeti tanács az üzemekben munkásőrségek felállítására szólított fel,⁵²⁷ röplapjában pedig már megjelent a nemzetőrség szervezésének javaslata is.⁵²⁸ Az, hogy a katonák és a fegyveres karhatalmi alakulatok kiegészítő erejeként képzelték el, nem hagy kétséget afelől, hogy a párt hatalmának védelmét várták volna tőle. „*Az október 27-i kaposvári eseményektől megriadt pártvezetők a hatalmukat a karhatalmi erők demonstratív mozgósításával igyekeztek fenntartani. A város főbb pontjait és a kivezető utakat katonai egységek szállták meg, majd a pártbizottság és a kaposvári helyőrség parancsnoka nevében fenyegető hangú hirdetményben erősítették meg a*

⁵²³ Ez jellemzően 6–9 hónapos közbiztonsági őrizetet jelentett.

⁵²⁴ BŐÖR, in: BOKODI-OLÁH 2010: 90.

⁵²⁵ A megye 258 településéből 172-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 72 volt fegyveres. Összesen 21 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 38 esetben tartottak házkutatást. Gyár/intézményőrség nem alakult. 6 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 15 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. A megyében kiemelkedően sok, 35 helyen alakítottak éjszakai őrséget, és jellemző volt a házszám szerinti szolgálat is, 24 településen oldották meg így a rendfenntartást. ÁBTL V-150374/I-II. Somogy megyei monográfia

⁵²⁶ SZÁNTÓ László: *Somogy megye*. [továbbiakban: SZÁNTÓ] In: SZAKOLCZAI 2006: 329. Halálos áldozatokat követelő sortűzet Berzencén a határőrök lőttek a helyi tüntetőkre.

⁵²⁷ „*Arról nem sikerült biztos adatokat fellelni, hogy az üzemekben is megkezdtek volna ekkor az üzemi őrségek és/vagy nemzetőr egységek szervezését. Az tény, hogy a kevés számban fennmaradt október 29-i munkástanácsi jegyzőkönyv némelyikében olvashatunk ilyen szándékról.*” SZÁNTÓ László: *A nemzetőrség Somogyban az 1956-os forradalom idején*. [továbbiakban: SZÁNTÓ] In: BOKODI-OLÁH 2009: 76.

⁵²⁸ Tabon ennek a megyeszékhelyi pártfunkcionáriusok alkotta, valójában csak nevében nemzeti tanács által terjesztett röplapnak a sorait készpénznek véve már október 28-án megkezdtek a nemzetőrség szervezését.

*gyülekezési tilalmat.*⁵²⁹ Mindez a várthoz képest éppen ellenkező hatást ért el: a tüntetők a laktanya elé vonultak, ahol kikényszerítették az alakulat szóbeli csatlakozását a forradalomhoz: a törzsfőnök és az alakulatparancsnok is szólt a tömeghez.⁵³⁰

Az október 29-én alakult megyei forradalmi nemzeti tanács intézőbizottságában a párthű katonai és rendőri vezetők is képviseltették magukat. Eközben az államvédelméseket igyekeztek átmenteni a rendőrségbe – derül ki abból az október 29-én a forradalommal valóban szimpatizáló katonák és tisztek által szerkesztett röplapból, amelyben *„élesen támadták azokat a szerintük csak látzólag forradalmi szellemű katonatisztek, akik a nemzeti tanácsba is bekerültek.*⁵³¹

A valódi fordulat csak október 30-án következett be a megyében. A kaposvári tüntetők ekkor már a pártbizottság tagjainak lemondását, majd letartóztatását követelték. A BM megyei főosztályának vezetőjével együtt kísérték őket a börtönhöz, ahol a börtönparancsnok csak ügyészségi végzés alapján volt hajlandó befogadni őket, mire a megyei ügyészség vezetője védőőrizetet rendelt el számukra. Az ott tartásukra a tüntetők egy már kizárólag erre a célra szervezett nemzetőr csapatot alakítottak. Október 30–31-én (felsőbb utasításra) a katonai alakulatoknál megalakultak a forradalmi katonatanácsok, így ezt követően már ennek tagjai képviselték a honvédséget a nemzeti bizottságban. A megyei nemzetőrség parancsnokát leváltották,⁵³² a szervezetet átalakították,⁵³³ felügyeletére egy honvéd századost és a rendőrkapitányt jelölték ki. A nemzetőrök feladata lett az illetéktelen kezekben lévő fegyverek összegyűjtése, az államvédelmések és a pártvezetők védőőrizetbe vétele. *„A katonai tanács küldötteinek javaslata nyomán elrendelték a hadosztályparancsnok és a többi katonai alakulat parancsnokainak őrizetbe vételét. A döntés 31-én születhetett, mert a hadosztály katonatanácsa ténylegesen akkor vette át az irányítást az alakulatnál. A forradalmi tanács a lehető legszélesebben értelmezte hatalmi jogkörét, amikor azt is kimondta, hogy az egyes honvédalakulatok parancsnoki tisztségét az ott megválasztott katonai tanács elnöke tölti be.*⁵³⁴ A leváltott

⁵²⁹ SZÁNTÓ, in: SZAKOLCZAI 2006: 336. Azt, hogy ezt mennyire gondolták komolyan, jól mutatja, hogy mikor Balatonföldváron egyik tagját védőőrizetbe vették, a megyei pártbizottság katonákat küldött a településre, akik kiszabadították a pártfunkcionáriust, majd másnap komolyabb erővel is felvonultak a helyszínen.

⁵³⁰ Október 28-án. Később harci gépek támogatását kérték, amik mélyrepüléseket hajtottak végre. *„Ez a módszer kezdetben bevált, azonban később már nem volt eredményes...”* HL MN-KGY-F 2. d. 18. ő. e. 178.

⁵³¹ SZÁNTÓ, in: SZAKOLCZAI 2006: 340.

⁵³² November 1-től Galambos Lajos szakaszvezető lett a parancsnok.

⁵³³ A vonatkozó határozat: *„A nemzetőrséget a szükségleteknek megfelelően szervezzék át, és gondoskodjanak a létszám megfelelő felemeléséről. Ezt az átszervezést október 31-én délig végre kell hajtani.”* Szabad Somogy, 1956. november 1. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 580.

⁵³⁴ SZÁNTÓ, in: SZAKOLCZAI 2006: 344.

parancsnokokat a tüntető tömeg a laktanyától egész a börtönig kísérte, majd a megyeházához mentek, ahol fennhangon a nemzetőrség haladéktalan felfegyverzését követelték. A forradalmi nemzeti tanács, miután áttette székhelyét a pártbizottság nemzetőrök által védett épületébe, az üzemi őrségek felfegyverzéséről határozott. Utóbbiak szervezését és a fegyverek kiosztását a rendőrkapitány katonatisztekkel együtt felügyelte.

Október 31-én leváltották a megyei ügyészség vezetőjét és megkezdték az államvédelmisek, és fegyveres pártfunkcionáriusok őrizetbe vételét, amit a kaposvári hangoshíradóban is hirdettek. A letartóztatások még november 2–3-án is tartottak. A rendőrségen alakult forradalmi bizottság alakuló ülésén a résztvevők az államvédelmisek kizárását követelték a testületből, hiszen egy pártsemleges szervezetet akartak létrehozni. A megyei forradalmi tanács összekötőt rendelt ki a rendőrség munkájának felügyeletére.

A megye községeiben egymáshoz hasonló módon ment végbe a forradalom: egy felvonulást/tüntetést követően gyűlést tartottak, amin nemzeti bizottságot választottak, majd létrehozták a nemzetőrséget is. Utóbbi megalakítására a még csak nevében nemzeti tanács is felszólította őket. Mivel annak összetételével és irányultságával nem feltétlenül lehettek tisztában a falvak vezetői, joggal gondolhatták, hogy a forradalmi célok elérése érdekében történt a kezdeményezés. Ők legalábbis ezt néhány napon belül már így fordították le maguknak. *„A községi népgyűlések, illetve a forradalmi bizottságok általában az alakulás idején határoztak a nemzetőrség megszervezéséről a közrend fenntartása érdekében. [...] Néhány eseten ezt olyan precízen cselekedték, hogy külön nemzeti bizottsági ülésen hagyták jóvá a nemzetőrök névsorát, s egyúttal kinyilvánították, hogy a nemzetőrség felé utasítási joggal rendelkezik az új hatalmi szerv.”*⁵³⁵ A nemzetőrök csak szolgálati idejük alatt viselhetek fegyvert, és rendszerint – különösen a felfegyverzés és járőrözés során – együttműködtek a helyi katonai és rendőri alakulatokkal. A rendfenntartáson kívül a nemzetőrök kivették a részüket a fővárosba szállított élelmiszeradományok logisztikai feladataiból is. Járási szintű nemzetőregység feltehetően több helyen alakult: erre utaló dokumentumokat Baracson, Csurgón, és Nagyatádon találunk. Ezzel összefüggő, hogy részben éppen ezeken a településeken, Baracson,⁵³⁶ Nagyatádon, illetve Siófokon készültek a szovjetekkel szembeni ellenállásra a nemzetőr csapatok, de végül egyik helyen sem történt komolyabb harctevékenység.

Az erőszakszervezetek tagjai akkor sem mertek egymásnak segíteni, amikor kérték őket: négy barcsi államvédelmist Bolhón a tömeg a tanácsházán körbezárt. Hiába kérték segítséget a helyben lévő határőröktől, azok nem mentek ér-

⁵³⁵ SZÁNTÓ, in: BOKODI-OLÁH 2009: 79.

⁵³⁶ A Barcsra kirendelt 11 katona október 28-án kevésnek bizonyult a tömegoszlatáshoz, ezért ide is elküldték a harci gépeket, amik alacsony rárepüléseket hajtottak végre. HL MN-KGY-F 2. d. 23. ő. e. 292.

tük, meg kellett várják, amíg Barcsról odaértek a rendőrök, és kiszabadították őket szorult helyzetükből.⁵³⁷

Fonyódon az éppen csak megválasztott nemzeti bizottság egyik első intézkedése volt október 28-án a nemzetőrség felállítása, majd október 30-án a járási nemzetőrséget is létrehozták. „A forradalom fegyveres testülete Fonyódon vasutasokból és fiatalokból állt, összesen kb. 30 tagot számlált. A nemzetőröket szolgálatteljesítésük idejére a rendőrség látta el fegyverrel. Kaponya István főhadnagy, 28-ától a rendőrkapitányság vezetője utasította az őrsöket, hogy járőrszolgálatra mindig egy rendőr és egy nemzetőr menjen együtt. Ezzel nemcsak azt biztosította, hogy a járőrpárok kontrollt gyakoroltak egymás felett, de elérte azt is, hogy a rendőrök rutinja a nemzetőrök megbecsülésével párosult. Míg előbbiek tudták, hogyan kell intézkedni, utóbbiaknak lehetősége volt rá, nekik nem kellett a lakosság haragjától tartaniuk.”⁵³⁸

A szovjet csapatok már november első napjaiban a megyeszékhely közelébe érkeztek. A katonai tanács védelmi tervet dolgozott ki, november 2-án pedig mozgósították a tartalékosokat. A járási székhelyek közül azokban, ahol állomásozott katonai alakulat, a nemzetőröknek szolgálatuk idejére fegyvereket osztottak ki. November 4-én a szovjetek elfoglalták a Kaposváron található katonai objektumokat. A pártbizottság épületénél három nemzetőr vesztette életét a tűzharcban.⁵³⁹ Bár több település az ellenállás mellett döntött, csak néhány vállalta a tényleges harcot.⁵⁴⁰ A szovjet alakulatok a néphadsereg helyi erőivel együttműködve mindenütt katonai közigazgatást vezettek be: kijárási tilalmat, fegyverbeszolgáltatási kényszert, munkafelvételt hirdettek. A letartóztatásokat a rendőrséggel közösen végezték. Az egykori pártfunkcionáriusok közül már az első napokban sokan segédrendőri státusszal működtek, november közepétől pedig karhatalomként funkcionáltak. Decemberre megerősödött az új szervezet, és rendszeresen járőrözött, razziázott.

*Szabolcs-Szatmár megye*⁵⁴¹

Október 24-én a nyíregyházi helyőrség harcászultséget rendelt el, tisztí járőröket küldött az utcákra, és megerősítette a megyei tanács és a pártbizottság védelmét, valamint katonákat küldött a debreceni alakulat megsegítésére is.

⁵³⁷ ÁBTL V-150374/I-II.

⁵³⁸ BOKODI-OLÁH Gergely: *Fonyód, 1956*. Fonyód (Fonyód Város Önkormányzata) 2011. 16–17.

⁵³⁹ A szovjetek 30-35 harcokcsival vonultak be a városba. HL MN-KGY-F 6. d. 14. ő. e. 69.

⁵⁴⁰ Balatonföldvár, Barcs, Nagyatád, Siófok, Tab

⁵⁴¹ A megye 245 településéből 145-ben alakult nemzetőrség, ezek közül 65 volt fegyveres. Összesen 56 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 33 esetben tartottak házkutatást. Gyár/intézményőrség nem alakult. 1 településen a nem-

A megyei pártbizottság a hadkiegészítő parancsnokságokat a járási pártbizottságok védelmére és felfegyverzésére utasította.

Október 25-én a pártvezetők, a hadkiegészítő és a helyőrség parancsnoka, valamint a BM megyei főosztály államvédelmis vezetője megyei honvédelmi tanácsot alapított, ami minden fegyveres testületnél harckészültséget rendelt el. *„A honvédelmi tanács megszervezte a középületek fegyveres védelmét, felfegyverezte a megyei pártbizottság és a megyei tanács munkatársait. A kiegészítő parancsnokság egy megerősített fegyveres szakasszal látta el a rádióerősítő-állomást, növelték a vasútbiztosító őrség létszámát, rendőröket rendeltek ki a nyomda, a nemzeti bank fiókja stb. őrizetére. A honvédelmi tanács székhelye a megyei pártbizottság volt, ide érkeztek be a helyzetjelentések a megye különböző településeiről.”*⁵⁴²

Bár október 25-én a karhatalmi egységek még sikeres tömegoszlatást hajtottak végre, másnap, október 26-án a miskolci forradalmárokkal kiegészült nyíregyházi tüntetők fegyvereket ugyan még nem, de húsz katonatisztnak a tüntetéshez való csatlakozását már kikényszerítették a laktanyaparancsnoktól. A börtönbe ezt követően úgy hatolt be a tömeg, hogy a rendőrök a szemben lévő megyei kapitányság falai mögül végignézték az egészet. Nem mertek mozdulni. A rendőri vezetők később kiálltak a tömeg elé, és tárgyaltak a forradalmárok képviselőivel,⁵⁴³ akikkel abban állapodtak meg, hogy a rendőrséget a jövőben létrehozandó polgárőrség segíti majd munkájában. A laktányához fegyverekért visszatérő, oda betörő tömegre a parancsnok ezúttal már lövett.⁵⁴⁴ A helyőrségparancsnok⁵⁴⁵ – több más MDP-tag mellett – így is bekerült az október 26-i nagygyűlés által megválasztott ideiglenes munkástanács intézőbizottságába, aminek feladatai közt megjelent a rend fenntartásában való szerepvállalás igénye: *„Az Intéző Bizottság első tevékenysége volt, hogy Nyíregyháza dolgozóinak és a város biztonságának, rendjének és nyugalmanak érdekében megszervezte az önkéntes polgári őrséget, a honvédséggel és a rendőrséggel karöltve.”*⁵⁴⁶ A vezető szerv átszervezését már másnap megkezdték, de egy, a városon átvonuló szovjet páncélosokkal történt esemény miatt végül október

zetőrség együttműködött a rendőrséggel, 20 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150375 Szabolcs-Szatmár megyei monográfia

⁵⁴² DIKÁN Nóra: *Szabolcs-Szatmár megye*. [továbbiakban: DIKÁN] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 304.

⁵⁴³ Közben átmentették a börtönben tárolt fegyvereket a kapitányságra.

⁵⁴⁴ Az alakulat jelentése szerint október 27-én. Kézigránatot is dobtak a tömegbe. Halálos áldozatot nem követelt az akció, súlyos sérültek viszont voltak. HL MN-KGY-F 4. d. 11. ő. e. 134. A kiegészítő parancsnokság jelentése az október 26-ai dátumot erősíti meg. HL MN-KGY-F 6. d. 88. ő. e. 621–622.

⁵⁴⁵ Hubicska Zoltán őrnagy. A megtorlás során még úgy is 1 év letöltendő börtönbüntetésre ítélték, hogy november 4-e után ő lett az új karhatalom egyik szervezője. Közben ugyanakkor akadályozta az elhárítótiszt munkáját, és leszerelt egy a tisztí nyilatkozatot aláíró tisztet.

⁵⁴⁶ *Szabolcs-Szatmári Néplap*, 1956. október 27. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 612.

29-én nyerte el végleges formáját.⁵⁴⁷ A szovjeteket is eddigre tudták meggyőzni, térjenek vissza laktanyájukba.

Bár a megyei fegyveres erők parancsnokainak kijelentései szerint a forradalom mellé álltak, azokat nem követték tettek: a nemzeti bizottságnak sokat kellett küzdenie velük.⁵⁴⁸ Az október 26-án megalakított polgárőrségnek például nem adtak fegyvert a kezébe,⁵⁴⁹ ellenben a civil járőröket alárendelték a rendőrségnek. *„A megyei rendőrkapitányság október 27-én felszólította a járási rendőrkapitányságokat, hogy az őrsöket egy helyre, a járási rendőrkapitányságokra vonják össze, nehogy lefegyverezzék őket. Utasították az alárendelt egységeket, hogy a tüntetésekbe, a vörös csillagok leverésébe, a szobrok és emlékművek lerombolásába ne avatkozzanak bele.”*⁵⁵⁰ A félelmük nem volt alaptalan, több településen is rátámadtak a felkelők a rendőrségi épületekre.

Az államvédelmisek hivatalos feloszlátásukat követően először a nyírbátori határőrökhöz, majd – mivel ott sem látták őket szívesen – Munkácsra, a Szovjetunióba menekültek.⁵⁵¹ *„Az államvédelmisek távozásával szinte teljesen őrizetlen maradt a rendőrkapitányság, a vidéki őrsökről behívott rendőrök is hazautaztak.”*⁵⁵² Otthagyott fegyvereiket a laktanyába szállították.

A megyei nemzeti bizottság hozta létre a nemzetőrséget, és közbiztonsági munkacsoportot is alapított. A vasúti határátkelőnél nagy jelentősége volt továbbá a hírszerzésnek, de a megyeházán működtetett telefonszolgálatnál dolgozó diákok is sok hasznos információt gyűjtöttek össze és juttattak el Budapestre.⁵⁵³

A megyei pártbizottság még a nemzeti bizottság megalakítását követően is erősnek érezte magát: október 29-én bevonatta a megyei tanácson lévő fegyvereket, mondván, az ott tartózkodók átálltak a forradalom oldalára. Hamarosan

⁵⁴⁷ Október 28-án tüntetők állták útját a városon átvonuló szovjet konvojnak. Egy gépkocsit fel is borítottak. Három vadászgép vaklőszerszel oszlatta fel a tömeget. HL MN-KGY-F 4. d. 11. ő. e. 134–135.

⁵⁴⁸ A megyei pártvezetők egészen odáig mentek, hogy a nemzetőrök ellensúlyozására a rendfenntartásban részt vevő katonai és rendőri erők megerősítésére utasították a hadkiegészítő parancsnokot, ez azonban végül nem valósult meg.

⁵⁴⁹ Október 28-án hozzájutottak.

⁵⁵⁰ DIKÁN, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 314.

⁵⁵¹ *„A nyíregyházi államvédelmisták parancsnokuk vezetésével három személygépkocsival hagyták el az országot. Elmenetelük előtt azonban gondoskodtak arról, hogy a hideg keleti télen megfelelő ruházat álljon rendelkezésükre. Magukkal vitték a rendőrség meleg ruháinak egy részét, végezetül kifosztották a rendőrklubot, az ott lévő élelmiszert és italt kocsira rakták. »Zsebpénznek« 130 ezer forintot biztosítottak a rendőrségi illetményekből és kasszákból. A lakosság véleménye szerint pénzük előbb elfogy, mint az irántuk érzett mérhetetlen gyűlölet.” Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 2. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 618.*

⁵⁵² DIKÁN, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 314.

⁵⁵³ A szovjet csapatok mozgását figyelték és jelentették a fővárosnak. ÁBTL V-150375

azonban a katonák hagytak fel a pártbizottság őrzésével.⁵⁵⁴ A pártfunkcionáriusoknál maradt pisztolyokat később a nemzetőrök gyűjtötték össze.⁵⁵⁵ Ők voltak azok is, akik a november 1-jén a városba visszatérő megyei titkárt és tanácselnököt letartóztatták.

A nemzetőrség parancsnoka⁵⁵⁶ „*úgy látta, hogy a forradalom győzelmének biztosítéka a fegyveres erők feletti hatalom megszerzése. Ezért akarta lemondatni posztjáról a honvédelmi tanács elnökét,*⁵⁵⁷ *fegyverrel ellátni a polgárőrséget, és lefegyverezni a pártmunkásokat.*”⁵⁵⁸ Ehhez a helyőrségparancsnok támogatására volt szüksége, az azonban nem akart fegyvert adni a civilek kezébe, amíg a nemzetőrparancsnok nem fenyegette azzal, hogy Miskolcra megy segítségért. Október 27-én a nemzetőrparancsnok, az egyébként őt a pozícióra felkérő régi ismerősét, az ideiglenes városi munkástanács elnökét is győzködte, „*menjenek Miskolcra, és az ottani tapasztalatokra építve szervezzék meg a nemzetőrséget, s ha a hadseregtől nem sikerül fegyvert szerezni, forduljanak a Borsodi Megyei*

⁵⁵⁴ „Október 30-án úgy döntöttünk, hogy megkíséreljük vérontás nélkül felszámolni ezt a gócpontot. Magamhoz vettem egy puskával felfegyverzett nemzetőrszakaszt, [...] [közölték az épületet védő katonák vezetőjével, hogy] a nemzetőr-parancsnokság utasítása alapján átvesszük az őrséget és ő a szakaszával együtt vonuljon be a laktanyába. Nagy volt az öröm. Visszament az épületbe, és egy perc múlva már el is vonult a katonáival. [...] Beléptünk az előcsarnokba. Fegyverek meredtek ránk minden oldalról. A helyiség tele volt fegyveres civilekkel. A lépcsőfordulókról gépfegyverek csövei meredtek ránk. A csarnokban álló férfiak és nők lövésre készen irányították ránk géppisztolyaikat. [...] A párt gépkocsivezetői – akik mint becsületes magyar dolgozók szívükben a forradalom mellett álltak, és csak kényszerből vállalták a gépfegyverek kezelését –, felálltak és bejelentették, hogy csatlakoznak a forradalomhoz. Erre a többi fegyveres is belátta, hogy céltalan az ellenállás, és lerakták a fegyvert. Tehát a többség nem meggyőződésből, hanem kényszerből védte a pártbizottságot. A fegyvereket a laktanyába vittük. A párt dolgozóit és a pártiskola hallgatóit fegyveres nemzetőr kísérettel autókön szállítottuk lakásukra, nehogy a nép – amelynek jelszavuk szerint vezetői voltak – leszámoljon velük.” KABAY Dezső Tibor: *Forradalom az Isten háta megett, és egyéb viszontagságok*. Nyíregyháza [Nyíri Honvéd Egyesület] 2001. 40–41.

⁵⁵⁵ Más forrás szerint a legkitartóbb pártfunkcionáriusokat a szovjetekkel fegyvereztette le a városi munkástanács: „1956. október 29-én Kabay Dezső nemzetőrparancsnok vezetésével egy felfegyverzett egység elfoglalta a megyei pártbizottságot, s másnap a pártotatók házát és a Sóstói úton lévő pártiskola épületét. Néhány pártember nehezen tudott megbarátkozni a megváltozott helyzettel, továbbra is szervezkedett és fegyverkezett, s végül a Városi Munkástanács telefonkérésére a Szentmihályi úti laktanyában állomásozó szovjet egység egy erős páncélos alakulata fegyverezte le őket október 30-án minden atrocitás nélkül, s a 2 teherautónyi hadianyagot átadta a város vezetőinek. Minden bizonnyal ekkor még a szovjetek nem láttak tisztán, s nem tudtak különbséget tenni a volt városi tanács (városi szovjetek) és a munkástanács között.” FAZEKAS Árpád, Dr.: *1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban*. Nyíregyháza (Történelmi Igazságtétel Bizottság) 1994. 18.

⁵⁵⁶ Kabay Dezső. A megtorlás során novemberben Ungvárra hurcolták, a decembert a nyíregyházi börtönben töltötte, majd az 1957. januári, újabb letartóztatás elől Jugoszláviába menekült.

⁵⁵⁷ Unatenszky Pál alezredest

⁵⁵⁸ DIKÁN, in: SZAKOLCZAI–Á. VARGA 2003: 314.

*Munkástanácshoz, kérjenek tőlük. Úgy gondolták, 200 nemzetőr elég lenne a megyei fegyveres erők ellensúlyozására.*⁵⁵⁹

A rendőrség élén a távozott államvédelmi tisztet olyasvalaki váltotta, aki néhány nappal korábban még szovjet beavatkozást kért. Pozíciójában való megerősítéséért ugyanakkor már a városi munkástanács elnökéhez fordult. Miután a rendőrséget országos felettes szerve a forradalmi bizottsággal való együttműködésre utasította, küldöttségük biztosította annak elnökét: *„a rendőrség itthon maradt része kész továbbra is biztosítani a közrendet és közbiztonságot Nyíregyházán, s hogy elfogadják a nemzetőrpáncsnok irányítását.*⁵⁶⁰ Október 30-án a járási központokban összevont rendőri erőket a megyei feletteseik visszaparancsolták az őrsőkre, aminek eredménye az lett, hogy a forradalmi bizottságok lefegyverezték őket.⁵⁶¹

*„November első napjaiban polgárőrökből és rendőrökből álló brigádok mentek a járási székhelyekre, hogy a rendőrség közrendvédelmi apparátusának szolgálatba állításához és a nemzetőrségek megszervezéséhez segítséget nyújtsanak. A megyei és a városi forradalmi szervezetek vezetői, valamint a fegyveres testületek páncsnokai között továbbra is feszült maradt a viszony.*⁵⁶² A honvédelmi tanács elnökét például kihagyták a megyei nemzeti bizottságból, ám ő az új rendőrkapitányban sem bízott, ezért mellé összekötőt jelölt ki. A két intézmény közti legélesebb vita a nemzetőrség kapcsán robbant ki, hiszen mindkettő magának követelte az új karhatalom irányítását. A rendőrök, katonák és polgárőrök alkotta nemzetőrség október 29-én végül a megyei nemzeti bizottság alárendeltségébe került. Feladata *„a forradalmi munkástanácsokkal szorosán együttműködve területükön a rendet, közbiztonságot, élet-, személyi és vagyoni biztonságot fenntartani (gyilkosság, rablás, betörés, lopás stb.). A nemzetőrség fokozott járőrözéssel tartozik biztosítani, hogy semmilyen vagyont bűncselekmény révén károsodás ne érjen.*⁵⁶³ A civil nemzetőrök kezében csak szolgálati idejük alatt lehetett fegyver. A nemzetőrség teljes létszáma november első napjaira mintegy 120 főre nőtt,⁵⁶⁴ fennhatóságát pedig a városról az egész megyére kiterjesztette.

⁵⁵⁹ NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra: *Az 1956-os események Szabolcs-Szatmár megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre.* [továbbiakban: NÉMETHNÉ DIKÁN] In: BOKODI-OLÁH 2012: 19.

⁵⁶⁰ NÉMETHNÉ DIKÁN, in: BOKODI-OLÁH 2012: 20.

⁵⁶¹ A megyeiek motivációja a döntésben az lehetett, hogy a járási kapitányságokon összezsúfolódott állomány fegyelme október 28-a után nehezen volt fenntartható. Döntésük előre valószínűsíthető következményével tisztában lehettek, mert azt is utasításba adták, hogy a fegyverszerzés céljából őket megtámadó civileknek ne álljanak ellen.

⁵⁶² DIKÁN, In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 315.

⁵⁶³ VIDA István (szerk.): *1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében. Dokumentumok.* Nyíregyháza (Magyar Szocialista Párt Szabolcs-Szatmár megyei és Nyíregyháza városi szervezete) 1989. alapján DIKÁN, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 316.

⁵⁶⁴ Megalakításakor 20 katona, 20 rendőr és 20 nemzetőr alkotta a szervezetet.

A HM utasítására megtartott forradalmi katonatanács választáson október 30-án „a legénység több tisztet is támadott rákosista múltja miatt, végül megegyeztek, hogy a politikai vonalon vagy a belső elhárításnál foglalkoztatott tisztek nem kerülhetnek be a katonatanácsba.”⁵⁶⁵ Még a laktanyából is kitiltották őket, és leszerelésüket követelték. Október 31-én a rendőrségen is megalakították a forradalmi tanácsot, ami nyilvánosságra hozta az államvédelmiek listáját.

November 1-jén, a nemzeti bizottság intézőbizottsági ülésén budapesti és debreceni egyetemisták „a legsürgetőbb lépések megtételére ösztökélték a szabolcsi vezetőket, szembesítve őket azzal, hogy a községi nemzetőrsek felállításának elhúzódása miatt a településeken nagyon zavaros a helyzet, a honvédségnél nem, vagy alig működnek a forradalmi katonatanácsok, a fegyveres testületek vezetése nem egységes.”⁵⁶⁶ A nemzeti bizottság ezt követően alakította meg a honvédelmi bizottmányt,⁵⁶⁷ ami a fegyveres erők felettes szerve lett a megyében. A példát a járási székhelyek is követték.⁵⁶⁸ A honvédelmi bizottmányok fő feladata a nemzetőrsek felfegyverzése lett volna, ehhez azonban már késő volt. November 3-án mindenesetre a középületeket őrző diákokat és a vasúti őrséget fegyverhez juttatták.

A forradalmárok Csengeren és Fehérgyarmaton a párttagok, a BM járási osztályai és a kiegészítő parancsnokságok mellett a határőröket is lefegyverezték, majd a fegyveres szervek irányítását a katonai bizottmány kezébe adták, illetve a határ őrzését a nemzetőrökre bízták.⁵⁶⁹ A határőrök Nyírbátorból, miután megtudták, hogy a szovjetek több helyen lőtték a laktanyákat, Tiszabecsre vonultak, majd az ottani határőrseget lefegyverezték, és az alegységet a nemzetőrség alárendeltségébe vonták. A záhonyi határőrök tisztjeikkel szembehelezkedve a forradalom mellé álltak. A helyi honvédelmi bizottmány vezetője, a záhonyi vasútállomás főnöke a főút mellé telepített légvédelmi ágyúkkal, felrobbantott vasúti váltókkal és több tehervagon tartalmának a sínekre borításá-

⁵⁶⁵ DIKÁN, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 316. Egy elhárítónak még így is sikerült beférkőznie közéjük.

⁵⁶⁶ DIKÁN, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 320.

⁵⁶⁷ Vezetője a nemzetőrparancsnok, tagjai a helyőrségparancsnok és a rendőrségi összekötő tiszt (egyben a rendőrségi forradalmi tanács elnöke) lettek.

⁵⁶⁸ „A Megyei Nemzeti Bizottság Intéző Bizottsága csütörtöki ülésén számos fontos intézkedésről tárgyalt. Többek között napirenden szerepelt a nemzetőrség megerősítése és átszervezése, az üzemek munkásőrségeinek fegyverekkel való ellátása. Úgynevezett repülőbizottságok keresik fel a járási székhelyeket, hogy a közrend helyreállításához segítséget nyújtsanak. Előkészítették egy tisztogatást ellátó nemzetőr csoport megalakítását, amelynek az lesz a hivatása, hogy a közbiztonságot veszélyeztető elemeket (volt ávosokat stb.) felkutassa. A megyei nemzeti bizottság e feladat ellátásához a lakosság segítségét kéri.” Szabolcs-Szatmár Népe, 1956. november 3. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 625.

⁵⁶⁹ ÁBTL V-150375

val fogadta a vasútállomást már november 1-jén elfoglaló szovjet csapatokat, akik november 4-én a helyi laktanyát is lőtték.⁵⁷⁰

A Nyíregyházára a szovjetekkel visszatérő államvédelmiseket a rendőrök kivetették maguk közül, nem voltak hajlandók újra együtt dolgozni velük. A szovjetek erre lefegyverezték a rendőrséget, és átvették a börtön felügyeletét. Egyes államvédelmisek a november 8-i, feloszlásukat megerősítő kormánydöntést követően – más megyéhez hasonlóan itt is – a szovjetek tanácsadói-ként dolgoztak. *„November végén, december elején átvilágították az egykori ÁVH-sokat, majd ezt követően ismét ott találjuk őket az újjászervezett karhatalomban. A velük szemben táplált ellenszenv a korábbinál is nagyobb volt, mivel az elbocsájtott, vagy letartóztatott katona- és rendőr-tisztek meghurcoltatásuk, illetve bűnügyi felelősségre vonásuk mögött az államvédelmisek aknamunkáját látták. Ebben közrejátszott, hogy a kihallgatásokat is ezzel az apparátussal végezték.”*⁵⁷¹

A november 4-i szovjet támadást követően Nyíregyházán a nemzeti bizottság helyét munkás-paraszt forradalmi bizottság vette át, aminek tagja lett a helyőrségparancsnok is. A honvédelmi bizottmányt november 5-én a forradalmi karhatalom tartalékosokból történő újjászervezésére utasították. A 150 behívottból azonban csak nyolcan jelentek meg.

*Szolnok megye*⁵⁷²

A megyei pártbizottság október 23-án felfegyverezte 80 alkalmazottját, akiknek a pártszékházak őrzése lett a feladatuk. Szolnokon már másnap, a többi településen október 26-án vonták vissza a fegyveres öröket a pártházaktól, mert attól féltek, hogy magukra haragítják a munkásokat. A szovjetek közben nagy erővel haladtak át a megyén, ami önmagában is több konfliktushoz vezetett: *„Állandó fenyegetettséget jelentett a szovjet csapatok, több száz tank és több tízezer katona folyamatos átvonulása, különösen azokban a városokban, amelyek a 4-es főútvonal mentén feküdtek.”*⁵⁷³

⁵⁷⁰ *„Záhonyi alakulatunk laktanyáját a délelőtti órákban egy ideig lőtték a szovjet páncélosok, bár a parancsnok jelentése és a tisztek vallomása alapján nem álltak ellen.”* A támadásban öt honvéd veszítette életét. A többieket elfogták, és két napra a Szovjetunióba (Csapra) vitték. HL MN-KGY-F 4. d. 30. ő. e. 398–399., 4. d. 31. ő. e. 413–414.

⁵⁷¹ NÉMETHNÉ DIKÁN, in: BOKODI-OLÁH 2012: 24.

⁵⁷² A megye 89 településéből 63-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 32 volt fegyveres. Összesen 10 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 30 esetben tartottak házkutatást. 1 gyár/intézményőrség alakult. 1 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 7 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150376 Szolnok megyei monográfia

⁵⁷³ CSEH Géza: *Szolnok megye*. [továbbiakban: CSEH] In: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 355.

Az államvédelemnek még október 22-én összetartást, fokozott odafigyelést rendeltek el. A megyei állomány fele, mintegy negyven fő Szolnokon, a BM megyei főosztályán dolgozott. A forradalom első napjaiban a pártbizottság és a rendőrség is cserbenhagyta őket, parancs nélkül pedig nem mertek cselekedni, ezért képviselőik október 26-án megjelentek a forradalmi munkástanács alakuló gyűlésén, ahol felajánlották szolgálataikat, de ott sem akartak velük együttműködni.

Október 24-én a helyőrség komendáns hivatalvezetője az objektum előtti tüntetők követelésének eleget téve utasította katonáit, hogy *„egyenruháikról távolítsák el a szovjet típusú jelvényeket, és tűzzenek fel nemzetiszínű szalagot. A tüntetők ezt követően nagy ováció közepette, a hadsereget éltetve továbbmentek.”*⁵⁷⁴ A Damjanich-szobornál már a repülőtisztai iskola tisztjei is részt vettek a tüntetésen, sőt egy korábbi parancsnokuk kijelentette, a katonák a forradalom mellett állnak.⁵⁷⁵

Október 26-án a szolnoki városi munkástanácsot megválasztó gyűlésen a helyőrség és a rendőrség tagjai is részt vettek. A katonai biztos a repülőtisztai iskola parancsnoka, egyben helyőrségparancsnok⁵⁷⁶ lett. A munkástanács-választást követően a katonai repülőtéren fegyvereket követelő fiatalokat személyesen bírta jobb belátásra.⁵⁷⁷ *„A munkásság és a diákok felfegyverzése Szolnokon mindvégig az egyik legfontosabb követelés maradt, ám ehhez a megyei munkástanács – és különösen a helyőrségparancsnok – semmiképpen sem akart hozzájárulni. [...] [Az egyetemisták végül] beleegyeztek, hogy a fegyveres nemzetőrség tagjai csak katonákkal és rendőrökkel közösen, hármas csoportokban járőrözzenek. Az október 30-án megalakult szolnoki nemzetőrség kizárólag egyetemistákból állt, a munkások tömeges felfegyverzésére nem került sor.”*⁵⁷⁸ A jászberényi forradalmi bizottságtól – csakúgy, mint Szolnokon – a fiatalok követelték ki a nemzetőrök felfegyverzését és az államvédelmisek őrizetbe vételét.

⁵⁷⁴ FEKETE István: *A katonák szerepe a szolnoki '56-os eseményekben.* [továbbiakban: FEKETE] In: BOKODI-OLÁH 2013: 49.

⁵⁷⁵ A repülőtisztai iskola forradalmi katonatanácsa október 30-án alakult meg. Az elhárító-tiszteket eltávolították, megszervezték a védelmet és a szovjet csapatok felderítését. Az ugyancsak szolnoki tiszthelyettesi iskolából szintén eltávolították az elhárító-tiszteket, sőt a párttagokat is a katonatanács október 30-ai megalakítása után. ÁBTL V-150376

⁵⁷⁶ Kablay Lajos alezredes. A megtorlás során 1 év felfüggesztett börtönbüntetést kapott.

⁵⁷⁷ Azzal sikerült távozásra bírnia a tömeget – akiknek a városba való visszajutásához buszokat is biztosított –, hogy kijelentette: *„a forradalom fegyveres védelme a katonák dolga, és ha szükség lesz rá, teljesíteni fogják a haza iránti kötelességüket.”* FEKETE, in: BOKODI-OLÁH 2013: 50–51. A helyőrségparancsnok később katonákat küldött a városba, hogy a lakosságnak a kialakult helyzetet elmagyarázzák.

⁵⁷⁸ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 357. A szolnoki MÁV járműjavítójában alakult Forradalmi Ifjúsági Szövetség a maga kezébe vette a sorsát: november 3-án a rendőrség lefegyverzésével jutott fegyverekhez.

Október 27-én a rendőrség élére már egy a munkástanács által kinevezett személy került, aki összegyűjtette a pártfunkcionáriusoknál lévő fegyvereket. Október 30-án a BM megyei főosztályon megalakult a forradalmi bizottság, ami több, korábban politikai okokból eltávolított rendőrtisztet reaktivált. *„Szolnok megyében a rendőrség vidéken is a forradalmi szervek mellé állt. A kompromittált vezetőket menesztették. [...] A városokban és a járási székhelyeken többnyire a rendőrség engedélyével és ellenőrzésével osztották ki a fegyvereket az október végén szerveződő nemzetőrségeknek. Fegyveres szolgálatot a nemzetőrök általában csak rendőrökkel – és ahol honvédség állomásozott, ott katonákkal – együtt láttak el.”*⁵⁷⁹ A megyei főosztály egyenesen segítséget kért a civilektől munkája ellátásához: *„messzemenő segítséget kérünk Szolnok város ifjúságától, munkásaitól, dolgozó parasztjaitól és az értelmiségtől, azoktól tehát, akik fegyvelmezett magatartásukkal a zavarok elhárításához eddig is jelentős mértékben hozzájárultak.”*⁵⁸⁰

A törökszentmiklói hadkiegészítő parancsnok október 27-én a katonai biztoshoz fordult segítségért, mikor a helyiek megunva a szovjet csapatok folyamatos átvonulását a településen, útakadályokkal bénították meg a 4-es út forgalmát, és egyúttal fegyvereket követeltek tőle. A szolnoki helyőrségparancsnok katonai küldöttséget irányított a helyszínre, akiknek sikerült lecsillapítaniuk a tömeget, és beszállítani a laktanyába a fegyvereket.

Szolnokon október 30-án alakult meg a 30-35 felfegyverzett egyetemistából álló nemzetőrség. Katonákkal és rendőrökkel alkottak háromfős járőröket. *„Első dolguk volt a helyi államvédelmi tisztek és alkalmazottak (52 fő) letartóztatása. A szolnoki nemzetőrség a továbbiakban fő feladatának a rend fenntartását tekintette.”*⁵⁸¹

Az október 31-én az államvédelmisek letartóztatását kezdeményező egyetemisták követelését a munkástanács végül a legfőbb ügyésztől kapott utasítás alapján rendelte el. November 1–2-án mindenhol a megyében védőőrizetbe vették őket, de november 3-a után már csak az operatív tiszteket tartották bent a rendőrségi fogdáknak.

A megyében jelentős erőt képviselt a katonaság. Több városban⁵⁸² is állomásoztak magyar csapatok, szovjet alakulatok pedig két helyen, Szolnokon és Jászberényben voltak. *„A magyar katonai alakulatok viszonyát a forradalmi eseményekhez többnyire a parancsnokok személye határozta meg.”*⁵⁸³ A szolnoki események kulcsszereplője Kablay Lajos alezredes lett, aki a forradalmi munkástanács katonai biztossága után a forradalmi katonai tanács elnöki tisztét is

⁵⁷⁹ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 368.

⁵⁸⁰ *A Nép Lapja*, 1956. október 31. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 477.

⁵⁸¹ FEKETE, in: BOKODI-OLÁH 2013: 55.

⁵⁸² Jászberényben, Karcagon, Kunmadarason, Mezőtúron, Szolnokon

⁵⁸³ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 369.

ellátta. E minőségében a munkástanács elnökével keresték fel a helyi szovjet katonai alakulat parancsnokát, aki egy korábbi esetet akart velük tisztázni: egy alkalommal kövekkel dobálták meg a tüntetők (az is lehet, hogy gyerekek) a városon átvonuló szovjet konvojt, mire az figyelmeztető lövéseket adott le.⁵⁸⁴ A megbeszélésről Kablay beszámolt a munkástanácsnak: *„Az orosz őrnagy arra kért minket, ha már tüntetni akarunk, tüntessünk, semmi kifogásuk ellene. Viszont a katonáknál a három lépés, az három lépés. Az orosz parancsnokság kér, és mi is felkérünk benneteket, hogy vegyétek azt tudomásul, hogy ők adott helyzetben nem tudják hirtelen, hogy most követ dobtak-e, vagy kézigránátot, és mindjárt 8 vagy 10 golyót lőnek ki, ami annyi ember halálát is jelenthette volna. Lesztek szívesek tolmácsolni környezeteteknek, hogy ne nyúljanak az oroszokhoz.”*⁵⁸⁵

Míg a szolnoki helyőrségparancsnok inkább mérsékelni próbálta a forradalmi lendületet, a kunmadarasi reptéren⁵⁸⁶ szolgáló tisztek aktív alakítói voltak az eseményeknek: kijártak a környékbeli térségekbe, hogy segítsék a helyi események kibontakozását, párházakat kutattak át, pártfunkcionáriusok fegyvereit szedték össze. Karcagon a helyi alakulat és a hadkiegészítő parancsnoka is bekerült a forradalmi tanácsba, ami október 27-én honvédelmi bizottmányt is létrehozott. Utóbbinak volt és aktív katonatisztek, valamint a rendőrkapitány voltak a tagjai. A karcagi katonaság október 29-ig a helyi pártbizottság épületét is védte, nem sokkal később viszont már a rendőrségnek segített az államvédelmisként őrizetbe vételében.

Mezőtúron a páncélosalakulat parancsnoka sikerrel szállt szembe a forradalommal: az október 28-án a laktanya előtt fegyvert követelő tömeget feloszlatta,⁵⁸⁷ a pártfunkcionáriusokat és a rendőrkapitányt befogadta, kijárási tilalmat rendelt el, és röplapokon hirdette, hogy a rendfenntartás a katonák dolga. Bár a városi történéseket nem tudta, nem merete befolyásolni, kapuin belül úr maradt. November 2-án az ő ellenállása volt az egyik ok, ami a megyei katonai alakulatok tisztjei által tárgyalt közös védelmi tervet, csapatösszevonásokat kivitelezhetetlenné tette.⁵⁸⁸

Jászberényben laktanya és hadiipari üzemek is voltak. *„A honvédtisztek a helyi forradalmi eseményekben mindvégig kezdeményező szerepet játszottak.”*⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ HL MN-KGY-F 1. d. 28. ó. e. 530.

⁵⁸⁵ HL MN-KGY-F 1. d. 28. ó. e. 528–550. A Kilián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola parancsnokának jelentése alapján FEKETE, in: BOKODI-OLÁH 2013: 51.

⁵⁸⁶ Október 27-én az alakulat még végrehajtotta az Országos Légierő és Légvédelmi Parancsnokság utasítását: négy MiG–15bisz repülő kis magasságú rácsapásaival (fegyverhasználat nélkül) oszlattak fel Nyíregyháza környékén egy fegyverraktárt feltörni készülő tömeget.

⁵⁸⁷ A tömeg fölé lőttek sortűzet. HL MN-KGY-F 4. d. 17. ó. e. 204.

⁵⁸⁸ A másik ok a szolnoki katonai reptér november 3-ai, szovjet csapatok által történt körülvétele volt.

⁵⁸⁹ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 372.

Olyannyira, hogy a forradalmi tanács vezetőjének is a helyi parancsnokot választották meg,⁵⁹⁰ aki október 27-től 31-ig, Budapestre vezényléséig töltötte be a tisztséget. Mivel alakulatával együtt rendelték a fővárosba, távozása után a forradalmi városvezetés nagyarányú fegyverkezésbe kezdett: adtak civileknek, nemzetőröknek, a Forradalmi Ifjúsági Szövetség⁵⁹¹ fiataljainak, sőt még egy „pótezerd” felállítását is elhatározták. A nemzetőrség parancsnoka⁵⁹² a gyárak védelmére rendelt nemzetőröknek fegyveres támadás esetére tűzparancsot adott. A városba az utolsó pillanatban, november 4-én visszatérő alakulatparancsnok megértette a forradalmi bizottsággal, hogy nincs esély a szovjetek ellen, mire még aznap elkezdték lefegyverezni a civileket és a fiatalokat. A szovjet csapatok ennek ellenére lőtték a várost, mire a nemzetőrök őket kezdték löni. A tűzharc körülbelül egy óráig tartott.⁵⁹³

Nagyivánban a kommunisták szinte az utolsó pillanatig meggátolták a forradalom kibontakozását: október 24-től a téesztagok éjjelente fegyveres lovas járőröket alkotva cirkáltak a településen, és még a szovjet hősi emlékművet is fegyveresek őrizték.⁵⁹⁴ Tiszavárkonyban szintén felfegyverzett téesztagok járőröztek éjszakánként, és őrizték a pártházat.

A szovjet csapatok november 1-jén még csak a katonai repteret, 2-án már gyakorlatilag egész Szolnokot körülvárták, és harckocsikkal köröztek a városban. Kablay küldöttség útján kérte és érte el, hogy hagyják meg a magyar katonaságnak a rendfenntartást a megyeszékhelyen. A szovjetek a korábbi személyes tárgyalások ellenére november 4-én harckocsival lőtték a szolnoki laktanyát.⁵⁹⁵ Kablay a túlélés elsődlegességére szólította fel embereit.

„A karhatalom megszervezése az országban Szolnokon kezdődött meg először.”⁵⁹⁶ November 5-től repülőtisztai iskolásokkal őriztették a megyei tanács épületét, és magyar katonák álltak a stratégiaileg fontos útkereszteződéseknél és épületeknél.⁵⁹⁷ Mindehhez megkapták a szovjet parancsnokság teljes körű támogatását: élelmiszert, fegyvert, lőszeret. Még aznap megkezdték a felfegyverzett kommunisták, hivatásos katonák, államvédelmisek és rendőrök alkot-

⁵⁹⁰ Somogyi Jenő százados maga kezdeményezte a forradalmi szerv megalakítását. A megtorlás során jogerősen 5 év börtönbüntetésre ítélték.

⁵⁹¹ Kb. 240 fő, akik szervezetük november 1-jei megalakulása után önállóan, fegyveresen járőröztek a városban.

⁵⁹² Dr. Altordai Sándor

⁵⁹³ Jászberény mellett még Törökszentmiklóson alakult ki fegyveres ellenállás a megszállókkal szemben.

⁵⁹⁴ Ezt végül november 3-án döntötték le a helyiek.

⁵⁹⁵ A szovjet támadás halálos áldozatot is követelt. „A lövöldözés idején a parancsnoknak volt köszönhető, hogy a gyalogsági és tüzéségi tüzet sikerült leállítani, mert ő a parancsnoki épület bejáratára irányuló gépfegyvertűzben szaladt ki az udvaron át a kapunál lévő szovjet tisztek felé orosz nyelven kiáltozva, hogy a tüzet szüntessék be.” HL MN-KGY-F 4. d. 3. ő. e. 23.

⁵⁹⁶ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 385.

⁵⁹⁷ A hidaknál, a postánál, a banknál, a vasútállomásnál stb.

ta karhatalom szervezését, november 6-án pedig a városi parancsnokságát is létrehozták. „Bár a megyei karhatalom szervezése csak november 25-én kezdődött meg, az egyes településeken jóval korábban alakultak kisebb karhatalmista csoportok.”⁵⁹⁸ A nagyiváni téeszjárőrök november 4-e után, immár karhatalomként, nemcsak saját településük, de a kistérség lakosságát is rettegésben tartották, és szerepet játszottak a kunmadarasi tiszti karhatalom létrehozásában is. A december 8-án, a megyeszékhelyen megalakult munkás tiszti karhatalmat még a megyei pártvezetés is feloszlatta volna. A karhatalmisták jó részét a megtorlástól tartó katonatisztek adták,⁵⁹⁹ de többségükön ez sem segített.⁶⁰⁰ „November második felétől az ávósok egy részét más megyék rendőrfőkapitányságainak apparátusában helyezték el. Akik nem akartak Szolnokról elmenni, azok beléptek a karhatalomba.”⁶⁰¹ A rendőri vezetők közt ugyanakkor akadt, aki a karhatalommal szembeni ellenérzését annak rendőrségen belüli megalakulását követően is felvállalta. „A karhatalom által megrostált rendőrség 1956 decemberétől, de különösen 1957 tavaszán végigverte a megye városainak és községeinek lakosságát. Portyázásaik, brutalitásuk és izogatás utáni esztelen lövöldözéseik a Kádár-rendszerhez hű funkcionáriusok tiltakozását is kiváltották. [...] A más megyékben működő pufajkások számának kétszeresét is meghaladó, közel kilencszáz fős karhatalom prominens tagjainak jó részét leszerelés után különböző vezető tisztségekbe helyezték, ők aztán évtizedeken át a helyi közélet meghatározó személyiségei maradtak.”⁶⁰²

Tolna megye⁶⁰³

A Magyar Néphadsereg alakulatai Dombóváron, Dunaföldváron, Tamásiban, és Tolnán állomásoztak a megyében, ezenkívül minden járási székhelyen volt hadkiegészítő parancsnokság is. Október 23-án riadókészültséget rendeltek el számukra, és megerősítették az őrszolgálatot. Október 24-én harckészültség, és több helyen párttaggyűlés volt. Utóbbin a katonai parancsnokok politikai helyettesei adtak tájékoztatást a kialakult helyzetről. Október 25-én a

⁵⁹⁸ BERKI Mihály: Szolnok megye pufajkásai. A karhatalom 1956–1957-ben. *Új Magyarország*, 1992. november 7. alapján CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 385–386.

⁵⁹⁹ A repülőtisztai iskolában november 6-án két karhatalmi egység (század) alakult.

⁶⁰⁰ A megyében 20 hivatásos katonát állítottak bíróság elé, és kilencet ítélték el.

⁶⁰¹ CSEH, in: SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: 386.

⁶⁰² Uo. 387–388.

⁶⁰³ A megye 115 településéből 60-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 16 volt fegyveres. Összesen 9 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 6 esetben tartottak házkutatást. Gyár/intézményőrség nem alakult. 2 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 5 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150377 Tolna megyei monográfia

vasútállomások, posták, élelmiszerraktárak, tanácsházák és pártbizottságok védelmét,⁶⁰⁴ valamint szükség esetén a tömegoszlatást rendelték el a katonaság számára. A Dunaföldváron tartalékos tanfolyamon részt vevő egyetemisták a felkelésben való részvételüket követelték. A szovjet csapatok Dombóváron és Szekszárdon települtek.

Az MDP október 25-én a rendőrőrsök, pártbizottsági épületek, tanácsházák, üzemek,⁶⁰⁵ téveszek és gépállomások számára fegyvereket,⁶⁰⁶ a közintézmények őrzésére katonákat kért és kapott a hadseregtől. *„Gondoskodtak a védelem további erősítéséről is, megbízható párttagokból munkásmiliciát állítottak fel, amelynek szintén a rend fenntartása volt a feladata.”*⁶⁰⁷ A milícia élére a megyei hadkiegészítő parancsnoka⁶⁰⁸ került, tagjai a hadkiegészítő munkatársai, katonák és pártfunkcionáriusok lettek. A csapat megalakulását követően azonnal megkezdte az együttműködést a rendőrséggel: tagjai karhatalmi szolgálatot teljesítettek, és ellenőrizték a megye útjait.

Szekszárdon október 26-án a megyei főosztály elé vonuló tömeget egy államvédelmis először azzal próbálta távozásra bírni, hogy kijelentette, egyetértene követeléseikkel, az emberek azonban végül csak riasztólövések hatására vonultak át a tanácsházához, ahol ugyancsak lövések dördültek el az épületet védő tanácsi dolgozók fegyvereiből. Október 28-án már civileket is bevontak a rendfenntartásba: *„A rendőrségtől sehol sem tudták elvenni a fegyvereket, és jelenleg a rendőrök a honvédekkel és a nemzetiszínű karszalagos polgári őrséggel közösen a megye egész területén szilárdan tartják a közbiztonságot. Sűrű közös honvéd-, rendőr- és polgári személyes járőrözést fejtenek ki.”*⁶⁰⁹ A nemzeti bizottságot végül csak október 30-án választották meg. A testület a nemzetőrség aznapi felállítását követően⁶¹⁰ a lakosságnál és rendőrségnél lévő fegyverek begyűjtéséről döntött. A feladatot a nemzeti bizottság munkáját támogató megyei katonai parancsnok vállalta. A rendőrséggel, a katonasággal és a szovjet csapatokkal való tárgyalásokra külön bizottságot választottak, ami rögtön

⁶⁰⁴ A pártbizottságok fegyveres védelmét október 31-én szüntették meg.

⁶⁰⁵ *„Kedden délben, Nagy Imre elvtárs rádióbeszéde után minden üzembn munkásőrségek alakultak, hogy biztosítsák az üzemet minden, esetleges támadás, zavarkeltés ellen.”* Tolnai Napló, 1956. október 26. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 641.

⁶⁰⁶ Tolnán különösen sok fegyvert osztott ki a hadsereg a kommunistáknak.

⁶⁰⁷ ORGOVÁNYI István: *Tolna megye* [továbbiakban: ORGOVÁNYI] In: SZAKOLCZAI 2006: 364.

⁶⁰⁸ Misetits Sándor százados *„október 26-án – a megyei pártbizottság utasítására – megalakította, majd 27-ről 28-ra virradó éjszaka lefegyverezte a miliciát. [...] A [paksi] kiegészítő parancsnokság tisztjei Misetits felszólítására leadták a fegyvereiket, civilbe öltöztek, bezárták az épületet, s hazamentek. November 8-án a Paksra érkező oroszok parancsára visszaöltöztek.”* SZILÁGYI Mihály: *Nemzetőrök Tolna megyében.* [továbbiakban: SZILÁGYI] In: BOKODI-OLÁH 2010: 102. A Tolna megyei nemzetőrségről bővebben ld. SZILÁGYI Mihály, Dr.: *A Tolna megyei nemzetőrség története 1848–49, 1956, 2000.* Szekszárd (Babits) 2006.

⁶⁰⁹ KAJÁRI 1996: 19.

⁶¹⁰ Parancsnoka: Kovács Lehel

munkához látott. A nemzeti bizottság egyik legfontosabb célkitűzése Tolnában – más megyékhez hasonlóan – a rend és nyugalom biztosítása volt, amit a szovjetekkel is közöltek.

Miután a BM utasítására a rendőrségen forradalmi bizottság alakult, és néhány rendőrt kényszerszabadságra küldtek, elhatározták, hogy a rendőrök és a nemzetőrök együtt fognak járőrözni. Október 31-én úgy ítélték meg, hogy a nemzetőrség szervezése nem megfelelő, ezért leváltották a parancsnokot,⁶¹¹ és a korábbi toborzás helyett katonai behívókkal kezdték el növelni a létszámot.⁶¹² Állandó őrséget állítottak fel a postánál, a városházánál és a nyomdánál, valamint létrehoztak egy a nemzetőrparancsnok közvetlen alárendeltségében működő 10 fős különleges csoportot, ami az államvédelmisek és pártvezetők letartóztatását végezte.⁶¹³ November 1-jén a katonaság, rendőrség és nemzetőrség irányítására közös parancsnokság jött létre. Aznap szovjet tisztek szólították fel a nemzeti bizottságot a rend fenntartására, ellenkező esetben saját járőrök felállítását helyezték kilátásba. November 4-én a megyei pártbizottság munkatársai visszavették a rendőrséget, leváltották a rendőrkapitányt, kiengedték az államvédelmiseket. A szovjetek november 5-étől irányították a közigazgatást, aminek keretében a fegyverek beszolgáltatását és kijárási tilalmat hirdettek.⁶¹⁴ A nemzetőrök egy csoportja a magukhoz vett fegyverekkel a környékbeli hegyekbe vette be magát. Néhány napig kitartottak: egészen addig, amíg harcokcsikat nem küldtek ellenük. Az új karhatalom december közepén vette át a rendészeti feladatokat a rendőrségtől. Az államvédelmisek közül több mint 40 főt igazoltak, a rendőrséghez pedig több mint kétszáz új tagot vettek fel, és közel egy tucat új őrsöt hoztak létre.

Bonyhádon az október 27-i tüntetéshez a hadkiegészítő parancsnokság munkatársai és a járási rendőrkapitány is csatlakozott. A tömeg ennek ellenére mindkét „küldő szervnél” fegyvereket követelt és szerzett. Hasonló sikereket értek el bajai fiatalok, akik ezt követően Pécsre indultak, de Komló mellett karhatalmisták és katonák közös erővel, tűzharc árán megállították őket. A bonyhádi nemzeti bizottság október 28–29-i megalakítását követően azonnal felállította a nemzetőrséget.⁶¹⁵ Az üzemekből toborzott 25 fős csoportot a fegyverek begyűjtésével bízták meg. A nemzetőröket és a katonákat egyaránt feleskették

⁶¹¹ Az új parancsnok Székelyhidi Géza lett.

⁶¹² Az összlétszám a megyeszékhelyen kb. 200 fő lehetett.

⁶¹³ Ilyen Bonyhádon és Dunaföldváron is létrejött.

⁶¹⁴ „Szekszárd városban a szovjet katonai parancsnokság a mai napon megalakult, azon célból, hogy a város és a lakosság nyugalalmát, a rendet biztosítsa. Elrendeli: Minden lakos, akinél bármilyen célból lőfegyver van, hozzá tartozó lőszerrel együtt, ma, november 5-én délután 18 óráig kötelesek a szovjet katonai parancsnokságnál leadni. Aki nem adja le a fegyvert, házkutatásnál a nála talált fegyverért azonnali fejbőlövessel ítélezünk...” *Népújság*, 1956. november 5. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 654.

⁶¹⁵ Parancsnoka: Sütő József

a nemzeti bizottságra.⁶¹⁶ A nemzeti bizottság néhány tagja ezután a falvakat járta végig, ahol felmérték a nemzetőrségek helyzetét is. Ekkor vették fel a kapcsolatot a többi közt a pécsi és a komlói forradalmi karhatalmi vezetőkkel.

Dombóváron a tüntetők ki akarták kényszeríteni, hogy a helyi alakulat megtámadja a november első napjaitól kezdve a közelben állomásozó szovjeteket, de erre nem voltak hajlandóak.⁶¹⁷ Ennek ellenére azok november 4-én lefegyverezték őket, a katonákat szézzavarták, a forradalmi katonatanács tagjait pedig letartóztatták.

*„A dunai átkelőhely miatt stratégiaiag fontos Dunaföldváron november 4-én értelmetlen kegyetlenséggel léptek fel [a szovjetek], a tankok vaktában lőtték a középületeket és a lakóházakat.”*⁶¹⁸ Már november 3-án megjelentek: tüzelőt kértek, az útellenőrzésben pedig együttműködést ígértek, de valós céljuk a terepszemle volt. Másnap több órán át lőtték a laktanyát, amibe két harcokocsijuk be is hatolt. A nemzetőrök főhadiszállását szintén tűz alá vették, itt mindkét oldalon voltak áldozatok.

*„A gyönki hadkiegészítő parancsnokság már 27-én értesítette a megyebeli járási parancsnokságokat arról, hogy állományának zöme átállt a forradalom oldalára.”*⁶¹⁹ Gyönkön a nemzetőrség⁶²⁰ szedte össze a fegyvereket, a járási hadkiegészítő parancsnoka⁶²¹ pedig a szovjetek elleni támadásra készítette fel fiatalok egy csoportját.⁶²² *„A nemzeti bizottságok, mint más járás területén is, először a nemzetőrségeket választották meg. Ezek célja itt is a rend és a nyugalom fenntartása volt.”*⁶²³

Paksra október 25-én a megyei pártbizottság utasítására a tolnai katonai alakulat küldött fegyvereket a pártfunkcionáriusoknak,⁶²⁴ és katonákat a városvezetésnek. Szükségük is volt rájuk, ők akadályozták meg a tanácsháza elfoglalását, a börtönnél pedig kézigránátokkal oszlatták fel a tömeget.

Tamásiban a nemzetőrség katonákból, rendőrökből és civilekből állt külön-

⁶¹⁶ ÁBTL V-150377

⁶¹⁷ A rendőrséggel közösen szolgálatot teljesítő nemzetőrség nemcsak államvédelmi, de honvédtiszteket is letartóztatott. ÁBTL V-150377

⁶¹⁸ ORGOVÁNYI, in: SZAKOLCZAI 2006: 386.

⁶¹⁹ SZILÁGYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 100. A hadkiegészítő parancsnokság 1959. márciusi, 1956 őszéről szóló jelentését az akkori parancsnok panaszkodással kezdte, ugyanis csak egy *„főhadnagy maradt meg a korábbi tiszti állományból, ezért csupán »elmondása alapján« tudja megírni jelentését.* SZILÁGYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 103.

⁶²⁰ Parancsnoka: Kenderessy Tibor tanító

⁶²¹ Székely István főhadnagyot, akit a forradalmi katonatanács elnökének is megválasztottak, csak 1957. február 23-án tudták eltávolítani posztjáról.

⁶²² Molotov-koktélokot csináltak.

⁶²³ ORGOVÁNYI, in: SZAKOLCZAI 2006: 383.

⁶²⁴ A pártbizottság tagjait, a tanácsi dolgozókat, a gépállomások és állami gazdaságok munkatársait fegyverezték fel.

külön parancsnokokkal.⁶²⁵ Az október 30-án megválasztott nemzeti bizottságba bekerültek a helyi büntető zászlóalj és a hadkiegészítő parancsnokok, a járási rendőrkapitány és a rendőrség politikai vezetője. November 1-jén őket kizárták, és újraválasztották a testületet.⁶²⁶ A védőőrizetbe vett rendőröket és államvédelmiseket a nemzetőrök kísérték a járási börtönbe. „*A szovjet alakulat üzemanyaghiányra hivatkozva táborozott le a magyar laktanya közelében [már november első napjaiban]. Két halottjukat a nemzeti bizottság közreműködésével a tamási temetőben, katonai tiszteletadás mellett temették el. Ennek ellenére november 4-én brutális kegyetlenséggel támadták meg a tamási laktanyát.*”⁶²⁷ Az őrbódét szétlőtték, összesen négy katonát gyilkoltak meg. A megyében jellemzően „*a nemzetőrök önként vállalt feladatuknak tartották a nemzeti bizottsággal közösen szervezett élelemgyűjtést a harcoló főváros megsegítésére.*”⁶²⁸

Vas megye⁶²⁹

Az október 27-én, Szombathelyen megalakított megyei nemzeti bizottság november 3-án biztosította „*a szovjet városparancsnokságot arról, hogy a rendet és nyugalmat minden körülmények között fenn fogja tartani.*”⁶³⁰ A nemzeti bizottság alakuló ülésén részt vettek a helyi rendőrség, határőrség, katonaság

⁶²⁵ A rendőrök felett a rendőrkapitány rendelkezett, a civil nemzetőrök (25 fő) parancsnoka Tóth József lett.

⁶²⁶ ÁBTL V-150377

⁶²⁷ ORGOVÁNYI, in: SZAKOLCZAI 2006: 384.

⁶²⁸ SZILÁGYI, in: BOKODI-OLÁH 2010: 101. Volt olyan pék, aki délutánonként járőrszolgálatot teljesített, éjjelente pedig kenyeret sütött: „*Én a Nagy Jóskával együtt jelentkeztem nemzetőrnek, három vagy négy alkalommal járőröztünk. Én mindig délután, mert éjszaka a pékségben dolgoztam. Napi két órát kellett az utcákon sétálni, kiballagtunk a laktanyához és vissza. A laktanya előtt föl voltak állítva az ágyúk, de a katonaság már sehol sem volt. A feladatunk az volt, hogy vigyázzunk a rendre, hogy ne legyen atrocitás, békesség és nyugalom legyen. Dióverő puskákkal járőröztünk, lőszerünk is volt, de nem kellett lövöldözni, nem volt rá ok, hál' Istennek.*” Weber János visszaemlékezése. In: FREUND György–STEINBACH Ferenc (szerk.): 1956 Tolna – Mőzs. [Tolna] (Tolnai Városvédő Egyesület) 2006. 210.

⁶²⁹ A megye 236 településéből 28-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 8 volt fegyveres. Összesen 1 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 28 esetben tartottak házkutatást. Gyár/intézményőrség nem alakult. 1 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 8 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150378/I-II. Vas megyei monográfia

⁶³⁰ Vas megye Nemzeti Bizottságának emlékirata (1956. november 3.) KÖVÉR István: Forradalom és megtorlás Szombathelyen, 1956-1960. In: *Emlékkönyv I. Szombathely 1956.* Szombathely (Vas megyei Honismereti Egyesület–Honvéd Hagyományőrző Egyesület) 1996. alapján idézi: KATONA Attila: „*Legyen a népé a hatalom, megszenvedett és vérzett érte.*” *Adalékok Vas megye és Szombathely 1956-os forradalmának történetéhez.* [továbbiakban: KATONA] In: BOKODI-OLÁH 2012: 53–54.

vezetői, akik a rend biztosítása érdekében együttműködésükről biztosították az új testületet, elfogadták annak vezető szerepét. Az általuk kialakított közös rendvédelmi szervezet központja a BM megyei főosztály épülete lett. A városi rendőrségen is forradalmi tanács alakult, aminek első dolga volt eltávolítani a korábbi vezetőséget. A forradalom oldalára álltak a vasútbiztosító rendőrök is. A határőrök szolidaritását a katonatanácsi küldött fellépése biztosította. *„Munkástanácsaik ígéretének megfelelően a megye két legfontosabb üzeme, a járműjavító, és a MÁV fűtőház vasárnap, október 28-án munkásokat küldött az újjászervezett rendőrségbe. Az így létrejött nemzetőrség, katonák, rendőrök, munkások együttesen járőröztek az elkövetkezendő héten, így biztosítva a rendet a városban.”*⁶³¹ A 2-2 rendőrből, katonából és munkásból álló, hatfős járőröket nyolcórás váltásokban küldték utcára.⁶³² A nemzetőrök november 2-ig fegyvertelenül látták el szolgálatukat. Az államvédelmisek őrizetbe vételére az ügyészségen október 31-én alakított forradalmi tanács utasítása alapján a honvédség megyei nemzeti bizottságban helyet kapó képviselője adott parancsot.⁶³³ A szovjetek november 4-én hajnalban előzetes figyelmeztetés nélkül tüzelni kezdtek a megyei főosztály épületénél: *„Egyes elbeszélések szerint még a magukat megadó személyekre is lőttek.”*⁶³⁴ A támadás 12 halálos áldozatot követelt, és a városi rendőrkapitányság elfoglalásakor is megöltek egy védőt.⁶³⁵ Az új katonai parancsnok a közbiztonság hiányára hivatkozva járőrözést rendelt el a szovjet csapatok számára.⁶³⁶

Celldömölkön már október 26-án elkezdődött a nemzetőrség szervezése: a MÁV fűtőház emberei jelentkeztek a rendőrségen: fegyvert kértek, és azt, hogy osszák be őket a rendőrrjárőrök mellé. Hivatalosan csak a járási nemzeti bizottság megalakulását, október 30-át követően alakult meg a testület.

⁶³¹ KATONA, in: BOKODI-OLÁH 2012: 63.

⁶³² A szovjet parancsnokság október 28-án még megpróbálkozott beavatkozni az eseményekbe: harcokcsikát küldött a városba, amik riasztólövéseket is leadtak. HL MN-KGY-F 6. d. 7. ő. e. 16–17.

⁶³³ ÁBTL V-150378/I-II.

⁶³⁴ KATONA, in: BOKODI-OLÁH 2012: 64.

⁶³⁵ A halottak *„nemzetőrök, rendőrök és vasutasok közül kerültek ki”*. HL MN-KGY-F 6. d. 7. ő. e. 16–17.

⁶³⁶ *„Az utolsó időben a városban és Vas megyében a helyi hatóságok képtelenek voltak kellő módon a rendet és a közbiztonságot biztosítani. [...] A városokban és a községekben a lázongásoknak és rendbontásnak, a békés lakosság hajlékai és a középületek elpusztításának elkerülése végett én, a város és a megye katonai parancsnoka elrendelem, hogy a szovjet csapatok járőrei őrizték meg és biztosítsák a középületeket és a vállalatokat.”* Vas megye, 1956. november 5. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 701. A megyeszékhelyen történtek utóéletéhez hozzátartozik, hogy 1956. december 12-én a diákság 48 órás sztrájkot szervezett, amelynek védelmére sztrájkőrséget is létrehoztak, ennek segítségével tartották távol a felhívás ellenére iskolába induló tanulókat. ÁBTL V-150378/I-II.

A Celldömölki járás kisebb községeiben nem szervezett formában jelent meg a nemzetőrség, hanem a tűzoltók látták el ezeket a feladatokat is.

Körmeden október 27-én nemcsak a gimnáziumba, de az általános iskolába is elmentek a járási hadkiegészítő parancsnokság munkatársai, ugyanis úgy tudták, ott valamiféle tüntetés szerveződik. A nemzeti bizottság október 28-i megválasztását követően szóban kiterjesztette hatalmát a járási kiegészítő parancsnokságra, sőt egyszer még ülésezett is az épületben, de azok még más alakulatoktól jövő forradalmi katonatanácsstagok rábeszélésére sem alakítottak katonai tanácsot. A nemzeti bizottság a rendőrség helyi vezetőjét október 29-én leváltotta. A nemzetőrséget október 30-án alakították meg, és bár abba a kiegészítő parancsnokságot is be akarták vonni, ők ellenálltak. Mindezek ellenére a november 4-én bevonuló szovjet csapatok a kiegészítő parancsnokság állományát éppúgy lefegyverezték, mint a nemzetőrséget és a rendőrséget.

Kőszegen a szovjet alakulat árnyékában alakították meg október 29-én a nemzeti bizottságot. Tagja lett a városi fegyveres erők parancsnoka,⁶³⁷ és ő szervezte meg a nemzetőrséget is.

Lukácsházán a nemzeti bizottság megszervezője, egyben a nemzetőrség tagja⁶³⁸ irányította és ellenőrizte a rendőrség munkáját.

A Sárvári járásban október 27–28-án valamennyi községben tüntetések voltak, nemzeti bizottságok és nemzetőrségek alakultak. Sárváron a 10 fős városi nemzetőrség⁶³⁹ lefegyverezte a rendőrőrsöt, és őrizetbe vette az állambédelméseket. A járásban lefegyverezték a körzeti megbízottakat, és két további rendőrőrsöt is.⁶⁴⁰ A megyében több olyan település is volt, ahol a kinevezett parancsnok minden igyekezete ellenére sem sikerült megszervezni a nemzetőrséget.

⁶³⁷ Heltai Ödön

⁶³⁸ Horváth György

⁶³⁹ Parancsnoka egy volt csendőr lett.

⁶⁴⁰ A helyi hadkiegészítő parancsnokság későbbi jelentése tanúsága szerint ellenállt az idők szavának, és bár szedett össze fegyvereket és járőrözött is a városban, mindezt csak a nemzetőrség meggyengítése céljából tette. *„Ez időben olyan formában igyekeztünk a nemzetőrség fegyverrel való megerősödését akadályozni, hogy a 29–30-a körül megindult alakulatok feloszlásából hazatért katonáktól a fegyvereket összeszedtük, hogy az semmi körülmény között sem kerüljön a nemzetőrség kezébe. [...] Ebben az időben a hazatért katonák közül a kiegészítő parancsnokság épületét megerősítettük, és azokat szolgálatba, s a nemzetőrségtől teljesen külön, járőrözésre tisztekkel együtt beosztottuk. Fegyvert csak arra az időre adtunk ki, míg a szolgálata le nem telt, utána minden esetben azt be is vontuk. [...] November 5-én a kiegészítő parancsnokságról a rendőrség épületébe átmentünk azzal a céllal, hogy a nemzetőrséget lefegyverezzük és a rendőrséget összeszedjük, mivel ebben az időben az épületben egyetlenegy rendőr sem tartózkodott. A nemzetőrök közül ott senkit sem találtunk, így hangos híradón kihirdettük, hogy a nemzetőrség tagjai azonnal jelentkezzenek a rendőrség épületében, és ott megérkezésük után azokat egyenként lefegyvereztük.”* HL MN-KGY-F 6. d. 7. ő. e. A Sárvári Járási Kiegészítő Parancsnokság jelentése (1959. február 21.)

Szentgotthárdon a járási kiegészítő parancsnokság döntő többségében felvonult az október 27-ei tüntetésen. A helyi határőrség már október 26-án megszabadult szovjet jelvényeitől, parancsnokát be is választották az október 27-én felállított nemzeti bizottságba, és a járás katonai parancsnokának nevezték ki. A fegyvereket a hadkiegészítő parancsnokság és az ún. „munkásőrség” közösen gyűjtötte be a civilektől, a pártbizottságtól és a belső karhatalomtól. Október 30-án ezekből fegyverezték fel a nemzetőrséget és a gyárőrségeket. Ugyanezen a napon vették őrizetbe a pártfunkcionáriusokat és az államvédelmiseket. November 4-én a határőrség azon részét, amelyik nem menekült át Ausztriába, a szovjetek lefegyverezték.

Vasváron a járási hadkiegészítő parancsnokságon október 26-án felsőbb utasításra megválasztották a katonai tanácsot, de annak tagja lett a parancsnok is. Egy valódi változást akaró tiszt azonban kiment a városba 30 civilért (feltehetően a nemzeti bizottság tagjaiért), és az ő jelenlétükben újraválasztották a katonai tanácsot.⁶⁴¹ A megyében decemberben állították fel a Kádár-kormányhoz hű karhatalmat.

*Veszprém megye*⁶⁴²

Október 24-én a „*megyei párttitkár utasítására a rendőri és a katonai egységeket készségségre helyezték, és megpróbálkoztak a várpalotai és az ajkai bányászszázalóalj mozgósításával is.*”⁶⁴³ A remélt 300 főből alig több mint húszan fogtak fegyvert a rendszer védelmében, ugyanakkor a pártbizottság a megyében állomásozó szovjet alakulatokra⁶⁴⁴ is számított. „*24-én éjjel a fűzfői ipartelepek üzemei – a festékgyár, a papírgyár és a Nitrokémia – ún. munkásőrséget hoztak létre, ugyanakkor ennek tevékenysége valóban a rend fenntartására, a gyár őrzésére irányult.*”⁶⁴⁵

Veszprémben a nagyrészt párttagokból megalakuló, csak nevében forradalmi tanács a fosztogatók és a bűnözők elleni fellépés szükségességével indokolta

⁶⁴¹ Körmendi, szentgotthárdi és vasvári események: HL MN-KGY-F 6. d. 7. ő. e. a járási hadkiegészítők későbbi jelentései alapján.

⁶⁴² A megye 275 településéből 73-ban alakult nemzetőrség, ezek közül 38 volt fegyveres. Összesen 8 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 21 esetben tartottak házkutatást. 2 gyár/intézményőrség alakult. 5 településen a nemzetőrség együttműködött a rendőrséggel, 9 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. ÁBTL V-150379 Veszprém megyei monográfia

⁶⁴³ STANDEISKY ÉVA: *Veszprém megye*. [továbbiakban: STANDEISKY] In: SZAKOLCZAI 2006: 401.

⁶⁴⁴ Hajmáskéren, Szentkirályszabadján

⁶⁴⁵ *Veszprémmegyei Népújság*, 1956. október 27. alapján GALAMBOS István: *Nemzetőrök Veszprém megyében 1956-ban*. [továbbiakban: GALAMBOS] In: BOKODI-OLÁH 2013: 25.

megalakulását,⁶⁴⁶ de nemsokára nyilvánvalóvá vált, hogy a pártelit hatalomátmentő akciójáról volt szó. Az ún. forradalmi tanácsban katona- és rendőrtiszteknek jutott vezető szerep, sőt tagja lett a megyei államvédelem helyettes vezetője is.⁶⁴⁷ Elhatárolódtak az országos statáriumrendelettől, de Veszprémben egyúttal maguk hirdettek statáriumot.⁶⁴⁸ A községeket katonai bizottságok létrehozására biztatták, amiket a legmagasabb rangú (katonai vagy rendőr-) parancsnokok vezetésével képzeltek el. Szintén katonai és rendőri részvétellel akarták megalakíttatni a forradalmi tanácsokat, amikbe legalább egy magas rangú pártfunkcionárius beválasztását szorgalmazták.

A valódi változásokra október 30-ig kellett várni.⁶⁴⁹ A tüntetők az „álforradalmi tanácsot” támogató rendőri és katonai karhatalom helyett nemzetőrséget követeltek.⁶⁵⁰ A tömeg nyomására először csak a helyőrség parancsnoka (egyben a nevében forradalmi tanács tagja) állt ki szóban a nép követelése

⁶⁴⁶ Standeisky Éva ugyanezt másként értelmezi: „*A forradalom kezdetén a megyében is megrendült a közbiztonság.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 403. Az eseményeket köztörvényes bűncselekményekkel egybemosó korabeli retorika valóban a közbiztonság megrendüléseként értelmezte az eseményeket, ugyanakkor meglátásom szerint ez esetben elsősorban a forradalmi eseménysor kezdetéről volt szó.

⁶⁴⁷ „*A békés átalakulás mindenekelőtt annak volt köszönhető, hogy a helyi pártvezetés, a rendőri és katonai vezetők hajlottak a kompromisszumra. Alapvetően nem elvi okokból, hanem a központ tehetetlensége és hibás döntései miatt vélhették úgy, hogy engedményeket kell tenniük, ha nem akarnak teljesen kiszorulni a hatalomból, vagy harcba – polgárháborúba – bonyolódni a felkelőkkel.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 406. Eszerint a párt- és fegyveres erők vezetésének engedékenysége vezetett a forradalom győzelméhez, ezzel szemben a megújulás sokkal inkább a felkelők önfeláldozásának volt köszönhető.

⁶⁴⁸ „*A veszprémiek célja nem a régi hatalom megtartása, hanem az új konszolidálása volt, ugyanakkor az ő hatalmukat is veszélyeztette a forradalommal járó zűrzavar és összevisszaság.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 408. Eszerint a nevében forradalmi tanácsot a forradalom veszélyeztette volna? Aligha. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a pártelit, bár forradalmi nevet választott magának, továbbra is minden eszközzel a forradalom ellen küzdött. Szintén a korabeli retorika tükröződik az alábbiakból: „*Veszprémben az újonnan hatalomra kerültek a rögtönítélő bíráskodást nem politikai, hanem közbiztonsági okokból vezették be.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 408. A rögtönítélő bíráskodás bevezetése a helyi hatalom birtokosai saját pozíciójukhoz mindenáron való ragaszkodását támasztja alá.

⁶⁴⁹ A meglehetősen zavaros helyzetet jól példázza, hogy a megyei nemzetőrség megalakulásáról már október 29-én beszámolt a *Veszprémmegyei Népiújság*, de a városi nemzetőrség megszervezését csak másnap, a forradalmi nemzeti tanács újjászervezésével egy időben hirdették meg. MÉSZÁROS Gyula: *Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések.* Veszprém (Művészetek Háza) 2001. 145., 175.

⁶⁵⁰ „*Néhányan úgy vélték, hogy a forradalomhoz csatlakozó rendőri és katonai vezetők a múltjuk miatt alkalmatlanok az irányításra.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 412. A „néhányan” ez esetben tömegeket, a „forradalomhoz csatlakozó” pedig hatalmukat átmentőt takar, de az „úgy vélték” kifejezés helyett is használhatnánk azt: tény. Ez esetben is szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a korabeli retorika értelmezte így az eseményeket, amit érdemes kritikus szemmel vizsgálni.

mellett, majd nagy nehezen többi társa is beleegyezett a nemzetőrség megalakításába, de annak diákok általi vezetését és felfegyverzését még mereven elutasították. Az időközben megalakított katonatanácsok elkezdték leváltani az „álforradalmi tanácsban” helyet foglaló parancsnokaikat, volt, akit le is tartóztattak. Október 31-én az egész forradalmi tanácsot újraválasztották, a gyűlést ekkor már nemzetőrök biztosították.⁶⁵¹ A katonatanács saját szervezetével szembeni bizalmatlanságát jelzi, hogy egyetemistákból hozott létre operatív csoportot (30 fő) az államvédelmisek, pártfunkcionáriusok, politikai és elhárítótisztek távoltartására. Az egyetemisták másik csoportja a városi nemzetőrökkel, rendőrökkel és katonákkal közös járőrszolgálatot teljesített.⁶⁵² November 4–5-én, az előzetesen kidolgozott védelmi terv alapján, Veszprém stratégiaileg fontos pontjait megszállva katonák, egyetemisták, bányászok és munkások együttesen vették fel a harcot a szovjet csapatokkal.⁶⁵³

Keszthelyen⁶⁵⁴ október 25-én a hadsereg akadályozta meg a diákok felvonulását, másnap viszont a katonák is részt vettek a párt által szervezett tüntetésben. Október 27-én katonai diktatúrát vezettek be⁶⁵⁵: a helyőrségparancsnok⁶⁵⁶ az utcákra harckocsikat, a város fölé pedig – a sármelléki katonai repülőtérrel – gépeket rendelt,⁶⁵⁷ és tűzparanccsal fenyegette meg a forradalmárokat.

Hamarosan fordult a kocka: az október 28-án megválasztott forradalmi tanácsba a járási kiegészítő parancsnok⁶⁵⁸ került be, majd másnap, október 29-én katonai forradalmi tanácsot választottak. Utóbbi „gyűlés erős szovjet-

⁶⁵¹ Parancsnokuk Bíró Zoltán, majd november 1-jétől Földeák János lett.

⁶⁵² ÁBTL V-150379

⁶⁵³ A szovjetek harckocsikkal és vadászgépekkel is támadták a várost. HL MN-KGY-F 6. d. 23. ó. e. 120.

⁶⁵⁴ A hagyományosan zalai település 1950–1979 között tartozott Veszprém megyéhez.

⁶⁵⁵ HL MN-KGY-F 6. d. 23. ó. e. 126–127. A Keszthelyi Katonai Helyőrség a város lakosságához intézett felhívásában szofisztikált formában fogalmazta meg, hogy a forradalmárokkal szemben a fegyverhasználatról sem riad vissza: „Magyarok! Hazafiak! [...] Tartsátok fenn a rendet, nyugalmat, fegyelmet. Értsétek meg, a fegyverek jó kezekben vannak, együtt tartunk veletek, biztosítjuk mindannyiunk nyugalma és békéjét.” Balatoni Múzeum Nyomtatványok gyűjteménye O 67.256.17 1956 plakátjai 559. In: CSOMOR Erzsébet–KAPILLER Imre (szerk.): '56 Keszthelyen és a Keszthelyi járásban. A forradalom és megtorlás dokumentumai, kronológiája és személyi adattára. Zalai Gyűjtemény 63. Zalaegerszeg (Zala Megyei Levéltár) 2006. [továbbiakban: CSOMOR–KAPILLER 2006] 27–28. A Keszthelyi Katonai Helyőrség felhívása a város lakosságához (1956. október 27.).

⁶⁵⁶ Fejes Lajos alezredes. A megtorlás során jogerősen 5 év börtönbüntetésre ítélték.

⁶⁵⁷ A vadászrepülők későbbi jelentése szerint nemcsak alacsony támadású repüléssel, de rakéták kilövésével is oszlatták a tömeget. A helyőrségi jelentés csak ún. „sturcolásról” számol be. CSOMOR–KAPILLER 2006: 108. Összefoglaló jelentés a keszthelyi 9. lövészhadosztály tevékenységéről. HL MN-KGY-F 3. d. 8. ó. e. 114–137., 126. A sármelléki 24. vadászrepülőezred összefoglaló jelentése HL MN-KGY-F 11. d. 17. ó. e. 356–357.

⁶⁵⁸ Mátyás József őrnagy. A megtorlás során jogerősen 3,5 év börtönbüntetésre ítélték.

*ellenes hangulatban folyt le.*⁶⁵⁹ Hamarosan már katonák és fegyveres polgárőrök együtt járőröztek a város utcáin.⁶⁶⁰ Október 30-án a katonai forradalmi tanács irányítását is átvette a kiegészítő parancsnoka. Ezt követően felgyorsultak az események: október 31-én behívták a tartalékos hadköteleseket fegyveres szolgálatra (november 2-ára), felfegyverezték az akadémistákat és egyes intézmények dolgozóit,⁶⁶¹ valamint letartóztatták a pártfunkcionáriusokat és az államvédelmiseket. Az új rendfenntartó erőt november 1-jén már biztosan nemzetőrségnek hívták, tagjait ekkor fegyverezték fel. November 6-án a városi forradalmi tanács még mozgósította a nemzetőrséget, de november 7-én a szovjetek végül bevonultak a városba.

Pápán a katonai alakulat vezetése jelentős befolyást gyakorolt az eseményekre.⁶⁶² Az október 26-i tüntetés résztvevői, miután bejutottak a börtönbe és a rendőrség épületébe, fegyvereket szereztek, amit azonban a katonaság elvett tőlük. A nemzetőrség gerincét a kiegészítő parancsnokság által behívott személyek tették ki, ők szereztek érvényt a forradalmi tanács vadászfegyverek beszolgáltatására vonatkozó határozatának, de operatív csoportjuk is működött, ami az államvédelmiseket és pártfunkcionáriusokat tartóztatta le.⁶⁶³ A pápai alakulat katonatanácsát összesen háromszor választották újra, mire sikerült azt megtisztítani a korábbi rend híveitől.⁶⁶⁴ A forradalmi kibontakozást gátolta, hogy a szovjet vadászgépek közeli repterükről felszállva többször mélyrepülésben húztak át a város felett, ezzel szándékosan megfélemlítve a lakosságot.

Tapolcán október 27-én alakította meg a nemzetőrséget az előző nap megválasztott járási forradalmi nemzeti tanács. A felfegyverzett nemzetőrök rendőrökkel és katonákkal közösen járőröztek a városban. A vasútállomást fiatal katonaviselt önkéntesek, vasutas nemzetőrök őrizték. A rendőrség munkáját szintén egy vasutas delegált ellenőrizte.⁶⁶⁵ A járási katonatanács felsőbb uta-

⁶⁵⁹ CSOMOR–KAPILLER 2006: 34. A tapolcai 27. harcokcsizóezred jelentése. HL MN-KGY-F 3. d. 16. ő. e. 252–261.

⁶⁶⁰ Október 31-én a forradalmi erők megbízottai és a néphadsereg forradalmi tanácsai közös felhívásukban úgy fogalmaztak: „*Megegyezés történt, hogy a forradalmi fegyveres ifjúság a közbiztonság, rend és nyugalom érdekében a honvédség Forradalmi Bizottmányával és a rendőrséggel karöltve tartja fenn a rendet.*” CSOMOR–KAPILLER 2006: 68. A forradalmi erők megbízottainak és a néphadsereg forradalmi tanácsainak felhívása. HL MN-KGY-F 8. d. 2. ő. e.

⁶⁶¹ ÁBTL V-150379

⁶⁶² Keszthelyen szintén a katonaság próbált gátat szabni a diákok megmozdulásainak.

⁶⁶³ ÁBTL V-150379

⁶⁶⁴ Standeisky Éva szerint a HM katonatanácsok megalakításáról szóló utasítása „*teret engedett a legénység radikálisabb elképzeléseinek, amelyeket gyakran személyes ellenszenv is motivált. Pápán egy jól működő városi és katonai forradalmi vezetés hatalmát gyengítette meg a központi felhívás.*” STANDEISKY, in: SZAKOLCZAI 2006: 428. Ezzel szemben az 1956-os forradalom egyik fordulópontját éppen az jelentette, amikor a hatalmukat átmentendő, nevükben forradalmi szervezeteket alakító párt- és katonai vezetők leváltása társadalmi nyomásra megtörtént.

⁶⁶⁵ ÁBTL V-150379

sításra október 29-én alakult meg, de egyúttal alá is rendelte magát a járási forradalmi nemzeti tanácsnak. November 1-jén a nemzetőrök vették őrizetbe a helyi államvédelmiseket. November 4-én „*a tapolcai laktanyában ülésező Tapolcai Járási Forradalmi Katonai Tanács a harc felvétele mellett dönt, és elrendelik a 18–50 éves korosztályok mozgósítását.*”⁶⁶⁶ A hangoshíradón kihirdetett gyülekezőhelyre a vasutas nemzetőr- és egy gimnazista csapat – utóbbi a kollégiumi igazgató vezetésével – sorakozott fel. A civilek felfegyverzésével párhuzamosan a nemzetőrparancsnok személye is változott: a fegyveres tömeg felkiáltással szavazott bizalmat új vezetőjének.⁶⁶⁷ A bevezető utak mentén ellenőrző-áteresztő pontokat, városszerte védelmi állásokat építettek ki, és folyamatosan járőröztek. A kiküldött őrzáratok másnap tértek vissza, és jelentették, hogy Bécs előterében nem állnak harcra készen NATO-csapatok, viszont a környékbeli erdőkben a szovjetek igen. „*Bertha Vince [nemzetőrparancsnok] a harci előkészületek azonnali leállítását és fegyverletételt határoz el. Összehívja a fegyveres csoportok vezetőit, tájékoztatja őket az őrzárát megfigyeléseiről, közli a fegyverletételre vonatkozó döntését, és a szakaszparancsnokokat utasítja, hogy az egységeiken belül hajtassák végre.*”⁶⁶⁸ Ezt követően a szovjetek november 6-án ellenállás nélkül szállták meg a várost.

Várpalotán a pártbizottságot fegyveres pártfunkcionáriusok és katonák védték. Október 26-án a tüntetők először megpróbálták meggyőzni a katonákat, álljanak melléjük, de miután azok figyelmeztető lövésekkel válaszoltak, maguk is felszerelkeztek. A rendőrségtől elvett fegyverekkel tértek vissza, tűzharc alakult ki, végül a felkelők elfoglalták az épületet. A rendőrparancsnok ezt követően forradalmárokat is beosztott a rendőrök mellé a járőrökbe. Miután az egyik ilyenre a szovjetek tüzet nyitottak, a forradalmárok felkészültek a harcra, és még aznap fegyveres konfliktusba keveredtek a szovjet csapatokkal, akik több mint egy tucat katonát és egy teherautót veszítettek.⁶⁶⁹ A tűzharc résztvevői közül többen bekerültek az aznap éjjel megalakított városi nemzetőrségbe. „*A nemzetőrség tagjai olyan katonaviselt civilek lehettek, akik vállalták a szolgálatot, és nem merült fel velük kapcsolatban erkölcsi kifogás. A várpalotai nemzetőrség elsősorban a közrend fenntartására jött létre, amelyet a város területén és környékén végzett járőrszolgálattal látott el.*”⁶⁷⁰ Az üzemekben és bányákban lefegyverezték és nemzetőr alegységekkel váltották

⁶⁶⁶ VERESS D. Csaba: *Adalékok Tapolca történetéhez (1944–1956)*. Tapolcai Füzetek 7. Tapolca [Tapolcai Városszépítő Egyesület] 1990. alapján: HANGODI László: „*Emlék leszünk. Gyertya és ünnep*”. Tapolca 1956. [Tapolca] (Tapolcai Városszépítő Egyesület) 2007. [továbbiakban: HANGODI 2007.] 27.

⁶⁶⁷ Kopacz Károly mozdonyvezetőt Bertha Vince általános iskolai tanító váltotta.

⁶⁶⁸ HANGODI 2007: 30.

⁶⁶⁹ A megyei kiegészítő parancsnokság jelentése október 25-ére helyezi az eseményt és „*kb. 14 szovjet harcos*” haláláról tud. HL MN-KGY-F 6. d. 23. ö. e. 124–125.

⁶⁷⁰ GALAMBOS, in: BOKODI-OLÁH 2013: 27.

fel az iparőrskéket.⁶⁷¹ Október 27-én a katonaság továbbra is kitarzott a statárium és a felkelők azonnali lefegyverzése mellett, ami további összetűzésekhez vezetett. Ugyan november 4-én a megyei nemzetőralakulatok döntő többsége letette a fegyvert, de a várpalotai laktanyát a szovjet csapatok november 6-ai érkezéséig tartották a helyi nemzetőrök.

„A forradalom napjaiban megyszerte sorra jöttek létre a nemzetőrskégek,⁶⁷² amiket néhány napos működésük alatt többször is átszerveztek. Személyi állományuk a legtöbb helyen a katonaviselt, büntetlen előéletű civilekből, fegyverzetük pedig a fegyveres erőktől származó, illetve az objektumok védelmére vagy a tervezett munkásosztágok részére kiszállított fegyverekből állt. [...] A megyében karhatalmi feladatokra is alkalmazták a nemzetőrskéget, a várpalotai nemzetőrök államvédelméseket és pártfunkcionáriusokat hallgattak ki, illetve kísérték – a népharag elől menekítve őket – a veszprémi börtönbe. A nemzetőrskégek megyszerte alárendelték magukat a helyi nemzeti tanácsoknak, ilyen értelemben tehát valóban a forradalom fegyveres testületének vagy karhatalmának tekinthetők.”⁶⁷³

Zala megye⁶⁷⁴

Október 26-án Zalaegerszegen és Nagykanizsán is a tüntetők közé lóttak az államvédelmések, illetve karhatalmisták.⁶⁷⁵ Nemzetőrskéget mindkét városban

⁶⁷¹ ÁBTL V-150379

⁶⁷² Várvölgy községben a nemzetőrskégek részére még szolgálati szabályzatot is írtak: „Az őrség a sötétedés beálltával reggel 5 hig tart. Az őrség két váltásban őrködik. Az őrség tagjainak a szolgálat napján és ideje alatt szesziesített inni tilos. Ittas állapotban fegyvert átadni az őrnök tilos. Az őrség számára a pihenőt átadjuk. Az őrség mozgási körzete a falu egész határa és területe. Az őrsparancsnok köteles az őrséget a szolgálat ideje alatt megvizsgálni. Az őrség fegyvereiért az őrsparancsnok felelős. Az őrség köteles a gyanús és idegen személyeket igazoltatni, és a faluban a rendet fenntartani.” VeML Veszprém Megyei Bíróság B 797/1957. Koltay László [a helyi nemzeti bizottság titkára] pere. In: CSOMOR–KAPILLER 2006: 95. A Várvölgyi Nemzetőrskégek szolgálati szabályzata. Zircen a pártbizottságot és a rendőrséget lefegyverző nemzetőrskégek mellett a bányász műszaki zászlóalj (300 fő) is részt vett a rendfenntartásban. ÁBTL V-150379

⁶⁷³ GALAMBOS, in: BOKODI-OLÁH 2013: 27–28.

⁶⁷⁴ A megye 263 településéből 54-ben alakult nemzetőrskégek, ezek közül 23 volt fegyveres. Összesen 8 helyen gyűjtötték össze a civilek (főként pártfunkcionáriusok) kezén lévő fegyvereket, és 30 esetben tartottak házkutatást. 1 gyár/intézményőrskégek alakult. 2 településen a nemzetőrskégek együttműködött a rendőrséggel, 6 helyen a rendőrség sérelmére követtek el valamit. 9 esetben sikertelen kísérletet tettek a forradalmárok a nemzetőrskégek szervezésére. ÁBTL V-150380 Zala megyei monográfia

⁶⁷⁵ Zalaegerszegen a pártbizottság épülete előtt nyitottak tüzet a bent tartózkodó államvédelmések és pártfunkcionáriusok az oda érkező tömegre. Ezt követően „a megyei Párt VB likvidálta az államvédelmet, amely el is hagyta az áv. [államvédelem] épületét. Az áv. beosztottak családostól kimentek a határőr laktanyába. Ezután a megyei Párt VB likvidálta saját magát.”

november 1-jén állítottak fel,⁶⁷⁶ de a megyeszékhelyen már október 27-től civilekkel közösen járőröztek a rendőrök.⁶⁷⁷ „A közbiztonság fenntartására, és a vagyonszükség megőrzésére szervezték meg a nemzetőrségeket, amelyek Zalaegerszegen, Nagykanizsán, valamint a zalai települések 30 százalékában alakultak meg. Együttműködtek a hadsereggel, vezetőik és tagjaik ugyanakkor civilek voltak. Az olajiparban külön nemzetőrség és üzemőrség alakult.”⁶⁷⁸

Zalaegerszegen a nemzetőr- és a helyőrségparancsnok együtt dolgozta ki a város védelmi tervét: óvóhelyeket, és a bevezető utak mentén védelmi állásokat, összesen öt „támpontot” jelöltek ki.⁶⁷⁹ A városi katonai alakulatnál november 1-jén alakult meg a zalaegerszegi katonai forradalmi tanács,⁶⁸⁰ ami a megyei és a városi forradalmi tanácsba is delegált tagot. A nemzetőrség tőlük kapta a fegyvereket, ők szervezték meg a szovjet csapatok elleni védelmet, és ők váltottak le több vezetőt az alakulatnál beosztásukból. A nemzetőrség a rendőrökkel és a katonákkal közösen a városban és a főútvonalon járőrözött, a létszám a nagy számban jelentkező üzemi munkásokkal és diákokkal gyorsan bővült. Mind a katonasággal, mind a rendőrséggel jó volt az együttműködés.⁶⁸¹ Utóbbit elősegíthette, hogy a rendőrkapitányságok vezetői mellé a nemzetőrparancsnok tanácsadókat nevezett ki.⁶⁸² A nemzetőrök az államvédelmiséket a rendőrséggel közös akciók során vették őrizetbe. A városi nemzetőrparancsnok november 2-án kinevezte utódját,⁶⁸³ ő maga pedig megyei nemzetőrparancsnok lett. November 3-án a nemzetőrség 200 darab puskát kapott a honvédségtől, de kiosztani már nem tudták. A nemzetőrparancsnok

Budapest, 1956. október 26. 10 óra 30 perc – október 27. 6:00 A központi ügyelet összefoglaló jelentése In: KAJÁRI 1996: 8. Ld. még HL MN-KGY-F 3. d. 2. ö. e. 49. „A tömeget a pártbizottság elől a helyőrség alakulatai rohamlövegek és ködgyertyák akcióba léptetésével oszlatták el a pártbizottság és a megyei főosztály dolgozóinak egyidejű kimentésével.” HL MN-KGY-F 6. d. 8. ö. e. 21.

⁶⁷⁶ Parancsnokaikat – Zalaegerszegen Závodszy István, Nagykanizsán Orbán Nándor volt katonatisztek – távollétükben választották meg. A megtorlás során előbbit 3, utóbbit 10 év börtönbüntetésre ítélték.

⁶⁷⁷ KAJÁRI 1996: 15.

⁶⁷⁸ CSOMOR Erzsébet: Az 1956-os események Zala megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre. [továbbiakban: CSOMOR] In: BOKODI-OLÁH 2012: 45.

⁶⁷⁹ Ezek közül négy élére 1945 előtt szolgáló katonatisztek nevezett ki. Az öt „támpont”: a városi tanács légópincéje, a Magasépítő Vállalat telephelye, a volt zárda, a sportpálya, valamint egy gépjármű telep voltak. ÁBTL V-150380, V-150380/1 Zala megyei monográfia

⁶⁸⁰ A helyőrség forradalmi katonatanácsa kivette a részét a szervezőmunkából: „A rend és a nyugalom helyreállításához és fenntartásához kérjük a város becsületes dolgozóinak és ifjainak segítségét és támogatását a most felállítandó nemzetőrség megszervezéséhez.” Új Zala, 1956. november 3. In: IZSÁK-SZABÓ-SZABÓ 1996: 816.

⁶⁸¹ A határőrség delegáltja, akit beválasztottak a nemzeti bizottságba is, segített a nemzetőrség megszervezésében. ÁBTL V-150380, V-150380/1

⁶⁸² ÁBTL V-150380, V-150380/1

⁶⁸³ Böröcz Istvánt

realista maradt: úgy értékelt, hogy legfeljebb ideiglenesen, néhány órára tudják feltartóztatni a szovjeteket, ha azok megtámadják a várost. November 4-én hajnalban riadóztatták a nemzetőrséget, de csak 100 fő jelent meg. Bár a tervek szerint a stratégiai pontokat a katonák védték volna, a nemzetőröket küldték oda, akik azonban inkább hazamentek. A városba bevonuló szovjet csapatoknak sem a honvédség, sem a nemzetőrség nem állt ellen.

Nagykanizsán a nemzeti bizottságot október 29-én kifejezetten azért választották meg, hogy a városban rendet és biztonságot teremtsenek. Az alakuló gyűlésen részt vett a helyőrség, a határőrség és a rendőrkapitányság helyi vezetője is. Utóbbi a nemzeti bizottság megalakulása után kérdésre elmondta, hogy a kis létszámra tekintettel a rendőrséggel nem tudja biztosítani a közrendet és a közbiztonságot. Ennek ismeretében a nemzeti bizottság civilekből álló nemzetőrség felállítását határozta el. Még az alakuló ülésen Rendfenntartó Bizottságot, valamint Katonai Ellenőrző Tanácsot hoztak létre. A 80-100 fős nemzetőrséget a pártházban helyezték el, ami a katonai és rendőri erővel, valamint fegyvertelen diákokkal közösen járőrözött a városban. A diákok egyáltalán nem, a nemzetőrök csak szolgálatban viselhettek fegyvert. A helyőrség parancsnoka és a katonai tanács vezetője⁶⁸⁴ a kiképzésben és a fegyveres ellenőrzésével segítette a munkát.⁶⁸⁵ A nemzetőrség nemcsak a rendvédelmet kellett ellássa, de felderítő feladattal operatív csoportot működtetett,⁶⁸⁶ a katonai tanáccsal közösen ellenőrizte a katonaság működését, és feladata volt a diákok városvédelmébe való bevonása is. A nemzetőrség parancsnoka „*a diákok fegyveres kiképzését azzal magyarázta, hogy a forradalmi tettvágy idején meg kell tanítani őket a fegyverhasználat alapelemeire, hiszen így önmagukra, de másokra is kevésbé lesznek veszélyesek, ha valahonnan fegyverhez jutnak.*”⁶⁸⁷ Kiképzésüket november első napjaiban kezdték meg: a lőgyakorlatokat katonák által tartott honvédelmi- és fegyverismereti órák előzték meg. A nemzetőrség kapcsolatot tartott a megyei nemzeti bizottsággal, és a győri forradalmi szervezettel is. November 4-én a nemzeti bizottság hangoshíradón kérte a nemzetőröket, ne lőjenek a bevonuló csapatokra. Nem lőttek, így a szovjet csapatok nemcsak a nemzetőröket, de a katonai alakulatokat is lefegyverezték.

A nemzetőrök a megyében sok helyen egyben a nemzeti bizottság tagjai is voltak. A nemzetőrök rendszerint a rendőrség feladatkörét, vagyis a rendfenntartást vették át, azzal kiegészítve, hogy összegyűjtötték a pártfunkcionáriu-

⁶⁸⁴ Egy személyben Üveges Lajos őrnagy. A megtorlás során jogerősen 4 év börtönbüntetésre ítélték.

⁶⁸⁵ Az alakulat később úgy értékelte a történeteket, hogy a környező településekre való kiszállítások eredményeként „*a rendet sikerült helyreállítani, és biztosítani a kommunisták életének a megóvását...*” HL MN-KGY-F 2. d. 21. ő. e. 272.

⁶⁸⁶ Ennek volt a feladata a baloldaliak, pártfunkcionáriusok és államvédelmi tisztek őrizetbe vétele, akiknél házkutatásokat tartottak.

⁶⁸⁷ CSOMOR, in: BOKODI-OLÁH 2012: 51.

soknál található fegyvereket. Több településen a nemzetőrség tagjait a nemzeti bizottság jelölte ki, hat községben pedig házszám szerint teljesítettek szolgálatot, illetve négy helyen előfordult, hogy nemzetőrséget nem, csak éjjeli őrséget működtettek. Letenyén a rendőrkapitányság sikerrel állt ellen a tüntetők ostromának, de később a rendőrök inkább a határórlaktanyába vonultak át. A tüntetők itt még Jugoszláviából is megpróbálták fegyverekhez jutni. Onnan ugyan a dokumentumok szerint nem kaptak, viszont Lenti bőkezűbb volt. Itt október 28-án a katonák segítettek lefegyverezni a rendőrséget, fegyvereiket pedig a laktanyába vitték. Ebből vagy saját készletükből 8 települést fegyvereztek fel.⁶⁸⁸

Bán Vilmos Miklós az olajipari vállalatnál volt tagja az üzemőrségből alakult nemzetőrségnek: *„Érződött valami a levegőben, az emberek nyugtalanok voltak. Eljött 1956 októbere. Gellénházán, az olajiparban, fűrási részlegnél dolgoztam Ormándlak alatt a 76-os kútnál, amikor jött a parancs, hogy senki nem mehet haza a műszakból, csak a helybéliek. A rádióból tudtuk meg 1956. október 23-án, hogy Budapesten kitört a forradalom. Azonnal őrséget kezdtünk szervezni. Biztonságba helyeztük a berendezéseket. Ekkor lettem nemzetőr. Pár nap múlva megkaptuk az őrség ellátásához szükséges kellékeket, karszalagot és fegyvert. Előfordultak lopások: cementet, gázolajat, benzint, sőt még az áramfejlesztő generátor motorját is ellopták volna, ha nem lettünk volna éberek. Október 26-án, az ebédelőben alakult meg a nagylengyeli fűrási üzem munkástanácsa és nemzetőrsége. Nemzetőrparancsnoknak Mecseri József vállalati villanyszerelőt választottuk meg. Itt beszéltem meg a munkatársaimmal, hogy autót kérünk, amivel be tudunk utazni Zalaegerszegre, mert hallottuk, hogy ott már komolyabb dolgok történtek. Valóban így is volt. Örült mindenki, hogy eljött a várva várt szabadság.”*⁶⁸⁹

Közös vonások

Nemzetőr egységeket kivétel nélkül minden megyében felállítottak.⁶⁹⁰ Tették ezt felsőbb utasítás, központi parancs, elrendelés nélkül. Létrehozásukat elsősorban a társadalmi igény, a forradalmi nemzeti bizottságok által maguk szá-

⁶⁸⁸ ÁBTL V-150380

⁶⁸⁹ Bán Vilmos Miklós visszaemlékezése. Kézirat az 1956 NHT tulajdonában.

⁶⁹⁰ Elnevezésük egyes helyeken eltért az általában használt nemzetőrségtől: volt, ahol polgár-, falu-, éjjeli-, vagy népőrségnek nevezték őket. A legtöbb nemzetőralakulat Baranya megyében (207 helyen) jött létre, de a legnagyobb arányban Hevesben (a települések 80%-ában) voltak jelen. A legtöbb fegyveres nemzetőrség Somogyban alakult (72 településen), a legnagyobb arányban azonban Hajdú-Biharban fegyverezték fel őket (a nemzetőr-csoportok 80%-át). A rendőrség, rendőrök sérelmére Pest megyében 36 helyen követtek el valamit, de a legnagyobb arányban Bács-Kiskun megyében (a települések 29%-ában) érte őket atrocitás. [A megyei monográfiák statisztikai adatai alapján.]

mára szabott feladat, a rend és nyugalom biztosítása indokolta. A városokban elsősorban a széthulló rendőrség és a bizonytalan katonaság karhatalmi funkciójának ellensúlyozására, illetve ellenőrzésére jöttek létre. Együttműködésük a fegyveres erőkkel szinte mindenhol felügyeleti funkcióval ért fel, ugyanakkor biztosította, hogy a civilek elfogadják a rendfenntartók jelenlétét.

Működésük sikerét mutatja, hogy a sok helyen véres atrocitásokkal kezdődő események hamar konszolidálódtak. Óriási érdemük, hogy a szovjet csapatoknak néhány kivételtől eltekintve nem adtak alkalmat a beavatkozásra november 4-ét megelőzően. Ekkor azonban már – személyi átfedésektől függetlenül – sokkal inkább beszélhetünk szabadságharcosokról, mintsem nemzetőrökről.

Feladataikat az első napokban jellemzően fegyver nélkül látták el, ugyanakkor rájuk hárult az elsősorban pártfunkcionáriusoknál lévő puskák, pisztolyok összegyűjtése. Ezeket később maguk használták, de az esetek döntő többségében csak szolgálati fegyverként, vagyis dolguk végeztével leadták azokat. Feladataik közé tartozott továbbá a középületek és főútvonalak védelme, járőrtevékenység, az államvédelmi tisztek és pártfunkcionáriusok védőőrizetbe vétele, letartóztatása.

A nemzetőrségeket a belső béke biztosítására hívták életre. Tagságuk java-részt civilekből állt, akiket a fegyverhasználatra ugyan felkészített a rendszer a néphadsereg erőltetett felduzzasztása révén, de szervezetszerű fegyveres harcra alkalmatlanok voltak, azt nem is várták el tőlük sehol. Ahol ez esetlegesen a nemzeti bizottság tagjaiban felmerült, ott a forradalmi katonatanácsok által delegált tisztek győzték meg a kezdeményezőket az ellenállás reménytelenségéről.

A november 4-i szovjet támadást követően a nemzetőrségek döntő többsége harc nélkül feloszlott. Tagjai közül ugyan többen csatlakoztak fegyveres csoportokhoz, ez a fajta tevékenység azonban nem tekinthető a nemzetőrség utóéletének. Az már inkább, hogy november folyamán számos helyen újra felállították a szervezetet, ezeket azonban minden esetben külön érdemes megvizsgálni.

TERVSZERŰ ÉPÍTKEZÉS – KÖZPONTI IRÁNYÍTÓ SZERVEZET MEGALAKULÁSA BUDAPESTEN

Ahhoz, hogy Király Béla és Kopácsi Sándor a miniszterelnök utasításához képest jóval szélesebb körben kezdték meg a szervezőmunkát, a különböző civil szervezetek felhívásai, valamint a sajtóban megjelent (félre)értelmezések is nagyban hozzájárulhattak. A felhívások többsége nem határolta körül egyértelműen a jelentkezők körét, hiszen munkásokat, egyetemistákat szólított meg, akik közül sokan a felkelők között harcoltak. A sajtóban ezek alapján megjelent cikkek mindezt továbbgondolták, és sok esetben a szabadságharcosokat egyenesen a nemzetőrséghez való csatlakozásra szólították fel.

A Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága⁶⁹¹ már október 28-án hős felkelőkhöz, fegyveres csoportokhoz szólt a munkás- és parasztfiatalok, az egyetemisták, a Petőfi Kör tagjai és a volt népi kollégisták mellett. Kérték, jelentkezzenek a nemzetőrségbe, hogy a katonákkal, rendőrökkel, munkástanácsokkal együtt biztosítsák a békét. A Budapesti Egyetemi Ifjúság október 29-én szintén a forradalom harcosait hívta fel a nemzetőrséghez való csatlakozásra. Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság október 29-én a kormányt szólította fel, hogy a katonák, rendőrök, munkások és egyetemisták alkotta nemzetőrségre támaszkodjon. A Petőfi Akadémia Forradalmi Katonai Tanácsa a forradalmi ifjúságot várta a rend helyreállításáért harcoló nemzetőrségbe.⁶⁹²

A *Magyar Nemzet* október 30-án úgy értelmezte a kormánynyilatkozatot, hogy a szerint a szovjet csapatok az új karhatalom megalakulásakor kivonulnak Budapestről, ezért közös érdek a nemzetőrség felállítása. Az új szervezet megalakításának okát is továbbgondolta az újságíró, miszerint az a felkelők célkitűzéseit valósítja meg: „*nemzetőrökként ugyanazokért a nemzeti célokért küzdenek tovább, s a néphez hű honvédségünkkel és rendőrségünkkel együtt a győztes forradalom vívmányait védik fegyverrel a kezükben [...] a nép hatal-*

⁶⁹¹ Egyetemi Forradalmi Diákbizottság, Magyar Írók Szövetsége, Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Magyar Képzőművészek Szövetsége, Magyar Zeneművészek Szövetsége, Népi Kollégiumok, Petőfi Kör, MEFESZ, egyetemi tanárok képviselői

⁶⁹² *Magyar Szabadság*, 1956. október 29. In: IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: 144.

*mának fegyveres megtestesítője.*⁶⁹³ Az Egyetemi Ifjúság úgy fogalmazott, hogy a „szabadságharcosok módszereket változtatva, de céljukat nem feledve egyre többen állnak a nemzetőrség soraiba [...] Felkelők és nemzetőrök sokszor találkoznak, intenek egymásnak, sokszor még barátságosan vitatkoznak is, hogy karszalaggal az államhatalom felelős megbízottaiként vagy partizán módra segítik-e jobban a függetlenség ügyét.”⁶⁹⁴

Király Béla fellépése

Király Bélában fogalmazódott meg, hogy a fegyvereikkel csoportosan a nemzetőrségbe álló szabadságharcosok alkossák az új karhatalom gerincét. Ami a felismerésnél is fontosabb volt, hogy elképzelését, akaratát keresztül tudta vinni.

A Deák téri főosztályon október 30-án tartott értekezleten ott voltak a rendőrség, a honvédség és a felkelők képviselői is. Legfontosabb feladatuk a nemzetőrség szervezésének folytatását, annak irányítására vezető szerv létrehozását határozták meg. Ekkor merült fel először az e téren hatalmas tapasztalattal rendelkező Király Béla neve.⁶⁹⁵ A volt vezérőrnagyot nem sokkal korábban műtötték a börtönének után, de felismerve a történelmi pillanatot, mielőtt még Kopácsiék érte küldtek volna, levélben jelentkezett Nagy Imrénél szolgálatra.⁶⁹⁶

Amivel akkor már napok óta küzdöttek, ami miatt nehézkesen haladt minden központi kezdeményezés, azt ő egy napon belül megoldotta. A nemzetőrség megszervezése kapcsán az első perctől rájött a lényegre: „Az volt a cél, hogy a spontán, egymástól elszigetelten alakult és harcoló szabadságharcos csoportok számára központi vezetőséget hozzunk létre. A bizottság hivatását abban láttuk, hogy a szabadságharchoz hű fegyveres erőket egy fegyveres erőbe, a nemzetőrségbe konszolidáljuk.”⁶⁹⁷

⁶⁹³ *Magyar Nemzet*, 1956. október 30. In: IZSÁK LAJOS–SZABÓ József (szerk.): *1956 a sajtó tükrében*. [Budapest] (Kossuth) 1989. 126.

⁶⁹⁴ *Egyetemi Ifjúság*, 1956. október 30. 1.

⁶⁹⁵ Oláh Vilmos javasolta, hogy keressék fel a Honvédkórházban, ahol találkozott vele. Végül Kopácsi maga küldte Oláht, aki nem azonos a Péterfy Sándor utcai kórházban ekkor praktizáló dr. Oláh Vilmossal, Királyért. A felkelő Oláh Vilmosról bővebben ld. HORVÁTH 2003: 294.

⁶⁹⁶ A levelet barátján, Jánosi Ferencen, Nagy Imre vején keresztül juttatta el a kormányfőnek. Feladatot kért. Tisztában volt saját kvalitásaival, a vezérkarnál vállalt volna szerepet.

⁶⁹⁷ KIRÁLY Béla: *Honvédségből Néphadsereg*. Budapest (CO-NEXUS Print-teR Kft.) 1989. [továbbiakban: KIRÁLY 1989] 251.

Az értekezleten⁶⁹⁸ Király Béla mellett többen felszólaltak. Kovács István vezérőrnagy⁶⁹⁹ a budapesti rendteremtést tartotta elsődlegesnek. Ehhez a rendőrség megerősítését irányozta elő, hogy megfogalmazása szerint a garázdálkodókat le tudják fegyverezni, és biztosítani tudják a legfontosabb objektumok védelmét. Olyan központi védelmi szerv felállítását javasolta, ami a diákok és a nemzetőrök mellett a katonák feladatellátását is koordinálja. Csóti Tamás az államvédelem lefegyverzését is a nemzetőrségre bízta volna. Kiss István rendőr alezredes a kerületi osztagokra támaszkodott volna. Állásfoglalásában katonák, rendőrök, diákok és munkások nemzetőrségbe való integrálása mellett érvelt. Rendőrtisztként azt javasolta, a parancsnokok a kerületi rendőrkapitányságok tisztjei legyenek. Emellett Budapesten öt önálló, de a honvédséggel együttműködő nemzetőralegység felállítását kezdeményezte. A fentiekén túl központi ezredet is szervezett volna a tevékenységet irányító központi operatív bizottság közvetlen alárendeltségében. Herpai Sándor azt javasolta, hogy utóbbi szervezet hatásköre legyen országos, és kezdeményezte mindazok lefegyverzését, akik nem akarnak beállni a nemzetőrségbe.

Király Béla felszólalásában azt javasolta: Nagy Imre legutóbbi nyilatkozatai alapján hozzanak létre egy központi operatív szervet, és ez teremtse kapcsolatot a nemzetőrséggel. Ide csak olyanokat válasszanak, akiket a nemzetőrök és a szabadságharcosok egyaránt elfogadnak vezetőiknek. Feladatuk: a budapesti szovjet csapatok leváltása, helyükre katonákból, rendőrökből és nemzetőrökből álló őrségek felállítása. A bizottmány által hozandó határozatot indítványozott a fosztogatók lefegyverzéséről, valamint a szabadságharcos csoportok csatlakozásra való felszólításáról. Azokkal szemben azonban, akik ezt követően sem hajlandók letenni a fegyvert, határozott fellépést javasolt. Kezdeményezte, hogy minderről egy küldöttség kérje ki Nagy Imre véleményét. Szükségesnek tartotta, hogy a kormány elismerje a bizottmány megalakulását.

A Corvin köz egyik képviselője továbbra is ragaszkodott hozzá, hogy a megvalósítást csak a szovjet csapatok kivonulása után kezdjék meg. A másik jelen lévő Corvin közi, Schmidt László arról adott tájékoztatást, hogy már kétszázan beléptek közülük a nemzetőrségbe, de még sokan vannak, akik nem tették ezt meg, ugyanakkor nem egy köztörvényes bűnöző is van köztük. Javasolta, hogy a nemzetőrségbe belépőkről és fegyvereik sorozatszámáról vezessenek nyilvántartást.

„Balogh József rendőr őrnagy, a Budapesti Főosztály Politikai Osztályának vezetője ezt követően jelentette be, hogy a feloszlott államvédelmi szervek tagjainak egy része átöltözött rendőrnek, aminek megakadályozása céljából a

⁶⁹⁸ Az értekezlet jegyzőkönyve: MOL XX-5-h Nagy Imre és társai. 2. d. 6. kötet 30–38.

⁶⁹⁹ Október 31-től a vezérkar főnöke. A tököli delegáció tagjaként fogták el a szovjetek. A megtorlás során jogerősen 3 év börtönbüntetésre ítélték.

*rendőri szerveknél az egységes rendőrigazolvány kicserélését megkezdték.*⁷⁰⁰ Az operatív szerv megalakítását széles körben javasolta, ahol minden szabadságharcos csoporttól legalább 2-2 fő jelen van. Elképzelése szerint a Kilián laktanyája lehetett volna a központ, ahol a parancsnokok és megbízottak tartózkodnak, akik futárokkal tartják a kapcsolatot egységeikkel. A szovjet csapatokat magyar honvédekkel váltotta volna fel. Javaslatára választották meg a központi szerv előkészítő bizottsága⁷⁰¹ és a parlamenti küldöttség⁷⁰² tagjait.

Bár a megbeszélésen végül a helyszínt biztosító Deák téri főosztály épületét választották az operatív szerv székhelyül, az alakuló ülést a Kilián laktanyába hívták össze. Egyetértettek abban, hogy azon 40 munkás illetve felkelő, 2-2 értelmiségi, egyetemista, és fiatal, 10 rendőr, valamint 5 honvéd legyen jelen. Ezzel a legfontosabb dilemma, a szabadságharcosok karhatalmi súlyának kérdése lényegében eldőlt. Kitértek a gyárőrségek, üzemi nemzetőrségek meghívására is.

A kormány elé terjesztett nyilatkozatot Király Béla iránymutatása alapján foglalmazták meg. A későbbi főparancsnok fontosnak tartotta, hogy az új intézménynek mindkét oldalról, a forradalom és a kormány részéről is meglegyen a legitimitációja. A Parlamentben még aznap, október 30-án fogadták őket, Nagy Imre, Tildy Zoltán és Vas Zoltán előtt ismertették elképzeléseiket. A szervezet nevét Vas Zoltán kezdeményezésére módosították Forradalmi Védelmi Bizottságról Forradalmi Karhatalmi Bizottságra. Ennek elsősorban a honvédség helyének, szerepének szempontjából volt jelentősége.

Nagy Imre elfogadta a kezdeményezést, és erről nyilatkozatot adott ki: *„A forradalmi harcokban részt vett egységek megbízottaiból, a honvédség és a rendőrség képviselőiből, a megalakulás alatt álló munkás és ifjúsági fegyveres egységek képviselőiből alakuló Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottságának a mai napon történt megalakulását a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében tudomásul veszem és megerősítem. A Forradalmi Karhatalmi Bizottság szervezze meg a forradalmi harcokban részt vett egységek, a honvédség és rendőrség, a munkás- és ifjúsági osztagokból alakuló új karhatalmat. Ennek segítségével teremtse meg hazánk belső békéjének helyreállítását és az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának feltételeit. A Forradalmi Karhatalmi Bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működjék.*⁷⁰³ A nyilatkozatban a harcokban részt vett egységekről van szó, amit Nagy Imre az utána következő felsorolásra vonatkoztatott, a megfogalmazást azonban még ma sem nehéz fél-

⁷⁰⁰ HORVÁTH 2003: 298.

⁷⁰¹ Király Béla, Kiss István rendőr alezredes, Horváth Mihály vezérőrnagy, Pongrátz Ödön, Csóti Tamás

⁷⁰² Király Béla, Kopácsi Sándor rendőr ezredes, Kovács István vezérőrnagy, dr. Antalóczi Sándor, Herpai Sándor, Magos Gábor, Pongrátz Ernő, Oláh Vilmos, Bencze József

⁷⁰³ VARGA 1989: 245. Kossuth rádió 1956. október 30. 22:43 Nagy Imre nyilatkozata

reérteni. Akár úgy is lehet értelmezni, hogy a fegyveres csoportok, a honvédek, a rendőrök, a munkás- és diákcsapatok összefogására szólít fel a nyilatkozat. Ha ez még ma sem egyértelmű, akkor az adott helyzetben, amikor napról napra, óráról órára változott minden, még könnyebben félreérthető volt.

A kétféleképpen értelmezhető kijelentés a szervezők számára gyakorlatilag szabad kezet adott, rajtuk múlt, miként alkalmazzák a leírtakat. Megkockáztatható, hogy a leírtakat nem véletlenül így fogalmazták meg. A nyilatkozat szövege nyilván nem a parlamenti tárgyalás alatt született meg. Azt minden bizonnyal még a Deák téren állították össze, csak a szervezet nevét cserélték ki benne Vas Zoltán javaslatára. A Deák téri szöveget pedig Király Béla iránymutatása alapján fogalmazták meg. Ki merem jelenteni, Király Béla, aki ismerete a legfelsőbb szintű vezetők hozzáállását, a bürokrácia napi rutinját, és aki egyúttal tisztában volt Nagy Imre álláspontjával,⁷⁰⁴ de a felkelők makacosságával is, azzal, hogy utóbbi kettő összeegyeztethetlenségén bukott meg eddig minden kezdeményezés, ami a működőképes forradalmi karhatalom létrehozásra irányult, szándékosan fogalmazta meg így a nyilatkozattervezetet, és számított rá, hogy nem fognak helyette érdemben újat írni a Parlamentben.⁷⁰⁵ Ezzel megteremtette a lehetőségét a forradalom vívmányait megóvó, a kormány által elismert, ugyanakkor a felkelők által is elfogadott szervezet létrehozásának.⁷⁰⁶ Egyúttal pedig biankó csekket állíttatott ki saját maga számára, hogy a szervezés során ne tudják sarokba szorítani.⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Nagy Imre *„a forradalmi erőket ő maga is integrálni szerette volna, de annak felhajtóerejét nem csillapítani, hanem rendbe szedni kívánta. [...] A Szabad Nép október 28-i és 29-i vezércikke megbékélést propagálva épp ezért jelenti ki azt, hogy aki a forradalom győzelme után továbbra is önálló fegyveres erőként kíván megmaradni, az szubjektív törekvésétől függetlenül ellenségé válik. Ez a felfogás volt az integráció lényege. [...] A tegnapi ellenforradalmár banditából, ha elhiszi, hogy győzött, s leteszi a fegyvert, akkor forradalmár lesz, de ha nem fogadja el feltétel nélkül a neki nyújtott ajánlatot, akkor továbbra is cégéres ellenforradalmár marad.”* KAHLER Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest (Püski – Kortárs) 1997. 137–138. Csakhogy a felkelők nem akartak fegyvertelen forradalmárokká válni, ez néhány nap alatt egyértelművé vált, az új kihívásra pedig Király Béla találta meg a megoldást.

⁷⁰⁵ *„30-án a kora délutáni kormánynyilatkozat után Nagy Imre késő estig tucatszámú delegációt fogadott.”* RAINER M. 1999: 299.

⁷⁰⁶ *„Király tervezete [...] politikai értelemben egyszerre célozta a kormány támogatását és a forradalmi legitimitás elismerését.”* RAINER M. 1999: 300.

⁷⁰⁷ Horváth Miklós a kérdés kapcsán egyetért Rainer M. Jánossal, aki úgy véli, Nagy Imre a kihallgatása során önmagát védte azzal, hogy egyetértett volna a felkelő csoportok bevonásával a karhatalomba. Rainer M. szerint valójában a küldöttség meggyőzhette a kormányfőt, hogy a honvédség és a rendőrség elég erős lesz a nemzetőrség irányításához. Horváth Miklós cáfolja Nagy Imre jóhiszeműségét a kérdésben, hogy a hozzá érkező küldöttség tagjai közt több szabadságharcos is volt, tehát tisztában kellett lennie a helyzettel.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottsága

Miután a küldöttség végzett a Parlamentben, visszatért a Deák térre. Itt rögtön munkához látott az előkészítő bizottság. Elsőként a másnapra összehívott közgyűlés programja, valamint a nemzetőrség szabályzata kidolgozását kezdték meg. Meghatározták, hogy másnap kimből áll majd az elnökség.⁷⁰⁸

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság fő feladatául a forradalom vívmányainak megvédését jelölték ki. Ezt az alábbiak véghezvitelével látták megvalósíthatónak: új karhatalmi egységek megalakítása, Budapest, majd az ország biztonságának megteremtése, az államvédelem leszerelése, a nemzetőrség megalakítása, utóbbi alegységei számára engedélyek kiállítása. Horváth Miklós rámutat arra, hogy még e programban is vannak önellentmondások, ugyanis egy helyen a katonai és rendőri erőket a nemzetőrség részeként írják le, míg máshol tőlük független, de velük együttműködő erőként határozzák meg az új karhatalmat.

Úgy tervezték, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság adja majd az utasításokat, míg annak operatív bizottsága intézkedik azok végrehajtásáról. Utóbbit a titkár vezeti, akit csakúgy, mint az elnököt, a közgyűlés választ meg. A 30-40 fős tagság 25-25%-át a honvédség és a rendőrség, 50%-át pedig a nemzetőrség adja. A közgyűlés a tagok kétharmada jelenlétében határozatképes, határozatait abszolút többséggel hozza. Közgyűlést az elnök, a titkár, vagy a tagok 20%-a hívhat össze. Rendes ülést heti kétszer tartanak a Kilián lakatnyában.⁷⁰⁹

Az operatív bizottságot azonnal fel akarták állítani, székhelyéül a Deák téri főosztály épületét jelölték ki. 4-6 fős szervezési, karhatalmi, anyagi és pénzügyi, valamint híradó albizottságokra osztották. Legfőbb feladata: működési engedélyek kiadása, az alakulatok karhatalmi irányítása.

Kidolgozták a nemzetőrség ideiglenes szervezeti szabályzattervezetét is: *„A nemzetőrség a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányainak restaurációs és reakciós kísérletek ellen való védésére alakult önkéntes fegyveres szolgálat, illetve fegyveres alakulat, amely a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával, a honvédséggel és a rendőrséggel karöltve, az ország belső békéjének helyreállítása, illetve fenntartása érdekében katonai szolgálatot lát el. [...] Nemzetőr-alkulatok felállítására a Forradalmi Karhatalmi Bizottsághoz javaslatot tehet bármely üzem, gazdaság, iskola, kollégium, társadalmi szervezet, közigazgatási egység. [...] Minden nemzetőregység a parancsnokát demokratikus választással saját maga választja.”*⁷¹⁰ Hol van már a Kopácsiék-

⁷⁰⁸ Katonákból, rendőrökből, értelmiségiekből, egyetemistákból, szabadságharcosokból, munkásokból.

⁷⁰⁹ HORVÁTH 2003: 302–303.

⁷¹⁰ Idézi: HORVÁTH 2003: 303–304. [Kiemelés tőlem – BOG]

féle terv, miszerint a rendőrkapitányságok vezetői vezeték majd az alegységeket. Radikálisan átalakult: ekkor már csak arról volt szó, hogy az alegységek honvéd- és rendőrtisztek segítségével kérhették a szervezéshez, illetve feladataik ellátásához. A zászlóaljokat (kb. 350 fő) magyar történelmi alakokról, illetve a forradalom hősi halottairól tervezték elnevezni. Ezekben belül századokat (kb. 100 fő), és szakaszokat (kb. 40 fő) akartak kialakítani. A leendő csúciszervet nemzetőr-főparancsnokságnak nevezték el, amit a közgyűlés hoz létre. Még csapatzászlókról, jelvényekről⁷¹¹ és körbélyegzőkről is gondoskodtak volna. A tervezetből visszaköszön Király Béla korábbi kijelentése, miszerint határozottan fel kell lépni azok ellen, akik sem a nemzetőrségbe nem akarnak belépni, sem a fegyvert nem akarják letenni: „A honvédséghez és a rendőrséghez nem tartozó személyek fegyvert csak nemzetőralakulat által kiállított személyazonossági igazolvánnyal viselhetnek.”⁷¹² A fegyverek bevonását minden más civiltől a nemzetőrség feladatának tekintették. Honvédségi rendfokozatok használatát irányozták elő, bár ez végül nem valósult meg, nem úgy a megszólítás: bajtárs.

A tervezet új távlatokat is nyitott a testület előtt: Budapest újjáépítése, illetve más feladatok ellátása céljából különleges nemzetőralakulatok (műszaki, híradó stb.) is létrehozhatók. A Nagy Imre által aláírt nyilatkozat, ahogy azt ko-

⁷¹¹ A jelvény formájának kialakítását fiatal iparművészekre bízták, Iván István tervezte. [Az információt köszönöm dr. Sallay Gergelynek] November 1-jén legyártásuk érdekében felhívásban fordultak segítségért a pénzverdehez: „Barátaink, pénzverő dolgozók. A forradalom igaz ügye veszélyben forog – mondja a felhívás. Olyan elemek kezébe is kerültek fegyverek, akiknek nem a forradalom szent ügye, hanem a fosztogatás és rablás a céljuk. A békés lakosság megvédése érdekében kérünk benneteket, hogy a forradalmi nemzetőrség jelvényeit nyomjátok ki és készítsétek el. Segítsétek elő a békés polgári lakosság vagyonszükségét, életének védelmét. Barátaink, ennek a célnak az érdekében álljatok mellénk, ezt kéri tőletek a békés polgári lakosság, a forradalmi egyetemi ifjúság nemzetőr csapatai, ezt kéri tőletek minden becsületes magyar ember. – Álljatok ennek a nagy célnak érdekében munkába, segítsétek rendfenntartó munkánkat.” VARGA 1989: 345. Kossuth rádió 1956. november 1. 15:00 Hírek. A válasz sem sokat váratott magára, a pénzverde másnapra behívta dologozóit, hogy elkészülhessenek a nemzetőrelvények: „A Pénzverők Forradalmi Tanácsa úgy döntött, hogy támogatja a karhatalmi bizottság kívánságát. Kéri a színesfémhengerde-, sajtoló-, éremszelő-, vésnök-, edző-, esztergályosüzem dolgozóit, hogy jelentkezzenek munkára 1956. nov. 2-án, reggel 8 órára.” VARGA 1989: 345. Kossuth rádió 1956. november 1. 15:00 Hírek. A jelvényekből végül három mintadarab készült el, amelyek közül egyet megőrzött a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, és ami alapján 2006-ban, az 50. évfordulón sorozatgyártásba kerülhettek a nemzetőrelvények. A gyártás az egykori főparancsnok, Király Béla kezdeményezésére valósulhatott meg, aki arról is gondoskodott, hogy ezeket a jelvényeket az elkövetkező néhány évben átvehessék a tevékenységüket dokumentumokkal igazolni tudó egykori '56-os nemzetőrök. A fenti tevékenységet Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa egyesület végezte, végzi, aminek főtitkáráként engem ért a megtiszteltetés, hogy az operatív munkát végrehajtsam. Minderről ld. bővebben: www.nemzetorjelveny.hu [Utoljára ellenőrizve: 2016. november 27.]

⁷¹² Idézi: HORVÁTH 2003: 304. [Kiemelés tőlem – BOG]

rábban részletesen taglaltuk, több helyen félreérthetően fogalmaz. Az viszont egyértelmű benne, hogy a karhatalmi bizottság mandátuma csupán az új kormány felállításáig szól. Budapest újjáépítése reálisan nem volt elképzelhető addig, vagyis ez is hosszú távú tervezésre utal. A különleges nemzetőralakulatok létrehozásának lehetősége pedig a más fegyveres testületektől (elsősorban a honvédségtől) való függetlenedés távlati lehetőségét teremtette meg.

Egyetértek Horváth Miklós értékelésével, miszerint független önálló fegyveres testület képe rajzolódik ki a leírtakból, aminek fő erejét a felkelő-szabadságharcos csoportok, valamint a korábban nem harcoló, de a közrendért tenni akaró civilek (diákok, értelmiségiek, munkások) adják.⁷¹³ Különösen nagy jelentőséget tulajdonít Király Béla személyének elsősorban a tekintetben, hogy ő volt az, aki a különböző fegyveres testületek közti együttműködés garanciája volt rátermettségének, tapasztalatának, hatalmas munkabírásának, kapcsolatainak, valamint a közeljövőben betöltött pozícióinak⁷¹⁴ köszönhetően. Sok esetben maga Nagy Imre adott neki feladatot, ami egyúttal azt is jelentette, hogy bár előbbi pozíciói alapján papíron a bel-, valamint a honvédelmi miniszter alárendeltje volt, valójában önálló hatalmi tényezővé vált.

Alakuló közgyűlés a Kiliánban

Az október 31-én tartott alakuló közgyűlésen az előzetes tervekhez képest két és félszer annyian, kb. százan vettek részt. Köztük a Corvin köziek, a rendőrség, valamint a honvédség vezetői.⁷¹⁵

A házigazda szerepét betöltő Maléter Pál megnyitó gondolataiban a forradalom győzelméről beszélt, arról, hogy a feladat immár az elért eredmények megvédése, ehhez pedig szervezeti rendszerre van szükség. A szervezők tervei ismeretének hiányában ő maga azon az állásponton volt, hogy a szabadságharcosokat a honvédség és a rendőrség szervezetébe kell bevonni.

Király Béla alapgondolata hasonló volt, de természetesen a lényegi ponton, vagyis a civil fegyveresek erejének összefogásában eltért Maléterétől. Elmondta, hogy a győzelem úgy lehet hosszú távú, ha a forradalmárok, a honvédség és a rendőrség egységes irányítás alatt működik. Három veszélyre hívta fel a figyelmet: restauráció, reakció, szovjet csapatok. A legfontosabb feladatnak a

⁷¹³ HORVÁTH 2003: 304–305.

⁷¹⁴ A Forradalmi Karhatalmi Bizottság vezetője, a nemzetőrség főparancsnoka (civil fegyveres erők vezetője), Budapest katonai parancsnoka (a rendőrségi és a honvédségi erők vezetője), a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnöke.

⁷¹⁵ Az eseményről még nemzetközi híradás is született, egy lengyel újságíró, Roman Kornecki számolt be részletesen, bár helyenként pontatlanul és tévesen az eseményről az *Express Wieczorny* hasábjain. TISCHLER János (szerk.): *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Válogatás.* Budapest (1956-os Intézet) 2006. 292–295.

Nagy Imre október 28-i nyilatkozatában szereplő új karhatalom felső vezetésének megszervezését nevezte meg. *„Az operatív feladatok megoldására azonnal fel kell állítani a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottságát, melynek feladata a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése határozatainak végrehajtása, intézkedések kidolgozása és a végrehajtó szervekhez való eljuttatása. Részleteiben: 1. Nemzetőralakulatok, működési engedélyeinek kiadására, illetve megvonására javaslattétel a közgyűlés számára. 2. Nemzetőr-, honvéd és rendőralakulatok karhatalmi irányítása.”*⁷¹⁶

Király Béla beszédét követően megnyitotta a vitát. A felszólalók közül a résztvevők nagy tetszéssel fogadták Márton András ezredes⁷¹⁷ gondolatait: *„Az úgy szólván éjt-nappalt utcán töltő felkelők századonként vagy zászlóaljanként egységes elhelyezésben lennének, valamennyi alegységre nézve kötelező egységes belrenddel és napirenddel rendelkezzenek. Ilyen formán élelmezésük és pihenésük is biztos lenne, valamint kulturáltabb körülmények közé kerülnének. A nemzetőrség tagjai közé 18-19 éven aluliakat ne vegyenek fel, hanem ezeket a »kis hősokeket«, akik arra érdemesek, el kell küldeni a Rákóczi katonai középiskolába.”*⁷¹⁸

A rendezvény nem volt mentes a feszültségektől. A Maléter parancsnoksága alatt álló Kilián és a szomszédos Corvin közt irányító Pongrátz Gergely konfliktusa, ami korábbi fegyveres összecsapásaikból adódott, megzavarta a közgyűlést. Míg Maléter kiment telefonálni (fegyveres incidensről és szovjet csapatmozgásokról kapott hírt), Pongrátz Gergely távollétében fennhangon bírálta. A visszatérő Maléter nagy önuralomról tett tanúbizonyságot, ugyanis kijelentette, vitatkozni a szovjet csapatok kivonulása után is ráérnek, de most össze kell fognia minden jelenlévőnek. Kezet nyújtott, amit az adott helyzetben Pongrátz nem utasíthatott el.

Felmerült a Dudás-csoport hovatartozásának kérdése is. Dudás József⁷¹⁹ és társai nem mentek el a közgyűlésre, amit egy felszólaló úgy értékelt, hogy nem akarnak részt venni a Forradalmi Karhatalmi Bizottság munkájában. Maléter erre úgy reagált, hogy nincs is rájuk szükség, hiszen a Nagy Imre-kormányt sem ismerik el.

⁷¹⁶ MOL XX-5-h 2. d. 6. kötet Nagy Imre és társai. 30.

⁷¹⁷ Márton András ezredes a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka volt ekkor. November 1-jén a Budapest körüli védőöv parancsnokának nevezték ki, majd a miniszterelnök a Varsói Szerződést felmondásával kapcsolatos nemzetközi tárgyalásokért felelős bizottságba is jelölte. A megtorlás során jogerősen 10 év börtönbüntetésre ítélték.

⁷¹⁸ ÁBTL V-15005/2 Kovács István és társai. 86–87.

⁷¹⁹ Dudás József (1912–1957): a forradalom alatt a II. kerületben, majd a Szabad Nép székházában vezette az általa szervezett kerületi, majd országos forradalmi bizottmányt. Nem ismerte el a kormányt, lapot adott ki. A köré gyűlt fegyvereseket nevezték Dudás-csoportnak, de ők kihátráltak mögüle még a forradalom alatt. A megtorlás során 1957 januárjában kivégezték.

„Az értekezlet résztvevőinek többsége elfogadta a Király Béla által ismertett javaslatot. Határozatot hoztak arra, hogy addig nem teszik le a fegyvert, amíg a szovjet csapatok Magyarország területét el nem hagyják, és a felkelőcsoportok részt vesznek Budapesten a rend helyreállításában, valamint az államvédelmisták lefegyverzésében.”⁷²⁰

Forradalmi Karhatalmi Bizottság

Bár a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megalakulásáról csak november 1-jén adtak ki közleményt, október 31-én délelőtt a forradalmi erők és a néphadsereg forradalmi tanácsa közös felhívásában már megjelent a civilek és fegyveres erők közti közös munka híre: „Megegyezés történt, hogy a forradalmi fegyveres ifjúság, a közbiztonság, a rend, a nyugalom érdekében a honvédség forradalmi bizottmányával és a rendőrséggel karöltve tartja fenn a rendet.”⁷²¹ Az a fontos árnyalatnyi, mégis mindent eldöntő különbség itt is tetten érhető, hiszen Király Béla másnapi közleményében már így fogalmaz: „A győzelmes nemzeti demokratikus forradalom harcaiban részt vett fegyveres alakulatok, az alakuló üzemi őrségek, a honvédség és a rendőrség képviselőiből megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság, abból a célból, hogy összehangolja a karhatalmi erők működését a győzelmes nemzeti demokratikus forradalmunk vívmányainak védelme érdekében.”⁷²²

Sorra véve a két megfogalmazás közti különbségeket: a forradalmi fegyveres ifjúság helyett a forradalom harcaiban részt vett fegyveres alakulatokról van szó, ez a legfontosabb előrelépés; a rend és nyugalom érdekében történő rendfenntartás helyett a forradalom vívmányainak megvédése a cél; a „karöltve” kifejezés helyett pedig a működés összehangolásáról, vagyis az irányítás átvételéről szól a kinyilatkoztatás. Király ebben a közleményben nyíltan a fegyveres felkelők konszolidációjáról beszél, a rendőrséggel és honvédséggel egyenrangú fegyveres testületté emelve őket: „1956. október 31-én, a nem honvédségi és nem rendőrségi fegyveres alakulatok képviselői elhatározták, hogy nemzetünk új, a honvédséggel és a rendőrséggel egyenjogú szervévé, nemzetőrséggé egyesülnek.”⁷²³

Egyúttal azonban le is választja őket azokról, akik továbbra sem akarnak besorolni az „államilag elismert státuszba”: „A nemzetőrség alakulatai és tagjai

⁷²⁰ HORVÁTH 2003: 310.

⁷²¹ VARGA 1989: 281. Kossuth rádió 1956. október 31. 10:55 A forradalmi erők megbízottainak és a néphadsereg forradalmi tanácsainak felhívása

⁷²² VARGA 1989: 342. Kossuth rádió 1956. november 1. 14:14 A Forradalmi Karhatalmi Bizottság és a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság közleménye

⁷²³ Uo.

*minden erővel különítsék el magukat a szórványosan fellépő rendzavaróktól.*⁷²⁴ Az előbbi kijelentés a kormány, az utóbbi a fegyveres felkelők mögött csukta be azokat az ajtókat, amiket mindkét fél nyitva hagyott volna. Ehhez olyasfajta határozottság, magabiztosság, önbizalom és bátorság kellett, ami csak kevesekben van meg, de Király Béla sajátja volt. Együttal, szinte mellékesen a HM és BM vezetését is „irányba állította”: *„A Honvédelmi Minisztériumot és az illetékes belügyi szerveket felkértem, hogy a honvédségnek és a rendőrségnek a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányai mellett kitartó személyeiket a személyazonossági igazolványhoz csatolt betétlappal lássák el, hogy ezzel elkülöníthetők legyenek a forradalom ellenségeitől, valamint a fegyveres testületek egyenruhájában esetleg rejtőzött gonosztevőktől.*⁷²⁵

Nemzetőr-igazolványokat és fegyvereket már október 31-től lehetett igényelni a Forradalmi Karhatalmi Bizottságtól. A különböző forradalmi szervek óriási mennyiségben vételezték ezeket, ezért november 2-án a rendszer működtetését felfüggesztették, majd a nemzetőrség szervezését leállították. Bár Király Béla 4000 főt irányzott elő összlétszámként, ekkorra már 7000 tagnál jártak, sőt valójában több mint 18 ezer igazolványt adtak ki a kérelmezőknek.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság november 2-i ülése kudarcba fulladt, mivel a közgyűlés nem volt határozatképes. Király Béla a szervezést végzőket felelősségre vonta. Az értekezleten megjelent Dudás Józsefet többen ki akarták végezni, de Király szavát adta neki, hogy nem lesz bántódása. A nemzetőrök díjazása is szóba került, erről ugyanő úgy nyilatkozott, hogy a fizetésükön felül naponta 10-20 forintot kaphatnak.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság november 3-i ülésén a szervezet elnökségének, operatív irányító szervének és a Nemzetőrség Főparancsnokságának létrehozását indítványozta Király. Felhívta a résztvevők figyelmét, hogy a kormány a rend fenntartásáért tette őket felelőssé, ezért a nemzetőrséget jól szervezett, fegyelmezett karhatalommá kell formálni. Legfontosabbnak a szervezeti rendszer megszilárdítását és az előjáróság utasításainak maradéktalan végrehajtását nevezte. Szóba került a sztrájk folytatásának kérdése, aminek kapcsán néhányan azon aggódtak, nehogy a munka beindítása gátat szabjon a nemzetőrség működésének. A közgyűlés megalakította a Nemzetőrség Főparancsnokságát, Király Bélát a nemzetőrség főparancsnokának, Kopácsi Sándort pedig helyettesének választották, majd az alegységek kijelölték a törzsbe küldendő képviselőiket. A megszavazott határozattervezet szerint a választásokig segítették volna a kormány munkáját a zavarkeltőkkel szemben. Javasolták a sztrájk beszüntetését, de felhívták a nemzetőrök figyelmét, hogy fegyvereiket tartsák kéznél. *„A mai naptól kezdve nem honvédségi és nem rend-*

⁷²⁴ VARGA 1989: 343. Kossuth rádió 1956. november 1. 14:14 A Forradalmi Karhatalmi Bizottság és a Budapesti Karhatalmi Parancsnokság közleménye

⁷²⁵ Uo.

őrszemély csakis mint nemzetőr viselhet fegyvert. A nem nemzetőr, nem honvéd és nem rendőrszemélyeket a rend megszilárdítása érdekében lefegyverezzük.”⁷²⁶

A közgyűlés után Király Béla parancsnoki eligazításon ismertette a november 4-re tervezett rendteremtést célzó akciókat. Hosszú távon tervezett: „Rendeteg sürgős feladatot kell megoldani. Rendszeres ellátás, a csoportok és kerületek közötti koordináció, a vidéki szabadságharcos csoportok irányítása és bekapcsolása egy egységes fegyveres erőbe, az egyénileg csatlakozó honvédek és rendőrök beosztásainak rendezése, a parancsnokaikkal együtt csatlakozó honvéd- és rendőralegységek irányítása, koordináció a honvédség, a rendőrség és a szabadságharcos egységek között, az ország, de különösen Budapest rendjének egységesen szervezett fenntartása mind-mind a Nemzetőrség Főparancsnokságára várt...”⁷²⁷

Király Béla, a nemzetőrség főparancsnoka

Király Béla 1956-ban, öt év után szabadult ki a börtönből: „négyet halálos zárkában töltöttem. [...] Elsősorban a munka hiányzott. Dolgozni akartam.”⁷²⁸ Felkereste a Nagy Imre körüli csoport, akik tájékoztatták, hogy a honvédségnél kell nekik egy felkészült ember.

Király a munkába állás előtt ragaszkodott hozzá, hogy mindenre kiterjedő kivizsgáláson eshessen át a hosszú börtönének után. Ezt a Honvédkórházban biztosították számára. A vizsgálatok során alultápláltságot állapítottak meg nála, és október 22-én egy kisebb műtétet hajtottak végre rajta. Október 28-án levelet írt, amiben felajánlotta segítségét a Nagy Imre-kormány számára. Október 30-án, mielőtt még felajánlása eljutott volna a címzetthez, Kopácsi utasítására küldöttség kereste fel a kórházban. „Közölték, hogy a Deák térről jönnek, ahol a Budapesti Főosztály épületében a karhatalom megalakításával kapcsolatos megbeszélésre kerül sor. Menjek velük – mondták. Az orvosok⁷²⁹ még nem engedtek volna el...”⁷³⁰ A gyűlésen megalakították a Forradalmi Honvédelmi Bizottság Előkészítő Bizottságát, majd átmentek a Parlamentbe, hogy erről Nagy Imrét is tájékoztassák. A miniszterelnök Király emlékei szerint úgy fogalmazott: „Ilyen akciókra van szükségünk! Ez vezet a konszolidációhoz.”⁷³¹ A központi irányító szerv életre hívása Király szerint azért volt fontos, mert

⁷²⁶ VARGA 1989: 458. Kossuth rádió 1956. november 3. kb. 14:30 A Forradalmi Karhatalmi Bizottság határozata

⁷²⁷ KIRÁLY 1989: 272. Idézi HORVÁTH 2003: 360.

⁷²⁸ KIRÁLY Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912–2004*. Budapest (HVG) 2004. [továbbiakban: KIRÁLY 2004] 227.

⁷²⁹ Dr. Radó Zoltán ezredes, a kórház parancsnoka

⁷³⁰ KIRÁLY 2004: 228–230.

⁷³¹ Uo. 235.

„Október 29-ig a pesti (és vidéki) srácok hősies harcukkal központi szakmai vezetés nélkül vívták ki a forradalom győzelmét. Nem személy vagy felsőbb parancsnokság, hanem egy eszme vezérelte őket. De maguk is érezték, hogy a számtalan kisebb-nagyobb szabadságharcos csoport központi vezetés, azaz tevékenységük összehangolása nélkül nem lesz képes a konszolidációt biztosítani. Ezért kezdeményezték egy központi vezető testület létrejöttét. [...] Az egyetemisták nem is vártak parancsra, saját elhatározásukból nemzetőröknek kezdték nevezni alakulataikat. A Nemzetőrség létrejötté valóságos mozgalommá terebélyesedett.”⁷³²

Október 30-án meghívták a HM-be a Honvédség Központi Forradalmi Tanácsának alakuló ülésére. Az eseményen katonák, rendőrök, nemzetőrök és diákok is részt vettek, sőt, az elnöki asztalnál – Király volt tanítványai mellett – ott ült az öt korábban halálra ítélt bírósági tanács egyik tagja⁷³³ is. Nemcsak ott ült, de szólásra emelkedett, és Királyt volt amerikai kémnek titulálta. Ő erre higgadt maradt, és csak annyit felelt, az államvédelem alaptalan vádjaira nem hajlandó válaszolni, de annyit kijelenthet, hogy soha nem kémkedett hazája ellen. A tömeg azonnal mellé állt, megválasztották elnöké.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság október 31-i alakuló közgyűlése előtt Király Béla személyesen beszélt rá Pongrátz Gergelyt, hogy ne bojkottálják a gyűlést.⁷³⁴ Az együttműködés megteremtéséhez a korábban még egymás ellen harcoló egységek között olyan szervezőegyeniségre, intelligenciára, tapasztalatra és mindkét oldal által elismert tekintélyre volt szükség, ami nagyon ritkán van meg egyvalakiben. A negyvenes évei közepén járó Király Béla ilyen volt.⁷³⁵ Éppen ezért nem túlzás kijelenteni, hogy a forradalom konszolidációjában elvülhetetlen érdemei voltak. A Kilián laktanyában elmondott beszéde egyszerre volt nagy ívű szónoklat és a gyakorlati munkát felvázoló programterv. Mivel utóbbi megvalósulását a korábbiakban tárgyaltam, itt elsősorban az előbbiből idézek: *„A nemzeti demokratikus forradalom győzött anélkül, hogy egységes központi vezetése lett volna. A győzelem azonban csak úgy tartható fenn, ha a forradalom győztes ifjai, egyetemistái, munkás ifjai, harcegységei, alakulóban lévő üzemi őrségeink, honvédségünk és rendőrségünk, a forradalom vívmányain feltű gondoskodással, egységes vezetés mellett örködik afelett, hogy a forradalom vívmányait sem restaurációs kísérlet, sem reakciós elemek támadásai ne*

⁷³² KIRÁLY 2004: 235–236.

⁷³³ Váradi Gyula tábornok

⁷³⁴ Ahhoz, hogy életképes legyen a szervezet, elengedhetetlen volt a szabadságharcos csoportok általi elfogadottsága, sőt, hogy magukénak érezzék azt. A helyszín (a Kilián laktanya) azonban visszatetszést keltett az egyik legnagyobb hírnévnek örvendő Corvin közeli csoportnál.

⁷³⁵ A Ludovikát végzett tiszt híres volt szorgalmáról és kiemelkedő tanulmányi eredményeiről. Még akadémistaként részt vett Erdély visszavételében, szolgált a Don-kanyarban, majd tevékeny részt vállalt a magyar tisztképzés újraindításában. A legfelsőbb politikai és katonai körökben mozgott, majd ő sem kerülhette el a sorsát, hosszú éveket töltött börtönben.

veszélyeztessék.⁷³⁶ Utalt arra, hogy a Nagy Imre október 28-i nyilatkozatában célul kitűzött új karhatalmat kell létrehozniuk,⁷³⁷ pedig hallgatósága jó részét olyanok alkották, akik a miniszterelnök szándéka szerint nem lehettek volna ott. Két igényt elégített ki egyszerre: a felkelők hivatalos elismerését a társadalmi változásokért küzdő fegyveres erőként, és a kormányzat működőképes karhatalom utáni vágyát. Igaz, hogy erre senki nem jogosította fel, de sikerült kész helyzetet teremtenie, és az események őt igazolták. *„A lényeg tehát az, hogy minden olyan fegyveres egység, amely nem tartozik a honvédséghez vagy rendőrséghez, a mai napon nemzetőrségként egységes fegyveres testületté válik. [...] [A nemzetőrség] Olyan egyenrangú társa a honvédségnek és rendőrségnek, amely nemcsak az 1848-as hős nemzetőrök hagyományaiból táplálkozik, hanem mai, dicsőséges, az egész világ által elismert fényes saját harci győzelmeikkel is rendelkezik.*⁷³⁸

Nem rejtette tehát véka alá azt, hogy a szervezet felkelőket is rendszerbe állít, szó sem volt ennek elkendőzéséről, sőt kifejezetten alapozott arra, hogy a tagság egy része harcolt a szovjetek ellen. *„A nemzetőrség a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányainak restaurációs és reakciós kísérletek ellen való védelmére alakult önkéntes fegyveres szolgálat, illetve fegyveres alakulat, amely a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával a honvédséggel és a rendőrséggel karöltve az ország belső békéjének helyreállítása, illetve fenntartása érdekében karhatalmi szolgálatot lát el. [...] Az össz. nemzetőrségi alakulatok vezetésére a Nemzetőr Főparancsnokság hivatott.*⁷³⁹ Utóbbi kijelentése azért különösen fontos, mert ebbe már beleértendő a civil nemzetőrök mellett szolgálatot teljesítő rendőrök és katonák is. Nem másról van szó tehát, mint karhatalmi átrendeződésről, az irányító szerep megszerzéséről. Ezt ugyanakkor feltehetően sokkal inkább a praktikum, az operatív feladatellátás szükségessége, mint bármiféle hatalomvágy motiválta.

Maléter ezt a fajta irányát a kezdeményezésnek nem nézte jó szemmel:⁷⁴⁰

⁷³⁶ MOL XX-5-h 2. d. 6. kötet Nagy Imre és társai 28.

⁷³⁷ Nagy Imre ugyan a munkásmilíciákra gondolt, Király azonban ezzel megteremtette a lehetőségét annak, hogy a felkelő csoportok és a kormány céljai közeledjenek egymáshoz.

⁷³⁸ KIRÁLY 2004: 243–244.

⁷³⁹ Uo. 245.

⁷⁴⁰ Mikor október 30-án a Parlamentben Nagy Imrével és Tildy Zoltánnal – akinek korábban testőrparancsnoka volt – tárgyalt, és a felkelőkre terelődött a szó, Maléter úgy nyilatkozott, hogy *„a fegyveres felkelőket a honvédség és a rendőrség kötelékébe kell besorolni, míg a 18 éven aluliakat tiszti iskolára kell küldeni.*” HORVÁTH Miklós: *Maléter Pál.* Budapest (H&T) 2002² [továbbiakban: HORVÁTH 2002] 115. Álláspontját később, kihallgatása során is fenntartotta: *„Király Bélának a nemzetőrség önálló megalakításával kapcsolatos koncepciójával nem értett egyet. [...] »Én ténylegesen teljes egészében egyetértettem Király beszámolójával és a [Kiliánban tartott] gyűlésen elfogadott határozatokkal. Én csak a tekintetben nem értettem vele egyet, hogy ő a felkelők csoportjait ún. nemzetőrzászlóaljakká vonta össze. Én azon állásponton voltam, hogy a felkelők csoportjait a hadsereg és a rendőrség csoportjai között osszák szét.»* HORVÁTH 2002: 154–155.

„az volt ugyanis a meggyőződése, hogy nemcsak a honvédelmet, de az országos karhatalmi feladatokat is a honvédséggé alakuló néphadseregnek kell ellátnia, semmi szükség a Nemzetőrség fenntartására.”⁷⁴¹ Több jel is arra mutatott, hogy álláspontja érvényre juttatása érdekében akár még Király letartóztatását is kezdeményezné.⁷⁴²

Király a korábban általa vezetett katonai akadémiától kért tiszteket a törzsbeli és a csapattiszti pozíciók betöltéséhez. Segítségükkel 24 órán belül felállították a főparancsnokságot. A vidéki és budapesti alegységek megalakulásukat, illetve a főparancsnoksághoz való csatlakozásukat telefonon közölték. „Budapesten kerületenként a legerősebb szabadságharcos csoportra alapozva hangoltuk össze a nemzetőrök, rendőrök és honvédek rendfenntartó munkáját.”⁷⁴³ A parancsnok értékelése szerint tehát a szervezet gerincét a fegyveres felkelő csoportok adták. Velük a Deák téri központba küldött megbízottjaik útján tartották a kapcsolatot. Óriási fegyvertény, egyben a szervezet e formában való megalakításának és működtetésének legfontosabb visszaigazolása, hogy november 1-től nem voltak lövöldözések a fővárosban. A nemzetőrök, elsősorban a vasutasok révén a szovjet csapatmozgásokat is figyelték, amikről Király személyesen tájékoztatta a miniszterelnököt.

November 2-án Nagy Imre hívta telefonon, és utasította, személyesen menjen, és ellenőrizze a szovjet nagykövetség környékét, mert a nagykövet ostromról számolt be neki, és azzal fenyegette, saját erővel védik meg a követséget, ha a magyar kormány nem képes erre. Király nemzetőrökkel és katonákkal megerősítve, a Hősök terénél még tartalékokat hagyva közelítette meg a szovjet nagykövetséget. Ott Andropov⁷⁴⁴ nagykövet fogadta, aki magyarázkodott, félreértésre hivatkozott, hiszen valójában semmilyen harc sem volt a környéken.

⁷⁴¹ KIRÁLY 2004: 246–247.

⁷⁴² A fentiek esszenciális értékelését adja Gati: „Az ígéretes esemény a Nemzetőrség megalakulása volt Király Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt. Király hivatásos katonatiszt volt, akit a magyar sztálinista kormány koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt; a forradalom első napjaiban nyerte vissza szabadságát [sic!], és október 30-án Nagy Imre szolgálatába állította szervezői tehetségét és tapasztalatait. Kopácsi Sándorral a miniszterelnök utólagos jóváhagyásával azon fáradozott, hogy egyesítse a rendőrséget, a magyar fegyveres erőket és a felkelők nagyobb felelősségtudatú csoportjait. A feladat részben azért volt igen nehéz, mert mindhárom alakzat erős fenntartásokat táplált a másik kettő iránt. Ráadásul éles versengés alakult ki a felkelők csoportjai között; az egyes csoportok tagjai nem minden esetben bíztak meg saját vezetőikben, és riválisnak tekintette egymást Király Béla és a Kilián laktanya parancsnoka, Maléter Pál ezredes (aki hamarosan tábornoki rangot és honvédelmi miniszteri kinevezést kapott). A sokféle szakmai és személyes versengés és viszálykodás ellenére végül is megszületett a Nemzetőrség, és hatékonyan védelmezte a forradalom által elért eredményeket.” GATI, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest (Osiris) 2006. 177–178.

⁷⁴³ KIRÁLY 2004: 236.

⁷⁴⁴ Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914–1984): a Szovjetunió magyarországi nagykövete 1956-ban. 1982-től haláláig az SZKP első titkára.

Király a követségről felhívta és a helyzetet ismertetve megnyugtatta Nagy Imrét, majd hívására a Parlamentbe ment. *„Miután gondoskodtam az épület és a környék katonai biztosításáról, Nagy Imre irodájába siettem.”*⁷⁴⁵

Bár a telefonban még azt közölte vele a kormányfő, hogy ő is tagja lesz a szovjet csapatkivonásokról tárgyaló küldöttségnek, ez végül meghiúsult: *„Őn csak pár hete szabadult a börtönből. A szovjetek érzékenységét sérthetné, hogy volt »rabort« küldenek hozzájuk tárgyalni. Ennél is fontosabb, hogy ragaszkodnak a magyar delegáció miniszteri szintű összeállításához. Ha katonai tanácsra lesz szükségem, azt akarom, hogy elérhető legyen.”*⁷⁴⁶ – fogalmazott Nagy Imre.

November 4-e hajnalán a szovjet támadásról folyamatosan futottak be a jelentések a főparancsnokságra. Király Béla helyzetértékelése szerint hadiállapot állt be, hiszen ellenséges erők azzal a nyilvánvaló szándékkal támadtak az országra, hogy megdöntsék a magyar kormányt. Felhívta Nagy Imrét: *„Eddig ittünk fegyvereseinket, hogy az esetleges ellenséges tüzelést ne viszonzózzák. Most joguk van tudni, hogy minden korlátozás megszűnt, mert háborúban állunk a Szovjetunióval. Javaslom, hogy a miniszterelnök bajtárs e szellemben tegyen közzé nyilatkozatot. Vagy, ha kívánja, hatalmazzon fel, és én mint a legmagasabb beosztású katonai vezető megteszem azt.”*⁷⁴⁷ A miniszterelnök figyelmeztette, hogy a háború deklarálása politikai és nem katonai feladat. Mikor már a Deák téren haladtak át a tankok a Parlament felé, még egyszer utoljára felhívta Nagy Imrét, de ő már csak annyit válaszolt, hogy nem kér több jelentést.

A Nemzetőrség Főparancsnoksága visszavonul

A szovjet csapatok Budapestre való bevonulása közben Király Béla a főparancsnokságot teherautókkal Budára, a Normafa közelébe költöztette át.⁷⁴⁸ Figyelőállásokat, védvonalat építettek ki. Bár egyre szorosabbra zárult körülöttük a szovjetek gyűrűje, Király maradni akart a fővárosban, amíg csak lehetett: *„A főhadiszállás fennmaradása fontos volt, mivel a Nemzetőrség Főparancsnoksága – mely a honvédelem forradalmi parancsnokságaként is működött – volt a forradalom központi kormányának utolsó működő szerve. Fenn kellett tartani mindaddig, amíg a legkisebb lehetősége is megvolt annak, hogy a Nagy-kormány ismét az ország hivatalos vezető testületeként működhet.”*⁷⁴⁹ Kormány nélküli kormányzati szerv mivoltuk minden kapcsolatótól elvágyva nyilván leg-

⁷⁴⁵ KIRÁLY 2004: 239.

⁷⁴⁶ Uo. 239.

⁷⁴⁷ Uo. 240.

⁷⁴⁸ A Rege úti egykori Vörös Csillag Szálló épülete ma a Libériai Köztársaság konzuli képviseletének ad helyet.

⁷⁴⁹ KIRÁLY 2004: 257–258.

feljebb lélektani erőt jelentett a csoportnak. Bár nem tudhatták pontosan, mi történt a városban (Király hiába kerestette Nagy Imrét), abból, hogy szovjetek szorították őket sarokba, mindannyian le tudták vonni a logikus következtetést a kialakult helyzetről. A csapatot a honvédelem forradalmi parancsnokságának nevezni is inkább csak a látszat fenntartását, a csapat összetartását célozhatta, hiszen ez még kevésbé bírt reális tartalommal, csak Király személye, az általa betöltött pozíciók adhattak alapot ennek deklarálásához. Egy biztos, valami még napokig ott tartotta őket Budapesten a szovjet fenyegetettség árnyékában is. Király Béla *„a Széchenyi-hegyen lévő egyik rádiózavaró állomásról közleményt bocsátott ki, melyben többek között a következőket mondta: »A Nemzetőr Főparancsnokság él. A főparancsnok, Király Béla kéri a rendőrség és a honvédség szerveit, segítsék a Nemzetőrség – mint egyedüli, hivatalos karhatalmi szerv – munkáját.«*⁷⁵⁰

November 8-án aztán átvonultak Nagykovácsiba, ahol a Teleki-kastélyban rendezkedtek be.⁷⁵¹ Itt is kiépítették a védvonalat, amiben nagy hasznát vették az időközben hozzájuk csapódóknak, így az egyetemista nemzetőröknek is. A térségben voltak ugyanis Budapest légvédelmét biztosító légelhárító ütegek, amik közül egyet sikerült is működésbe hozni. A november 10-i szovjet támadásra így, bár váratlanul érte őket, volt mivel válaszolni, hiszen repülőgépeket is bevetettek ellenük. Miközben a szovjet harckocsik támadásba lendültek, váratlan dolog történt: *„Az egyik szemben levő dombon, talán fél kilométernyire a tüzelő légvédelmi lövegüinktől hatalmas, hangrobbanáshoz hasonló erejű dörej hallatszott. Óriási füstoszlop emelkedett az égig, és a magasban jóval a vadászbombázók szintje fölött méltóságteljes gomolygással gombafej alakúvá formálódott.*⁷⁵² *A látvány, a dörej és a tartós füstgomba taktikai atombomba robbanásának a benyomását keltette. Az ellenséges repülőgépek pillanatok alatt eltűntek, tüzérjeink még néhány lövést küldtek utánuk búcsúzóul. A szovjet harckocsik és a mechanizált csapatok is megfordultak keleten és nyugaton egyaránt, pedig komoly harccsoportok voltak. Szinte percek alatt kiürült a harctér. Klasszikus, bár kissé szűk értelemben véve az a fél a győztes, amelyik megtartja a csatateret, és aki elmenekül: az a vesztes. Ebben az értelemben, de erkölcsi szempontból tekintve is, kétségtelenül a szabadságharcosok nyerték meg a nagykovácsi csatát.*⁷⁵³

⁷⁵⁰ MOL XX-5-h Nagy Imre és társai. V. 27. kötet 30. Bocsák Antal vallomása. Idézi: HORVÁTH–TULIPÁN 2006: 76.

⁷⁵¹ A csoport a Pest megyei monográfia szerint kb. 60-70 fős volt. ÁBTL V-150395

⁷⁵² Feltehetően az egyik, a légvédelmi fegyverekhez tartozó lőszerraktárat találta el az egyik szovjet repülő.

⁷⁵³ KIRÁLY Béla: *Honvédségből Néphadsereg*. Budapest (CO-NEXUS Print-teR) 1989. 294.

A szovjetek átmeneti meghátrálását kihasználva elhagyták Nagykovácsit, és másnapra már erőltetett menetben elérték a Bakonyt. *„A törzset feloszlattam, és társaimmal fegyveres menekülteként folytattuk utunkat tovább.”*⁷⁵⁴

Király Béla néhány nap múlva elhagyta az országot, nyugatra menekült. Ausztriában biztos menedékre talált, de közel egy hónapig feltartották jóindulatú vendéglátói, akik megkérték, ne menjen az utcára. Végül decemberben, Zürichben jött rá, miért, mikor az Egyesült Államokba tartó gépe indulása előtt bement a városba sétálni: *„A főtér egy magas épületén elektronikus hirdetőtáblát pillantottam meg. Itt kissé elidőztem. Hír hírt követett, amikor egyszerre különös mondat tűnt fel a kijelzőn: »Magyarországon, a Bakony hegységben Király Béla tábornok még harcol a szovjet csapatok ellen.« Jó tudni! – villant át rajtam keserűen. Így vált világossá, hogy miért kértek amerikai barátaim arra, ne jelenjek meg a nyilvánosság előtt: a szovjetek megtévesztése volt a cél.”*⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ KIRÁLY 2004: 260. A jáki templom közelében lépték át az osztrák határt.

⁷⁵⁵ Uo. 278–279.

ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ

A forradalom első napjaiban nem lehetett tudni, hogy a társadalmi önszerveződés országosan működőképes módon át fogja tudni venni a civil közigazgatást. A nemzeti bizottságok rendszere páratlan módon mégis néhány nap alatt, központi irányító elv nélkül is megvalósult. Ugyanígy nem lehetett előre tudni, hogy a karhatalom kinek az oldalán áll. A rendőrségnél és a katonaságnál ez elsősorban személyi kérdéseken múlt, de mivel egyik oldal sem bízhatott maradéktalanul sem az államvédelem kiválásával széthulló rendőrségben, sem a központ bénultságában magára hagyott katonai parancsnokok személyes állásfoglalásában, ezért először a pártszervek, majd a forradalmi/nemzeti bizottságok is megszervezték saját fegyveres erejüket. A párt elsősorban a munkásokra és a pártfunkcionáriusokra építhetett, akik közül előbbiek többsége (előre nem látható módon) inkább a forradalom mellé állt, utóbbiak pedig az országos tiltakozó hullám eredményeként előbb-utóbb otthonukba húzódtak, védelmet kértek, vagy egyenesen elmenekültek. A forradalmi/nemzeti bizottságok saját példájukat alapul véve az önszerveződő civil karhatalmat, amit a legtöbb helyen nemzetőrségnek neveztek el, támogatták. Sok esetben felállításuk idejére már vezető, ellenőrző szerepet töltöttek be a rendőri és katonai egységekkel közös járőrökön belül, amihez hozzájárult, hogy október végére a katonai alakulatoknál is átvették az irányítást a forradalmi katonatanácsok.

A nemzetőrség jelentős szerepet játszott az 1956-os forradalom és szabadságharc konszolidációjában. Működésének köszönhető, hogy a béklyóitól szabaduló társadalom nem torolta meg minden sérelmét, és az események viszonylag békés mederben maradtak.

A nemzetőrség országos szintű szervezése, annak kormány általi jóváhagyása Király Béla tapasztalatának, leleményességének köszönhető, személyétől el nem választható.

A nemzetőrségek kizárólag karhatalmi, rendvédelmi funkcióval bírtak, senki nem várta el tőlük a szovjetekkel szembeni fegyveres ellenállást, arra nem is

voltak alkalmasak. Akik mégis harcoltak ellenük, azok azt már nem nemzetőr-ként, sokkal inkább szabadságharcosként tették.

A nemzetőrség vidéken tökéletesen betöltötte feladatát: gátat vetett a megalakulása előtt sok helyen elszabaduló indulatoknak, megakadályozta az atrocitásokat, minden településen ahol létrehozták, biztosította a rendet.

A nemzetőrség Budapesten tökéletesen betöltötte feladatát: elérte, hogy a fegyveres szabadságharcosok letegyék a fegyvert vagy „besoroljanak” a kormány mögé, ezzel a fővárosban is biztosította a rendet.

Nem igaz az az általánosan vallott nézet, hogy a nemzetőrség nem tudta kifutni magát: mind a fővárosban, mind vidéken elérte kitűzött célját, személyi és vagyonbiztonságot teremtett, biztosította a közhatalmat gyakorló közigazgatási szervek számára az ország újjáépítéséhez szükséges rendet. Amennyiben a szabadságharc sikeres, feltehetően hamarosan funkcióját veszve ön maga oszlott volna fel olyan gyorsan, észrevétlenül, mégis rendezetten, ahogy megalakult.

A nemzetőrség mindezek alapján a forradalom és szabadságharc egyik legfontosabb vívmánya, intézménye. Nem katonai, hanem politikai és rendfenntartó értelemben.

A fentiekből körvonalazódik az 1956-os forradalom és szabadságharc – a kádári szándék nyomán – sokáig tévesen értelmezett fejlődési íve: nem a nagypolitika, hanem a társadalom befolyásolta az eseményeket. Bár Kádárék Nagy Imre és a többi vezető „eltéveldésének” próbálták beállítani a történeteket, majd a rendszerváltást követően a történeti irodalom jó része és a nagypolitika is ennek a cáfolatára helyezte a hangsúlyt, a nemzetőrsegek megalakulásából is világosan látszik, hogy vidéken az önszerveződés, Budapesten pedig a forradalmárok által kikényszerített változások voltak az események motorjai. Kádárék számára ez persze nem volt beismerhető, hiszen akkor kiderült volna, hogy a társadalom akarta a változásokat, nem néhány vezető, ugyanakkor ideje, hogy a *Time* magazin korabeli címlapján már akkor helyesen közölt „átlagpolgár” elfoglalja az őt megillető helyét a történeti értelmezésekben és a társadalmi tudatban egyaránt.

Bízom benne, hogy írásommal sikerült valamit hozzátennem az 1956-os forradalom és szabadságharc értelmezéséhez. Igyekeztem a már ismert történeteket úgy összegezni, gondolataimat úgy megfogalmazni, hogy azok a laikusok számára is érthetőek, értelmezhetőek legyenek. Céлом volt, hogy visszaadjak valamit az események dinamikájából, törekedtem arra, hogy ne visszatekin-

tés szülessen, hanem a lehetséges korabeli benyomások alapján viszonyuljak a témához. Sok segítséget kaptam vezetőtanáromtól, Horváth Miklóstól, aki nek ezúton is köszönöm, hogy megosztotta velem kutatásait. Neki tartozom hálával azért is, hogy együtt dolgozhattam a történések egyik főszereplőjével, Király Bélával, akitől néhány éves ismeretségünk, talán mondhatom, barátságunk során rengeteget tanultam úgy szakmailag, mint emberileg.

SZERZŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Doktori disszertációmban az 1956-os nemzetőrség bemutatására törekszem. A nemzetőrség az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc során kezdetben spontán szerveződő, majd központi irányítás alá vont civil fegyveres erő, ami rendfenntartásra jött létre.

Munkám során a témában már megjelent, az alap kutatásokat magukban foglaló tudományos értekezések összevetése, valamint az általam öt éven át a témában szervezett konferencia-sorozaton elhangzott előadások, az ezekből szerkesztésben megjelentetett kiadványkötetek révén összegzem az 1956-os nemzetőrsegről fellelhető információkat. Ezeket saját kutatásaimmal, valamint a nemzetőrök által írt, még publikálatlan visszaemlékezésekkel egészítem ki. A fentiek összegzése, és a belőlük levont következtetések révén törekszem a nemzetőrség általános, mindenre kiterjedő bemutatására.

Csakúgy, mint a forradalom és szabadságharc, a nemzetőrség is teljesen más utat járt be vidéken, még a nagyvárosokban is, mint a fővárosban. Budapesten a fegyveres szabadságharcosok integrálása, valamint a szervezeti rendszer megteremtése jelentette a legnehezebb feladatot. Király Béla tábornok volt az, aki rájött, az új karhatalom gerincét a fegyvereikkel csoportosan a nemzetőrsebbe álló szabadságharcosoknak kell alkotnia. Ami a felismerésnél is fontosabb volt, hogy elképzelését, akaratát keresztül tudta vinni. A későbbi főparancsnok fontosnak tartotta, hogy az új intézménynek mindkét oldalról, a forradalom és a kormány részéről is meglegyen a legitimitációja. Nagy Imre elfogadta a kezdeményezést, és erről nyilatkozatot adott ki, megkezdődhetett a szervezés. A Kilián laktanyában tartott alakuló közgyűlésen aztán a forradalmi erők támogatását is sikerült megszerezni.

Vidéken még a budapesti központi irányító szervezet felállítását megelőzően, a forradalmi szervek megalakulásával szinte egy időben megszervezték a nemzetőrseget is. Az önszerveződő alegységek rendszere azonnal és magától működött. Míg a fővárosban a szabadságharcosokból lettek a nemzetőrök, addig vidéken a nemzetőrökből lettek a szabadságharcosok.

Nemzetőregységeket kivétel nélkül minden megyében felállítottak. Tették ezt felsőbb utasítás, központi parancs, elrendelés nélkül. Létrehozásukat elsősorban a társadalmi igény, a forradalmi nemzeti bizottságok által maguk szá-

mára szabott feladat, a rend és nyugalom biztosítása indokolta. Elsősorban a városokban a széthulló rendőrség és a bizonytalan katonaság karhatalmi funkciójának ellensúlyozására, illetve ellenőrzésére jöttek létre. Együttműködésük a fegyveres erőkkel szinte mindenhol felügyeleti funkcióval ért fel, ugyanakkor biztosította, hogy a civilek elfogadják a rendfenntartók jelenlétét.

Működésük sikerét mutatja, hogy a sok helyen véres atrocitásokkal kezdetét vevő eseménysor hamar békés konszolidációba ment át. Óriási érdemük, hogy a szovjet csapatoknak néhány kivételtől eltekintve nem adtak alkalmat a beavatkozásra november 4-ét megelőzően. Ekkor azonban már – személyi átfedésektől függetlenül – sokkal inkább beszélhetünk szabadságharcosokról, mintsem nemzetőrökről.

Feladataikat az első napokban jellemzően fegyver nélkül látták el, ugyanakkor rájuk hárult az elsősorban pártfunkcionáriusoknál lévő puskák, pisztolyok összegyűjtése. Ezeket később maguk használták, de az esetek döntő többségében csak szolgálati fegyverként, vagyis dolguk végeztével leadták azokat. Feladataik közé tartozott továbbá a középületek és főútvonalak védelme, járőrtevékenység, az államvédelmi tisztek és pártfunkcionáriusok védőőrizetbe vétele, letartóztatása.

Fontos hangsúlyozni, hogy a nemzetőrskéket a belső béke biztosítására hívták életre. Tagságuk javarészt civilekből állt, akiket a fegyverhasználatra ugyan felkészített a rendszer a néphadsereg erőltetett felduzzasztása révén, de szervezetszerű fegyveres harcra alkalmatlanok voltak, azt nem is várták el tőlük sehol. Ahol ez esetlegesen a nemzeti bizottság tagjaiban felmerült, ott a forradalmi katonatanácsok által delegált tisztek győzték meg a kezdeményezőket az ellenállás reménytelenségéről.

A november 4-ei szovjet támadást követően a nemzetőrskék döntő többsége harc nélkül feloszlott. Tagjai közül ugyan többen csatlakoztak fegyveres csoportokhoz, ez a fajta tevékenység azonban nem tekinthető a nemzetőrség utóéletének.

A nemzetőrség jelentős szerepet játszott az 1956-os forradalom és szabadságharc konszolidációjában, abban, hogy a béklyóitól szabaduló társadalom a lehetőségekhez képest a lehető legbékésebb mederben tudta tartani az eseményeket.

Az 1956-os események kapcsán ideje kijelentenünk: nem a nagypolitika, hanem a társadalom befolyásolta a történéseket. A későbbi szocialista vezetés ezt persze minden eszközzel próbálta leplezni, mert kiderült volna, hogy nem néhány vezető, hanem a magyar társadalom akarta a változásokat.

AUTHOR'S SUMMARY

In my PhD dissertation I endeavour to present the militia in 1956. Initially the civil power called National Guard during the Hungarian Revolution of 1956 was spontaneously established and organized then it became controlled by a centrally commanded military force which was set up to maintain order.

In my work I compare the information about the 1956 National Guard published on this subject in volumes that I edited; provide a comparison of the basic research involving scientific treatises and lectures of a series of conferences that I organized on this topic during a five-year period of time. I complete these findings with my own research, as well as unpublished to-date reminiscences written by militiamen. I try to present the National Guard in details by the summary and conclusions drawn from the above materials.

The National Guard, similarly to the Revolution, had a completely different path in the country, than in large cities, or in the capital. In Budapest the integration of armed freedom fighters and the establishment of an organizational system presented the hardest task. It was General Bela Kiraly who realised that the core of the new police force must be consisted of freedom fighters joined the National Guard. The fact that he was able to deliver his idea and will was more important than the recognition itself. The prospective commander-in-chief regarded it important that the new institution had legitimacy on both sides: those of the revolution and the government. Imre Nagy accepted the initiation and issued a statement about this so the organization could begin. Then at the statutory meeting, held in the Kilian Barracks, the support of the revolutionary forces was also obtained.

In the country, even before the establishment of a central governing body in Budapest, the National Guard was organized at the time of the establishment of revolutionary authorities. The system of self-organizing sub-units began operational immediately and spontaneously. While in the capital the freedom fighters became militiamen in the country it was the militiamen who became freedom fighters.

National Guard units were set up in each and every county. Moreover, it was done without any high-level resolution, direction, central command or order. Their creation was reasoned primarily by a social demand and by the

self-imposed tasks of the revolutionary national committees to ensure law and order. These were established first of all to compensate for and provide control of the disintegrating police mainly, in cities, and uncertain military functioning as a police force. Their cooperation with the armed forces was equal of a supervisory function almost everywhere yet it ensured the civilians' acceptance of the presence of the law-enforcement forces.

The success of their operation is clearly indicated by the fact that the series of events which had begun in bloody atrocities in many places rapidly turned into a peaceful consolidation. Their enormous merit is that the Soviet troops had not been allowed to come into action before 4th November, with only a few exceptions. However, in that period of time they were more freedom fighters than militiamen – regardless of any personal overlapping.

In the first few days the militiamen performed their tasks typically without weapons although they had to collect rifles and pistols owned primarily by party apparatchiks. Then these weapons were mainly used as service weapons by freedom fighters so when their duty was over they were returned. The protection of public facilities and main roads, patrolling, detention and arrest of security officers and party apparatchiks were also the tasks of militiamen.

It is important to emphasize that the National Guard was set up to ensure internal peace. Their members were mostly civilians who had been trained to use weapons by the regime in the forcibly increased people's army but they were unfit for organized armed combat, which was not even expected from them anywhere. When it was incurred by members of the National Committee, the officers delegated by the Revolutionary Military Council convinced the initiators of the hopelessness of resistance.

After the Soviet offensive on 4th November the vast majority of the National Guard units disintegrated without a fight. Although several of their members joined some armed groups, such activities cannot be considered the afterlife of the National Guard.

The National Guard was instrumental in the consolidation of the Hungarian Revolution of 1956 as Hungary's liberated society was able to keep the events as peaceful as possible.

From the above statements it is clear that the Revolution of 1956 was misinterpreted for a long time: the events were influenced not by large-scale politics but society. Of course, later it could not have been acknowledged by the socialist leadership of Kádár-regime because it would have revealed that it was society that wanted to change and not some leaders, however, it is time for the „average citizen”, correctly published on its front page by the contemporary Time magazine, to take his place both in the historical interpretations and social consciousness.

BIBLIOGRÁFIA

- Á. VARGA 1996: Á. VARGA László (szerk.): *1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára*. Salgótarján (Nógrád Megyei Levéltár) 1996.
- BALÁZS Gábor–BORBÉLY Rita Katalin–KISS Anita: *1956 Pest megyében I. Pest Megye Múltjából 10*. [Budapest] (Pest Megyei Levéltár) 2006.
- BECK–GERMUSKA 1997: BECK Tibor–GERMUSKA Pál: *Forradalom a Bölcsész-karon*. Budapest (1956-os Intézet) 1997.
- BÉKÉS Csaba–BYRNE, Malcolm–RAINER M. János (szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*. Budapest–New York (CEU) 2002.
- BERKI Mihály: Szolnok megye pufajkásai. A karhatalom 1956–1957-ben. *Új Magyarország*, 1992. november
- BOKODI-OLÁH 2009: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőriségről, 2009*. Budapest (Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa) 2009.
- BOKODI-OLÁH 2010: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőriségről, 2010*. Budapest (1956 NHT) 2010.
- BOKODI-OLÁH 2011: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőriségről, 2011*. Budapest (1956 NHT) 2011.
- BOKODI-OLÁH 2012: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőriségről, 2012*. Budapest (1956 NHT) 2012.
- BOKODI-OLÁH 2013: BOKODI-OLÁH Gergely (szerk.): *„A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény – Tudományos konferencia a nemzetőriségről, 2013*. Budapest (1956 NHT) 2014.
- BOKODI-OLÁH Gergely: *Fonyód, 1956*. Fonyód (Fonyód Város Önkormányzata) 2011.
- CSEH Géza (szerk.): *Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból. Szolnok megye*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár közleményei 8. Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár) 2006.
- CSEH 2006: CSEH Zita (összeáll.): *Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyei dokumentumai*. Eger (Heves Megyei Levéltár) 2006.

- CSOMOR–KAPILLER 2006: CSOMOR Erzsébet–KAPILLER Imre (szerk.): *'56 Keszthelyen és a Keszthelyi járásban. A forradalom és megtorlás dokumentumai, kronológiája és személyi adattára*. Zalaegerszeg (Zala Megyei Levéltár) 2006. (Zalai Gyűjtemény 63.)
- CSOMOR Erzsébet–KAPILLER Imre (szerk.): *'56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai. 1956–1958*. Zalaegerszeg (Zala Megyei Levéltár) 1996. (Zalai Gyűjtemény 40.)
- CSUKÁS 2001: CSUKÁS Irén: *Kispest '56*. H. n. (k. n.) 2001.
- EÖRSI 2004: EÖRSI László: *A Széna tériek 1956*. [Budapest] (1956-os Intézet) 2004.
- EÖRSI László: *A Tűzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban*. Budapest (Századvég–1956-os Intézet) 1993.
- EÖRSI 2001: EÖRSI László: *Corvinisták 1956. A VIII. kerület fegyveres csoportjai*. [Budapest] (1956-os Intézet) 2001.
- EÖRSI László: *Ferencváros 1956. A kerület fegyveres csoportjai*. Budapest (1956-os Intézet) 1997.
- ERDMANN Gyula (szerk.): *Békés megye 1956-ban*. III/2. kötet. Gyula (Békés Megyei Levéltár) 2007.
- FAKÁSZ Tibor: *Esztergom 1956-os históriája*. Esztergom (Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat Levéltára) 2000.
- FAZEKAS Árpád, Dr.: *1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban*. Nyíregyháza (Történelmi Igazságtétel Bizottság) 1994.
- FEJÉRDY Gergely (szerk.): *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből*. Piliscsaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet–Pázmány Péter Történész Kör) 2002.
- FILEP Tibor: *Debrecen 1956. Forradalom, nemzeti ellenállás, megtorlás*. Debrecen (Csokonai) 2000.
- FÖLDEVÁRI 2011: FÖLDEVÁRI Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Életútinterjú*. Budapest (Nagy Imre Alapítvány) 2011.
- FREUND György–STEINBACH Ferenc (szerk.): *1956 Tolna – Mőzs*. [Tolna] (Tolnai Városvédő Egyesület) 2006.
- FRIDVALDSZKY 2006: FRIDVALDSZKY János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról*. Pomáz (Kráter) 2006.
- GATI, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest (Osiris) 2006.
- GERGELY Jenő (főszerk.): *Ahogy mi látjuk. Tanulmányok*. Budapest (ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkor Magyar Történeti Program) 2007.
- GERMUSKA Pál: *Kádár János Tatabányán – 1956*. november 30. *Beszélő*, 1996. október.
- GYÖRKEI Jenő–HORVÁTH Miklós: *Szovjet katonai intervenció 1956*. Budapest (H&T) 2001.

- HANGODI 2007: HANGODI László: „Emlék leszünk. Gyertya és ünnep”. *Tapolca 1956*. [Tapolca] (Tapolcai Városszépítő Egyesület) 2007.
- HARGITAI Lajos (szerk.): *Sárbogárd 1956. Vallomások, tények, dokumentumok*. Sárbogárd (Bogárd és Vidéke Lapkiadó) 2001.
- HORVÁTH Julianna–RIPP Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom*. Budapest (Napvilág) 1997.
- HORVÁTH 2002: HORVÁTH Miklós: *Maléter Pál*. Budapest (H&T) 2002²
- HORVÁTH 2003: HORVÁTH Miklós: *1956 hadikronikája*. Budapest (Akadémiai) 2003.
- HORVÁTH Miklós (szerk.): *A diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások*. Piliscsaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola) 2013.
- HORVÁTH Miklós–TULIPÁN Éva: *In memoriam 1956*. Budapest (Zrínyi) 2006.
- HORVÁTH–TULIPÁN 2006: HORVÁTH Miklós–TULIPÁN Éva: *Keresztutak. Magyar Néphadsereg – 1956*. Budapest (H&T) 2006.
- IZSÁK LAJOS–SZABÓ József (szerk.): *1956 a sajtó tükrében*. [Budapest] (Kosuth) 1989.
- IZSÁK–SZABÓ–SZABÓ 1996: IZSÁK Lajos–SZABÓ József–SZABÓ Róbert (szerk.): *1956 vidéki sajtója*. h. n. (Korona) 1996.
- KABAY Dezső Tibor: *Forradalom az Isten háta megett, és egyéb viszontagságok*. Nyíregyháza [Nyíri Honvéd Egyesület] 2001.
- KAHLER–M. KISS 2006: KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: *Rejtett dokumentumok. Forrásszemelvények az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének tanulmányozásához*. Budapest (Mundus) 2006.
- KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: „Mától kezdve lövünk”. *Tíz év után a sortűzekekről*. Budapest (Kairosz) 2003.
- KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest (Püski–Kortárs) 1997.
- KAJÁRI 1996: KAJÁRI Erzsébet (összeáll.): *Rendőrségi napi jelentések*. I. kötet. *1956. október 23. – december 12.* Budapest (Belügyminisztérium–1956-os Intézet) 1996.
- KIRÁLY Béla: *A forradalom folytatása Ázsiában 1961*. Budapest (ARP Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány) 2003.
- KIRÁLY 1989: KIRÁLY Béla: *Honvédségből Néphadsereg*. Budapest (CO-NEXUS Print-teR Kft.) 1989.
- KIRÁLY 2004: KIRÁLY Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912–2004*. Budapest (HVG) 2004.
- KIRÁLY Béla–Lee W. CONGDON (szerk.): *A magyar forradalom eszméi. Eltűnésük és győzelmük (1956–1999)*. Budapest (ARP Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány) 2001.
- KIRÁLY Béla: *Honvédségből Néphadsereg*. Budapest (CO-NEXUS Print-teR) 1989.

- KOPÁCSI Sándor: Életfogytiglan. [Budapest] (Bibliotéka) 1989.
- KÖVÉR István: Forradalom és megtorlás Szombathelyen, 1956–1960. *Emlékkönyv I. Szombathely 1956*. Szombathely (Vas megyei Honismereti Egyesület–Honvéd Hagyományörző Egyesület) 1996.
- LUKÁCSI Zoltán – VAJK Ádám (szerk.): *Mosonmagyaróvár 1956*. Győr (Győri Egyházmegyei Levéltár) 2006.
- MÉSZÁROS Gyula: *Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések*. Veszprém (Művészetek Háza) 2001.
- NÉMETH D. László: *Kapuvár, 1956. Fodor József és sorstársai emlékének*. Győr (A Legnagyobb Magyar Alapítvány) 2006.
- ORGOVÁNYI István–TÁNCZOS-SZABÓ Ágota (összeáll.): *1956 Bács-Kiskun megyében*. Kecskemét (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) 2006.
- ÖTVÖS István (szerk.): *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Piliscsaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar) 2004.
- PÉTER 1997: PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs (Alexandra) 1997.
- POGÁNY Mária (szerk.): *Amiről kevés szó esett. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. II. kötet. Budapest („Műegyetem 1956” Alapítvány) 1992–1996.
- PONGRÁTZ Gergely: *Corvin köz – 1956*. Budapest (Szerzői kiadás) 1992⁵
- RAINER M. 1999: RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. 1953–1958*. II. kötet. Budapest (1956-os Intézet) 1999.
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest (Osiris) 2005³.
- SPECK 2011: SPECK István: *A Sziklai-ügy. Budakeszi, 1956. h. n.* (Budakeszi Kultúra Alapítvány) 2011.
- SZAKOLCZAI-Á. VARGA 2003: SZAKOLCZAI Attila-Á. VARGA László (szerk.): *A vidék forradalma 1956*. I. kötet. Budapest (1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára) 2003.
- SZAKOLCZAI 2006: SZAKOLCZAI Attila (szerk.): *A vidék forradalma 1956*. II. kötet. Budapest (1956-os Intézet–Budapest Főváros Levéltára) 2006.
- SZAKOLCZAI Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest (1956-os Intézet) 2001.
- SZAKOLCZAI Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. [Debrecen] (Kosuth) 2010. (Magyarország története 21.)
- SZEREDA, Vjacseszlav–SZTIKALIN, Alekszandr: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Budapest (Móra) 1993.
- SZILÁGYI Mihály, Dr.: *A Tolna megyei nemzetőrség története 1848–49, 1956, 2000*. Szekszárd (Babits) 2006.
- TAJTI Erzsébet (szerk.): *Sortűz Tiszakécskén 1956-ban*. Tiszakécske (Tiszakécskei Honismereti Kör) 1994.

- TANDI Lajos (szerk.): *A forradalom bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged*. Szeged (Bába– Szeged Megyei Jogú Város) 2006.
- TISCHLER János (szerk.): *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Válogatás*. Budapest (1956-os Intézet) 2006.
- TULIPÁN 2012: TULIPÁN Éva: *Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban*. Budapest (Argumentum) 2012.
- UNGVÁRY Rudolf: *Utána néma csend*. Budapest (Történelmi Igazságtétel Bizottság–1956-os Intézet) 1991.
- VÁMOS György (szerk.): *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom. Műsortükör 1956. október 23. – november 5*. Budapest (História–MTA Történelemtudományi Intézete) 2010.
- VARGA 1989: VARGA László (szerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9*. Budapest (Századvég–Nyilvánosság Klub) 1989. (Századvég Füzetek 3.)
- VERESS D. Csaba: *Adalékok Tapolca történetéhez (1944–1956)*. Tapolca [Tapolcai Városszépítő Egyesület] 1990. (Tapolcai Füzetek 7.)
- VIDA István (szerk.): *1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében. Dokumentumok*. Nyíregyháza (Magyar Szocialista Párt Szabolcs-Szatmár megyei és Nyíregyháza városi szervezete) 1989.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
AKÖV	Autóközlekedési Vállalat
áv.	államvédelmi
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ÁVO	Államvédelmi Osztály
BM	Belügyminisztérium
BMMNT	Baranya Megyei Munkásság Nemzeti Tanácsa
d.	doboz
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
DNT	Dunántúli Nemzeti Tanács
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HM	Honvédelmi Minisztérium
Kgy	Különgyűjtemény
kieg. pk.	kiegészítő parancsnok
kieg. pság.	kiegészítő parancsnokság
KÖMI	Közérdekű Munkák Igazgatósága
KV	Központi Vezetőség
MÁVAG	Magyar Állami Vas-, Acél-, és Gépgyár
MÁVAUT	Magyar Állam Vasutak Autógépkocsi-üzeme
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ	Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete
MOL	Magyar Országos Levéltár
MÖHOSZ	Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség
MN	Magyar Néphadsereg
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
ő. e.	őrzési egység
PB	Politikai Bizottság/pártbizottság
SZER	Szabad Európa Rádió
SZKP KB	Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
tart.	tartalékos
VB	végrehajtó bizottság
VeML	Veszprém Megyei Levéltár

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Áder János 7
Almási István 74
Altordai Sándor, Dr. 149
Andrási Sándor hadnagy 96
Andropov, Jurij Vlagyimirovics 181
Angyal István 45
Antalóczi Sándor, Dr. 170
Apró Antal 12, 15, 19–20
Apró Antalné 47
Apró József 51
Arnóczi Lajos főhadnagy 134
- Bakonyi Sándor alezredes 53
Baldacci Manó ezredes 10
Balogh József rendőr őrnagy 169
Balogh Lajos 45
Bán Vilmos Miklós 165
Bánki Lajos 70
Bargár Ödön 125
Bata István vezérezredes 12, 20, 66
Batthyány Lajos 10
Beer János 124
Bencze József 170
Bender József 64
Berényi Géza 99
Bertha Vince 161
Bíró József 88
Bíró Zoltán 159
Birtalan Mihály őrnagy 82
Bocz István 63
Bodajki Győző 61, 65
Bódi László 130
- Boér Lajos főhadnagy 111
Bóna Zsigmond 135
Boskó Károly 88
Böröcz István 163
Buzi Sándor 93
- Czaga István főhadnagy 114
- Csaba Gábor 126
Csémi Károly alezredes 53
Csikor Kálmán alezredes 60–62, 65
Csorba László alezredes 109–111,
113
Csóti Tamás 169–170
- Dányi József 126
Debreczeni László 65
Dudás József 30, 36, 42, 175, 177
- Ekrem Kemál 36
Éliás Ferenc rendőr őrnagy 103
- Fáncsik György 43
Fehér Károly 64
Fehér Lajos 12
Fejes Frigyes 118
Fejes Lajos alezredes 159
Felczán Andor alezredes 121
Forgách János főhadnagy 132–133
Földeák János 159
Földes László 12, 27
Földvári Rudolf 79, 87

Gabula János alezredes 96
 Galambos Lajos szakaszvezető 137
 Garab Imre főhadnagy 108–109, 112
 Garami Lajos ezredes 127
 Genál András 69
 Gengeliczky Lajos százados 109
 Gerő Ernő 12, 20, 118
 Gosztonyi István őrnagy 90
 Göbel Ferenc 65
 Görgei Artúr vezérőrnagy 11
 Görgényi Dániel vezérőrnagy 25–26
 Grósz Károly 87
 Gucci László 96
 Gurdár Sándor őrnagy 93

 Gyöngyösi Árpád 85, 88
 Györgyi Antal, Dr. 73
 Gyurkó Lajos vezérőrnagy 57,
 66–68, 71, 89, 91, 96, 116

 Hadady Rudolf 128
 Halász Gyula főhadnagy 89–90
 Hargitay Lajos 128
 Hárs László 128
 Heltai Ödön 156
 Herpai Sándor 15, 169–170
 Héthy István 88
 Horváth György 156
 Horváth Mihály vezérőrnagy 170
 Hubicska Zoltán őrnagy 140

 Incze Béla tartalékos főhadnagy 44
 Iván István 173
 Iván Kovács László 33
 Izinger Gyula főhadnagy 96

 Jánosi Ferenc 168
 Janza Károly altábornagy 13, 16,
 26–27, 30, 33
 Jobb László főhadnagy 114–115
 Joó Ferenc 93
 Józsa György 88

 Józsa Péter 15
 Juhász Aladár főhadnagy 125
 Juhász György 77

 Kabay Dezső 142
 Kablay Lajos alezredes 146–149
 Kádár György 40
 Kádár János 8, 15–16, 26, 51, 71–72,
 87, 113, 124, 130, 150, 157, 186,
 192
 Kajtor János 84
 Kaponya István főhadnagy 139
 Kemendi Béla ezredes 98, 104
 Kenderessy Tibor 153
 Kendi József 91
 Kertész Ferenc 51
 Király Béla vezérőrnagy 7–8, 13–15,
 25, 31–32, 35, 38, 40, 46, 53–54,
 167–171, 173–185, 187, 189, 191
 Király Lajos 131
 Kisfaludi Strobl Zsigmond 40
 Kiss István rendőr alezredes 16, 21,
 24, 169–170
 Kiss Károly 20
 Klafner Tibor őrnagy 129
 Klencz Tibor 61
 Koltay László 162
 Koroly T. György főhadnagy 50
 Koós István Béla 82
 Kornecki, Roman 174
 Kopacz Károly 161
 Kopácsi Sándor rendőr ezredes
 13–14, 16–17, 21, 23–25, 27,
 30–32, 37, 40–41, 167–168, 170,
 172, 177–178, 181
 Kossuth Lajos 11
 Kovács András 42
 Kovács István vezérőrnagy 12,
 169–170, 175
 Kovács Lehel 151
 Krecz Géza őrnagy 101
 Kucséra László alezredes 79

Kummer Károly 85–86, 88
 Kurucz Sándor 111–112

Lassin György 42
 László Sándor 63
 Lazur Barna főhadnagy 90–91
 Lukács András százados 67, 69, 71

Magos Gábor 170
 Maléter Pál ezredes,
   majd vezérőrnagy 14, 17, 33, 121,
   174–175, 180–181
 Marián István alezredes 14, 24–26,
   46–47
 Márton András ezredes 175
 Mátyás József őrnagy 159
 Mecséri János ezredes 53, 118–119,
   121
 Mecséri József 165
 Mészáros Lázár 11
 Mező Imre 12, 16, 20, 27
 Mikes József vezérőrnagy 94, 98
 Mikojan, Anasztasz Ivanovics 15, 26
 Mindszenty József bíboros,
   hercegprímás 127
 Misetits Sándor százados 151
 Molnár Barna rendőr százados 103
 Münnich Ferenc 15–16, 72, 87, 108,
   124

Nádosy Sándor alezredes 11
 Nagy Ferenc főhadnagy 111
 Nagy Imre 13–17, 19–20, 30–33, 45,
   54, 69, 151, 168–171, 173–175,
   178, 180–183, 186, 189, 191
 Nagy József 154
 Nagy Lajos 74
 Nagyfejeő János 83
 Nickelsburg László 41

Oláh Vilmos 168, 170
 Oláh Vilmos, Dr. 168

Orbán Nándor 163
 Ottinger, Franz vezérőrnagy 10

Ö. Nagy János 42

Pálinkás (Pallavicini) Antal őrnagy
   127
 Palotás József 90
 Papp Albert alezredes 98
 Papp János százados 85
 Pogány János, Dr. 88
 Pollák Dénes 84
 Pongrátz Ernő 170
 Pongrátz Gergely 33, 41, 43, 175,
   179
 Pongrátz Ödön 170
 Pulszky László 63

Rozgonyi Ernő 80
 Rozsos István 60

Sámsondi-Kiss György 25
 Schmidt László 169
 Schmitt Pál 7
 Sólyom László 7
 Som Gyula 134
 Somogyi Jenő százados 149
 Sütő József 152

Szabó Gyula 126
 Szabó János 36
 Szabó Viktor 120
 Szalva János ezredes 14
 Szarvasi György 75
 Szatyor Zoltán 66
 Székely István főhadnagy 153
 Székelyhidi Géza 152
 Szemere Bertalan 11
 Szendrő Ödön 63
 Szentkirályi Frigyes alezredes 67,
   69, 71
 Szigethy Attila 103

Sziklai Sándor ezredes 129–130
 Szilágyi Mihály 74
 Szlavek János alezredes 63
 Szurmay Sándor 93
 Szuszlov, Mihail Andrejevics 15, 26
 Szűcs László (Höyborg, Rudolf) 39

Tátrai Lajos 69
 Tildy Zoltán 170, 180
 Tompa András rendőr százados 114
 Tompa György 88
 Tóth István alezredes 72
 Tóth József 154
 Tóth József ezredes 119–120
 Tóth Lajos ezredes 26–27
 Tóth Sándor 40
 Török István 84
 Turner István 63, 65

Ujságh Tibor 100–101
 Unatenszky Pál alezredes 142

Üveges Lajos őrnagy 164

Váradi Gyula vezérőrnagy 14, 32–33,
 179
 Varga Miklós 100
 Varga Pál 70
 Vas Zoltán 170–171
 Veres László 130
 Vidolovics Nándor 61
 Vörös Mihály 63

Wágner „Göndör” István 45
 Wéber János 154

Záhonyi Brúnó 88
 Závodszky István 163
 Zólomy László ezredes 53–54
 Zombori Sándor alezredes 79, 82

Zsukov, Georgij
 Konsztantyinovics 20

HELYNÉVMUTATÓ

- I. kerület 35, 47, 52
II. kerület 35–37, 42, 134, 175
III. kerület 37, 52
IV. kerület 38–39, 52
V. kerület 39
VI. kerület 40
VII. kerület 41, 52
VIII. kerület 32–34, 40–41, 43–44,
52
IX. kerület 32–33, 44, 46
X. kerület 46
XI. kerület 46–47
XII. kerület 47
XIII. kerület 47
XIV. kerület 48, 52
XV. kerület 48
XVI. kerület 49, 52
XVII. kerület 49
XVIII. kerület 49, 52
XIX. kerület 49–50
XX. kerület 51
XXI. kerület 51
XXII. kerület 52
- Aba 99
Adony 99
Algyő 91
Álmosd 113
Amerikai Egyesült Államok 14, 45,
179, 184
Arad 11
Ásotthalom 90
- Aszód 129
Ausztria 106, 122, 157, 184
- Bács-Kiskun megye 66, 71, 165
Bácsalmás 70
Baj 118, 120
Baja 66, 69–71, 152
Bajna 123
Bakony 184
Balassagyarmat 124–126
Balatonföldvár 137, 139
Balatonfüzfő 157
Baranya megye 58, 165
Barcs 138–139
Battonya 75, 77–78
Bécs 161
Békés 75–77
Békés megye 72, 75, 77
Békéscsaba 72, 75–77
Beloianisz 96
Berettyóújfalu 111, 113
Berzence 136
Bicske 99
Biharkeresztes 113
Bogdása 66
Bolhó 138
Bonyhád 62–63, 152
Borsod-Abaúj-Zemplén megye 79, 114
Bőnyrétalap 107
Börgönd 94
Budakeszi 121, 129–130
Budaörs 135

- Budapest 8, 11, 13–15, 20, 22–24,
26–27, 34, 37–38, 40, 42, 51–56,
59, 61, 69–70, 75, 79–80, 90, 98,
111, 114, 118–119, 121, 127–128,
133, 135, 141, 144, 149, 163, 165,
167, 169, 172–176, 178, 181–183,
186, 189, 191
Bükk 87, 114, 116
- Cegléd 129–130
Celldömölk 155–156
- Csabacsúd 75
Csenger 144
Csolnok 118, 120–121
Csongrád 89, 91, 93
Csongrád megye 88
Csorna 104
Csorvás 77
Csökmő 113
Csurgó 138
- Debrecen 108–113, 136, 139, 144
Dévaványa 75, 78
Diósjenő 126
Doboz 74
Dombegyháza 77
Dombóvár 150–151, 153
Dorog 118–123
Dömös 123
Drégelypalánk 126
Dunaalmás 119
Dunaföldvár 150–153
Dunakeszi 131
Dunántúl 71, 98, 103
Dunapentele (Sztálinváros,
Dunaújváros) 96–99
Dunaszentmiklós 121
Dunaújváros → Dunapentele
- Edelény 83, 88
Eger 114–116
- Encs 84
Enying 99
Eperjes 93
Epöl 123
Ercsi 99
Érd 134
Erdély 11, 179
Esztergom 118–123
- Fábiánsebestyén 93
Fehérgyarmat 144
Fejér megye 94, 98
Fonyód 139
Füle 100
Füzesabony 117
Füzesgyarmat 74
- Gárdony 100
Gellénháza 165
Gödöllő 129, 131
- Gyoma 74
Gyöngyös 47, 117
Gyöng 153
Győr 95, 98, 101–103, 105, 107, 122,
164
Győr-Sopron megye 101
Gyula 74, 76
- Hajdú-Bihar megye 108, 111, 165
Hajmáskér 157
Hatvan 116–117
Hegyeshalom 105–106
Heves megye 114, 118, 165
Hódmezővásárhely 76, 88–89, 91–93
- Izsófalva 86
- Jánoshalma 71
Jászberény 146–149
Jugoszlávia 58, 88, 90–91, 93, 142,
165

Kalocsa 66, 70–71
Kaposvár 136–139
Kapuvár 105
Karcag 147–148
Kárpátalja 87, 101
Kassa 85
Kazincbarcika 84, 88
Kecskemét 57, 66, 68–69, 71
Keszthely 159–160
Kesztlőc 122–123
Kevermes 77
Kincsesbánya 99–100
Királyhegyes 92
Kisbér 120
Kiskőrös 67
Kiskunfélegyháza 66, 70–71
Kiskunhalas 66
Kiskunmajsa 71
Kistarcsa 135
Kistelek 90
Kiszombor 93
Komádi 113
Komárom 118
Komárom megye 43, 118, 123
Komló 62–63, 65, 152–153
Környe 43, 123
Kőszeg 13, 156
Kötegyán 78
Kunmadaras 147–148, 150
Kübekháza 88, 91

Lábatlan 123
Letenye 165
Lőkösháza 73–74
Lukácsháza 156

Makó 88, 91–93
Márianosztra 134
Mecsek 65
Mezőberény 77
Mezőcsát 84
Mezőfalva 100

Mezőkeresztes 84
Mezőkovácsháza 75, 78
Mezőkövesd 80, 84, 88
Mezőtúr 147–148
Miskolc 79–84, 86, 111, 140, 142
Mogyorósbánya 123
Mohács 63
Mór 100
Mórahalom 88, 90
Mosonmagyaróvár 105–107
Moszkva 29
Munkács 141

Nagyatád 59, 62, 138–139
Nagyfa 90
Nagyiván 149–150
Nagykamrás 78
Nagykanizsa 105, 162–164
Nagykátai 132
Nagykovácsi 134, 183–184
Nagykőrös 129, 132
Nagymaros 135
Nagysáp 123
Nógrád megye 124

Nyergesújfalu 122
Nyírbátor 141, 144
Nyíregyháza 139–143, 145, 148

Okány 74
Ormándlak 165
Orosháza 72–77
Oroszlány 119–120
Ózd 84–85

Paks 151, 153
Pápa 11, 60
Pásztó 126
Pécs 59–65, 152–153
Pécsvárad 63, 65
Pest megye 129, 135, 165
Pétervására 117

Piliscsaba 123, 129
 Pilisvörösvár 135
 Pilisszentiván 135
 Pilisszentlélek 123
 Pitvaros 92
 Polgárdi 94, 99–100
 Pomáz 135
 Pusztavacs 129
 Putnok 85, 88

 Ráckeve 51, 132–133
 Recsk 117
 Rétság 127–128

 Salgótarján 128
 Sárbogárd 100
 Sárisáp 118, 123
 Sarkad 72, 78
 Sárvár 156
 Sásd 64
 Sátoraljaújhely 85–88
 Sellye 64
 Siklós 64, 66
 Siófok 138–139
 Somogy megye 136, 165
 Sopron 104, 106
 Sopronkőhida 106

 Szabadság-hegy 47
 Szabolcs-Szatmár megye 139
 Szarvas 74, 77
 Széchenyi-hegy 26, 183
 Szécsény 128
 Szeged 57, 88–93
 Szeghalom 75, 78
 Szegvár 93
 Székesfehérvár 94–100, 103
 Szekszárd 151–152
 Szentendre 129, 133
 Szentes 88–89, 92–93
 Szentkirályszabadja 157
 Szentmártonkáta 135

 Szerencs 86
 Szigetvár 65
 Szikszó 86
 Szob 135
 Szolnok 145–150
 Szolnok megye 145, 147
 Szombathely 154
 Szomor 121
 Szovjetunió 12, 44, 101, 141, 145,
 181–182
 Sztálinváros → Dunapentele

 Tab 136, 139
 Táborfalva 129
 Tamási 150, 153–154
 Tápiószecső 129
 Tapolca 160–161
 Tarján 43, 123
 Tata 111, 118–123
 Tatabánya 99, 118–124
 Telekgerendás 77
 Tiszabecs 144
 Tiszanána 116
 Tiszavárkony 149
 Tokod 123
 Tolna 150–151, 153
 Tolna megye 11, 150–152
 Tótkomlós 77
 Tököl 121, 129, 169
 Törökszentmiklós 147, 149
 Turul-hegy 122

 Úny 123

 Vác 11, 129, 133–134
 Várpalota 157, 161–162
 Várvölgy 162
 Vas megye 154–155
 Vasvár 157
 Veresegyház 135
 Veszprém 157–159, 162
 Veszprém megye 157, 159

Záhony 144–145
Zala megye 159, 162–163
Zalaegerszeg 162–163, 165

Zirc 162
Zubogy 86
Zürich 184

ISBN 978-963-446-780-9

Felelős kiadó: Láng András, az Argumentum Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Tóth Magdaléna

Borítóterv: Hodosi Mária

Tördelte: Sárvári László

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

